

Kovács Tamás

**A
MAGYAR
KÉMELHÁRÍTÁS
A II. VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN**

KOVÁCS TAMÁS

A magyar kémelhárítás a
II. világháború idején

Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat

Budapest, 2023.

A magyar kémelhárítás a II. világháború idején

Szerző:
Kovács Tamás

Lektor:
Tóth Csaba Mihály alezredes

Olvasószerkesztő:
Pólya Viktor őrnagy

Tördelőszerkesztő: Nagy Gábor főhadnagy

A borító tervezője: Perényi Attila

Felelős kiadó: Tajti Norbert vezérőrnagy, főigazgató
Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat

A kiadó képviselője: Dr. Kenedli Tamás ezredes
Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
Tudományos Tanács titkár

A kiadvány a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
Költségvetési Kutatóhely támogatásával készült.

ISBN: 978-615-6128-19-5

Nyomdai kivitelező:
HM Zrínyi Geoinformációs és Töbörzástámogató Közhasznú Nonprofit Kft.

© Kovács 2023.

© Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, 2023.

A kiadvány belső terjesztésű, kereskedelmi forgalomba nem kerül.

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék.....	5
Ajánlás.....	7
Bevezető.....	12
Historiográfiai áttekintés.....	18
Levéltári források.....	26
Hírszerzés és kémelhárítás a II. Világháború kitörésekor Európában.....	35
Diplomáciai háttér – avagy Európa 1939 – 1945 közötti változásairól és benne Magyarországról.....	35
Nemzetközi kitekintés – hírszerző és elhárító szolgálatok a II. világháború alatt.....	53
Nagy-Britannia és Magyarország – titkos és titkosszolgálati kapcsolatok.....	55
Az SOE Magyarországon.....	57
Az SOE törökországi újraszerveződése.....	60
A magyar – brit titkos tárgyalások és az SOE.....	65
SOE utolsó akciói Magyarországon.....	70
Értékelés gyanánt... avagy mit tudott az MI6 / SIS?.....	73
USA – egy új globális hatalom és Magyarország.....	76
Az OSS és Magyarország.....	81
Gondolatok Hátszegi – Hatz Ottó működéséről.....	83
Franciaország.....	85
Összeomlás után – Vichy Franciaország.....	86
A „szabad franciák”.....	87
Szovjetunió.....	88
Németország – a hagyományos szövetséges.....	90
Olaszország – Magyarország régi szövetséges.....	92
A magyar kémelhárítás a világháború előestéjén, 1939-ben.....	96
Szervezeti kérdések.....	96
Központi Offenzív Alosztály (KOFFA).....	100
A Defenzív (DEF) alcsoport és egyéb szervek.....	106
Csendőrség nyomozó osztálya.....	119
Operatív eszközök a kémelhárításban.....	122
Ellenségkép és annak változása a 20. század első felében.....	134
Elhárító munka a „visszatért” területeken.....	139
Felvidék és Kárpátalja.....	141
Észak-Erdély.....	150
Délvidék és Muraköz.....	152
Kémelhárítás a hátszágban, 1941 – 1944.....	154
Konkurenciaharcok a szervek között – avagy ki az ellenség?.....	154
Kísérlet az integrációra: Államvédelmi Központ (1942 – 1944).....	164
Munkakapcsolat a német szövetséggel.....	171
Munkakapcsolat a keleti fronton.....	171
Munkakapcsolat a hátszágban, avagy a barátság határai.....	176
A német megszállás és következményei.....	181
Tisztogatások a magyar szerveknél.....	181
Az „Új alapokra” helyezett együttműködés a Német Birodalommal.....	184
Befagyott viszonyok 1944 augusztus 23. – október 15.....	191
Sikertelen kiugrás és a nyilas uralom.....	193

Az államvédelem újragondolása 1944. október 15-e után – Nemzeti Számonkérő	
Szervezet.....	197
A szervezet felépítése.....	202
Sorsok a II. világháború után	205
Záró gondolatok	215
Bibliográfia	217
Monográfiák	217
Tanulmányok	221
Forráskiadványok, interjú kötetek	227
Doktori disszertációk	227
Memoárok.....	228
Egyéb felhasznált források	228
Levéltári források.....	230
Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára.....	230
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára	231
HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár és Irattár.....	231
Budapest Főváros Levéltára	231
United States Holocaust Memorial Museum	232
NÉVMUTATÓ	233

AJÁNLÁS

Tisztelt Olvasó!

A kötet, amelyet a kezében tart a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Költségvetési Kutatóhely kiadványa. A Szolgálat Tudományos Tanácsa az alkalmazott kutatások és kísérleti fejlesztések mellett nagy hangsúlyt fektet az alapkutatásokra, ennek részeként a történelmi léptékű szakmatörténeti kérdések feltárására. Korábban erre láthattunk markáns példát a 2018. évben megjelentetett „*Válogatás a magyar katonai felderítés és hírszerzés történetéből*” című vagy a „*A magyar katonai elhárítás története 1918–2018*” elnevezésű összefoglaló kötetekben. Előzőek mellett az olvasó a könyv „Historiográfiai áttekintés” fejezetében további művek tematikus felsorolását is megtalálja a szerző jóvoltából. Visszatérve a könyv létrehozásának céljára fontos megemlíteni, hogy elsősorban a katonai nemzetbiztonsági szakmát gyakorló szakemberek számára íródott, annak érdekében, hogy szélesítse ismereteiket az általuk művelt szakma egy jól körülhatárolható szegmensében, a kémelhárításban. Másodlagos célja pedig az lehet, hogy olvasót egy olyan utazásra vigye, ahol a titkok és a kockázatok találkoznak történelmi tényekkel, és formálják az olvasó gondolkodását a korábbi ismeretei bővítésével.

„**A magyar kémelhárítás a II. világháború idején**” elnevezésű kötet megalkotására a Nemzeti Közszolgálati Egyetem egyetemi docensét Dr. Kovács Tamás történészt kértük fel, aki szakmai életútja során számos hasonló kutatómunkát végzett levéltári források felhasználásával. Mindez bizonyítja azt, hogy még egy ilyen korlátozottan megismerhető témakört is lehet, sőt szükséges tudományos alapossággal, rendszerezetten feldolgozni, a szakma és a történelem iránt érdeklődők számára széles körben megismerhetővé tenni. Vannak olyan témák, illetve olyan részterületek, amelyek tudományos feldolgozása az elmúlt nyolcvan esztendőben még nem, vagy csak roppant töredékesen történt meg. Ezek közé tartozik általában is a hírszerzés és kémelhárítás történetének rendszerszintű feldolgozása is.

Hétköznapi történelmi ismereteink részeként fontos elfogadnunk és tekintettel lennünk arra, hogy a „történelmi kulisszák” mögött is zajlottak olyan események és küzdelmek, melyek éppúgy meghatározták a történelem alakulását, mint az ismert csatatereken vívott összecsapások. A magyar kémelhárítás történetében – különösen a második világháború idején – több olyan sorsfordító esemény és titkos küldetés zajlott le, amelyekre nagyobb idő elteltével is érdemes ráirányítani a figyelmet. A vizsgált korszakban a magyar kémelhárítás egyedi kihívásokkal nézett szembe, hiszen az ország egyensúlyozott az akkori geopolitikai viharok gyűrűjében. Az ellentmondások és nehézségek ellenére ugyanakkor számos kiváló szakemberrel rendelkezett, akiknek a háború szürke zónájában végzett tevékenységét az utókor számára érdemes feltárni, egyúttal azonosítani azokat a sajátosságokat, amelyek segítenek megérteni a történelmi időszak szervezeteinek működési mechanizmusait. A könyvben idézett személyek tevékenységének, kapcsolatrendszerének ismertetésén keresztül megismerhetjük a magyar kémelhárítás életének és működésének mélységeit taglaló, illetve nagyobb rendszerszintű folyamatokat azok működését, az állami érdekeket képviselő nemzetbiztonsági munkát végző szervezetek partnerszolgálati vagy egyéb okból történő együttműködésének hátterét, egészen a nemzetközi diplomáciai folyamatok mögött meghúzódó érdekekig bezárólag. A könyvet elolvastva elmondhatjuk, hogy a magyar kémelhárítás rendszere a háborús események hátterében láthatatlan szálakkal

fonódott össze, amelyek szálak láthatóvá tétele a történelmi tények megértéséhez és a múlt tanulságainak levonásához is hozzájárulhat.

A továbbiakban néhány összefoglaló gondolattal szeretném felkelteni a kedves olvasó figyelmét a könyv megismerése érdekében. Mivel történész által készített és levéltári források felhasználására alapuló műről van szó ezért az elkészült kötetnek fontos része a „histográfiai áttekintés”. Olvasóként ebben a fejezetben szerezhetjük meg azokat az alapismerteket, amelyek az elemzés alá vont történelmi időszak – jelen esetben a II. világháború – magyar kémelhárító tevékenységének környezetét jelentették, átfogó, kronológiai rendszerbe rendezve. Mindez hozzásegít bennünket ahhoz, hogy széles körű képet kapjunk az eseményekről, folyamatokról vagy változásokról. A „histográfiai áttekintés” során a szerző a történelmi tényeket összegyűjtése mellett értelmezi és kiértékeli azokat. Az áttekintésben rávilágít fontos szereplők és események közötti kapcsolatokra, kiemeli a korszak szélesebb összefüggéseit.

Előzőek mellett a történelmi időszak rekonstruálásának egyik rendkívül fontos eleme a levéltári iratanyagok megismerése, értelmezése és a meglévő ismertekkel történő összevetése, amely fontos eszköz a gyakorló történész kezében. Az archívumokban található dokumentumok és hivatalos iratok rendkívül értékes információforrások, olyan primér források, vagyis olyan eredeti dokumentumok, amelyek közvetlenül kapcsolódnak az adott eseményhez, személyhez vagy korszakhoz. Ezek a források első kézből származnak, és hitelességet kölcsönöznek a történész munkájának. A szerző nagyon körültekintően mutatja be a témakör szempontjából releváns archívumokat, az azokból kinyerhető információk körét, a korlátokkal egyetemben. A mű elkészítéséhez felhasznált iratanyagok segítséget nyújtottak az elemzés időpontjában uralkodó történelmi környezet, gondolkodásmód és sajátos titkosszolgálati körülmények megértéséhez. A széles skálán megjelenő nemzetbiztonsági szereplők tevékenységének és szándékainak eltérő nézőpontú vizsgálata további lehetőséget teremt az objektívabb és árnyaltabb kép kialakításához a megtörtént eseményekkel kapcsolatban. Az iratanyagok mélyreható elemzése lehetőséget adott a szerző számára a múltbéli események értelmezéséhez. Ugyanakkor a szerző mellett arra én is felhívom a figyelmet, hogy egy nemzetbiztonsági szolgálatok történetéhez kapcsolódó iratanyag értelmezésekor mindig tekintettel kell lennünk arra, hogy a korabeli dokumentumok célzatosan – félrevezető jelleggel – is íródhattak, ami torzíthatja az értékelést, a történések feltárását.

A további fejezetekben a szerző átfogó képet nyújt számunkra a II. világháború kitérésekor és azt követően Európában és az Amerikai Egyesült Államokban működő hírszerző és elhárító szolgálatok titkos és titkosszolgálati kapcsolatairól. Bemutatja az időszak diplomáciai hátterét és abban Magyarország helyzetét. Majd elemzés alá veszi az Egyesült Királyság és Magyarország közötti kapcsolatok alakulását is, figyelmet szentelve a második világháború alatt létrehozott különleges hadművelleti egység a Special Operations Executive (SOE), Magyarországi aktív szerepvállalására is. Ugyanis a szervezet olyan tevékenységeket folytatott, amelyek a helyi ellenállási mozgalmakat támogatták és a német megszállás elleni harcot erősítették. A SOE műveletei Magyarországon részét képezték az összehangolt európai ellenállási tevékenységnek, ami a háború idején számos országban működött. A részvételükkel megvalósult események összessége szemlélteti a két ország közötti titkos kapcsolatok mélységét és változatosságát, amelyekről részletesen olvashat az érdeklődő.

Egy másik nagy geopolitikai szereplő az Amerikai Egyesült Államok második világháború alatti hírszerző tevékenysége a világ számos részén ugyancsak kiemelkedő fontossággal bírt, így a könyvben is kiértékelésre került. Az egyik kulcsfontosságú szervezet ezen a területen az Office of Strategic Services (OSS) volt. Az Egyesült Államok első központi hírszerző szervezeteként kulcsszerepet játszott az amerikai titkosszolgálati rendszer kialakításában és a háborús erőfeszítések, az ellenséges vonalak mögötti kémtevékenységek támogatásában. Az OSS tevékenysége Magyarországon elsősorban a háborús helyzet megértésére és az ellenállási mozgalmak támogatására irányult. Az OSS működése során két fő irányvonala volt a magyarországi tevékenységének. Egyrészt az információszerzésre és az ellenséges területek megfigyelésére fókuszált, másrészt pedig a helyi ellenállási mozgalmakat támogatta és azokkal működött együtt. Az OSS ügynökei információkat gyűjtöttek a német hadműveletekről és azok hatásairól, illetve kapcsolatban álltak a helyi ellenálló csoportokkal. Összességében elmondható, hogy az Egyesült Államok számára Magyarország stratégiaiul fontos terület volt a keleti fronton, és az OSS tevékenysége segítette az Egyesült Államokat abban, hogy megértsék és befolyásolják a térség eseményeit. A szerző átfogó képet ad a szervezet helyéről és szerepéről az amerikai nemzetbiztonsági rendszerben, példákon keresztül mutatja be annak európai működését és kapcsolatrendszerét, a magyarországi befolyásszerzés eseteit, a kulcsszereplőket, az általuk végrehajtott hírszerző akciókat.

A fejezet további részében a szerző részletesen ír egyéb jelentősebb európai nemzetek – Franciaország, Szovjetunió, Németország, Olaszország – katonai nemzetbiztonsági szervezetrendszeiről, azok átalakulásáról, tevékenységük sajátosságairól, a politikai környezethez való viszonyukról, valamint a világháború kapcsán betöltött szerepükről.

A következő fejezetben, a világháború előestéjén, magyar kémelhárítás szervezeti kereteivel ismerkedhetünk meg részletesen. Két jelentős szervezetet részletesen is tárgyal a szerző. Elsőként a Központi Offenzív Alosztály (KOFFA) működését elemzi. A KOFFA a magyar katonai hírszerzés egyik kulcsfontosságú szervezete volt a második világháború előtt. 1938-ban alapították a magyar királyi hadsereg részeként. Feladatai közé tartozott egyebek mellett a külföldi hírszerző tevékenységek koordinálása, vagy ami kevésbé ismert, a hálózati személyek kiválasztása és beszerzése. Összességében elmondhatjuk, hogy a KOFFA-nak fontos szerepe volt az ország biztonságának fenntartásában, különösen a háborús feszültségek növekedésekor. Másodikként a Defenzív, vagyis a DEF alcsoportról ír és tárja elénk a KOFFA-hoz hasonló szervezeti felépítését nagy részletességgel. A szervezeti egység feladatai között a Magyarország ellen kémkedő hatalmak tevékenységének elhárítása szerepelt, mely tevékenységi kör részterületeit is megismerheti az olvasó a kötetből. A fejezetet az akkortájt alkalmazható operatív eszközök ismertetésével és sajátosságainak bemutatásával teszi még érdekesebbé számunkra, majd az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal (OBNYH) kialakulásának és jelentőségének bemutatásával és az adatnyilvántartás elemzésével folytatja. A fejezet utolsó oldalain a 20. század első felében kialakult ellenségképet vizsgálja, amire hatással volt Magyarország 1938-1939-es évekre felértékelődő diplomáciai jelentősége, és az ennek mentén végbement területi gyarapodások is. A második világháború alatt a Magyarországhoz „visszatért” területeken, azaz a Felvidéken, Észak-Erdélyben, Délvidéken és a Muraközben is különféle elhárító tevékenységek zajlottak le.

A hátszágban megvalósított kémálhárító tevékenységgel kapcsolatos információkat külön fejezetbe rendezve találjuk a könyvben. A témakört több résztémára bontotta a szerző, amelyek a szervezeti kérdések, a szervek között létrejött konkurenciaharcok, továbbá a német szövetséggel megvalósult munkakapcsolatok leírására és értékelésére terjednek ki. Találhatunk itt információt a különböző katonai és rendészeti szervek közötti területi és hatásköri vitákról, ugyanis mindkét szakterület igyekezett növelni befolyását és szerepét. Figyelemmel követhetjük a központi politikai nyomozásokra és a kémelhárítást felügyelő szervezetre vonatkozó jogszabályalkotási folyamat egyes lépéseit, továbbá a minisztériumok, illetve a vezérkar között lezajlott vitákra utaló információkat is kaphatunk. Ezek közé tartozik az Államvédelmi Központ (ÁVK) létrehozásának körülményeit korabeli dokumentumok felhasználásával bemutató leíró rész is.

A korszak feltárását a német szövetségesekkel végzett munkakapcsolatok leírásával és elemzésével folytatja a szerző. Ebből kiderül számunkra, hogy a magyar belügyi szervek épp úgy kapcsolatban voltak a német katonai szervekkel, mint ahogyan a magyar katonai szervezetek. A témakör kapcsán egyebek mellett ismereteket szerezhethetünk a Kárpát-csoport parancsnokságának jelentőségéről, a kialakult partizánmozgalmakról épp úgy, mint „a zsidókérdés végső megoldásával” kapcsolatos kérdések, polémiák és „problémák” kezelésének megoldásairól, vagy a például a Kamenyec-Podolszkiji mészárlás végrehajtásának hátteréről.

A német megszállást taglaló fejezetben megismerkedhetünk azzal, hogy a német megszállásnak Magyarországon milyen jelentős következményei voltak mind a magyar állami intézmények, mind pedig a különböző társadalmi csoportok számára. Továbbá milyen tisztogatások mentek végbe a magyar szerveknél és e folyamatoknak kik voltak a szereplői. Alapvető kérdés volt az is, hogy a magyar politikai elit és közigazgatás miként fog reagálni a megszállásra, kik maradnak, maradhatnak a helyükön, vagy menekülniük kell.

A kötet vége felé előkerülnek olyan témakörök is, mint Német Birodalommal történő új alapokra helyezett együttműködés részletei, vagy az 1944 augusztusát követő befagyott diplomáciai viszonyok, illetve a sikertelen kiugrási kísérlet és a nyilas uralom. A szerző külön alfejezetben ír a nyilas hatalomátvételt követően a belügyminisztérium kötelékében létrehozott, Nemzeti Számonkérő Szervezetről és utal a honvédség kötelékében működő Tábort Biztonsági Szolgálatra is, ami a magyar állambiztonsági rendszer átszervezésének részeként jött létre. Egyúttal igyekszik tisztázni e zavaros történelmi időszak szereplőinek helyét az államapparátusban és viszonyrendszerüket a többi szereplőhöz mérten, a főbb jogköreik megemlézése mellett. Utóbbiakból markáns következtetéseket vonhatunk le nyilas rendszer erőszakos és kegyetlen működésére vonatkozóan.

A kötet záró részében kapott helyet a II. világháború elemzett időszakához kapcsolódó személyek sorsának leírása a háborút követő időszakból. Érdemes elolvasni érdekes kiegészítő információkat adhat az olvasó számára a kulcsszereplők életútjának további szakaszáról.

Bízom benne, hogy a szerző által leírtak a nemzetbiztonsági szakembereknek segítenek megismerni a szakmatörténet egy szeletét s ezáltal formálja majd gondolkodásmódjukat a szakmaépítés során. Mindezek mellett bízom abban is, hogy

általánosságban hozzásegíti az olvasót a korábban megismert és elfogadott történelmi tények újra értelmezéséhez.

A kötethez hasznos időtöltést kívánok!

Budapest, 2023. november 15.

Dr. Kenedli Tamás
Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
Tudományos Tanács titkára

BEVEZETŐ

Napjainkra már talán kissé elcsépeletté vált, ha egy történeti munka azzal a közkeletű bonmot-tal kezdődik, s egyben az adott kötet fontosságát is ezzel szeretné a szerző alátámasztani, miszerint „*historia est magistra vitae*” – vagyis: „*a történelem az élet tanítómestere*”. Ugyanakkor az eredeti cicerói mondat a történelemről így szól: „*Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis, nuntia vetustatis, qua voce alia nisi oratoris immortalitati commendatur?*”, vagyis: „*A históriát pedig, aki az idők tanúja, az igazság fénye, az emlékezet élete, az élet tanítója, a régiség hírnöke, ki másnak a szava teszi halhatatlanná, ha nem a szónoké?*”¹ Azt gondolom, hogy ez a hosszabb, de egyben szebb és tartalmilag mélyebb gondolat valóban kifejezi, hogy miért is érdemes belenézni a múltnak az ő mélységében mély kútjába.

Vannak témák, amelyek örökzöldnek tekinthetők. Majd 80 évvel a II. világháború vége után a nagy világégés története még mindig foglalkoztatja a közvéleményt. S bár hangozzon akármilyen furcsán is, de a II. világháború hivatalosan még mindig nem ért véget teljesen. Napjainkban hajlamosak vagyunk elfeledkezni arról, hogy a Szovjetunió (illetve annak jogutódja, Oroszország) és Japán a mai napig nem kötött egymással békét, csupán fegyverszüneti megállapodás van hatályban. A II. világháború történetének tanulmányozására ma már könyvtárnyi szak- és memoár irodalom mellett rengeteg interjú (oral history), valamint számtalan korabeli fénykép és több ezer órányi filmfelvétel áll a rendelkezésünkre. Ennek fényében joggal gondolhatnánk akár azt is, hogy majd 80 évvel a háború lezárulta után, már nagyon sokat, sőt: már mindent tudunk. Természetesen az igaz, sok mindent tudunk, talán még azt a kijelentést is megkockáztathatjuk, hogy nem csak a főbb kérdésekkel, hanem számos részletproblémájával immár tisztában vagyunk a világtörténelem eme tragikus eseménysorának. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy több olyan kérdés van, amely az idő előre haladtával került a szakmai érdeklődés fókuszába, vagy kapott új, más megvilágítást. Csak példaként említem a kollaboráció roppant bonyolult és összetett problémakörét, vagy a háború utáni igazságszolgáltatás kérdését. Természetesen (?) számos kérdés megítélésében még mindig nincs szakmai konszenzus, mi több, éles viták folynak róla a mai napig is; s nem csak Magyarországon, hanem Európában – annak különösen keleti felében –, de még a Távol-Keleten is.

Ezzel párhuzamosan ugyanakkor vannak olyan témák, illetve olyan részterületek, amelyek tudományos feldolgozása az elmúlt 80 esztendőben még nem, vagy csak roppant töredékesen történt meg. Ezek közé tartozik általában is a hírszerzés és kémelhárítás történetének rendszerszerű feldolgozása, s ezen belül is a magyar hírszerzés és elhárítás II. világháború alatti történetének megírása is. Természetesen rögtön megfogalmazódik a kérdés, hogy miként lehetséges, hogy egy ilyen izgalmas és fontos téma elkerülte volna a kutatók figyelmét, s nem dolgozták fel. Erre az érdekesítő kérdésre a „*Historiográfia áttekintés*” és a „*Levéltári források*” című fejezetekben keressük a választ, s bízunk benne, hogy azt meg is tudjuk adni.

Az gondolom, nem szorul különösebb magyarázatra, hogy általában miért kulcsfontosságú egy ország életében akár az elhárítás, akár a hírszerzés, beszéljünk

¹ Pirmát Antal: *Fabula és história, Irodalomtörténeti Közlemények*, 88(1984)/2, 137-149.

annak akár a katonai vagy éppen a polgári vonaláról. Általában az ún. nagyhatalmak esetén az előbbi tételmondatot mindenki evidenciának veszi, nemkülönben azt is, hogy ezek az országok globálisan gondolkodtak és gondolkoznak, következésképpen globális méretekben építik ki saját hírszerző hálózatukat. Erre talán jó példa, hogy Japánnak is volt egy kisebb hírszerző sejtje, illetve hálózata Budapesten a 30-as évektől kezdődően, amelyet aztán csak 1945 tavaszán, szovjet „kérésre” számolnak fel a magyar szervek.² Ha csak ezt a „japán esetet” nézzük, akkor akár ennek alapján is megfogalmazhatjuk, hogy amíg a hírszerzés egy globális, addig azonban az elhárítás egy lokális tevékenység.³

Mindez a fenti eszmefuttatás talán hatványozottabban igaz lehet egy olyan kis ország esetén, mint amilyen a Magyar Királyság volt. Különösen egy olyan kiélezett és folyton változó, egyre inkább eszkalálódó világpolitikai helyzetben, mint amilyent a '30-as évek végétől tapasztalni lehetett, mind Európában, mind pedig a világban.

A Magyarország számára a '20-as és a '30-as évek egyik legnagyobb kihívása volt, hogy potenciális szövetségeseket találjon külpolitikai céljainak megvalósításához, egy olyan ellenséges környezetben, amelyet talán a szomszédos államok összefoglaló neve, a kisantant ad vissza a legjobban. Már csak emiatta a két tényező miatt is kénytelen volt a Magyar Királyság kiépíteni egy hatékony hírszerző és elhárító struktúrát. Érdemes már itt is rögzíteni, hogy a korabeli magyar állam ellenségeit nem csak valamely külföldi ország állampolgárában tudta felfedezni, hanem mindenki, aki a fennálló magyarországi hatalommal szemben foglalt állást, tette azt akár szélsőjobbról, akár szélsőbalról.

A korabeli magyar állambiztonsági rendszer, amelynek része volt a Magyar Királyi Államrendőrség, a Magyar Királyi Csendőrség és a katonai szervek, vagyis a Vezérkari Főnökség különböző osztályai (különösen a 2. és a 6.), de a külföldön élő magyar állampolgárok vonatkozásában még a Magyar Királyi Külügyminisztérium is, minden igyekezet, magasabb akarat és annak kísérletei ellenére sem tudott egy egységes rendszert alkotni. Mert bár az állam biztonsága ugyan mindegyik szervnek egyaránt fontos volt, de az államvédelmi / állambiztonsági munkát már nagyon is másként képzelték el a nagyon különböző háttérű és belső szocializációjú rendészeti és katonai szervek. Mindez már szinte előre kódolta a rivalizálást a szervek között.

Akár a háború természetes velejárójának is mondhatnánk, hogy a katonai szervek szerepe és így súlya megerősödött 1939 után, nem utolsósorban az ez évben elfogadott II. a honvédelemről szóló törvénycikk miatt. De ezzel együtt, vagy inkább ennek ellenére a polgári szerv, vagyis a rendőrség végig meghatározó tényezője tudott maradni az elhárításnak, legalábbis a magyar államhatárokon belül. A keleti fronton – megint csak azt kell mondanunk – értelemszerűen a honvédség feladata volt, hogy az általa megszállt területeken biztosítsa a (köz)rend fenntartását is. Vagyis, hogy ne „csak” a frontvonalon harcoljon a Vörös Hadsereg ellen. Biztosítani kellett az utánpótlási vonalakat, s gazdaságilag kiaknázni a megszállt területeket, s mindezen

² A vonatkozó dokumentum levéltári jelzete: HU_MNL_OL_55860_0495.jpg-0498.jpg (GARF F. P-5446 op. 81. gy. 233. 172–175. A szerző ez úton köszöni meg az adatot dr. Gecsenyi Lajosnak, a Magyar Országos Levéltár nyugalmazott főigazgatójának.

³ Resperger István (szerk.): *Nemzetbiztonsági alapismeretek*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018., 9-10.

feladatok végrehajtása érdekében is fel kellett lépni a partizánok ellen. Ez nem tudott volna működni hatékony hírszerző és elhárító munka nélkül, amely azonban sok szempontból élesen különbözött attól, mint amit Magyarországon kellett végezni.

Egyszerre volt izgalmas és bonyolult kérdése a korszaknak a szövetségesekkel való együttműködés, amely inkább volt egyfajta kutya – macska barátság a mindennapok rideg valóságában. Hiszen a szövetségesek között volt olyan állam, mint Románia, amellyel szinte hagyományosan rossznak volt mondható a kétoldalú viszony. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy magyar – román relációban mindkét államnak kölcsönös területi igényei voltak a másikkal szemben. S erre a Nagynémet Birodalom gyakran és ügyesen rá is játszott... Az 1920-as évek végétől a szövetséges Olaszországról csakhamar kiderült, hogy messze nem olyan erős, mint amilyenek azt a duce, Benito Mussolini láttatni akarta. Az I. világháborús fegyvertárs, mondhatni, összövetséges Németország 1939-re a Közép-Kelet Európa-i régióban a legnagyobb befolyással bíró állam lett. Amely aztán érvényesült a gazdaságban épp úgy, mint a politikában vagy a kulturális életben, nem is beszélve a régióban élő népi németek „*Birodalom általi védelméről*”.

Ez a mértékű befolyás azonban már kifejezetten veszélyes volt, mondhatnánk: a régió országai halálos ölelésbe kerültek. A német diplomaták egy részéről pedig egyszerűen nyílt titok volt a korban, hogy feladataik messze túlnyúltak a diplomáciai kereteken, nem is szólva a német cégek egyes vezetőiről vagy a német lapoknak dolgozó újságírókról.

A német megszállás, 1944. március 19-e után a magyar szervek immár teljesen nyíltan – a kollaboráns Sztójay kormány politikai akaratának megfelelően – alárendelődtek a német céloknak. A tengely szempontjából vizsgálva a katonai helyzetet, akkor azt láthatjuk, hogy egyre katasztrofálisabban alakult a frontok állása. Már csak ezért is volt német szempontból önmagában is indokolt a magyar szervekkel való „*még szorosabb*” együttműködés. De ugyanakkor a kiválóan működő német hírszerzés már 1943-ban pontos adatokkal rendelkezett a magyar kormányzat fegyverszüneti tapogatózásairól az angolszász hatalmaknál. Ennek fényében pedig Berlinben már '43-ban megszületett a döntés a Magyar Királyság megszállásáról. Maga a hadművelet, amely végül a „*Margarethe I.*” fedőnevet kapta, nem sikerülhetett volna olyan gyorsan és zökkenőmentesen, ha a német félnek nincsenek a magyar oldalon segítőkész partnerei.

A hadihelyzet 1944 nyári további romlása – különösen Románia 1944. augusztus 23-ai meglepetésszerű átállása – miatt Horthy 1944 őszén már hajlandó volt a Szovjetunióval is tárgyalni a fegyverszünetről, és nemcsak azért mert a Vörös Hadsereg elérte a Kárpátok előterét.⁴ Ekkorra a nyugati szövetségesek is egyértelműen közölték az öreg kormányzóval, tekintettel arra, hogy a háború után Magyarországot a Vörös Hadsereg szállja majd meg, így praktikus lenne már eleve velük megkötni az előzetes fegyverszünetet is. Erre végül – titokban – sor is került Moszkvában 1944. október 11-én. Az ebben foglalt, és így elvárt kiugrás és átállás azonban nem sikerült október 15-én. A kudarcnak számos oka volt, de ezek közül ki kell emelnünk mind a német rendészeti és biztonsági szervek aktív támogatását épp úgy, mint azt a tényt,

⁴ Friessner, Hans: *Árulások, veszített csaták – A Wehrmacht harcai Magyarországon 1944-45-ben*, Budapest, Co-Nexus, 1992., 88-89.

hogymind a csendőrség, mind pedig a honvédség berkein belül sokan szimpatizáltak Szálasi Ferencel és pártjával. Ne feledjük, számosan katonai karrierjük csúcsát ekkor, 1944. október 15. után érték el – bár talán nem túlzás kijelenteni –, hogy ezek tisztavirág életű vezetői megbízások voltak...

Szálasiék – mondhatni természetesen – átszervezték a magyar állambiztonsági rendszert, létrehozva a Tábort Biztonsági Szolgálatot, valamint a Nemzeti Számonkérő Szervezetet is. A háború utolsó időszakában klasszikus értelemben hírszerző munkáról alig beszélhetünk, s a kémelhárító munka is inkább a politikai ellenfelek – vagy inkább ellenségek – elleni fellépésekben manifesztálódott.

Érdemes azonban látni azt is, hogy ugyan a Szálasi féle magyar állam teljesen szétesett regnálásnak utolsó időszakában, de a fegyveres és rendészeti szerveknél szinte az utolsó pillanatig működött a fegyelemhez és a hivatali rendhez való még gyakran mindig merev ragaszkodás.

1945-ben azonban egy sokkal súlyosabb és élesebb váltás történt a magyar történelemben, mint például amilyen 1918-19-ben lezajlott, amely sok magas rangú rendőr- és katonatisztnak volt az élettapasztalata. Eléggé egyértelművé vált már 1945-ben, hogy az új magyar állam eleve csak nagyon mérsékelten számít rájuk. Másrészt, az Igazoló bizottságok, majd a népbírószági törvények és eljárások egyértelműen azt mutatták, hogy az előző rendszer vezetőire inkább ellenségesen, mintsem barátin tekint az új, egyre inkább és egyre nyíltabban kommunista vezetés alatt álló Magyarország. Csak nagyon keveseknek adatott meg, hogy csatlakozhattak az immár a „demokratikus” jelzővel ellátott honvédséghez vagy rendőrséghez. S ha még több csillag is került a váll-lapjukra, mint amennyi 1945-ig, cserébe azonban a karrierjük kérész életű volt. Esetükben is számosan – jobbik esetben – vagy kiszorultak, vagy pedig – rosszabb esetben – koncepciósz per áldozatai lettek.

Azok a hazatértek, akikre nem tartott igényt az új rendszer, gyakran csakhamar bíróság előtt, majd börtönben, esetleg egy akasztófa árnyékában találták magukat, de legalábbis 1948-ra a társadalom perifériájára sodródtak, általában családjukkal egyetemben. Látható volt, hogy szakmai tudásukra, ismeretükre, kapcsolataikra, tapasztalataikra egyszerűen nincs szükség. A kádári enyhülés időszakában, még ha börtön nem is fenyegetett, de az állambiztonság továbbra is megfigyelte őket, mi több: nem egyet közülük hálózati személlyé is tett.

Azok a katonatisztek, akik nem tértek vissza Magyarországra 1945 után, már a hadifogság idején szervezkedni kezdtek. A kommunista hatalomátvétel után mélyen hittek abban, hogy egy nap haza kell térniük, hogy felszabadítsák Magyarországot és ezzel párhuzamosan megbüntessék a kommunistákat és a velük kollaborálókat. A nyugati nagyhatalmak sokáig támogatták is ezen személyeket, illetve csoportokat. Ez, ha jól meggondoljuk a hidegháborús logikába is beleillő lépés volt. Azonban az 1956-os forradalom és szabadságharc nemzetközi étékelése és kezelése sokak számára kíméletlenül bebizonyította, hogy a hazatérésnek az útja egészen egyszerűen nem reális idea.

A nyugati emigrációban élő egykori katona- és csendőrtiszteknek Magyarországra vonatkozó ismeretanyaga az idő előre haladtával egyre jobban megkopott, egyszerűen nem volt használható a nyugati szolgálatok számára – így aztán szépen lassan el is engedték a kezüket... Az új(abb) idők azonban újabb embereket és módszereket igényeltek.

Van azonban – a szakmai tapasztalatok tovább élésén túl – még egy izgalmas kérdése a kor hírszerzés- és elhárítás történetének. Nevezetesen, hogy a politika mennyire vette figyelembe a befutott információkat, s vajon az elhárítási feladatok kijelölésekor mennyire ezek, és mennyire a politika érdeke motiválták a döntéshozókat. Mennyire adtak hitelt ezen információknak, s hogy ezek vajon milyen magas szintig jutottak, pontosabban juthattak el adott esetben.

Az idő előre haladtával végül (nagyon) lassan, de biztosan a II. világháború titkos és kevésbé titkos eseményei bekerültek, vagy inkább átkerültek a történettudomány körébe. Szeretnénk azt gondolni, hogy talán azért is, hogy ne csak emlékezzünk, hanem tanuljunk is ezekből a történetekből. Mert, ahogy Cicero mondta több mint 2000 évvel ezelőtt: „*Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis, qua voce alia nisi oratoris immortalitati commendatur?*”

Ez a könyv nem jöhetett volna létre, ha a szerzőnek nincsenek készséges segítői és szigorú kritikusai. Ezért ez úton szeretném megköszönni a segítséget mindazoknak, akik a könyv megírása alatt vállalták, hogy a kézirat egy-egy fejezetét elolvassák és véleményezik, avagy a szerző oktondi kérdéseire adtak hosszú, de tartalmas levelekben igencsak kimerítő és egyben roppant izgalmas válaszokat. Így hálás köszönettel tartozom egykori főigazgatónak, dr. Geccsényi Lajos ny. levéltár igazgatónak, nemkülönben egykori kedves pécsi egyetemi tanáromnak prof. Dr. Majoros István professzor úrnak. Rajtuk kívül köszönettel tartozom még a kapott szakmai segítségért dr. Ablonczy Balázsnak, dr. Hamerli Petrának, Hellebrandt László dandártábornoknak, dr. Kuti Ferenc ny. ezredesnek, dr. Solti István ezredesnek, dr. Szendrei Ferenc ezredesnek, dr. Tarján Gábor ny. egyetemi docensnek.

A levéltári alap kutatások nélkül nem íródhat komoly történeti munka, de a történész csak egy „*béna kacs*” segítő levéltáros kollégák nélkül. Így köszönettel tartozom a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárából dr. Fiziker Róbert és dr. Suslik Ádám főlevéltáros uraknak, akik számos izgalmas dokumentummal segítették a könyv elkészítését. A könyv nem születhetett volna meg, ha nem kapok kérdéseimre gyors válaszokat, valamint fontos primer forrásokat Soós Mihály levéltáros úrtól, aki az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában segítette – immár nem először – kutató munkámat.

Ez úton köszönöm meg tanszéki kollégámnak és szobatársamnak, dr. Deák József alezredes úrnak, aki nem csak az orosz nyelvű szakirodalom felkutatásában nyújtott segítséget, hanem a még készülő kéziratot is nagy türelemmel elolvasta és a tőle megszokott szelíd szigorúsággal véleményezte és adott további ötleteket.

Köszönettel tartozom munkahelyemnek, a Nemzeti Közszerződési Egyetemnek, ahol mindig támogatták tudományos munkásságomat. Szűkebb „egyetemi otthonom”, a Rendészettudományi Kar, ahol köszönettel tartozom dékánomnak, dr. Kovács Gábor

vezérőrnagy úrnak és tanszékvezetőmnek, dr. Sallai János ezredes úrnak a nyugodt szakmai körülményekért és a mindig biztosított kutatási és akadémiai szabadságért.

A könyv nem jöhetett volna létre a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat segítségével nélkül. Így különösen nagy köszönettel tartozom Tajti Norbert vezérőrnagy úrnak, aki főigazgatóként támogatta a kötet elkészültét. Szintén köszönettel tartozom a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat munkatársainak, akik segítettek a könyv létrejöttét, de közülük is kiemelten Dr. Kenedli Tamás ezredes úrnak és Görbe Attiláné Dr. Zán Krisztina ezredes asszonynak. A kötet nem jöhetett volna létre alapos lektori munka nélkül, így nagy köszönettel tartozom Tóth Csaba alezredes úrnak, akinek éles szemét nem kerülték a kéziratban talált kisebb-nagyobb hibák, vagy „csak” félreérthető fogalmazások.

A kötet több fejezetének elkészítésekor is felhasználtam korábbi munkáimat, azoknak az eredményeit.

Ha maradt is bármi hiba a kötetben, az kizárólag a szerző lelkét terheli...

HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉS

Nem feltétlenül újszerű az a megállapítás, hogy a II. világháború lezárultával minden megváltozott, nem csak a világban és Európában, hanem Magyarországon is. Ennek egyik lecsapódásaként lehet értelmezni, hogy 1945 után miként, milyen szemüvegen keresztül tekintettek az 1919–1945. közötti magyar történelemre. Természetesen a magyar történetírás 1945 utáni, de még az 1945–1990. közötti korszaka sem tekinthető egy egységes korszaknak, számos periódusra osztható fel.

Joggal gondolhatjuk, hogy a II. világháború időszaka nem csak a történeti kutatások, hanem a társadalmi érdeklődés homlokterében is volt. S valóban, ha megnézzük a magyarországi „könyvtermést”, akkor azt láthatjuk, hogy már 1945-ben megjelentek az első memoárok, illetve a háború egyes részterületeit feldolgozó és magyarázó, értelmező könyvek. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy az első munkák szerzőinek jelentékeny része nem képzett történész volt, hanem jórészt az eseményeket át- és túlélt újságírók. Számukra a forráskritika szinte ismeretlen fogalom volt, s az egyéni érzéseik és emlékeik gyakran mindent felül tudtak írni. Ugyanakkor a ma történetészi számára – a kellő forráskritika után – nem csak érdekes kordokumentumok ezek, de számos adat, adalék és történet miatt akár hasznos forrásokká tudnak válni.

Ha azonban szűkebb témánkra, vagyis a katonai hírszerzésre, illetve elhárításra koncentrálunk, akkor azt tapasztaljuk, hogy az nem lett, nem vált kurrens, divatos témává 1945 után. Az ennek hátterében fellelhető magyarázat ugyanakkor nagyon is magától értetődő, s nem nevezhető kizárólag magyar sajátosságnak. Szemben az I. világháborúval, ahol a legyőzött országokat nem szállták meg a győztesek, ez a II. világháború után messze nem így volt. Míg Németországot és Ausztriát a győztesek felosztották négy-négy megszállási övezetre (USA, brit, francia és szovjet), addig Magyarországot a Vörös Hadsereg fel- és megszabadította, elfoglalta és egyben meg is szállta. S bár mindegyik vesztes országban működött Szövetséges Ellenőrző Bizottság, de mindenhol lehetett tudni, hogy a nagyhatalmak közül melyiknek a szava döntő. Tudható az is, hogy a releváns iratok, nemkülönben a személyek nem voltak feltétlenül elérhetőek, illetve szabadok (ezekről részletesen lásd: „*Levéltári források*” c. fejezetet!), akik, és amelyek elengedhetetlenül szükségesek egy szakkönyv megírásához.

Tudjuk, hogy a háború során mind az USA hadserege, mind a Vörös Hadsereg is igyekezett értékes embereket és iratokat „*fogságba ejteni*”, illetve tudható az is, hogy a háború végén a potenciális célszemélyek közül sokan próbáltak már eleve inkább az angolszász államok valamelyikének a fogságába esni, mintsem szovjetbe. Természetesen ez nem sikerül(hetet) mindenkinek.

S ehhez hozzátartozik még egy tény, amelyről nem szabad elfeledkezünk: minden információ és adat kvázi élőnek volt minősíthető. Vagyis más szavakkal fogalmazva, azon nagyhatalmaknak és politikai erőknek, amelyek a háború – valamilyen formában való folytatására készültek – elemi érdekük volt, hogy lehetőség szerint semmi, de semmi ne kerüljön nyilvánosságra.

Nem teljesen függetlenül az 1945 utáni magyar történetírásban uralkodó felfogástól, miszerint minden, ami 1945 előtt történt Magyarországon, a magyar történelemben – néhány kivételtől eltekintve – alapvetően rossz volt. Így 1947–48 után

a magyar történetírásra rátelepült egy olyan marxista szemlélet, amely ugyanakkor erősen tudott építeni az amúgy meglévő „*kurucos*” virtusra, különösen, ha a Habsburgokról, illetve az osztrákokról volt szó. Ugyanakkor itt kell megjegyezni, hogy mindez azt jelentette, hogy 1945 után (is) elmaradt a valódi szembenézés a múlttal, Magyarország II. világháborús szerepvállalásával, hiszen minden rosszat vagy a Horthy – rendszerre, annak néhány prominens politikusára, és/vagy a náci Németországra toltak rá. Másrészt azonban: a háborúban győztes Szovjetunióról csak és kizárólag pozitív attitűddel lehetett írni. Vagyis, azok a könyvek vagy forrásközlések, amelyek, ha sporadikusan is, de tartalmazhattak (volna) akár a katonai, akár a polgári hírszerzésre és/vagy elhárításra vonatkozóan adatokat vagy éppen leírásokat, ideológiailag teljesen elfogultak és egyben igen erősen tendenciózusok voltak.

A történeti kutatást és feltárást nem segítette az sem, hogy 1956-os forradalom és szabadságharc után volt egy olyan állambiztonsági koncepció, miszerint az „*ellenforradalmat*” valójában volt „*horthysta*” tisztek (csendőrök, katonák, rendőrök) robbantották ki. Ennek az ideának az „*eredményeként*” újfent felértékelődtek az egykor a hírszerzés, vagy az elhárítás területen dolgozó személyek és minden rájuk vonatkozó, vagy általuk keletkeztetett hivatalos vagy akár privát dokumentumok.

S miközben Magyarországon a nyilvános térben szinte tabu volt a téma a II. világháború alatti titkosszolgálati tevékenység, addig az 1960-as években Nyugat-Európában már tucatjával jelentek meg könyvek és memoárok a II. világháborúról, nem is említve a rengeteg játékfilmet, amelyek a világháború egy-egy eseményét dolgozták fel. Ezek között pedig nem egy kifejezetten a második nagy világegyetem eme úgymond „*láthatatlan*” részével foglalkozott.⁵

Mindezen titkolódzáshoz képest 1971-ben Magyarországon végül megjelenhetett – s emiatt talán nem véletlenül óriási érdeklődést váltott ki – Radó Sándor memoárja (*Dóra jelenti...*), amiből egyértelműen kiderül, hogy a szerző szovjet hírszerző volt a II. világháború alatt...⁶ A könyvből, de a belőle készült játékfilm alapján is akár az átlag olvasó, illetve tv néző is feltételezhetette, hogy Radó nem egy „*futottak még*” kategóriájú figurája volt a II. világháború alatti szovjet hírszerzésnek. Bár jelen könyvnek nem témája a szovjet hírszerzők, vagy általában a szovjet ügynökök háború utáni sorsa, de annyit Radó kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a háború után nem kitüntetést kapott, hanem előbb a Ljubljanka börtönébe zárták, majd kényszermunkára küldték.

Szintén 1971-ben jelent meg Hollós Ervinnek, már a korban szintén nagy feltűnést keltő könyve, a „*Rendőrség, csendőrség, VKF/2*”. Bár a címben szerepel valamennyi, az elhárító munkában érdekelt szervezet elnevezése, de a könyv szinte kizárólag a magyarországi kommunista mozgalom elleni különböző műveletekről ír,

⁵ Szempontunkból talán Walter Schellenberg SS-Brigadeführer memoárja, amely az '50-es évek végén jelent meg Londonban *The Labyrinth. The Memoirs of Hitler's Secret Service Chief* címen 1956-ban.

⁶ Bár konkrét információk nincsenek róla, de kizárt, hogy Radó a szovjet szervek engedélye nélkül publikálhatta volna memoárját. A „*Dóra jelenti...*” több kiadást is megért, s talán az előzőek fényében nem meglepő az sem, hogy a 2006-os kiadás már bővített és javított kiadása az eredeti, 1971-es verziónak.

meglehetősen egysíkúan értelmezve a szervek működését, nemkülönben magát a korszakot is. A könyv értékét az adta a '70-es években, hogy közismert volt – legalábbis a szakmai körökben –, hogy Hollós maga is üldözött kommunista volt az 1940-es években. 1945 után természetesen különböző magas pártfunkciókat töltött be. Az 1956-os forradalom leverése után Hollós rendőr-alezredesként dolgozott a BM. II. főosztályán. Ugyan ebből a beosztásából viszonylag hamar távozni kényszerült – 1962-ben rendőr ezredesként –, de jó, és magas szintű kapcsolatai nyilván mind az MSZMP, mind pedig a BM vonalon megmaradtak. Így ő – vélelmezhetően minden különösebb gond nélkül – hozzá tudott férni mások által nem ismert és/vagy nem kutatható belügyminisztériumi, államvédelmi, rendőrségi irattári forrásokhoz is.

Ahogy arra már utaltunk, a II. világháború, mint téma roppant népszerű volt (vagy maradt?) a '60-as, de a '70-es években is. Így talán nem a véletlen műve, hogy 1973-ban bemutatták „*A tavasz tizenhét pillanata*” (*Семнадцать мгновений весны*) című sorozatot előbb a Szovjetunióban, aztán a keleti blokk országaiban is hatalmas sikerrel vetítettek. A szovjet szuperkémről szóló – bizonyos szempontból még ma is kifejezetten szórakoztató – sorozat lényegében megerősítette azt a nagyközönség előtt, hogy igenis voltak szovjet kémei, akiknek munkája nagyban hozzájárultak a Vörös Hadsereg II. világháborús győzelméhez. Természetesen a sorozat csak úgy kerülhetett adásba, hogy azt előzetesen Jurij Andropov, a KGB akkori vezetője cenzúrázta, de egyben kifejezetten azt is kérte, hogy a filmhez szakmai segítséget nyújtó KGB alkalmazottak nevei ne jelenjenek meg a stáblistán...

Bár közvetlen magyar vonatkozással nem bír, de 1972-ben jelent meg Greta Kuckhoff, német kommunista ellenálló memoárja, „*A rózsafüzértől a Vörös Zenekarig*” (*Vom Rosenkranz zur Roten Kapelle*). A kötet, amellet, hogy példát akar hozni a náci rendszer elleni német ellenállásra, másik oldalról mégiscsak rávilágított arra a masszív tényre, hogy a Szovjetunió aktív hírszerző tevékenységet folytatott Németországban, s ebbéli tevékenységéhez számos németet is meg tudott nyerni.

Magyarországon, ha az áttörést nem is, de a Horthy rendszer újraértékelésének igényét talán a Bokor Péter névvel fémjelzett Századunk filmsorozat hozta el. Ebben ugyanis megszólaltak a korszak még élő, és a II. világháború éveiben az eseményekre valós rálátással bíró személyek. Természetesen az más kérdés, hogy amit tudtak, az a korabeli valóságnak hány százaléka, mekkora szelete volt. Ha csak a katonatisztek nézzük, akkor interjú adott Bokornak – többek között – Kádár Gyula, Vasváry József⁷, akik mindketten voltak a Vezérkari Főnökség 2. osztályának vezetői. Nyilván ezeket az interjúkat (is) a megfelelő forráskritikával kell kezelni, hiszen az egyes interjúalanyok élethelyzete a '60-as, '70-es években igencsak különböző volt. Ha csak az említett két tisztnél maradunk, akkor látni kell, hogy Vasváry 1945 után nem tért haza Magyarországra, végül Ausztriában telepedett le, ott adta az említett interjút.

Vele szemben Kádár Gyula túlélte a nyilasok alatt a sopronkőhidai börtönt, majd a szovjet katonai bíróságok által rá kimért 15 év kényszermunkát, s lett aztán „*hasznos állampolgára a Magyar Népköztársaságnak*”. Vagyis amíg Vasváry – kis túlzással – bárkiről és bármit mondhatott (volna), addig Kádár esetében – vélelmezhetően – eleve működött egy erős öncenzúra, hiszen tudta, hogy a felvétel majd „*valahogy*” el fog

⁷ Kádár és Vasváry 1945 utáni életéről a „Sorsok a II. világháború után” című fejezetben írunk részletesen.

jutni a tárgyban illetékes szervekhez is, természetesen az előtt, hogy adásba kerülne. Másrészt azonban természetesen joggal lehetett bizalmatlan Vasváry is egy, a vasfüggöny túoldaláról érkezett filmes-történésszel szemben. Ugyanakkor – vélelmezhetően – mindketten a lehetőséget is látták ezekben az interjúkban, hogy megvédjék / megmagyarázzák egykori döntéseiket, esetleg saját szerepüket is újra értelmezve talán bízva valamiféle társadalmi felmentésben is.

A Századok filmsorozat népszerű volt a virágzó Kádár rendszerben, nemkülönben aztán az interjúkból összeállított könyv is 1982-ben („*Végjáték a Duna mentén...*”). Így nem csodálkozhatunk azon, hogy a '70-es évek végén Kádár Gyula memoárja („*A Ludovikától Sopronkőhidáig*”; Magvető, Bp., 1978.) megjelenhetett a Tények és Tanúk sorozat keretein belül.⁸ Nyilvánvaló, hogy a szoros pártirányítás alatt álló Magvető csak a megfelelő „*finomítások*” után adhatta ki Kádár Gyula memoárját, amely azonban ennek ellenére is egyik legkeresettebb darabja lett a sorozatnak. Természetesen feltehető a kérdés, milyen érdek mentén született meg a döntés, miszerint pont a Kádár féle memoárt ki kell adni könyv formájában?

A '70-es évek végén, de még inkább a '80-as évtizedben érezhetően kezdett megváltozni a hivatalos történelemszemlélet is, s korábban nem tapasztalható publikációs és kutatási szabadság jelent meg a '80-as évtized közepén. Ennek keretében – általában – a Horthy korszak sokkal árnyaltabban kezdett megjelenni a különböző szakirodalmi munkákban is. Ennek egyik kitűnő példája Szakály Sándor „*A magyar katonai elit 1938–1945.*” című, egyébként szintén a Magvető Könyvkiadó gondozásában megjelent könyve 1987-ben. Ebből a munkából egyértelműen kiderült, hogy a horthysta katonatisztek általában művelt, több nyelvet beszélő s nem feltétlenül a legmagasabb társadalmi státuszú csoportokból, no pláne nem az arisztokráciából érkeztek. Önmagában akár érdekesnek is lehetne minősíteni azt, hogy két ilyen fontos könyv a Magvetőnél jelent meg a '80-as években.

Természetesen, mint az várható volt a rendszerváltás után, a '90-es években a képzeletbeli inga kilengett, s megjelentek olyan művek és vélemények is, amelyek erősen idealizálták az 1920–1944. közötti majd negyed századot, beleértve magát a kormányzó Horthy Miklós személyét, vagy éppenséggel a honvédséget, vagy a csendőrséget. Ahogyan azt a bevezetőben jeleztük, a történeti – társadalmi viták még számos kérdésben nem zárultak le erre a korszakra vonatkozóan sem.

Az 1990-es politikai változások, de különösen azután, hogy a magyar Országgyűlés 1995-ben elfogadta a Levéltári törvényt, valóban szélesre tárultak a kutatás lehetőségei minden érdeklődő számára. Ha szűkebb témánkra, a Horthy kori magyar állam hírszerzésére és elhárítására koncentrálnunk, akkor vegyes képet kapunk. Ugyanis azt látjuk, hogy számos katonai alakulat történetét, illetve a magyar(országi) hadtörténelem számos kisebb-nagyobb eseményét dolgozták fel az elmúlt évtizedekben. Majdhogynem könyvtárnyi munka született a csendőrség történetéről is,

⁸ A „Tények és tanúk” sorozatban 1975. és 1990. között több mint 100, főként 20. századi történelmi személyiség memoárját adták ki. Talán érdemes megjegyezni azt is, hogy a Magvető Kiadó igazgatója az a Kardos György volt 1961-től egészen 1985-ig, aki korábban a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályán, majd később az Államvédelmi Hatóság kötelékében dolgozott, mind elhárító, mind pedig hírszerző területen. Kardos Aczél Györggyel való kiváló kapcsolata viszonylag közismert volt, amely 1949-ből eredeztethető.

ugyanakkor a rendőrség históriájáról már jóval kevesebb. Ha azonban a címben szereplő speciális területre fókuszálunk, akkor már borúsabb a kép az elérhető szakirodalomra vonatkozóan.

A katonai hírszerzés, illetve elhárítás történetének viszonylag kevés történész kutatója ismert. Egyikük Szakály Sándor, akinek munkássága egyértelműen a két világháború közötti a honvédség, illetve ezen belül is a tisztikar történeti – történetpszichológiai feldolgozásához kötődik. Számos munkájában elő-előjön a Vezérkari Főnökség 2. osztályának tevékenysége, illetve az ott szolgált tiszték életútjai is. Ezirányú tudását foglalta össze „A 2. vkf. osztály / Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918-1945.” (Budapest: Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet, 2015.) című munkájában.

A téma másik közismert kutatója Ungváry Krisztián, aki számos könyvet és tanulmányt publikált a magyar honvédség II. világháborús harcairól, s ezek kapcsán értelemszerűen érintette a hírszerzés és az elhárítás roppant összetett kérdéskörét is. Azonban Ungváry munkássága kiterjed az 1945 utáni magyar állambiztonság történetének kutatására is. Ennek kapcsán az 1945 előtti elitet is látja, és tanulmányaiban gyakran láttatja, de értelemszerűen az 1945 utáni állambiztonság szemüvegén keresztül. Ez természetesen egy meglehetősen speciális nézőpont, de sokat meg lehet tudni ezen emberek életéről és még gondolkodásáról is – természetesen a megfelelő és igen erős forráskritika alkalmazása mellett.

Természetesen Szakály és Ungváry mellett számos történész került kapcsolatba kutatásaik során a korabeli elhárítás (és ennek kapcsán akár a hírszerzéssel is) tevékenységével, itt elég csak utalni A. Sajti Enikő Délvidékkel és Fóris Ákos a megszállt szovjet területekre, vagy Csapody Tamásnak és Fazekas Csabának az ún. kisegyházak (Jehova Tanúi, nazarénusok) üldözésére vonatkozó publikációira.

A nyugati, angolszász szövetségesekkel való kapcsolatokról is új megvilágításban olvashatunk, itt Borhi László és Szelke László munkásságát kell kiemelnünk. A University Bloomingtonon tanító Borhi – talán mondhatni, hogy értelemszerűen – elsősorban a magyar – amerikai kapcsolatokat kutatja, akadémiai doktori értekezésének is eme kapcsolatrendszer volt a tárgya.

Az utóbbi években a Nemzetbiztonsági Szemlében, a Szakmai Szemlében, de nemkülönben a Felderítő Szemlében is lehet találkozni olyan szakmatörténeti tanulmányokkal, amelyek a II. világháború alatti magyar hírszerzés, illetve elhárítás történetének egy-egy (rész)kérdésével foglalkoztak.

A témában megjelent könyvek közül külön is kell emelni a „*Vallomások a holtak házából - Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései*” című munkát, amely Haraszi György, Szita Szabolcs és Kovács Zoltán András szerkesztésében, illetve az általuk írt magyarázó tanulmányokkal jelent meg 2007-ben. A kötet megjelenésekor óriási érdeklődést váltott ki, hiszen Ujszászy neve viszonylag közismert volt, ha másról nem, akkor Karádi Katalinhoz fűződő viszonya miatt. Természetesen nem lehet eléggé hangsúlyozni, s ezt a kísérő tanulmányok is kiemelik, hogy az Ujszászy féle feljegyzések milyen körülmények között és kinek, kiknek készültek. Nyilvánvaló az is, hogy Ujszászy nem fejből írta meg a több száz oldalas „*irányított memoárját*”, hanem kapott hozzá korabeli eredeti dokumentumokat – nyilvánvalóan vagy a szovjet

állambiztonsági szervektől és/vagy a magyar Államvédelmi Hivataltól, esetleg magától Péter Gábortól...

A szakirodalmi áttekintés során feltétlenül ki kell térnünk még az oktatás során készült tankönyvekre, jegyzetekre. Itt azt a kérdést kell megfogalmaznunk, hogy vajon 1945 után a képzésben mennyire volt bevett vagy elfogadott a Horthy korszak katonai hírszerzéséről vagy elhárításáról tanulni? Azt kell mondanunk, hogy sajnálatos módon sem szakmátörténeti sem pedig bármilyen hasonló tematikájú kurzus keretében nem került sor a magyar katonai elhárítás és/vagy hírszerzés történetének, így a II. világháború alatti tevékenységének bemutatására. Mindez annak a fényében tűnik érdekesnek, hogy a Belügyminisztérium adott ki a külföldi szolgálatok történetéről belső terjesztésű – kissé propagandisztikus stílusú – kiadványokat, például magáról a Gehlen szervezetről is – alaposan bemutatva és elemezve vezetőségének múltját.⁹

Mindezek fényében örvendetes tényként rögzíthetjük, hogy ugyanakkor a 21 században már több kiadvány is napvilágot látott – a már említett alapvető fontosságú Szakály és Ungváry műveken kívül –, amelyek a magyar katonai elhárítás történetével foglalkozik. Természetesen az már önmagában is egy örökzöld téma, hogy mikortól datálhatjuk az önálló magyar katonai hírszerzés és elhárítás kezdeteit.

A nagyobb tematikát felölelő művek közé tartozik Horváth Csaba: *A magyar katonai felderítés története a kezdetektől 1945-ig* (Budapest: Püldo Kiadó, 1999.) című monográfiája, amely valóban a kezdetektől tárgyalja a katonai felderítés, és ennek következtében jó pár aspektusában az elhárítás történetét is. Ma már nyílt forrásból is elérhető Hajma Lajos: *A katonai felderítés és hírszerzés története* című egyetemi jegyzete 2001-ből, amelynek oktatási célja nyilvánvaló volt. Ez a munka nem csak a magyar, hanem ország – kissé ellentétben a címmel – számos más szinte komplex titkosszolgálati rendszerével foglalkozik a kezdetektől egészen az 1990-es évek végéig bezárólag.

Az elmúlt időszak terméke volt a Jagadics Péter – Rajos Sándor – Simon László – Szabó Károly: *A magyar katonai elhárítás története 1918–2018*, (Budapest, 2018.) és az Árvai Zoltán – Gyaraki Károly: *100 éves az önálló magyar katonai felderítés, hírszerzés és elhárítás, 1918–2018*. (Budapest, Zrínyi, 2019.) című kötetek. A kötet számos dokumentum (utasítás, törvény) mellett még egy sajátos visszaemlékezés is olvasható Belovai Istvánról is.

A maga nemében mindkét könyv a teljességre törekedett az elmúlt kb. 100 év viszonylatában. Érezhető rajtuk azonban, hogy a szerzők kapcsolata a témával közvetlen, vagy pontosabban annak egyik-másik szeletével nem csak elméleti szinten ismerkedtek meg. Így szinte kitapintható, hogy mikor a személyes élmények és tapasztalatok, mikor pedig az olvasmányélményeik előhívásával dolgoztak az alkotók. A könyvek kapcsán, mint általános kritika megjegyezhető, hogy kevés primer, levéltári forrással és forrásból dolgoztak a szerzők.

Természetesen a szakirodalom elemzésekor nem feledkezhetünk meg az egykori vezető tiszték műveiről, esetleges memoárjairól. Fentebb már írtunk Kádár Gyuláról, de nem ő volt az egyetlen, aki papírra vetette emlékeit, illetve az ország II. világháború

⁹ Lásd: *A Gehlen-szervezet felépítése és tevékenysége*, Budapest, BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, 1961.

alatti sorsával kapcsolatos gondolatait. Kádár mellett Andorka Rudolf naplója („*A madridi követségtől Mauthausenig*”, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978.) volt talán a legismertebb munka a '70-es évek végétől. Bár Andorka a II. világháború időszakában már nem volt aktív katonatiszt vagy diplomata, de (háttér)tudása és (háttér)ismeretei nyilvánvalóan ezen időszakban is erősen tetten érhetőek. Az 1945 után emigrációban élő Henyei Gusztáv ugyan a '30-as évek derekán, 1933–1937 között vezette a 2. vkf. osztály „jogelőd” szervezetét, majd pályafutása csúcsaként a Lakatos kormány külügyminisztere lett, hogy aztán a nyilas puccs után letartóztatásuk és Sopronkőhidára szállítsák. Henyei művei (*Magyar erőfeszítések a második világháború befejezésére*; bev., jegyz. Andreas Hillgruber; Széchenyi Kör, Köln, 1965 (Széchenyi Könyvtár); *Ungarns Schicksal zwischen Ost und West. Lebenserinnerungen*; *Ungarisches Institut – Von Hase und Koehler*, München–Mainz, 1975. (Studia Hungarica); *Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között. Egy volt magyar királyi külügyminiszter visszaemlékezései*; ford. Félix Pál, jegyz. Vargyai Gyula, szerk. Antal László; Európa–História, Bp., 1992 (Extra Hungariam)) ugyan nem a korabeli magyar hírszerzéssel vagy elhárítással foglalkoznak, de nyilvánvalóan Henyei gondolkodását meghatározta épp úgy, mint az, hogy korábban katonai attaséként dolgozott. Végül, de nem utolsó sorban a 2. vkf. osztály utolsó parancsnoka reszneki Zákó András is megírta a memoárját (*Ószi harcok*, Budapest, 1991.), amely szintén alapvetően nem hírszerzési és/vagy elhárítási kérdésekkel foglalkozott.

Vagyis, ha jól megnézzük, azok az egykori tiszték, akik Magyarországon éltek a háború után – bár sok megpróbáltatásban volt részük – de memoárjukat kiadták a Kádár kori Magyarországon, bár Andorka ezt már nem élte meg. Addig a két emigrációban élő egykori vezető, bár író emberek voltak, de nem írtak egykori 2. vkf. osztályos tevékenységükről. A szintén a háború után emigrációt választó Vasváry József sem vetette papírra élettörténetét, még annyira sem, mint ahogyan azt Zákó tette. Vajon miért döntöttek így? Hiszen esetükben nem beszélhetünk arról, hogy egy diktatórikus berendezkedésű országban éltek volna 1945 után. Megítélésünk szerint a válasz egyszerűen abban keresendő, hogy mind Zákó, mind pedig Vasváry azon klasszikus iskolát képviselték, miszerint idegeneknek – értsd: laikus érdeklődő vagy olvasó – nem beszélünk sem a belső dolgainkról, sem pedig múltbéli cselekedeteinkről. Mindketten jogosan gondolhatták, ha memoárt írnának 2. vkf. osztályos múltjukról, akkor azzal akaratlanul is információkat és tudást adnának át a kommunista magyar állambiztonságnak, egyben gyengítenék a nyugati hatalmakat.

Jogosan teheti fel a kérdést a tisztelt Olvasó, hogy vajon az egykori hálózati személyek, miért nem írták meg visszaemlékezéseiket? Az, hogy senki nem írta volna meg, erős túlzás, de tény, hogy nem áll rendelkezésünkre könyvtárnyi memoár. Csupán Cserépfalvi Imre az „*Egy könyvkiadó feljegyzései*” (Gondolat, Budapest, 1982.) című memoárjában írt a háború alatti ellenálló tevékenységéről és külföldi kapcsolatairól. Talán nem véletlen, hogy csak 1982-ben jelenhetett meg így, ebben a formában a Cserépfalvi féle memoár. A többi egykori olyan személy, akik például kapcsolatban álltak az angolszász szolgálatokkal, pedig egyszerűen jobbnak látták nem megírni a háború alatti tevékenységüknek minden egyes apró részletét... Ugyanakkor érdekes, hogy Cserépfalvi lánya, Katalin 2017-ben írta le egy e-mailben (!), hogy ő mire emlékszik, illetve mi maradt meg benne, vagy inkább mit mesélt neki édesapja a háború alatti ellenálló, illetve a brit SOE-val való kapcsolatával kapcsolatban. Nyilván a modern kor terméke, hogy ez az e-mail ma már elolvasható a „*Groszmann Lili – a cserépi zsidóság története*” című weboldalon... Mindez némi reményt is adhat a

témával foglalkozó történészeknek, érdeklődőknek, hogy a családi hagyatékokból és emlékekből még elő-előkerülhetnek újabb részletek, de legalábbis morzsák.

Ahogy az eddigiekből is kitűnik, témánk erőteljesen nemzetközi. Vagyis joggal teheti fel a kérdést a tisztelt Olvasó, hogy a német, angol vagy orosz nyelvű szakirodalomban, esetleg memoárirodalomban nem esik szó Magyarországról, vagy a magyarországi műveletekről? Az igazat megvallva, nagyon korlátoosan, csekély mértékben. Ugyan Wilhelm Höttl (Höttl, Wilhelm. *The Secret Front*, Enigma Books, 1954., és *Einsatz für das Reich. Im Auslandsgeheimdienst des Dritten Reiches*, Siegfried Bublies, Koblenz 1997.) és Florimonde Duke (*Name, Rank, and Serial Number*. Meredith Press, New York, 1969.) is megírták a maguk memoárját, de ezek csak nagyon nagy vonalakban foglalkoznak Magyarországgal. Ugyanakkor a Veréb missziónak Richard Beal (*Sparrow: Sparrow Mission*, iUniverse, 2002.) önálló kötetet szentelt, amely legalább annyira szól a küldetésről, mint annak elő- és utóéletéről...

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Egy klasszikus felfogás szerint minden történeti munka alapját, mi több: a velejét és erejét, vagyis szakmai megalapozottságát a levéltári, illetve irattári anyag kell(ene), hogy adja. Természetesen joggal tehetjük fel a kérdést, hogy egy olyan területen, amely sok szempontból épít az emberek egymás közti bizalmi és érdek vezérelt kapcsolataira, nem egyszer bizalmatlanságára, miként keletkezettek írásos, hivatali rendben nyilvántartott források. A kérdésre a válasz egyszerre végtelenül egyszerű és egyben roppant bonyolult.

Ha a címben foglalt témára koncentrálnak, akkor tudható, hogy a II. világháború alatti magyar elhárítással és hírszerzéssel kapcsolatban mind az esemény alatt, mind pedig utána keletkeztek hivatalos iratok. Az előbbi gondolat indukálja a kérdést, hogy milyen megfontolásból és célból keletkeztek dokumentumok. Mielőtt azonban elmélyülnénk a témával foglalkozó levéltári iratok feltárásában, előzetesen is roppant fontos hangsúlyozni a forráskritika szükségességét, vagyis tisztában kell lenni a ténnyel, hogy ezek a dokumentumok célzatosan íródtak. Vagyis mind az azokat készítő, mind pedig az azokat olvasó személynek vagy személyeknek is lehettek – és most fogalmazunk így – akár „magasabb szempontjai” is, nem csupán a puszta dokumentálás, tájékoztatás vagy éppenséggel döntéselőkészítés.

A korabeli elhárítás, illetve az ezzel foglalkozó szervezetek sok szempontból tipikus bürokratikus apparátusok voltak. Így nem „csak” az alá-fölé rendeltségi viszonyok működtek, hanem az elvégzett munka dokumentálása is, mint minden „rendes” állami hivatalban. Vagyis minden vélt vagy valós eredményt, eseményt, történést írásos formában kellett rögzíteni. E mellett természetesen a magasabb szintű politikai és katonai vezetőknek is több-kevesebb rendszerességgel kellett – jellemzően – összefoglaló jellegű jelentéseket készíteni. Természetesen itt is szeretnénk hangsúlyozni, hogy a munka jellegéből adódóan a szóbeliségnek fontos szerepe volt, de legalábbis lehetett. Ezt azonban ilyen távlatból már igencsak nehéz, sőt megköcköztatjuk, hogy ma már lényegében lehetetlen (lenne) rekonstruálni.

Ha a korszakban, vagyis 1939–1945. között íródott forrásokat szeretnénk kutatni, akkor alapvetően a keletkeztető szervek iratainak a sorsát kell sorra vennünk és értékelnünk. Klasszikusan három, de 1942–1944. között már négy, majd a nyilas hatalomátvétel után még további kettő szervezet iratanyagát kell ismernünk. De melyek is ezek?

A három klasszikusnak mondható szerv a Budapesti Rendőr-főkapitányság kebelében működő Politikai Rendészeti Osztály, a Magyar Királyi Csendőrség nyomozó alosztályai és a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar 2. osztálya. Ezek mellé sorakozott fel az újabb, de kérészerűtlen szereplővé 1942–1944 ősze között az Államvédelmi Központ, majd a nyilas hatalomátvétel után a Nemzeti Számonkérő Szervezet / Különítmény és a Táborig Biztonsági Szolgálat.

A puszta felsorolásból is kitűnik, hogy kémelhárítással elsősorban a honvédséghez köthető szervek foglalkoztak, de a csendőrség¹⁰, a Politikai Rendészeti

¹⁰ A csendőrség szolgálati tekintetben a belügyminisztérium, fegyelmi és személyzeti szempontból pedig a honvédelmi minisztérium alárendeltségébe tartozott.

Osztály és a Nemzeti Számonkérő Szervezet / Különítmény kapcsán látható, hogy a részben vagy egészben Belügyminisztériumhoz tartozó szervek is aktív résztvevői voltak az elhárító munkának.

Önmagában az a tény, hogy mely minisztériumok felügyelték a területet választ ad arra a kérdésre, hogy alapvetően melyik levéltárakban fogunk a korszakban keletkezett releváns iratokat találni: a Honvédelmi Minisztérium alá tartozó Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Levéltár és Irattár Hadtörténelmi Levéltárában és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában.

A Hadtörténelmi Levéltárban a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztériumon belül az elnöki csoport iratain belül az „Elnöki A” és az „Elnökség” szervezeti egységek foglalkoztak az ún. politikai ügyekkel, amibe a „*kémvédelem*”, vagyis az elhárítás és a hírszerzés is beletartozott. Általában mindenkinek, a laikusoknak épp úgy, mint a történészeknek, a vezérkari főnökség 2. osztálya ugrik be, ha a hírszerzésről vagy az elhárításról beszélünk. Talán érdemes megjegyezni, hogy a 2. osztálynak valóban ez volt a fő feladatrendszere. Mellette azonban a vezérkari főnökség 6. osztály (Propagandaügyek és a Honvédség tekintélyének tisztelete) is komoly feladatot látott el. Ugyanis ide tartozott a cenzúraszolgálat honvédelmi szempontú irányítása, valamint a propaganda eszközeinek, vagyis a sajtó, a rádió, a film, az irodalom és a művészetek, katonai szempontból való ellenőrzése és irányítása. Talán nem kell hangsúlyozni, hogy ezek általában véve is mennyire fontos feladatok. Az azonban már egy más kérdés, hogy a fennmarad, pontosabban megmaradt iratanyag mennyisége és minősége mennyire teszi lehetővé egy komplex kép megrajzolását. Sajnos a 2. osztály vonatkozásában alapvetően kevés irat maradt meg, illetve azok tartalma sem kellően mély.¹¹

A korszakban keletkezett iratanyag másik fontos gyűjtőhelye a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Itt elsősorban az ún. „K” (Polgári kori kormányhatósági levéltárak) szekcióban lelhetőek fel a releváns iratok az ún. Belügyminisztérium Levéltárában. Egyrészt ugyanis itt találjuk meg nem csak a minisztérium általános belső működésével kapcsolatos iratokat (Elnöki iratok, törzsszám: K 148), hanem a minisztérium alá tartozó rendőrség működéséről és esetleges akcióiról szóló forrásokat is. Ezeket jellemzően az ún. res (reservált), vagyis mai szóval élve titkos iratokat a K 149-es törzsszám alatt, időrendben és tétel-kútfő rendszerbe helyezve lehet kutatni. Ugyanakkor a nyilas időszak belügyminisztériumi iratai a K 775-ös törzsszám, míg a Nemzeti Számonkérés Szervezet Parancsnoksága megmaradt, de sajnos roppant csekély mennyiségű iratanyaga a K 164-es törzsszám alatt várja a kutatókat.

Ha a kíváncsi kutató úgy okoskodik, hogy megpróbálja kissé tágabban értelmezni, a hírszerző és elhárító munka terét, akkor – különösen az első esetében – logikus feltételezésnek tűnik, hogy a külügyi iratok között is találhat releváns dokumentumokat. A Külügyminisztérium struktúráját áttanulmányozva az egyik legsejtelmesebb szervezeti egység a Politikai Osztály volt. A K 63-as törzsszám alatt található osztály iratanyagának pusztán mennyisége tisztelet parancsoló, különösen ha itt is feltételezzük, hogy történt iratpusztulás, vagy pusztítás. Pontosan mivel is

¹¹ Természetesen nem zárhatjuk ki, hogy nem lappanganak valahol külföldön „hadizsákmányként” egykori 2. vkf. osztály által keletkeztetett iratok.

foglalkozott a Politikai Osztály? Nem csupán Magyarország és az egyes országok viszonyrendszerével, hanem a többi ország egymáshoz képesti kapcsolatáról és egymás közti problémáiról olvashatunk számtalan jelentést. Mi mondható el összefoglaló jelleggel a korban keletkezett iratokról? Első és talán legfontosabb megállapításként az, hogy hiányosak. Vagyis a kutatónak, mint egy nagy kép egy-egy puzzle darabját kell, hogy értelmezze az egyes dokumentumokat. Nem szerencsés egy darab megmaradt iratból messzemenő vagy éppen nagy horderejű következtetéseket levonni.

A hiánynak is azonban számos oka lehet. Egyik ezek közül, s talán a legnyilvánvalóbb maga a háború. A harcok sodrában természetesnek mondható, hogy iratok pusztultak el, semmisültek meg. A másik ok lehet a szándékos megsemmisítés, amelyre adott esetben a visszavonuló csapatoknál, illetve a csendőrségnél egyenesen parancs volt. Végül az iratok hiányának lehet egy olyan oka is, miszerint kikerültek hivatalos irattári helyükről. Ez jelenthette azt, hogy a háborús, de különösen a háború végi meglehetősen zűrzavaros viszonyok közepette iratok (vissza)maradtak a keletkeztetőnél.

Aztán, hogy ezen dokumentumok valaha eljutottak-e, avagy visszajutottak-e a helyükre, vagy elkallódtak az utódok kezén, az már egy másik kérdés. Szintén a hiány oka lehet, hogy harcok, vagy éppen azok elől a menekítés során az iratok is ellenséges erők kezére kerültek. Ez esetünkben mind nyugati, mind pedig szovjet viszonylatban elképzelhető. Utóbbi esetben egyértelműen élhetünk a gyanúperrel, hogy a mai napig őriznek az orosz levéltárakban a II. világháború előtt és alatt keletkezett magyar katonai, illetve kémelhárítási és hírszerzési iratokat. És végül, de nem utolsó sorban látnunk kell az iratok – fogalmazzunk így – belföldi vándorlását is. 1945 után az 1945 előtt keletkezett iratanyagokból kiemelték a munkásmozgalommal foglalkozó, valamint eleinte elsősorban a népbírói eljárásokhoz kapcsolódó iratokat. Előbbiek a Munkásmozgalmi Intézet (később: Politikatörténeti Intézet) Levéltárába kerültek, míg utóbbiak a népbírói eljárások lezárta után sem kerültek vissza eredeti irattári helyükre, hanem a Belügyminisztérium irattárában (majd a Történeti Hivatalban, illetve később az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában) maradtak, gyakran, egy-egy konkrét ügy mellékleteként. Az irattári rend visszaállításakor 1990 után elkezdődött az iratok kvázi egyesítése, vagyis a Politikatörténeti Intézet Levéltára nagy mennyiségű iratot juttatott vissza a Magyar Országos Levéltárnak. Később a Történeti Hivatal utódjaként megalakult Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára is adott át, vagyis vissza Horthy-kori iratokat a Magyar Országos Levéltárnak. Vagyis a megmaradt Horthy kori belügyminisztériumi iratanyag egyesítése eleve egy hosszú folyamatként zajlott le. Mindezek mellett természetesen továbbra is találhatóak a Horthy rendszerrel foglalkozó iratok az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában.

A tisztelt Olvasó joggal teheti fel a kérdést, hogy vajon az iratok sorsáról való hosszú elmélkedésnek mi lehet a hátterében? Túl azon a fentebbi eszmeifuttatáson, hogy a hírszerzés és az elhárítás történetének megírása elképzelhetetlen az iratanyag feldolgozása nélkül, látni kell azt is, hogy egy-egy irat – az esetek döntő többségében – nem egy példányban készült el. Vagyis könnyen lehet, hogy az egyik vagy másik hivatali ponton csatolhatták egy másik irathoz, esetleg eleve több embernek készítették. Vagyis, az iratok tükröződésének hála, még ha csak mint ahogy írtuk, puzzle darabokhoz hasonlóan, de talán ki tudjuk rakni az események sorát és

megérthetjük a rendszer működésének lényegi elemeit, de legalábbis sokkal közelebb kerülünk a teljes képhez.

Ahogy a fejezet elején írtam, a második világháború alatti magyar elhárító és hírszerző szervek működéséről 1945., vagyis a háború befejeződése után is készültek hivatalos dokumentumok. Ennek háttere és oka egyszerű: 1945-ben Magyarország nem csupán a vesztes oldalon fejezte be a háborút, és szállta meg ennek következtében – összhangban a nemzetközi megállapodásokkal – a Vörös Hadsereg is. S bár a politikusok és a társadalom egy része hitte, bízott benne, hogy a békekötés után az ország szabad, független és semleges állam lesz, illetve lehet majd Magyarország, de ez nem következett be. Sőt, akik elég éles szemmel rendelkeztek, láthatták már 1945-ben is, hogy a Magyar Kommunista Párt milyen gyorsan elfoglalta a közigazgatás és az erőszakszervezetek kulcspozícióit. Mindez természetesen a Szovjetunió hathatós támogatásával történhetett csak meg. Ez a támogatás lehetett egészen nyílt is, de a szovjet állambiztonsági szervek is mindent megtettek a magyar kommunisták hatalomra jutása, illetve pozícióik megerősítése érdekében.¹²

Az is világos volt, már az 1944. esztendő végén, hogy a háború után Magyarországon is – összhangban az ország nemzetközi vállalásával – bíróság elé fogják állítani a népellenes és háborús bűnökkel vádolt személyeket. Az 1946-ban elfogadott „*a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről*” szóló VII. tc. azonban minden korábbi szabályozással szemben teret engedett a koncepciók eljárásoknak.

Az 1945 utáni időszakban az előző rendszernek nem „csak” a felső, hanem a közép-, sőt az alacsonyabb beosztású vezetőit is lényegében ellenségként kezelte az új rendszer, nemkülönben a csendőrség a honvédség, illetve a rendőrség kötelékében szolgált hivatásos állományról. S bár találunk néhány katoná- vagy éppen rendőrtisztet, akiket átvett a demokratikus jelzővel ellátott rendőrség és honvédség, de ők is néhány év után vagy kikoptak, vagy egy adott – gyakran koncepciók – per szereplőjeként a vádlottak padján találták magukat. Onnan pedig már szinte egyenes út vezetett, legalábbis az esetek igen jelentékeny részében, az akasztófához.

Az 1945 utáni ún. igazoló eljárásokban, illetve népügyészégi és népbírósági eljárásokban, majd számos más ügy kapcsán is a korabeli magyar rendőrség, illetve állambiztonsági szerv(ek) számos egykori katonatisztet, csendőrtisztet és rendőrtisztviselőt hallgattak ki. S bár a kihallgatások egy jelentékeny része a baloldali – kommunista ellenes nyomozásokra és műveletekre vonatkozott, de a kihallgatókat érdekelte a magyar honvédség Szovjetunióbéli megszálló tevékenysége épp úgy, mint a magyar elhárítás és hírszerzés általános tevékenysége, kapcsolatai, szervezeti struktúrájára. Talán nem is szorulna részletesebb magyarázatra, hogy miért érdekelte a magyar – és vélelmezhetően a szovjet – állambiztonsági szerveket az előző rendszer hírszerzésének és kémelhárításának a rendszere, illetve módszerei.

¹² Baráth Magdolna: A II. Ukrán Front hátországát biztosító NKVD-csapatok magyarországi tevékenysége, in: Virányi Péter (szerk.): *Út(elágazások): Magyarország 1944 – 1945*, Budapest, MTA II. világháború története albizottság, 2022., 381-394. és Baráth Magdolna: A sztálini rendszer létrejötte a kelet-európai államokban, in: Takács Tibor: *A Rajk-per éve: közelítések 1949-hez*, Pécs, Kronosz Kiadó, 2020., 35-47.

Gondolhatnánk, természetesen akár azt is, hogy az új hatalom állambiztonsági tisztjeit egyfajta szakmatörténeti érdeklődés vezérelte, amikor akit csak lehetett, kihallgatott az előző rendszer katonai és rendészeti vezetőiből, meghatározó tagjaiból. Vélelmezhetően, azonban nem „csak” ez állt ezen kihallgatások hátterében. Egyrészt, a berendezkedő kommunista hatalom és annak állambiztonsági szervei komolyan féltek attól, hogy adott pillanatban bekövetkezhet a Horthy rendszer restaurációja. Másrészt, látni kell, hogy 1946. március 5-én elhangzott fultoni beszéd után már az átlagember is tisztában volt azzal, hogy az egykori szövetségesek immár egymás ellen fordultak, a hidegháború lett a mindennapok valósága. Tudott volt, hogy számos magas rangú magyar katonatiszt, köztük több olyan is, akik dolgoztak hírszerző és/vagy elhárító területen, 1945 után nem tértek vissza Magyarországra. Sőt, az irányban kezdtek el szervezkedni – talán némi nyugati segítséggel is – hogy Magyarországot felszabadítsák a kommunista megszállás alól.

A kezdeti laza szervezkedés 1949. január 1-ei hatállyal formalizálódott Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK) nevű szervezetben. Ennek vezetője a már korábbiakban említett reszneki Zákó András volt, de természetesen Vasvári József is épp úgy aktív tagja volt az MHBK-nak, mint Kisbarnaki Farkas Ferenc vagy Adonyi Naredi Ferenc. Nem részletezve az MHBK működését és terveit, de azt mindenképpen el kell mondanunk, hogy mind a francia mind az angolszász erőkkel élénk kapcsolatban álltak, és komoly elképzeléseik voltak aktív magyarországi tevékenységükre vonatkozóan.

Mindezekből logikusan következik, hogy a magyar – és jegyezzük meg a szovjet – állambiztonsági szervek igyekeztek minél több információt beszerezni a Magyarországon élő, az itt maradt vagy éppen hazatért tisztektől egykori bajtársaikra vonatkozóan. Az is logikus lépésnek mondható, hogy a szovjet mintára szerveződő, és szovjet tanácsadókkal dolgozó magyar szervek igyekeztek minél jobban megismerni, vagy inkább kiismerni a Horthy kori – ha úgy tetszik elődszervek – működését és módszereit. Ez talán magyarázatot ad arra is – legalábbis részben –, hogy a „*Historiográfiai áttekintés*” című fejezetben már említett Zákó András vagy Vasvári József miért nem írták meg 2. vkf. osztály vezetéséről szóló emlékeiket.

Ugyanakkor az 1945 utáni magyarországi rendszer már-már természetes velejárója volt az is, hogy az előző érában valamilyen pozíciót betöltött személyeket vagy beszervezték hálózati személynek, és/vagy megfigyelés alatt tartották – ahogyan ez lett a sorsa például Kádár Gyulának is: aki egyszerre volt megfigyelt és megfigyelő. Így – vélelmezhetően – számos „B” (Beszerzési) dossziét nyitottak, illetve ennek következtében „M” (Munka) dosszié is keletkezett. Előbbi dossziétípus, mint az neve is mutatja, az adott hálózati személy beszerzésének körülményeit, okait, indokait tartalmazta. Addig a munka dossziék a hálózati személyek által írt jelentéseket, illetve azoknak a tartótiszt általi értékelését. Hasonlóan sok apró, de fontos információt lehet kinyerni az „O” (Operatív) dossziékból is, amelyek tanulmányozása megerősíti azt a vélelmet, hogy az 1945 előtt elkezdődött ügyeket – már csak a személyek miatt is – a háború után is sok szempontból „élőnek” tekintették.

Az 1945 után keletkezett források kapcsán is fel kell tennünk a kérdést, hogy mennyire tekinthetők ezen források tárgyilagossnak. Vajon a tanúvallomásokban leírtak keletkezési körülményei tekinthetők-e objektívnak? A válasz nyilvánvalóan nem, hiszen egy kihallgatás alkalmával a terhelt – szinte mindig – igyekszik „a megfelelő” választ adni. Különösen igaz ez a különböző időpontokban – s ebből

következően – különböző politikai helyzetben felvett vallomásokra, amelyek a „V” (Vizsgálati) dossziékban találhatóak meg, tette azt az illető személy akár a saját ügyében, vagy valaki másnak a vizsgálati eljárása során tanúként. A források ismeretében azt is feltételezhetjük, hogy számos megfigyelt személy tisztában volt azzal a ténnyel, hogy őt is megfigyelik, információkat gyűjtenek róla. Vagyis adott esetben még a magánbeszélgetések alkalmával is tudta, hogy mit kell mondania...

A források értelmezésénél fontos még egy kérdést tisztázni. Nevezetesen, a szovjet államvédelmi szervektől kapott információk és adatok mennyire tekinthetők hitelesnek, elfogadhatónak. Nyilvánvaló, hogy a forráskritika ezen esetekben sem mellőzhető, vagyis nem lehet „készpénznek” venni az azokban leírtakat, de ugyanakkor komoly hiba lenne teljesen anulálni azokat. Természetesen módszertanilag az sem fogadható el, hogy a német vagy nyugati levéltári forrásokat, vagy az ún. ego dokumentumokat pedig figyelembe veszem a kutatás során, mondván azok biztosan az objektív igazságot írják le.

Természetesen az 1945 utáni állambiztonság a terhelő bizonyítékokat igyekezett más úton is beszerezni, nem csak tanúvallomások alapján. Így és ezért volt bevett, hogy a relevánsnak ítélt, 1945 előtt keletkezett dokumentumokat kivették eredeti irattári helyükről és az újonnan keletkeztetett akták részei lettek. Természetes, hogy az 1945 utáni állambiztonsági iratok szinte mindegyik típusában találhatunk olyat, amelyik olyan személyekkel foglalkozik, akik 1945 előtt a kémelhárítás területén dolgoztak.

Ezért szolgálnak fontos forrásul az „A” (állambiztonsági munka háttéranyaga) dossziék. Ezekbe gyűjtötték ugyanis össze a fentebb említett 1945 előtti dokumentumok mellett az összes olyan információt, amelyek az 1945 előtti állambiztonsági szervekkel foglalkoztak. Érdeemes megjegyezni, hogy nem feltétlenül egy-egy személyről szól egy-egy dosszié, hanem valamilyen területi vagy tevékenységi kör alapján lettek összeállítva.

A levéltári források kapcsán nem feledkezhetünk el a külföldi forrásokról sem, bár természetesen az egy másik kérdés, hogy ezek mennyire kutathatóak. Adja magát, hogy a szomszédos államok levéltáraiban kell, hogy legyenek témánkhoz kapcsolódó dokumentumok. Tény, hogy a magyar hírszerzés számára a szomszédos országok célországok voltak, s már csak ezért is feltételezhetjük, hogy ez a fajta viszony kölcsönös volt. Mindebből az is következik, hogy vélelmezhetően jelentős mennyiségű iratanyag keletkezett.

Talán érdemes elemezni röviden az egyes országokat a fenti szempontból. Ha Ausztriát nézzük, akkor az 1938-ban „csatlakozott” a Birodalomhoz, vagyis megtörtént az Anschluss. Tudható, hogy Ausztria ugyan a 30-as évek derekára már baráti viszonyt ápolt Magyarországgal, de ettől függetlenül nyilván igyekezett minél több információval bírni a magyar politikát és viszonyokat illetően. Nyilván, ezek a németek számára sem voltak haszontalanok, adott esetben használták őket, építettek rájuk. 1938 után tehát nyugati szomszédunk immár legfőbb szövetségesünk lett. A magyar vezetés is érzekelte, hogy ez a közelség akár fojtogató is lehet, nem csak baráti. Bár a források sporadikusak, de tényként kezelhetjük, hogy a magyar félnek voltak információi, hogy mi folyik a határ túloldalán. Biztosan állíthatjuk ugyanakkor azt is, hogy a német rendészeti és biztonsági szervek igencsak aktívak voltak Magyarországon. Azt azonban, hogy a keletkezett jelentésekkel pontosan mi történt,

maximum csak sejtéseink lehetnek. Vagy elpusztultak a háborúban, például 1945-ös Berlin ostromakor, vagy a szövetséges államok valamelyike kaparintotta meg, mint hadizsákmány.

Északi szomszédunk, Csehszlovákia 1939. március közepén megszűnt létezni¹³: Cseh- és Morvaországból – hivatalosan – német protektorátus lett, Kárpátalja visszatért Magyarországhoz, illetve létrejött a független Szlovák állam. Azt tudjuk, hogy a csehszlovák – magyar relációban élénk hírszerző – elhárító munka folyt, mégpedig kölcsönösen. Teljesen logikus feltételezés, hogy Prága 1939 márciusi német elfoglalása után a csehszlovák titkosszolgálatok iratainak döntő része az SD-hez került, és azokat természetesen Berlinbe szállították. Újfont fogós kérdés, mi történhetett a szempontunkból releváns dokumentumokkal a háború alatt, illetve utána. Talán nem járunk messze a valóságtól, ha ezek esetében is valami hasonló sorsot feltételezünk, mint amit az osztrák dokumentumok esetén tettünk.

Keleti szomszédunk, Románia, pro forma 1944. augusztus 23-áig Magyarország szövetségese volt, de nyílt titok volt, hogy a két ország viszonya feszült, s a kölcsönös történelmi sérelmek mellett területi igényeik is voltak egymással szemben. Újfont azt kell konstatálnunk, hogy magyar – román relációban igen élénk hírszerző – elhárító munka folyt, természetesen ez is kölcsönösen. Azonban az iratok sorsa itt vélelmezhetően más lett, mint az eddig felhozott példákban. A sikeres román átállás – ami egyértelmű, hogy a román szolgálat(ok) nélkül nem sikerülhetett volna – egyik eredménye volt, legalábbis rövidtávon, a román elitet a helyükön maradhattak. Vagyis a Siguranca, mint szervezet is túlélte a II. világháborút – 1948-ig működött ezen a néven –, így feltételezhető, hogy iratanyaga nem tűnt el „*csak úgy a semmibe*”. Hiszen, az abban fellelhető információk egyrészt ekkor még igencsak relevánsak voltak, másrészt azok kelthettek az 1945 utáni román politikai vezetőknek is, akik ekkor már lázasan a párizsi béketárgyalásra készültek...¹⁴

A szomszédos államok közül még a Jugoszláv Királyságról nem ejtettünk szót. Természetesen a magyar – jugoszláv relációra is igaz, hogy igen élénk hírszerző – elhárító munka folyt, és természetesen itt is kölcsönösségről beszélhetünk. S bár 1940-ben a két állam közeledni kezdett egymáshoz, ez nem bizonyult hosszú barátságának. Németország 1941-ben lerohanta – Magyarország területét felvonulási céllal használva – a királyi Jugoszláviát, amely így megszűnt létezni. Bár tudni lehet, hogy a területért felelős brit MI3b, illetve a későbbiekben az MI6 komoly pozíciókkal bírtak Jugoszláviában, de vélelmezhetően nem vitték, nem tudták magukkal vinni a releváns iratokat sem, amikor elhagyták az országot. Így feltételezhetjük – megint csak logikai alapon – hogy azokat vagy maguk a keletkeztetők, vagyis a jugoszláv tisztek semmisítették meg, vagy Belgrád elfoglalásakor német kézre jutottak. Utóbbi esetben az iratokat nyilvánvalóan Berlinbe szállították, bár tudjuk: adtak át a német szervek bizonyos magyar vonatkozású információkat a 2. vkf osztálynak. Sorsuk pedig az

¹³ 1938-ban Csehszlovákiát már érték területi veszteségek: az un. Szudéta vidéket át kellett adnia Németországnak, ill. Magyarország az I. bécsi döntés eredményeként visszakapta a Felvidék déli sávját, míg Lengyelország Český Těšín / Teschen városát és környékét kapta meg.

¹⁴ Bandi István: A román titkosszolgálatok intézménytörténeti áttekintése az első világegyégtől a királyság bukásáig, in: Szekér, Nóra; Kávássy, János; Nagymihály, Zoltán (szerk.) *Utak a Teleki térről: Esszék és tanulmányok a 75 éves M. Kiss Sándor tiszteletére*, Lakitelek, Antológia Kiadó, 2018., 23-45.

lehetett, ami az osztrák és/vagy a csehszlovák iratoké is lett/lehetett: pusztulás vagy újfent hadizsákmánnyá válás...

A szomszédos országok mellett természetesen felmerül, hogy a nagyhatalmak egykori szolgálatainak irataiban, irattáraiban is lehetnek Magyarországra vonatkozó dokumentumok. Itt azonban szembe kell néznünk egy kellemetlen ténnyel. Nevezetesen, hogy Magyarország a nagyhatalmak többségének egyszerűen nem volt fontos ország. Az angolszász államok – Nagy Britannia, USA – roppant csekély érdeklődést mutattak „úgy általában” Magyarország iránt: alig-alig tudunk célirányos hírszerző, vagy szabotázs műveletről a „*Veréb műveleten*” és a zsidó fiatalok tragikus végkimenetelű ejtőernyős akcióin kívül.

Ha a levéltári források szintjére akarunk lemenni, akkor természetesen az Office of Strategic Services (OSS) és a Special Operations Executive (SOE) jelentéseit, illetve belső anyagait kell megismernünk. Érdemes azonban rögzíteni ezen dokumentumok esetén is, hogy csak évtizedekkel a háború után lettek csak nyilvánosak és váltak kutathatókká, nyilván ennek okát nem kell különösebben magyarázni.¹⁵ Ma már az OSS számos olyan korabeli dokumentuma elérhető akár az interneten keresztül is, amelyekben Magyarország szerepel.¹⁶

Ami Franciaországot illeti, nekik akár Románia vagy Csehszlovákia fontosabb partner volt mindig is a történelem folyamán, az ő „térképükön” Magyarország szinte nem is létezett. Így a francia források mind számosságában, mind mélységében alapvetően csekélynek mondhatóak. Ráadásul Franciaország 1940-ben hamar összeomlott, ráadásul a két állam között nem volt hadiállapot. Ez is oka volt aztán annak, hogy számos magyar, akik 1945-ben elhagyta az országot, a francia megszállási zónába igyekezett eljutni. Ennek hátterében az az egyszerű indok állt, hogy a franciák nem adták ki őket Magyarországnak, az előbb említett ok, vagyis a hadiállapot nem léte miatt. Ugyanakkor tény az is, hogy mind az angol, mind pedig a francia szolgálatok keresték a kapcsolatot 1945-46-ban a nyugaton lévő magyar katonai vezetőkkel – de ezeket a lépéseket már a hidegháború viszonylatában kell értelmeznünk.

Azt gondolom, általában véve is igaz az a megállapítás, hogy a 20. századi magyar történelem a szovjet források nélkül nehezen értelmezhető és érthető. Azt azonban, hogy a Szovjetunióban a NKVD-nél (Народный Комиссариат Внутренних Дел), a GUGB-nál (Главное управление государственной безопасности, ГУГБ), a SMERSH-nél (Смерть Шпионам), illetve magában az Állambiztonsági Minisztériumban milyen mélységű és mennyi irat keletkezett Magyarországra vonatkozóan, azt nem lehet pontosan tudni, de még csak megbecsülni sem lehet ennek mennyiségét. Amit biztosan ki lehet jelteni, hogy a szovjet félnek sok és viszonylag pontos információja volt Magyarországra, a magyar gazdasági és politikai életre

¹⁵ Miután az OSS 1945. szeptember 20-án végrehajtási rendelettel megszűnt; a legtöbb irata a szövetségi kormány két szervezetéhez került. Körülbelül 1700 köbláb kutatási és elemzési irat a külügyminisztériumba, míg több mint 6000 köbláb operatív irat a jogutódként létrehozott Központi Hírszerző Ügynökséghez (CIA) került.

¹⁶ Bár historiográfiai kérdés, de itt jegyezzük meg, hogy az elmúlt évtizedekben számos könyv jelent meg az OSS és a SOE történetéről és akcióiról. A források ismeretében egyre árnyaltabb kép alakult ki mindkét szervezetről.

vonatkozóan. Különösen érdekes kérdés lenne, hogy a beszerzett információk milyen úton, honnan jutottak a szovjetek birtokába... Ma már közismert tény, hogy a moszkvai magyar emigráció egy részét Sztálin kivégeztette jellemzően 1937–1939. között, vagy „*kegyelemből*” a GULAG táborrendszer egyik távoli táborába küldette. Az ezek után megmaradt moszkvai magyar kommunista kolónia tagjai pedig egyrészt főleg egymást figyelték, másrészt pedig aligha tudhattak túl sokat a korabeli – 30-as évekbeli – magyar belpolitikai vagy gazdasági viszonyokról, nem is szólva a magyar honvédségről, annak terveiről vagy felszereltségéről...

Összességében mi állapítható meg a II. világháború alatt kémelhárításra vonatkozó levéltári forrásokról? Egyrészt, hogy a magyar, illetve magyarországi iratok vonatkozásában nagyfokú pusztulás tapasztalható, amit értelemszerűen magyaráz maga a háború is. Másrészt feltételezhető az is, hogy sok irat eltűnt 1945 után. Lehet, hogy ezek elkallódtak kézen-közön keresztül, de tény az is, hogy az emigráció 2. vagy főleg 3. generációjának ezek a papírok vélelmezhetően már nem sokat jelentenek/jelentettek, talán nem is értették mi van rájuk írva.

Ugyanakkor 1945 után is keletkeztek a háború alatti hírszerzéssel, illetve kémelhárítással foglalkozó iratok, amelyek viszont – számos okból kifolyólag – roppant erős forráskritikával olvasandóak. Sajnos a külföldön keletkezett releváns források esetén is jelentős pusztulással kell számolnunk, és ezek közül is elsősorban a szomszédos országokban keletkezett forrásokban. Addig a nagyhatalmak természetesen foglalkoztak Magyarországgal, de különböző mértékig és mélységig érdekelte őket a – fogalmazzunk így – a „*magyar kérdés*”. Vélelmezhetően azonban a legfontosabb forrásokhoz – reméljük, hogy csak egyelőre – de nem lehet hozzáférnie a kutatóknak.

HÍRSZERZÉS ÉS KÉMELHÁRÍTÁS A II. VILÁGHÁBORÚ KITÖRÉSEKOR EURÓPÁBAN

Diplomáciai háttér – avagy Európa 1939 – 1945 közötti változásairól és benne Magyarországról

Talán nem meglepő az a kijelentés, hogy amikor kitört a II. világháború, addigra az európai államok mindegyike rendelkezett hírszerző és kémelhárító szolgálattal, sőt: nem egy esetben inkább szolgálatokról kell beszélnünk. Nyilvánvaló ugyanakkor az is, hogy a szolgálatok a saját kormányuk által megfogalmazott hírigényeket elégítették ki, illetve az általa megszabott feladatokat hajtották végre. Ugyanakkor fontos rögzíteni azt is, hogy Londonból, Moszkvából, vagy éppen Washingtonból teljesen másképpen látszott ugyanaz a háború, ugyanaz a kérdés, mint például Budapestről vagy Bukarestből. Vagyis – s lássuk be, hogy ebben semmi meglepő sincs – a nagyhatalmak céljai és tervei, következésképpen hírigényei teljesen más horizonton mozogtak, mint a közép-kelet-európai kisállamok nem egyszer vágy-vezérelt álmai és elképzelései a nagyhatalmak stratégiáiról. Ahhoz, hogy megértsük az egyes nagyhatalmak régióval kapcsolatos elképzeléseit – s ennek fényében hírszerző és elhárító szolgálataik munkáját – érdemes röviden elemezni, a korszak geopolitikai helyzetét, a főbb – immár háborús eseményeket –, valamint azt is, hogy a nagyhatalmak egyáltalán miként viszonyultak Közép- és Kelet-Európa felé és benne Magyarországhoz.

Ha szűkebb régiókat vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy Közép- és Kelet-Európa a 30-as évek derekára lényegében német érdekszféra lett. Tény, hogy a nyugat-európai nagyhatalmak (Franciaország, Nagy-Britannia) már a 20-s évek végétől kezdődően folyamatosan kiszorultak Európa ezen részéről.¹⁷ Ebben a hosszú folyamatban döntő szerepet játszott az 1929–1933 közötti nagy gazdasági világválság. Ugyanis a 30-as években magához térő és megerősödött német gazdaság lényegében leuralta az egész régiót.¹⁸ Franciaország és Nagy-Britannia – amelyek érdeklődése eleve erősen korlátos volt Európa ezen része iránt – pedig jórészt ekkor még saját belső problémáikkal voltak elfoglalva.

Az USA vagy Japán – mint gazdaságilag komoly potenciával rendelkező országok – pedig eleve nagyon távol voltak régióinktól, s amúgy is roppant csekély érdekekkel bírtak Európa ezen részében.¹⁹

Közismert tény, hogy Németország a 30-as években, Hitler hatalomra jutása után kiléptette Németországot a Nemzetek Szövetségből, majd több pontjában is nyíltan felrúgta a versailles-i békét. Érdemes rögzíteni azt is, hogy a nyugati nagyhatalmak mindezt lényegében tétlenül és békésen szemlélték, sőt: számos politikus még

¹⁷ A témáról részletesen lásd: Ádám Magda: *Nagyhatalmak szorításában. Az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamai a két világháború között. Tanulmányok*; Aura, Budapest, 2014.

¹⁸ A témáról részletesen lásd: Ránki György: *A Harmadik Birodalom árnyékában*, Budapest, Magvető, 1988., 5-51.

¹⁹ Ránki György: *Gazdaság és külpolitika. A nagyhatalmak harca a délkelet-európai gazdasági hegemoniáért. 1919-1939*; Budapest, Magvető, 1981., 340-345.

megértést is tanúsított Németország felé.²⁰ Mindezekkel párhuzamosan Németország elkezdte saját szövetségi rendszerét is kialakítani, majd formálisan kiépíteni. A német külpolitika – az I. világháború két csalódott győztesében – Olaszországban és Japánban megtalálta legfőbb szövetségeseit a 30-as években. Előbb Németország és Japán kötötte meg az Antikomintern Paktumot 1936-ban, amelyhez a következő évben csatlakozott a fasiszta Olaszország is. Pár évvel később, már a II. világháború alatt, 1940-ben a három ország még szorosabbra fűzte együttműködésüket és aláírták a Háromhatalmi Egyezményt.²¹

Az Olasz Királyság esetén azonban a 30-as évek végére az derült ki, hogy nem egyenlő súlyú szövetségese a III. Birodalomnak, hanem sokkal inkább alárendeltje. Még ha ezt a Duce, Benito Mussolini sokáig nem nagyon akarta tudomásul venni. Az Olasz Királyság azonban nem csak náci Németország, hanem Magyarország szempontjából is fontos állam, mi több: szövetségese volt ekkorra. A magyar – olasz közeledés már a 20-as években elindult, s ennek egyik első kézzel fogható megnyilvánulása az 1927-es olasz-magyar örök barátsági szerződés megkötése volt. A két ország között – később, 1934-ben Ausztriával kiegészülve – élénk diplomáciai kapcsolatok alakultak ki a 30-as évek derekára. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy természetesen mindegyik országnak megvolt a saját maga jól felfogott érdeke ebben a szövetségi rendszerben.²² Magyarország esetében – s talán ezt mondani sem kell – revíziós céljainak eléréséhez keresett egy erős partnert, túl az általános diplomáciai elszigeteltségből való kitörésen.

Az I. világháborút Olaszország ugyan a győztesek oldalán harcolta végig, de az azt követő békét elvesztette. S bár dédelgetett bizonyos terveket a Balkánra vonatkozóan, de ott a korábban 1929-ig Szerb-Horvát-Szlovén Királyság néven futó Jugoszlávia állta útját, szinte a kezdetektől fogva. S bár Benito Mussolini duce nagy terve az egykori Római Birodalom visszaállítása volt, de az a kezdetektől fogva komoly kérdés, hogy van-e erre ereje az Olasz Királyságnak? Mussolini az olasz gyarmatbirodalmat is szerette volna kiterjeszteni, de az Etiópia elleni háború nem a katonailag erős Olaszország képét erősítette meg a nemzetközi közösség előtt. Maga a hadjárat is, illetve az annak brutálisáról szóló hírek pedig nagyban hozzájárultak Olaszország nemzetközi elszigetelődéséhez, amely egyben és egyenesen a németek karjaiba sodorta Olaszországot.²³ Az olaszok valódi erejét talán az mutatta meg legjobban, hogy csak Albániát tudták viszonylag könnyedén, és egyedül meghódítani 1939 áprilisában.²⁴

²⁰ Ilyen fontosabb lépésnek tekinthető a Rajna vidék megszállása, az általános hadkötelezettség bevezetése, s általában véve is a hadsereg fejlesztése. Hitler ugyanis már 1933-ban elrendelte a Wehrmacht létszámának háromszorosára emelését. Wheeler Wheeler-Bennett, John: *The Nemesis of Power The German Army in Politics 1918–1945.*, London: Macmillan, 1967.

²¹ Majoros István – Ormos Mária: *Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945*; Osiris, Budapest, 1998., 426-247.

²² Hamerli Petra: A két világháború közötti magyar–olasz kapcsolatok vázlatja, *Közép-Európai Közlemények*, 2017/4. 44–64.

²³ A háború diplomáciai hátterét és magát az eseményt feldolgozta: Ormos Mária: *Háború Etiópia földjén*, Budapest, Kossuth Kiadó, 1970.

²⁴ Ormos – Majoros, 401.

A régió történetében – véleményünk szerint már jóval 1945 előtt is – fontos szerepet játszott a Szovjetunió, illetve a hagyományos orosz geopolitikai gondolkodás.²⁵ Ennek ugyanis számos elemét a szovjet külpolitika is átvette, és végül magáévá is tette. Az egyik ilyen komponens, a Balkán és a Közép-Kelet-Európai államok iránti élénk érdeklődés, ami akár jelentheti azt is, hogy ezeket az államokat már-már saját érdekszférájának tekinti. A másik ilyen elem, hogy az ország – vagy pontosabban a birodalom – nyugati határait minél nyugatabbra kell kitolni. Ugyanakkor a Szovjetunió a 30-as évek derekától egyre aktívabb külpolitikát kezdett folytatni. Ez nem „csak” a diplomáciai kapcsolatok felvételét jelentette néhány közép-kelet-európai országgal, így például Magyarországgal is 1934-ben, amely egyébként olasz közvetítéssel és támogatással jött létre.²⁶ De látnunk kell a szovjet külpolitika olyan típusú aktivitásait is úgy, mint például a spanyol polgárháborúba való igencsak aktív beavatkozást a köztársaságiak oldalán vagy éppen az 1938–39-es sikeres harcokat a terjeszkedő Japán Császárság ellenében.²⁷

A két világháború közötti időszak egyik legösszetettebb és ugyanakkor sok szempontból leggyümölcsözőbb kapcsolatrendszere a kommunista Szovjetunió együttműködése Németországgal volt, legyen szó akár a weimariról, akár a náciról. Az 1922-es rapallói szerződéstől kezdődően hosszan lehetne sorolni a két állam közötti gazdasági és katonai együttműködési paktumokat.²⁸ Ezek sorában az utolsó, de talán a legismertebb az 1939. augusztus 23-án megkötött Molotov – Ribbentrop paktum. Ez ugyan, mint egy megnemtámadási szerződés került bele a korabeli sajtóba, de a kontraktusnak volt egy titkos záradéka is. Ennek értelmében a két nagyhatalom lényegében felosztotta egymás között Lengyelországot és a Baltikumot (Észtország, Lettorság, Litvánia), valamint a német fél „kinyilvánította érdektelenségét” a Besszarábiára vonatkozó szovjet igények vonatkozásában.²⁹

A Molotov – Ribbentrop paktum aláírása után sokan úgy érezték, hogy az újabb európai nagy háború kitörése már csak napok, esetleg hetek kérdése lehet. S amikor 1939. szeptember 1-én – egy jól megszervezett provokáció után – a náci Németország megtámadta Lengyelországot, minden korábbi félelem hirtelen hideg realitássá vált. A paktum értelmében a Szovjetunió szeptember 17-én szintén megtámadta Lengyelországot, hivatalosan a Kelet-Lengyelországban élő fehérorosz és orosz lakosság megvédésére hivatkozva.³⁰ A németek már ebbe a hadjáratba is igyekeztek

²⁵ Szilágyi István: Az orosz geopolitikai gondolkodás. Áttekintés, *Geopolitikai Szemle*, 1(2019)/1, 9-39, 12-19.

²⁶ Érdemes megjegyezni, hogy a fasiszta Olasz Királyság és a kommunista Szovjetunió között már 1924-ben diplomáciai kapcsolat jött létre.

²⁷ G. Zsukov tábornoknak az 1939-ben megvívott, szovjet győzelemmel végződő Halhín-goli csata előtt is vélelmezhetően nagy segítséget nyújtott, hogy Richard Sorge, a szovjet katonai hírszerzés, a GRU hírszerzője megszerezte a japán hadműveletei terveket.

²⁸ Anderle, Alfred: *Die deutsche Rapallo-Politik, Deutschce-sowjetische Beiehnungen 1922 – 1939.*, Berlin, Rütten & Loening, 1962. és Kiss Dezső: *Az orosz külpolitika Rapallótól Genfig;* Dunántúl Ny., Pécs, 1935.

²⁹ A paktumról és háttéréről lásd: Moorhouse, Roger: *The Devil's Alliance: Hitler's Pact with Stalin, 1939 – 1941*, London, The Bodley Head, 2014.

³⁰ Részletesen lásd: Gross, Jan Tomasz: *Revolution from Abroad: The Soviet Conquest of Poland's Western Ukraine and Western Belorussia*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2002.

bevonni szövetségeseiket, nevezetesen Magyarországot és Szlovákiát. Igaz, csak logisztikai segítséget kértek tőlük. Ennek keretében érkezett egy olyan német kérés a Teleki Pál vezette magyar kormányhoz, hogy bizonyos német alakulatok használhassák a Kassa – Oderberg vasútvonalat. A Magyar Királyság azonban végül ki tudott maradni a Lengyelország elleni hadjáratból. A német kérést ugyanis a Teleki kormány határozottan elutasította, hivatkozva többek között a mintegy „1000 éves” lengyel – magyar barátságra. Sőt, éppen ezt felhozva indokként, Magyarország körülbelül 100000 lengyel menekültet, köztük számos katonát és tisztet fogadott be 1939 szeptemberében és októberében. Igaz, közülük a katonák jelentékeny része 1939–1940 folyamán végül elhagyta Magyarországot, hogy aztán kalandos úton távozzanak Európából, majd csatlakozzanak a brit hadsereghez és tovább harcoljanak a németek ellen.³¹

A másik stabil, világpolitikailag is jelentős szövetségese a hitleri Németországnak, a már korábban is említett Japán, azonban igen távol helyezkedett el Európától. Ráadásul a németeknek nem voltak távol-keleti, a japánoknak pedig európai katonai vagy politikai céljaik. S bár akadtak közös ellenségei a két nagyhatalomnak és keresték is az együttműködés konkrét lehetőségeit az élet szinte minden területén, de ezek alapvetően nem befolyásolták a II. világháború harcait. Természetesen nem volt a németek ellenére, hogy Japán elfoglalta a távol-keleti brit, holland és francia gyarmatokat 1940-1941-ben, mint ahogyan Japánnak sem, hogy Németország elfoglalta a Benelux államokat és Franciaországot. Közvetlen német-japán katonai együttműködés végül nem alakult ki, miután a Japán Császárság 1941-ben végül úgy döntött, hogy nem a Szovjetuniót, hanem az USA-t támadta meg.

S mindezen események alatt a nyugati nagyhatalmak a maguk „*furcsa háborújukat*” vívták a nyugati fronton a németekkel (1939 szeptember – 1940 május), addig a Szovjetunió fokozta diplomáciai és egyéb tevékenységét a Baltikumban. A kommunista állam ugyanis 1939 őszén politikai és katonai nyomás alá helyezte a fent említett három balti államot, amelyeket aztán végül 1940 nyarán a Szovjetunióhoz csatoltak, vagyis azok – a szovjet interpretáció szerint – formálisan „*önként csatlakoztak*” a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségéhez.³²

Bár a Molotov – Ribbentrop paktum nem foglalkozott Finnország státuszával, de tudható volt, hogy a Szovjetunióknak Finnországgal szemben is vannak bizonyos területi követelései. A finn fél természetesen nem ment bele abba, hogy bármekkora területet is átadjon a Szovjetunióknak, de még a szovjetek által felkínált területcserébe sem. Ezek után Moszkva keményebb módszerrel, vagyis fegyveresen kívánt érvényt szerezni elképzeléseinek. Az 1939. november 30. és 1940. március 12. között lezajlott szovjet – finn háborúban a Szovjetunió hatalmas embervesztéseket szenvedett el,

³¹ Az ide menekült lengyelek történetéről könyvtárnyi irodalom áll az érdeklődő rendelkezésére, bár ezek egy része kissé idealizálva mutatja be a menekültek fogadtatását, magyarországi életét. Talán nem meglepő, de a német fél nem örült sem a lengyelek befogadásának, sem pedig annak, hogy aztán elhagyhatták Magyarországot. Lagzi István: *Lengyel katonák evakuációja Magyarországról, 1939–1941*; METEM–Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest – Szeged–Varsó, 2015.

³² Saburova, Irina: The Soviet Occupation of the Baltic States, *The Russian Review*, 14(1955)/1, 36-49. és Lauri Mälko: *Illegal Annexation and State Continuity. The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR*, Brill, 2022 (2. kiadás), 70-139.

míg a finn hadsereg meglepően jó teljesítményt nyújtott.³³ A finn hadsereg azonban hosszabb távon a hatalmas túlerővel nem tudott mit kezdeni. Az igazság része, hogy a Vörös Hadsereg tekintélye komoly csorbát szenvedett ugyanebben a háborúban. Másrészt azonban a kommunista állam végül megszerezte a számára stratégiaileg fontos területeket, amely a korabeli finn territórium mintegy 10%-át tette ki.³⁴

Látható tehát, hogy 1940 tavaszára Európa keleti és középső felében melyik két ország dominált. Az itt lévő, még független és szabad államok lényegében választhattak, hogy vagy kiegyeznek valamelyik diktatúrával, vagy megpróbálnak – ameddig csak lehet – egyensúlyozni és nem elköteleződni egyik mellett sem. Mindkét opció szinte a lehetetlen kategóriájába tartozott. Mindezzel párhuzamosan ugyanakkor megpróbálják valahogyan megtartani nyugati – angolszász és francia – kapcsolataikat. Ehhez pedig nagyon is kellett a titkos diplomáciai vagy az informális – akár családi, akár üzleti – kapcsolatok.

Az 1940-es esztendő azonban alaposan megnehezítette a nyugati orientáció és kapcsolatok fenntartását, illetve az abban való hitet is lerombolta, hogy Franciaország és Nagy – Britannia katonai erővel tud(hat) segíteni. A Wehrmacht 1940. április 9. és június 7. között megtámadta és elfoglalta Dániát és Norvégiát (*Operation Weserübung*)³⁵, majd május 10-én elindította a nyugati hadjáratot, amelynek eredményeként Belgiumot, Hollandiát, Luxemburgot és Franciaországot is legyűrte (*Fall Gelb*).³⁶ S bár az angliai csatát a Luftwaffe végül elvesztette, de 1940 késő őszen Európa nagy része így is közvetlen német ellenőrzés alatt állt, illetve maradt.³⁷

Az ekkor még független európai országok egy része pedig vagy eleve valamiért erősen szimpatizált a náci Németországgal (Portugália, Spanyolország), esetleg klasszikusan semleges politikát folytatott több mint 100 éve (Svájc, Svédország), illetve valamilyen formában és mélységben Németország szövetségese volt (Bulgária, Magyarország, Olaszország, Szlovákia, Románia), míg pár ország pedig a helyét kereste ebben az igen összetett geopolitikai helyzetben (Írország, Jugoszlávia). Vagyis Európában a III. Birodalommal csak egyetlen egy ország viselt háborút 1940 őszen: Nagy – Britannia. Ebben a harcban a briteknek szüksége volt minden, akármilyen

³³ Nenyé, Vesa – Munter, Peter – Wirtanen, Toni – Birks, Chris: *Finland at War: The Winter War 1939–40*, Osprey Publishing, 2018.

³⁴ Heller, Michail – Nyekrics, Alexandr: *Orosz történelem, II. kötet: A Szovjetunió története*, Budapest, Osiris, 2003., 317–320.

³⁵ Norvégiába április közepén brit, francia és lengyel csapatok is érkeztek a hevesen védekező norvég haderő támogatására. A szárazföldi harcok, főleg az ország északi felén húzódtak el, ahol a terepviszonyok is kedveztek a védelemre berendezkedő norvég – brit - francia – lengyel alakulatoknak. Azonban a nyugati front összeomlása, illetve Nagy Britannia német inváziójától való félelem és az utánpótlás megoldhatatlansága miatt végül evakuálni kellett a nyugati szövetségesek csapatait.

³⁶ Olaszország 1941. június 10-én (!) megindította támadását a már majdnem összeomlott Franciaország ellen, bízva abban, hogy a harctéri sikereket majd területi nyereségre tudja konvertálni. Bár az olasz csapatok semmilyen eredményt sem tudtak elérni, mégis, mint győztes fél elővezették területi igényeiket. Hitler, hogy ne sértse meg olasz szövetségését, de mérlegelve az olasz „sikereket”, egészen minimális francia területeket juttatott végül nekik.

³⁷ Ormos – Majoros, 420-440.

aprónak tűnő információra, nemkülönben pedig a hadsereg számára is alkalmazható minden műszaki fejlesztésre.

Az európai helyzet 1941-re, ha lehet még tragikusabbá vált. Olaszország ugyanis az európai kontinensen újabb kalandba bocsátkozott még 1940-ben, amikor is Mussolini Görögország meghódítását tűzte ki célul. S bár az olasz csapatok meg is támadták a gyengének gondolt Görögországot (1940. október 28.), de a művelet csakhamar megakadt. Sőt: a görög erők ellentámadásba mentek át már november 1-én (!), amely olyan sikeres volt, hogy az olasz megszállás alatt álló Albániába is behatoltak (november 2-án [!]). A helyzetet kihasználva pedig brit csapatok érkeztek Görögországba 1941. március 2-án. Így Mussolini kénytelen volt Hitler segítségét kérni Görögország elfoglalásához. Hitlernek nem volt sok választása: kénytelen – kelleetlen szövetségese segítségére kellett sietnie.³⁸

Ez a segítség azonban csak Jugoszlávián keresztül tudott megérkezni. A jugoszláv kormány – érezve az egyre erősödő német nyomást – csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez (1941. március 25.), amely lépés sokaknál valószínűleg az utolsó csepp lehetett abban a pohárban, amely az egyre erőteljesebb német orientációt szimbolizálta. Ugyanis a regnáló németbarát jugoszláv kormányt egy jól előkészített és kivitelezett puccsal – vélelmezhetően a brit MI6 és SOE segítségével – megdöntötték 1941. március 27-én (!), vagyis alig két nappal a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás után.³⁹ A német döntéshozatal azonban ez a tény nemhogy meggondolásra készítette volna, hanem éppen ellenkezőleg. Hitler kiadta a parancsot, immár egyenesen Jugoszlávia megtámadására és elfoglalására. 1941. április 6-án a Wehrmacht – aktív magyar segítséggel⁴⁰ – megtámadta és lerohanta Jugoszláviát, amely a támadás eredményeként kénytelen volt végül kapitulálni (1941. április 17.).

A németek ezután Jugoszlávia egy részét megszállták, az ország többi részét pedig felosztották szövetségesei (Bulgária, Magyarország, Olaszország) között. Érdemes rögzíteni, hogy Nagy-Britannia már április 7-én megszakította diplomáciai kapcsolatait a Magyar Királysággal, hogy aztán december 5-én hadat üzenjen, de nem csak neki, hanem Finnországnak és Romániának is.⁴¹

Innentől kezdődően a görögországi hadjárat eredményessége immár nem lehetett kérdés a továbbiakban. Már a jugoszláv hadjárat alatt az egyesített olasz – német csapatok támadást indítottak a görög alakulatok ellen (1941. április 13.) és

³⁸ Ormos – Majoros, 427-429.

³⁹ Onslow, Sue: Britain and the Belgrade Coup of 27 March 1941 Revisited, *Electronic Journal of International History*, 8(2005)/March, 359–370.

⁴⁰ Magyarország és Jugoszlávia 1940. december 12-én örök barátsági szerződést írt alá egymással. Teleki Pál miniszterelnök nem tudta feldolgozni, hogy felrúgja a Jugoszláviával kötött szerződést, cserébe azonban újabb területeket kap vissza Magyarország. A helyzet kiélezett voltát jól jellemzi, hogy brit részről Teleki kapott olyan irányú jelzést, hogy ha Magyarország részt vesz a délszláv állam elleni hadműveletekben, akkor számíthat Nagy-Britannia hadüzenetére a magyar kormány. Teleki végül április 2-áról 3-ára virradóan öngyilkosságot követett el.

⁴¹ Vargyai Gyula: Hadiállapot Magyarország és Nagy-Britannia között, in: Sipos Péter – Ravasz István: *Magyarország a II. Világháborúban, Lexikon A-Zs*, Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság – PETIT REAL Könyvkiadó, 1996., 369.

megkezdődött az „*Unternehmen Marita*” fedőnevű hadművelet, vagyis Görögország elfoglalása. Április végére a német – olasz – bolgár csapatok megtörték a görög – brit ellenállást a Peloponnészoszi-félszigeten. Előbbiek megadták magukat, utóbbiakat kivonták a „szárazföldről” és többségüket Krétára menekítették ki. A németek azonban teljesen ki akarták szorítani a brit erőket a Balkán félszigetről, illetve Görögországból. Ezért megszületett a döntés, hogy Krétát meg kell támadni és el kell foglalni. A sziget elleni ejtőernyős támadásban – amely az „*Unternehmen Merkur*” fedőnevet viselte – a német csapatok, ugyan némi olasz segítséggel, de végül megverték és kiszorították a brit nemzetközösség csapatait Krétáról is. Így Olaszország – mondhatni – végül elérte balkáni céljainak egy jelentékeny részét, de mindezt azonban csak hathatós német segítséggel tudta megtenni.⁴²

Vagyis 1941 tavaszának végére a kontinentális Európa döntő része – valamilyen formában – német befolyás alatt állt.⁴³ Sokan talán azt gondolták, hogy a németek megpróbálják konszolidálni és gazdaságilag még jobban kiaknázni addigi hódításaikat. Tudjuk, nem így történt. Ekkorra ugyanis már régen megszületett Hitler döntése, miszerint meg kell támadni a Szovjetuniót, amely egyrészt ideológiailag a legnagyobb ellensége volt a nemzeti szocializmusnak, másrészt pedig ásványkincseire és területének egy részére – a híres Arhangelszk – Asztrahány vonalig – pedig egyszerűen szüksége volt a III. Birodalomnak.⁴⁴

Így viszonylag hosszas előkészítés és némi késlekedés után 1941. június 22-én hajnalban a náci Németország megtámadta a kommunista Szovjetuniót. A német alakulatok mellett azonban csakhamar megjelentek a vele szövetséges országok csapatai is. Magyarország – bár semmilyen területi vagy egyéb követelése nem volt a Szovjetunióval szemben – mégis, 1941. június 27-én beálltnak tekintette a hadiállapotot a június 26-ai nem provokált támadás – nevezetesen Kassa bombázása –

⁴² Majoros – Ormos, 435-437.

⁴³ Afrikában Olaszország kezdte, vagy inkább folytatta a háborút, amikor 1940. június 13-án az olasz légierő támadást intézett egy kenyai brit reptér ellen, majd augusztusban megtámadják és elfoglalják brit Szomáliföldet is – bár ezt fél év múlva a brit csapatok visszafoglalták, sőt: benyomultak Olasz – Kelet Afrikába, amelyet 1941. novemberi gondi csata után lényegében el is foglaltak. Észak-Afrikában sem voltak szerencsésebbek az olaszok. Ugyan 1940. szeptember 13-án Líbiából kiindulva megtámadták Egyiptomot, de az olasz támadás később ugyan kifulladt, és végül az olasz fél itt is német támogatásra szorult a továbbiakban.

⁴⁴ A feljegyzések szerint Hitler már 1940 júniusában komolyan gondolkodott a Szovjetunió megtámadásáról, és 1940. július 31-én utasította is az OKW-t a vonatkozó hadművelet tervezésének megkezdésére. 1940. december 18-án adta ki 21. sz. hadműveleti utasítását a Szovjetunió elleni hadművelet részletes kidolgozására. A hadművelet neve 1941. január 18-tól lett hivatalosan is „*Unternehmen Barbarossa*”. A hadműveletre való felkészülés időpontjának 1941. május 15-ét határozták meg, de a támadás megindításának nem volt konkrét dátuma. Ezt vélelmezhetően a balkáni hadjárat is erősen befolyásolta. Bár a terv – értelemszerűen szigorúan titkos volt –, de ennek ellenére a szovjet hírszerzés már 1940-ben tudomást szerzett róla, de Radó Sándor mellett Richard Sorge egyenesen jelezte, hogy pontosan mikor várható a német támadás. Sztálint a britek is figyelmeztették – szintén még 1940-ben, majd 1941. június 10-én is –, hogy Hitler meg fogja támadni a Szovjetuniót, de Szálin nekik egyszerűen nem hitt, azt gondolta ugyanis, hogy a britek így akarják belerángatni a kommunista államot a háborúba.

miatt.⁴⁵ Érdemes azonban egyik oldalról rögzíteni, hogy nem volt arra irányuló német kérés, hogy Magyarország vegyen részt a Szovjetunió elleni háborúban.

Másik oldalról pedig érdemes feltenni a kérdést, hogy vajon milyen is volt az ellenforradalmi – antikommunista Magyarország és a kommunista Szovjetunió viszonya a 30-as évek végén, a 40-es évek legelején. Ha egy szóval kellene válaszolni, akkor azt íránk, hogy élénk. Már a diplomácia kapcsolatok felvételének évében, 1934-ben, Illyés Gyula és Nagy Lajos meghívást kaptak a szovjet írók kongresszusára. Közismertnek mondható az is, hogy Rákosi Mátyásért cserébe a Szovjetunió visszaadta, a még a cári hadsereg által 1849-ben zsákmányolt magyar zászlókat. Talán a kevésbé ismert tények közé tartozik, hogy a két ország gazdasági kapcsolatai is erőteljesen fejlődtek a 30-as években.⁴⁶ A magyar – szovjet viszonyt nem terhelték területi viták sem, sőt: a szovjet diplomácia – legalábbis ezekben az években – Magyarországon szövetségést látott Románia ellen. Vagyis semmilyen objektív érv nem szólt amellett, hogy Magyarország részt vegyen bármilyen formában a Barbarossa hadműveletben. Látni kell mindezek mellett még azt is, hogy a magyar politikai elitben is voltak olyan megfontoltabb hangok, amelyek nem támogatták, hogy Magyarország „hirtelen felindulásból” csatlakozzon a Szovjetunió elleni német támadáshoz. Végül azonban az ő szavukra ezúttal nem hallgattak, hanem elfogadtatott lett az az érv, hogy ott kell lennie a magyar csapatoknak is, hiszen a szomszédos országok már csatlakoztak a hadművelethez. S ebből következően, ha nincsenek ott a magyar csapatok, akkor az ország kimarad a győzelem utáni osztozkodásból, s így nem lesz mire alapozni az esetleges újabb magyar területi igényeket...

Így a román, a finn, az olasz, a horvát, a szlovák alakulatok és a spanyol „*Kék Légió*” mellett 1941 nyarán megjelentek a magyar honvédek is a keleti fronton, ahol aztán harcoló alakulatként épp úgy kaptak szerepet, mint megszállóként.

A nemzetközi helyzet 1941 nyarán sok szempontból kezdett leegyszerűsödni: Nagy-Britannia és a Szovjetunió egy platformra kerültek Németországgal és szövetségeseivel szemben. Előbbieket pedig – mondhatni egyre aktívabban – támogatta az USA, amely ekkor még mereven ragaszkodott semleges státuszához. A feszültség azonban fokozódott, és aztán alaposan meg is változott az 1941-es esztendő végén. Amikor ugyanis 1941. december 7-én a Japán Császári Flotta megtámadta a Pearl Harborban állomásozó amerikai flottát, illetve a Hawaii szigeteken lévő amerikai támaszpontokat eldől, hogy az USA sem maradhat ki az újabb világháborúból. A Japán Császárság még aznap hivatalosan is hadat üzent az USA-nak, valamint Nagy-Britanniának Kanadának, Ausztráliának, Új-Zélandnak, a Dél-Afrikai Uniónak, a Szabad-Franciaországnak, Hollandiának, valamint Lengyelországnak. Másnap, 1941. december 8-án Kanada, Ausztrália, Új-Zéland, a Dél-Afrikai Unió és Csehszlovákia hadat üzent Finnországnak, Magyarországnak és Romániának. December 11-én pedig,

⁴⁵ Kassa bombázásának problémakörével számosan foglalkoztak, például: Borsányi Julián, Gosztönyi Péter, Szakály Sándor vagy éppen Romsics Ignác. A jelenleg leginkább elfogadott álláspont szerint Kassát valóban szovjet gépek bombázták, de valószínűleg tévedésből, valódi céljuk valószínűleg Eperjes lehetett, de a szovjet pilóták célt tévesztettek. Lásd: Szakály Sándor: Kassa bombázása és a hadba lépés, *Rubicon*, 22(2011)/6, 52–56. A Szovjetunió elleni magyar hadbalépésről lásd még: Szakály Sándor: Hadüzenet, *História*, 14(1992)/2, 12-13.

⁴⁶ A témát részletesen feldolgozta: Seres Attila: *Magyar-szovjet gazdasági kapcsolatok 1920-1941*, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2010.

követve Japán útját, vagyis Németország és Olaszország is hadat üzent az USA-nak. Innentől kezdve nem volt kérdés, hogy egy valóban minden kontinensre kiterjedt, globális háborúról beszélhetünk.⁴⁷

Itt azonban érdemes megállni egy gondolat erejéig, és kitérni az USA és a Magyar Királyság viszonyára. Az 1941. december 11-ei minisztertanácsi ülésen már téma volt, hogy Magyarország számára milyen lehetőségek állnak az ország előtt az USA-val való kapcsolatában, hiszen jól látható volt a német és olasz politika iránya. A vita eredményeként egy olyan szöveg született, amelyet lehetett akár hadüzenetnek is értelmezni, de fontos hangsúlyozni, hogy maga a „hadüzenet” szó nem szerepelt benne. Bárdossy László miniszterelnök tájékoztatta a minisztertanács döntéséről Herbert Claiborne Pellt, az USA budapesti követét. A tapasztalt amerikai diplomata azonnal rákérdezett, hogy ez háborút jelent-e a két állam között – kérdésére azonban ekkor még nemleges választ kapott. A feszült helyzetet ugyanakkor jól jellemzi, hogy két nap múlva Bárdossy újfent találkozott Pellel, amikor is immár arról tájékoztatta az amerikai diplomatát, hogy az átadott memorandumot a hadiállapot beálltaként kell értelmezni.⁴⁸

Az amerikai fél azonban ezt a szóbeli közlést nem fogadta el, így Bárdossy még aznap írásban és egyértelműen jelezte, hogy „... az USA, másfelől a Német Birodalom, Olaszország és Japán között fennálló háborús állapotot Magyarországgal szemben is fennállónak tekinti”.⁴⁹ Tette mindezt bármilyen magasabb helyről érkezett felhatalmazás nélkül. Természetesen joggal merülhet fel a kérdés, hogy mindennek volt-e valamilyen gyakorlati jelentősége, illetve, hogy az amerikai fél vajon mennyire vette komolyan a magyar szándékot. Az utóbbira a válasz egyértelmű: Washingtonban a State Departmentben is tisztában voltak azzal, hogy német és olasz részről erős nyomás volt a magyar kormányon, ezért ezt a hadüzenetet ekkor egyszerűen nem is fogadták el.⁵⁰ Ugyanakkor az antifasiszta szövetség igyekezett egységesíteni politikáját a tengely államaival szemben, így az USA végül 1942. június 5-én hivatalosan is hadat üzent Magyarországnak, Bulgáriának és Romániának.⁵¹

Ha jól megnézzük Magyarország helyzetét az 1941-es esztendő végén, akkor azt konstatálhatjuk, hogy hadban állt lényegében a teljes antifasiszta koalícióval. Mi több: a tapasztalatlan külső szemlélő számára könnyen úgy is tűnhetett, hogy a III. Birodalom egyik stabil és hűséges szövetségese. Míg az előző mondatban foglalt első megállapítás száraz tény, addig a második kijelentés már nem ennyire sziklaszilárd. Mert bár hagyományosan támogatott és népszerű volt a német szövetség a magyar politikai és katonai körökben, de talán a szélesebb közvélemény körében is. Ugyanakkor, ez egyrészt nem volt feltétel nélküli és nem tarthat(ott) a végsőkig sem. Másrészt pedig mindig is voltak olyanok, akik – különböző okokból kifolyólag ugyan,

⁴⁷ Ormos – Majoros, 449.

⁴⁸ Vargyai Gyula: Hadiállapot Magyarország és az USA között, *Lexikon*, 372.

⁴⁹ Idézi Juhász Gyula: Magyarország hadbalépése Nagy Britannia és az Amerikai Egyesült Államok ellen, *Történelmi Szemle*, 8(1965)/1, 79.

⁵⁰ Érdemes megjegyezni, hogy Pell jelentéseinek is köszönhetően az USA-ban már korábban is egy alapvetően kedvező kép alakult ki Magyarországról, ezért is csak közel fél évvel később adott választ az Egyesült Államok a magyar hadüzenetre. Romsics Ignác: A magyar hadüzenet amerikai fogadtatása, *História*, 14(1992)/2, 15.

⁵¹ Juhász, 85.

de – nem szimpatizáltak a náci Németországgal, mi több: kifejezetten veszélyesnek látták a túlzott, nagymértékű elköteleződését a náci birodalom irányába. Ugyanakkor a geopolitikai realitás az 1941-es esztendőre egyértelművé vált: a Magyar Királyság vagy magával a III. Birodalommal, vagy általa kreált bábállamokkal (Horvátország, Szlovákia), illetve az örök versenytárs Romániával volt határos.

A magyar történeti gondolkodásban sokáig élt – vagy talán még ma is él – az a kép, miszerint Kállay Miklós miniszterelnöksége (1942. március 9. – 1944. március 22.) alatt indult el, és bizonyos értelemben jutott csúcsra az ún. „Kállay – kettősnek” nevezett sajátos magyar külpolitika.⁵² Talán erősíti ezt az ideát, miszerint Kállay miniszterelnökségének első évében egyben külügyminiszter is volt. Ilyetén módon tehát még direktebb ráhatása, de egyben rálátása is volt általában a magyar diplomáciára és a magyar diplomatákra. A magyar diplomácia eleve igen hosszú ideig hintapolitikát folytatott. Az ország végleges Németország irányába történő elköteleződése azonban egyértelműen Bárdossy miniszterelnöki regnálása alatt történt meg.⁵³ Ebből következően Kállay már jórészt kényszerpályán mozgott, ráadásul a magyar politikai elit ezen konzervatív – angolbarát része sajnos egyrészt meglehetősen kis létszámú volt, másrészt pedig erősen vágyvezérelt, s nem a nyers realitásokból kiinduló gondolkodásmóddal bíró...

Tény, hogy a hadiszerencse 1942-es év végén egyértelműen megfordult, és az 1943-as esztendő már nagy német vereségek (Sztálingrádi és Kurszki csaták, az angolszász csapatok partraszállása Szicíliában és az Appennini félszigeten, majd ezek következtében Olaszország kilépése és átállása) éve volt. Talán ezért is kezdett el a magyar kormány a nyugati szövetségeseknél egyre intenzívebben tapogatódzni egy esetleges fegyverszünetről és/vagy békekötésről. Ezeknek a tárgyalásoknak a legfontosabb eredményének az 1943. szeptember 9-ről 10-ére virradóra Isztambulban kapott előzetes fegyverszüneti megállapodást szokás említeni.⁵⁴ Érdemes rögzíteni, hogy a magyar fél október 10-én lisszaboni követén keresztül jelezte, hogy a Magyar Királyság elfogadja az Isztambulban közölt feltételeket. Szintén érdemes megjegyezni azonban azt is, hogy aztán ezen feltételekből végül semmit sem teljesített Magyarország. Jelen kötetnek ugyanakkor nem feladata, hogy bemutassa ezeknek a tárgyalások minden egyes részletét, hiszen ma már a témának könyvtárnyi szakirodalma érhető el.⁵⁵ Az utóbbi években például Borhi László foglalkozott leginkább ezekkel a tárgyalásokkal, illetve azok diplomáciai hátterével.⁵⁶

Hadd emeljek ki azonban Borhi professzor megállapításai közül kettőt, amelyek témánk szempontjából is relevánsnak tekinthetők. Egyik, hogy a magyar külügy és

⁵² Kállay politikájáról és helyzetével részletesen foglalkozott: Pritz Pál: *A relativizmus elfogadhatatlansága. Hazánk és a nagyvilág. Újabb tanulmányok*, Budapest, Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság, 2016.

⁵³ Pritz, 451-452.

⁵⁴ Ennek keletkezési körülményeiről lásd: Bokor 59-61.

⁵⁵ Juhász Gyula – Szuhay-Havas Ervin – Róna Judit: *Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978, illetve érdekes adalékokat tartalmaz: Bokor Péter: *Végjáték a Duna mentén. Interjúk egy filmsorozathoz*, Budapest, RTV – Minerva, Kossuth Kiadó, 1982., 22-70.

⁵⁶ Borhi László: *Hadüzenetől rendszerváltásig: az Egyesült Államok és Magyarország, 1941-1991*, Akadémiai nagydoktori thesis, MTA Történettudományi Intézet, 2011, 34-35.

diplomácia roppan módon túlértékelt Magyarországot, a Duna-medence, illetve Közép-Kelet-Európa jelentőségét az angolszász hatalmak szemében, nem is beszélve az itt betöltendőnek vélt (vezető) magyar szerepről.

„Allen Dulles az amerikai titkosszolgálat berni rezidenseként számos alkalommal tárgyalt Kállay küldötteivel. Irritálta, hogy „ezek az emberek úgy gondolják, különleges elbánást érdemelnek, mert jól neveltebbek szomszédjaiknál...”, hogy ezer éves történelmük jogán kiérdemeltek valamit.”⁵⁷

A másik kiemelendő elem, az örökzöld, a magyar közbeszédben még napjainkban is gyakran előforduló idea, hogy mi lett volna, ha a szövetségesek a Balkánon szállnak partra 1944-ben és nem Normandiában, s ennek kapcsán vajon mi és mennyi minden lehetett volna másképpen a magyar történelemben 1945 után. Mindehhez képest ma már tudjuk:

„A magyar külügyminisztérium azonban 1943 decemberében arról értesült, hogy nem kerül sor a balkáni partraszállásra. A teheráni konferencia után a stockholmi magyar követség tájékoztatta Ghyczy Jenő külügyminisztert, hogy Magyarország a szovjet szférába került: „Teljes orosz befolyás fog érvényesülni ... a Duna-medencében és a Balkánon.” Hasonló értesülések érkeztek más külképviselletekről is. Ez váltást indított el a külpolitikában, és a Kállay-kormány 1944 elején tárgyalást kezdeményezett a szovjetekkel. De az angolszász megszállás iránti várakozást a magyar politika nem adta fel.”⁵⁸

A fentiek fényében a meglehetősen furcsának mondható angolszász lépések sorába illeszthető az ún. „Veréb misszió” Magyarországra küldése 1944. március 17-én (!).⁵⁹ Vagyis mialatt a legfelsőbb politikai körök (túl)értékelték a különböző – egyébként alapvetően alacsony szintű – tárgyaláskezdeményezéseket vagy kapcsolatfelvételeket – a „Veréb misszió” mellett az 1943 szeptemberében aláírt előzetes fegyverszüneti megállapodásra lehet itt gondolni –, addig az antifasiszta nagyhatalmak komoly, Magyarországot is mélyen és hosszú távon érintő döntéseket hoztak ugyanabban az időszakban. S a dolog pikantériája: a magyar vezetéshez befutott a legalapvetőbb információ az ország háború utáni sorsát illetően. Nevezetesen, hogy Európának ebben a szögletében a Szovjetunió lesz döntő befolyása a háború után.

Ugyanakkor egy érdekes kettősség is megfigyelhető a magyar politikában. Tudniillik, hogy a kormányfő és közvetlen környezete, pontosabban fogalmazva néhányan a kormányzó közvetlen környezetéből a kiugráson dolgoztak, aminek egyik jól ismert eklatáns példája az ifj. Horthy Miklós által létrehozott ún. Kiugrási Iroda. Ez ugyan elméletileg teljes titokban és titkosan működött, bár egész Budapest tudta –

⁵⁷ Borhi, 28.

⁵⁸ Borhi, 38.

⁵⁹ A misszió egész problematikájával részletesen foglalkozunk „Az OSS és Magyarország” című fejezetben.

beleértve az ide delegált német diplomatákat is –, hogy min is dolgoznak a budai várban a „*kis Horthy*” és emberei...⁶⁰

Ezzel szemben a kormány számos tagja nyíltan és a végsőig ki akart tartani a németek mellett, gyakorlatilag függetlenül a hadi helyzet alakulásától. Ők közvetlenül és direkt módon informálták a németeket mindenről, ami a tudomásukra jutott, vagy, hogy a legutóbbi minisztertanácsi üléseken mi hangzott el, ki milyen álláspontot képviselt egy-egy adott kérdésben. Ha jól meggondoljuk, a német hírszerzésnek szinte semmilyen erőfeszítésébe sem került, hogy nagy mennyiségű és komoly információkhoz jusson.

Ugyanakkor tudjuk azt is, hogy a németek minden lényegi információnak a birtokában voltak a magyar fegyverszüneti puhatolózódásokról, hiszen hírszerzőik mindenhol – Lisszabontól Svájcban át Isztambulig és Ankaráig bezárólag – ott voltak. Berlinben pontosan tudták, hogy magyar részről ki, mikor hol és kivel tárgyalt, vagy éppen érkezett-e Budapestre egy amerikai katonai delegáció, a már említett „Veréb misszió”... A német vezetés így már messze nem megbízható szövetségesnek tekintette a Magyar Királyságot, hanem sokkal inkább szövetségesei közül a leggyengébb láncszemnek, mi több: árulónak, de legalábbis egy megoldandó problémának.

Mindezeket figyelembe véve és értékelve, a legmagasabb német döntéshozói szinten már 1943-ban megszületett az az elhatározás, miszerint Magyarországot, esetleg Romániával együtt, de meg kell szállnia a Wehrmachtnek.⁶¹ A német vezérkar 1943. szeptember 30-án mutatta be a Margarethe I fedőnevű terv első verzióját. Ez aztán több kisebb-nagyobb módosításon is átesett, a végső változat kidolgozására Hitler 1944. február 28-án adta ki a parancsot. Március 15-ére a terv nemcsak elkészült, hanem megtörténtek a szükséges német csapatösszevonások is. Érdeemes megjegyezni, hogy a magyar fél is érzékelte a német aktivitást a magyar – német határ túloldalán.

Német részről a megszállásra való felkészülés része volt az is, hogy dr. Edmund Veessenmayer SS-Brigadeführer már 1943-ban hosszú feljegyzést készített Magyarországról. A dokumentum részletesen kitért a magyar politikai viszonyokra épp úgy, mint a honvédségre, az ország gazdasági helyzetére és potenciáljára is. Veessenmayer természetesen nem feledkezett meg az ún. „*zsidókérdésről*” és annak magyarországi „*rendezetlenségéről*” sem.⁶² Így aztán nem meglepő, hogy Magyarország megszállása után Veessenmayer lett a Birodalom teljhatalmú megbízottja és nagykövete.

Az események többé – kevésbé ismertek és mára már jól dokumentáltak. Hitler tárgyalásra hívta a Salzburg melletti Klessheim kastélyba a magyar vezetőket, vagyis Horthy Miklós kormányzót, Csatay Lajos honvédelmi minisztert, Szombathelyi

⁶⁰ A Kiugrási Iroda munkájában részt vett Szent-Iványi Domonkos, Köves András, Soós Géza, özv. Horthy Istvánné, Ambrózy Gyula, gr. Zichy Ladomér, a Katonai Részleget pedig Bakay Szilárd vezette.

⁶¹ 2019-ben komoly történelmi vita bontakozott ki arról, hogy Magyarország német megszállását tulajdonképpen az angolszász szövetségesek provokálták ki. Jelen könyvnek nem feladata, hogy ebben a vitában állást foglaljon.

⁶² A jelentést közölte: Ránki Gy. - Pamlényi E. - Tilkovszky L. - Juhász Gy. (összeáll.): *A Wilhelmstrasse és Magyarország - német diplomáciai iratok Magyarországról: 1933-1935*, Budapest, Kossuth Kiadó, 1968, 742-755.

Ferenc vezérkari főnököt és Ghyczy Jenő külügyminisztert. A tárgyalások nem hozták meg egyik félnek sem a kívánt eredményeket, de arra azonban pont jó volt, hogy a magyar vezetők teljesen el legyenek vágva a külvilágtól, egyben így Magyarországtól. Így amikor Hitler parancsára elindult a Margarethe I. terv realizálása, akkor az említett magyar vezetők semmit sem tudtak ellene tenni. A magasabb magyar politikai, rendőri és katonai vezetés már az éjszaka folyamán tisztában volt azzal, hogy ez az "A" megszállás, aminek bekövetkeztétől már korábban is sokan félték, és amelyről tudható volt, hogy roppant messzemenő következményei lesznek.⁶³ Ezek közül talán a legjelentősebb Kállay Miklós miniszterelnöknek a bukása és Sztóyai Döme volt berlini követ miniszterelnökké való kinevezése volt.⁶⁴ Természetesen a kormány a német izlésének megfelelően átalakult. A miniszterelnök Sztóyai vitte egyben a külügyi tárcát is, Jaross Andor lett az új belügyminiszter, de például a honvédelmi miniszter, Csatai Lajos megtartotta tárcáját. Ugyanakkor fontos rögzíteni, hogy a kormányzó, Horthy Miklós pozíciójában megmaradt. Ez a németek tervének egyik fontos eleme volt, ugyanis ez mutatta a rendszer jogfolytonosságát.⁶⁵

A német megszállás ugyanakkor viszonylag zökkenőmentesen lezajlott, magyar ellenállással elvértve ugyan találkoztak a bevonuló Wehrmacht alakulatok, és alapjaiban Maximilian von Weichs vezértábornagy jól ismert bonmotja érvényesült.⁶⁶ 1944. március 19-e után nem volt kérdés, hogy a kollaboráns magyar kormány minden német kérést teljesíteni fog legyen az gazdasági vagy katonai jellegű, vagy éppen „*a zsidókérdés végső rendezését*” feszegető.⁶⁷ A német megszállás egyik „*eredménye*” volt az is, hogy 1944. március 19-e után Magyarország mozgásterére még inkább beszűkült, s ekkor olybá tűnt, hogy az ország számára immár semmiféle külön-utas megoldás nem lesz járható vagy elérhető a háborúból való kiugrásra. A Sztójay kormány számára ugyanis egyszerűen evidencia volt a háború folytatása a németek oldalán.

A frontokon azonban a hadi helyzet a németek szempontjából, összességében folyamatosan romlott 1944 tavaszán, majd különösen a nyár folyamán. Gondoljunk csak a „*D Day*”-re, a június 6-ai normandiai partraszállásra, vagy a Vörös Hadsereg Bagratyion hadműveletére (1944. június 22. – augusztus 19.). Mindezek mellett a magyar politikai elit egy része még mindig legalább fél szemmel azt nézte, hogy az Itáliai félszigeten az angolszász erők hogyan és milyen tempóban tudnak előre

⁶³ Bokor, 16-17., 250., 276-277.

⁶⁴ Kállay a megszállást követően a budapesti török követségre menekült, ahol egészen a nyilas puccsig meghúzta magát. Majd elhagyta a követséget és önként feladta magát a nyilas szerveknek, akik letartóztatták.

⁶⁵ Ennek fontosságáról Wilhelm Höttl is beszélt, lásd: Bokor, 181-195.

⁶⁶ A német vezetők megkérdezték Weichstól, hogy mennyi idő alatt lehet elfoglalni Magyarországot. A vezértábornagy erre azt válaszolta, ha a magyarok ellenállnak, akkor 24 óra, ha nem akkor viszont 36. A furcsa válasz után természetesen kérdően néztek rá, de Weichs elmagyarázta, ha nincs ellenállás, akkor az azt jelenti, hogy mindenhol végig kell hallgatni az üdvözlő beszédeket. Mindenesetre Weichs így írt naplójában 1944. március 19-ről: „*Budapesten minden csendes. Sehol sincs ellenállás. Este: napi céljainkat általában mindenhol elértük. A Honvédség részben ünnepélyesen fogadott bennünket.*” Gosztonyi Péter: Weichs tábornagy 1944-es magyarországi Naplója *Új Látóhatár*, 35(1984)/1, 97.

⁶⁷ Karsai László – Molnár Judit (szerk.): *A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt*, Budapest, 56-os Intézet, 2004., 66-70.

nyomulni. A keleti fronton zajló eseményeket azonban a tengely valamennyi tagja – vagyis a német, magyar és román vezetők is – intenzíven figyelték és elemezték.⁶⁸ A Vörös Hadsereg előrenyomulását nem lehetett megállítani, de nemkülönbön látható volt az is, hogy hacsak a németek be nem vetik az oly sokszor beharangozott „*sodafegyverüket*”, akkor csakhamar a magyar határoknál fognak a harcok folyni.⁶⁹

A Sztójay kormány – amellett, hogy kiszolgálta a megszállókat – a hátszágban is üldözött mindenkit, aki a háború, illetve a német szövetség ellen szót emelt. Bárkiből könnyedén lehetett angol vagy orosz/bolsevik kém, vagy „*csak*” szimplán kommunista... Szintén a Sztójay-kormány szégyenteljes cselekedetei közé tartozott a vidéki zsidóság gettósítása, majd döntő többségének Auschwitz-Birkenaubába történő deportálása. Mindezek együttesen a Magyarország iránti nemzetközi jóindulatot egészen minimálisra csökkentették. Bár az is igaz, hogy Horthy – végül erőteljes külső nyomásra – leállította a deportálásokat, de ez egyrészt az érintetteken már nem segített, továbbá még ezen kormányzói parancsa után is számos deportáló szerelvény hagyta el Magyarországot...⁷⁰

Nem csak a magyar politikai vezetést, de még a német vezérkart is alaposan meglepte, amikor a Román Királyság 1944. augusztus 23-án zökkenőmentesen átvált az antifasiszta koalícióhoz, és lényegében azonnal meg is kezdte a harcot az előző nap még szövetséges Wehrmacht ellen.⁷¹ Horthy ekkor látta elérkezettnek az időt, hogy menesse azt a Sztójayt, aki sosem volt az „*ő embere*” és valaki mást, hozzá közelebb állót nevezzen ki a kormány élére. Így 1944. augusztus 29-én Lakatos Géza vezérezredes lett a miniszterelnök, akinek politikai tapasztalata ugyan minimális volt, de Horthy emberének számított. S bár a kormányban értelemszerűen történtek változások néhány tárca élén, de mindezek mellett számos németbarát miniszter megtartotta, megtarthatta tárcáját.

Erről a régi-új magyar kormányról azonban sejthető volt, hogy elődjénél mérsékeltebb politikát fog folytatni számos kérdésben. S bár ez általánosságban be is igazolódott, de a Lakatos kormánynak is voltak igencsak nehezen értelmezhető lépései. Egyértelműen ilyen döntés volt – vélelmezhetően teljesen rosszul felmérve az erőviszonyokat és a nemzetközi politikai helyzetet –, hogy Magyarország 1944 szeptemberében hadat üzent Romániának, majd szeptember 5-én elindította az ún. Dél-Erdélyi hadjáratot.⁷² A kezdeti sikerek után azonban ez a művelet kétségtelenül kudarcba fulladt. Ennek egyértelmű – és sokak számára szimbolikus – jele az volt, amikor 1944. szeptember 21-ről 22-ére virradó éjszaka – a már az ebben a hadjáratban

⁶⁸ Kállay Miklós: *Magyarország miniszterelnöke voltam, Budapest, 1942–1944. Egy nemzet küzdelme a második világháborúban*, 1-2. (szerk.: Antal László, előszó: C. A. Macartney, jegyz. Antal László, Borhi László, utószó Borhi László) Európa–História, Budapest, 1991, II. 210-211.

⁶⁹ A magyarországi katonai műveletekről részletesen ír: Friessner, Hans: *Árulások, vesztett csaták – A Wehrmacht harcai Magyarországon 1944-45-ben*, Budapest, Co-Nexus, 1992.

⁷⁰ Braham, Randolph L.: *A népiértés politikája*, Budapest, Belvárosi Könyvkiadó, 1997., II. kötet, 841-851.

⁷¹ Freissner, 88.

⁷² A bevonul magyar csapatok tevékenységéről és az akkor történt atrocitásokról lásd: Erdélyi Lajos: Sármás, Arad, 1944 szeptember, *Múlt és Jövő*, 15(2004)/4, 34-41.

elfoglalt – Aradot is ki kellett üríteni a magyar csapatoknak.⁷³ Az őket üldöző Vörös Hadsereg pedig nem csak elfoglalta a várost, hanem Battonyánál elérték immár az ún. trianoni Magyarország határait. Ettől a pillanattól kezdve ugyanakkor az sem lehetett többé kétséges senki számára, hogy a szovjet Vörös Hadsereg fogja Magyarországot elfoglalni és megszállni, de egyben megszabadítani a német megszállóktól, nem pedig az angolszász szövetségesek.⁷⁴

1944 októberének elején Debrecen és Nagyvárad térségében hatalmas páncéloscsata kezdett kibontakozni, amelynek kimenetele – figyelembe véve az erőviszonyokat – nem lehetett kétséges.⁷⁵ A kormányzó Horthy Miklós is belátta immár, hogy fegyverszünetet nem az angolszász hatalmaktól, hanem a kommunista Szovjetuniótól kell kérnie, ráadásul nincs már további vesztegetni való ideje sem. S bár egy fegyverszüneti delegáció – amelyet Faragho Gábor altábornagy vezetésével Szent-Iványi Domokos és gr. Teleki Géza alkotott – ugyan kalandos úton eljutott Moszkvába, ahol végül sikerült is megállapodni a szovjet vezetéssel a fegyverszünetről és a háborúból való kiugrásról. Azonban ezek végrehajtása már nem sikerült a magyar vezetésnek 1944. október 15-én.

Ennek egyik oka magának a kiugrási műveletnek az igencsak szerencsétlenül sikerült kivitelezésében keresendő.⁷⁶ Ennek egyik fontos eleme volt például az, hogy Horthy a magyar kiugrásról Veessenmayer nagykövetet és a Birodalom teljhatalmú magyarországi megbízottját előre tájékoztatni kívánta – mondván: ez csak így fair lépés egy régi szövetséggel szemben. A sikertelenség másik oka, hogy maguk a német rendészeti és biztonsági szervek is „sejtettek valamit”. Így például „nem értették”, hogy Faragho altábornagy hová tűnt el oly hirtelen és szinte nyom nélkül... A németek végül úgy döntöttek, hogy eltávolítják Horthyt, majd pedig előveszik utolsó magyarországi kártyájukat, Szálasi Ferencet és pártját, és őt/őket, illetve a nyilasokkal szövetséges pártokat és embereket juttatják hatalomra. S bár a budai vár körül kirobbantak kisebb harcok, és volt néhány ellenálló tiszt is, de a nyilas puccs alapvetően zökkenőmentesen lezajlott 1944. október 15-én.⁷⁷ Egészen nyilvánvaló, hogy Horthy megtörésében komoly szerepet játszott az is, hogy egyetlen életben

⁷³ Ravasz István: *Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban 1914 – 1945*, Debrecen, Püldo Kiadó, 2003., 172-174. (online elérhetősége: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/2vhSzakkonyv-magyarok-a-ii-vilagaboruban-2/magyarorszag-es-a-magyar-kiralyi-honvedseg-a-xx-szazadi-vilagaboruban-1914-1945-BB49/>) és Friessner, 133-136.

⁷⁴ Horthy azonban még 1944 szeptemberében is az angolszászokkal kereste a kapcsolatot, ezért elküldte Náday István vezérezt az olaszországi Casertába, hogy (új) tárgyalásokat kezdjen velük a fegyverszünetről. A misszió azonban – nem meglepő módon – sikertelenül zárult. Náday A meglehetősen homályos akcióról lásd: Szakály Sándor: *Náday István „útravalója, Lymbus – Magyarságtudományi forrásközlések*, 2008., 315-319.

⁷⁵ A csatáról lásd. Számvéber Norbert: *Páncélosok a Tiszántúlon. Az alföldi páncéloscsata 1944 októberében*, Budapest, Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, 2002. <https://mek.oszk.hu/05000/05068/html/> (letöltés ideje: 2023. augusztus 27.)

⁷⁶ A sikertelen kiugrásról legutóbb Ungváry Krisztián publikált egy vaskos könyvet (*Kiugrás a történelemből - Horthy Miklós a világpolitika színpadán*; Budapest, Open Books, 2022), korábban Ránki György, Rozsnyói Ágens és Bokor Péter is foglalkozott a kérdéssel.

⁷⁷ Legutóbb Ungváry Krisztián publikált monográfiát a kiugrási kísérletről (*Kiugrás a történelemből - Horthy Miklós a világpolitika színpadán*; Budapest, Open Books, 2022.), számos erős kijelentést téve az eseménysorról.

maradt fiát, Miklóst, egy meglehetősen átlátszó – „*Mickey Mouse*” fedőnevű – akció keretében a németek Budapest belvárosában egyszerűen elrabolták.⁷⁸

A nyilas hatalomátvétel után Magyarország véglegesen és gyakorlatilag teljesen elszigetelődött. A Szálasi-féle vezetést szinte csak a közvetlen szövetségesei ismerték el 1944 októberében, vagyis a Nagynémet Birodalom, a Japán Császárság, vagy a saloi Olasz Szociális Köztársaság. A semleges európai államok ezt a lépést – legalábbis látszólag – valami ismeretlen ok miatt csak halogatták. Bár Szálasiék erőteljesen törekedtek arra az ősz folyamán, hogy legalább az európai semleges államok hivatalosan elismerjék a nyilas kormányzatot, de ez nem történt meg. Így például elismerték az ezen államok által a zsidóknak kiadott védleveleket, mint hivatalos dokumentumnak, kvázi útlevélnek. Végül azonban maga a nyilas vezetés is belátta 1944 november végére – december elejére, hogy még az európai semleges országok sem fogják elismerni őket hivatalos magyar kormányként.

A nyilas kormányzat esetén hírszerző munkáról lényegében nem, vagy csak nagyon korlátozottan lehet beszélni, már csak azért sem, mert számos magyar követség alkalmazottai, diplomatái egyszerűen nem fogadták el a Szálasi féle kormányzatot. Az 1944. október 15-öt követő időszakban a kémelhárító munka lényegében a nyilas hatalom vélt vagy valós ellenfeleinek felderítését és (nyilas) bíróság elé állítását jelentette. Itt lehet megemlíteni a magyar antifasiszta ellenállókat, akik közül szintén számosat kivégeztek.⁷⁹

1944 októberének idusára Magyarország teljes egészében immár hadművelleti terület is lett. Ráadásul az angolszász légierő egyre erőteljesebben fokozta a nagyobb magyar városok elleni légitámadásokat. A Vörös Hadsereg előrenyomulását pedig lényegében semmi nem tudta megállítani: 1944 karácsonykor bezárult az ostromgyűrű Budapest körül is, és kezdetét vette a majd két hónapig tartó véres ostrom. A nyilas kormányzat vezette Magyarország lényegében ekkor már bukott állam volt. S bár 1945 márciusában a „*Tavaszi ébredés*” (*Unternehmen Frühlingserwachen*, illetve másik nevén: *Plattenseeoffensive*) fedőnevű hadművelet hozott ugyan német katonai sikereket, de ezek meglehetősen kérészerűek voltak. Az 1945. március 6-án indított támadás ugyanis március 16-ára lényegében összeomlott.⁸⁰

Alig egy hónappal később befejeződtek a harcok Magyarország területén. A nyilas kormányzat és szerveik 1945 tavaszán jórészt ugyan „*kitelepültek*” Németországba, de a náci állam napjai is meg voltak számlálva már ekkor. Sokan azonban ebben az időszakban is híven szolgálták Szálasi és kormányát. Mások azonban már a háború utáni életre is készültek, ami számos funkcionárius esetében a (további) menekülést, s ha lehetséges, akkor a nyom nélküli eltűnést jelentette,

⁷⁸ Az elrablás történetét és hátterét roppant kedélyes stílusban mesélte el Wilhelm Höttl SS-Sturmbannführer Bokor Péternek. Lásd: Bokor, 196-197.

⁷⁹ Közéjük tartozik például Pesti Barnabás, Pataki István, Kreutz Róbert, Berecz Bertalan és Szikra Sándorné Lőrinczi Augusztá. Közülük az első hármat kötél általi halálra ítélték, amit másnap kegyelemből golyó általi enyhítettek. Az ítéleteket 1944. december 24-én önként jelentkező katonák hajtották végre a sopronkőhidai fegyház udvarán. Ugyanazon a napon végezték ki Bajcsy-Zsilinszky Endrét is. Vagy az ostromlott Budapesten, 1945. január 26-án végezték ki Braun Évát, Absolon Saroltát, Dálnoki Nagy Ferencet és Rónai Ferencet.

⁸⁰ Számvéber Norbert: *Páncélosok a Dunántúlon – Az utolsó páncélosütközetek Magyarországon 1945 tavaszán*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2017., 197-198.

lehetőség szerint némi pénzzel és/vagy arannyal a zsebükben. Mai napig csak becsléseink vannak arra vonatkozóan, hogy hány ember nem tért vissza Magyarországra ebből a csoportból.⁸¹

Mindezen eseményekkel párhuzamosan 1944 december végén Debrecenben megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Kormány. Az antifasiszta koalíció ezt a magyar kormányt már elfogadta hivatalos tárgyalópartnernek.⁸² Az Ideiglenes Kormány képviselőiben Gyöngyösi János külügyminiszter, Vörös János vezérezerdes, honvédelmi miniszter és Balogh István 1945. január 20-án aláírták a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Nagy-Britannia Egyesült Királysága és Észak-Írország, az Amerikai Egyesült Államok és Magyarország között létrejött fegyverszüneti szerződést. Már maga ez a dokumentum is számos fontos kérdést érintett, s ezek már előre vetítették azt is, hogy a majdani végleges békeszerződésben körülbelül milyen feltételeket fognak majd szabni Magyarországnak, illetve mit fognak elvárni Magyarországtól. A fegyverszüneti egyezmény 14. pontja a következőt írta elő: „Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásban és az ítélkezésben.”⁸³

A tisztelt Olvasóban joggal fogalmazódik meg a kérdés, hogy miért ezt a pontját emeltük ki a fegyverszüneti megállapodásnak. A háborús bűncselekmények kapcsán ugyanis definiálni kellett, hogy kik minősülnek háborús bűnösnek. Ennek meghatározása és értelmezése az 1945-ös, illetve az 1946-os esztendő törvényalkotási gyakorlatának egyik nagy kérdése volt. S hogy kik estek, eshettek bele a háborús bűnös kategóriájába, 1946 után, egyértelműen politikai kérdéssé vált. Hasonlóan ahhoz, hogy a Horthy rendszerben dolgozó rendőrök, hivatalnokok vagy katonatisztek tevékenységét miként és hogyan értékeli az 1945 után berendezkedő új állami – politikai vezetés.

Magyarország tehát a vesztes oldalon fejezte be a II. világháborút, amelyet tetézett, hogy az 1944. október 15-ei kiugrási kísérlet sem sikerült. A háború legutolsó szakaszában az Ideiglenes Kormány sem tudott érdemben magyar erőket mobilizálni, hogy azok a harcokban – immár az antifasiszta koalíció tagjaként – tevőlegesen, katonailag is értékelhető eredményeket felmutatva részt vegyenek. Magyarországgal szemben ez például Bulgáriának vagy az örök versenytárs Romániának sikerült. Magyarországot a Vörös Hadsereg szállta meg, amely önmagában is komoly terheket rótt mind az országra, mind pedig annak civil lakosságára. A győztes nagyhatalmak pedig már korábban megállapodtak abban, hogy Magyarország a szovjet érdekszféra része lesz. Ebből következően pedig kódolható volt, hogy a Horthy rendszerhez képest

⁸¹ Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajta, 1945 – 1985*, Bern, Európai Protestáns Szabadegyetem, 1985., elektronikus változat: <https://web.archive.org/web/20140504205321/http://www.elib.hu/03400/03472/html/> (letöltés ideje: 2023. október 11.)

⁸² Majoros – Ormos, 488. és Teleki Géza: A moszkvai fegyverszüneti tárgyalások, *Hírünk a Világban*, 5(1955)/1-4, 1-5.

⁸³ Az egyezményt 1945. évi V. törvényként az Ideiglenes Országgyűlés is elfogadta. A törvény, illetve a fegyverszüneti megállapodás szövege megtalálható: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94500005.tv> (letöltés ideje: 2023. augusztus 26.)

soha nem látott politikai, gazdasági és társadalmi változások fognak bekövetkezni Magyarországon 1945 után.⁸⁴

⁸⁴ A témáról lásd: 1945 – Korszakhatár?, *Levéltári Közlemények*, 86(2015) teljes lapszámát.

Nemzetközi kitekintés – hírszerző és elhárító szolgálatok a II. világháború alatt

Bár hosszan el lehetne azon lamentálni, hogy a hírszerzés a legősibb, vagy a második legősibb szakma-e a földön, de ha ezt a gondolatsort folytatjuk, akkor biztosan állíthatjuk, hogy a kémelhárítás is benne van a legősibb szakmák nem túl nagy halmazában. Ha elfogadjuk az előző mondat fejtegetését, akkor nem mondható meglepőnek, hogy az európai nagyhatalmak mindegyike folytatott már jóval a háború kitörése előtt is érzelhető, és a '30-as évek derekától pedig egyre intenzívebb hírszerző tevékenységet, de nem feltétlenül „csak” az öreg kontinensen, hanem megkockáztathatjuk azt a kijelentést, hogy valamennyi földrészen. Természetesen mindegyik nagyhatalomnak megvolt a saját maga politikai célrendszere, illetve az ehhez kapcsolódó hírigénye. Ezeknek megfelelően adták meg a feladatszabást az egyes hírszerző szerv(ek) számára. Természetesen szinte ahány ország, annyiféle titkosszolgálati struktúra alakult ki a történelem folyamán. Ugyanakkor egyes konkrét események, feladatok, vagy „csak” a mindennapi élet praktikuma, vagy akár csak szimplán egy magasabb vezetői döntés természetesen átalakíthatta a már meglévő szolgálati struktúrákat.

Ahogy már az előző fejezetben is utaltunk rá, megítélésünk szerint általában véve „igazi” érdeklődés elsősorban a mindenkori Németország és a Szovjetunió részéről volt a közép- és kelet-európai országok, s így Magyarország iránt. S ami talán ennél is lényegesebb, a két totális diktatúra kíméletlenül érvényesítette is érdekeit és elképzeléseit Európának ebben a szegletében, nem egyszer egymással együttműködve és/vagy így is segítve a másik fél (geo)politikai célkitűzéseit. Már a korban is nyílt titok volt, hogy mindkét állam erőteljes hírszerző munkát is végez régióinkban, aminek eredményeképpen meglehetősen pontos információkkal bírtak az egyes országok gazdasági, politikai helyzetéről, általában belső ügyeiről, s nem utolsósorban katonai potenciáljáról.

A kor vezető állama, Nagy-Britannia azonban egy igazi globális hatalom volt – szemben például a náci Németországgal –, és ennek következtében vezetői globális szinten gondolkodtak és elemezték az egyes eseményeket. A brit érdek leginkább az volt – túl a gyarmatbirodalom egyben tartásán –, hogy fennmaradjon a globális brit befolyás, s a világban más, avagy a többi nagyhatalom ne erősödjön meg túlságosan. Ez régióinkban praktikusan azt jelentette, vagy pontosabban jelentette volna, hogy se az egyik, se a másik totális diktatúra befolyása se erősödjön meg, vagyis ne váljon döntő, meghatározó erővé. Értelemszerűen diplomáciájukat és titkosszolgálatukat ennek a célnak az érdekében mozgatták, majd 1940-től pedig már hadseregüket is. Látni kell azonban, hogy a briteknek a távol-keleti pozícióik, vagy éppen afrikai érdekeik védelme messzemenően felülírták – hasonlóan egyébként az I világháború idejéhez – a közép-kelet-európai történések fontosságát. Ahogy látni fogjuk, a britek magyarországi, magyar vonatkozású tevékenysége is alapvetően korlátos volt, és volumenében messze nem mérhető például a franciaországi, vagy akár a balkáni műveleteikhez.

A másik meghatározó angolszász ország, az Egyesült Államok lényegében 1941-ig próbált kimaradni a háborúból, még ha az amerikai politikai elit egy kis része tudta, hogy ez lehetetlen. Az USA ekkor még nem globális játékos, ráadásul az első időkben az amerikaiak számára a csendes-óceáni front, vagyis a Japán elleni harc

volt az elsőrangú fontosságú. Látnunk kell, hogy az USA számára sem a Balkán, sem pedig Közép-Kelet Európa sosem tartoztak a fontos régiók közé. Így aztán nem mondható meglepőnek, hogy az OSS itteni aktivitása is inkább mérsékeltnak, vagy legjobb esetben is a „kötelező minimum hozásának” minősíthető, mintsem proaktívnak.

Az I. világháború másik nagy győztese, Franciaország, szintén globális nagyhatalom volt. A '30-as években számos belső problémával küzdő Franciaországnak az is komoly erőfeszítésébe került, hogy gyarmatbirodalmát egybe tudja tartani. Ezek következtében pedig egyszerűen nem maradt elég ereje ahhoz, hogy ténylegesen érvényesítse érdekeit a '30-as években Európa keleti felén, habár sokáig Romániával is, de hosszabb távon Csehszlovákiával és Lengyelországgal is fenntartotta a szoros, utóbbi két állam esetén egyenesen szövetségi viszonyt. Ugyanakkor tény, hogy a Magyar Királyság sosem tartozott bele a Franciaországgal szövetséges vagy akárcsak a baráti országok halmazába.⁸⁵ Ugyanakkor a 30-as évek végén egyértelműen az látszódott, hogy az éles(ebb) helyzetekben semmilyen kézzelfogható segítséget sem tud adni se Csehszlovákiának, sem pedig Lengyelországnak.⁸⁶ A háború alatt az ún. szabad francia erők legfőbb célja Franciaország felszabadítása, illetve a távol-keleti és afrikai francia gyarmati területekről a japán, illetve a német erők kiszorítása, valamint a Vichy-hez hű francia erők semlegesítése volt. Vagyis a francia politikát régiókn, illetve Magyarország eleve nem különösebben érdekelte, következésképpen nem jellemző, hogy 1940 után komolyabb hírszerző tevékenységet folytattak volna. Érdemes újfent megjegyezni ugyanakkor azt is, hogy a két ország, vagyis a Magyar Királyság és a Francia Köztársaság között sosem volt hadiállapot. S talán nem járunk messze azzal sem a valóságtól, hogy az ún. Vichy Franciaországnak sem különösebb érdeke, sem ereje, sem pedig igazán módja sem volt, vagyis lett volna arra, hogy klasszikus értelemben vett hírszerző tevékenységet folytasson Közép-és Kelet-Európában, különösen 1943 után. Sőt, Vichy kormányzat rendészeti szerveinek (milice, Brigades spéciales, Groupes mobiles de réserve) szinte minden erejét lekötötte, a közrend fenntartása mellett, a partizánok és a SOE ügynökök elleni küzdelem, illetve a német megszállók generális segítése, különösen „a zsidókérdés végső rendezésében”.⁸⁷

A tengely másik meghatározó országának, Olaszországnak – mint ahogyan arra az előző fejezetben már utaltunk – korlátosan, de voltak ugyan helyi érdekei a közép-kelet-európai régióban, elsősorban a Balkánon (Albánia, Görögország, Jugoszlávia). Látni kell azonban azt – és erre már utaltunk korábban –, hogy az olasz érdeklődés és területszerzési igény fő területe Észak-Afrika lett 1940 után. Mindezekből következően az olasz titkosszolgálati tevékenység is ezekre a területekre irányult, legfőbb ellenségük így előbb a brit, majd pedig az amerikai szolgálatok lettek. Az olasz politika – jó érzékkel érzékelte és elfogadta – hogy a Duna medence német érdekszféra,

⁸⁵ Ablonczy Balázs: Távol Párizstól, in: Pritz Pál – Sipos Balázs – Zeidler Miklós (szerk.): *Magyarország helye a 20. századi Európában*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 65-78.

⁸⁶ Jelen munka már csak terjedelmi okból sem tud belemenni azon kérdések részletes tárgyalásába, hogy miként alakult Franciaország közvetlen kétoldalú viszonya Csehszlovákiával, Lengyelországgal vagy éppenséggel Romániával.

⁸⁷ A témáról részletesen lásd: Cullen, Stephen: *Cohort of the Damned: Armed Collaboration in Wartime France – the Milice Francaise, 1943–45.*, Warwick, Allotment Hut Booklets, 2008.

s nem kívánta kvázi provokálni legfőbb szövetségését azzal, hogy aktívan dolgozik a régióban. Más kérdés, hogy egy olyan régi szövetséggel, mint Magyarország, például milyen mennyiségű és minőségű információt osztott meg az illetékes olasz szerv. Az Olasz Királyság azonban 1943-ban „kiesett”, mint a tengelyállamok egyik meghatározó eleme. Az ún. saloi Szociális Köztársaság esetén pedig aligha lehet komoly hírszerző vagy elhárító munkáról beszélni a Balkánon, vagy a Duna-medencéjében, hiszen fő tevékenységét az Appennini félszigeten kellett, hogy kifejtse az előre nyomuló angolszász erők és a frontvonal működő különböző színezetű partizán egységei ellen.

Érdeemes röviden áttekinteni azt, hogy egyrészt hogyan is épültek fel a nagyhatalmak szolgálataiban ebben az időszakban, illetve, hogy másrészt milyen típusú, mélységű és természetesen sikeres műveletek voltak Magyarországon – ha voltak, s ezekre mik voltak a magyar ellenintézkedések.

NAGY-BRITANNIA ÉS MAGYARORSZÁG – TITKOS ÉS TITKOSSZOLGÁLATI KAPCSOLATOK

A Brit Birodalom számára mindig is létfeltétel volt, hogy megfelelő számú és minőségű információval rendelkezzen a világról, az éppen zajló eseményekről. A történelem folyamán mindig volt olyan ország, amely fenyegette a britek világban betöltött pozícióit, de ezeket – nyilván a beszerzett információknak is köszönhetően – , mindig le is gyűrték. Az 1930-as évek közepétől Európában a náci Németország, illetve a távol-keleten Japán már egyértelmű fenyegetést jelentett a Brit Birodalomra.

A brit birodalom fenntartása – lényegében a kezdetektől – elképzelhetetlen lett volna a flotta nélkül, amelynek hagyományosan – szinte minden nagyhatalom esetén – önálló hírszerző és elhárító szerve van. Ez a briteknél a Naval Intelligence Division (NID) volt, amelyet még a 19. században alapítottak. A brit birodalom létrejötté és működtetéséig elképzelhetetlen lett volna megfelelő mennyiségű és minőségű információ nélkül. Természetesnek mondható, hogy a brit diplomaták szállították a híreket a világ minden pontjáról, s adott esetben maguk is igyekeztek befolyásolni az események menetét a Birodalom érdekében – nem egyszer ezzel a világtörténelemre is komoly hatást gyakorolva. A diplomaták mellett fontos megjegyezni a hadiflotta szerepét is, amelynek keretében működött a Naval Intelligence Division, amely ebbéli formájában 1912-ben kezdte meg működését. Mivel az Admirális épületének 39. számú szobájában székel a szervezet, ezért a mindennapi beszédben csak, mint a „Room 39” hivatkoztak rájuk.⁸⁸ A II. világháború alatt nem csak a tengerészeti kódok feltörésében játszott szerepet a NID, hanem az ún. 30. rohamegység létrehozásával immár a felderítésben és a különböző szabotázs akciók realizálásában is részt vett. De érdemes megjegyezni, hogy a légierőnek, vagyis a RAF-nak is volt hírszerzése, hiszen, ha csak arra gondolunk, hogy egy jó meteorológia előrejelzés milyen értékű információ volt a '30-as, '40-es években, akkor talán nem kell különösebben magyarázni létjogosultságát.

⁸⁸ Allen, Matthew: The Foreign Intelligence Committee and The Origins of the Naval Intelligence Department of the Admiralty, *The Mariner's Mirror*, 81(1995)/1, 65-78.

A másik jól ismert és tradicionálisnak mondható szervezet az 1873 óta működő Directorate of Military Intelligence (közismert rövidítése: MI) volt, amely a British War Office (BWO) egyik osztályaként működött ekkor, majd BWO megszüntetése után a védelmi minisztériumba (Ministry of Defence) integrálták. A brit szervezeti struktúrában – nem utolsósorban James Bond karakterének köszönhetően is – a Military Intelligence (MI) 6 vagyis Secret Intelligence Service (SIS) talán a legismertebb szervezeti egység. Mellette – a kémelhárítás területén – pedig az MI5 tevékenysége is kiemelkedő. Ugyanakkor az MI rendszerében összesen mintegy 19 osztály működött, amelyeket története folyamán természetesen többször is átszervezték, vagyis egyes egységeket összevontak, vagy beolvasztottak másokba. Szempontunkból például az MI3b lenne a legfontosabb szervezeti egység, amely Ausztriával, Magyarországgal és Svájjal foglalkozott, de aztán 1945-ben az MI6-ba olvasztották be.

Természetesen a II. világháború alatt működött brit titkosszolgálati rendszer kiépülése egy relatíve hosszabb folyamat eredménye volt 1938–1940. között. Mindez arra is enged következtetni, hogy a brit vezetés maga is készült egy esetleges háborúra, mondjanak bármit is nyilatkozataikban a politikusaik. Másrészt akarva-akaratlanul is felvetődik az a kérdés is, hogy ezek szerint a meglévő szolgálatok nem lettek volna elégségesek a feladat ellátására? Talán erős válasz lenne erre a kérdésre az a válasz, hogy igen. De az azonban talán kijelenthető, hogy a II. világháború alatt a titkosszolgálatoknak a feladatrendszere kissé átalakult, s módszereik is némileg módosultak, finomodtak.

Közvetlenül azután, hogy Németország 1938 márciusában annektálta Ausztriát (Anschluss), a Külügyminisztérium létrehozta az „EH Department” néven (az Electra House után annak központjaként) ismert propagandaszervezetet. Ezt Sir Campbell Stuart kanadai laptulajdonos vezette. Még ugyanebben a hónapban a SIS / MI6 Lawrence Grand őrnagy vezetése alatt létrejött az ún. „D szekció” (a „D” (delete) nyilvánvalóan a „megsemmisítést” jelent), amelynek fő feladata a szabotázs akciók szervezése, a propaganda tevékenység és minden olyan eszköz alkalmazása, amelyek az ellenséget gyengítik. Ugyanezen év őszén, a Hadihivatal kibővítette a GS(R) néven ismert már meglévő kutatási osztályt, és J. C. Holland őrnagyot nevezte ki vezetőjévé, hogy egy esetleges gerillaháborúval kapcsolatos kutatásokat végezzen. A GS(R) nevet MI(R) névre keresztelték 1939 elején. Ez a három szervezet azonban, legalábbis a háború elején alapvetően kevés erőforrással dolgozott, tevékenységeik között pedig nagy volt az átfedés.

A második világháború alatt a Political Warfare Executive (PWE) néven működött brit titkos szervezet volt, amelyet az ún. „fehér” és „fekete” propaganda „előállítására” és terjesztésére hoztak létre. A cél egyértelmű volt: egyrészt az ellenséges országokban a lakosság befolyásolása, nyilván Németország ellen hangolása, másrészt pedig a náci Németország által megszállt országokban az ellenállás szellemének fenntartása. Nem meglepő, de a PWE szorosan együttműködött a BBC-vel, annak segítségével szerkesztette és sugározta propaganda anyagaikat. Természetesen volt magyar részlege is a PWE-nek, illetve a BBC-nek, de a források tanúsága szerint sok időt és energiát vittek el a belső harcok a magyar részlegen belül...

Talán érdemes felvillantani egy aprónak tűnő, de mint látható sokat mondó gyakorlatot a magyar újságok megvásárlásáról: *„Az istanbuli nagykövetségen például a török, a bolgár, román, jugoszláv és magyar sajtó kilenc példányban járt, kilenc*

*különböző szervezet készített egymástól teljesen függetlenül sajtószemlét rendszeresen.*⁸⁹

AZ SOE MAGYARORSZÁGON

A SOE szintén egy titkos brit második világháborús szervezet volt. Hivatalosan 1940. július 22-én alakult meg, Hugh Dalton gazdasági hadügyminiszter vezetésével, lényegében három, már létező titkos szervezet összevonásával. Deklarált célja volt, hogy a megszállt Európában (és később a megszállt Délkelet-Ázsiában is) kémkedést, felderítést végezzen, illetve szabotázs akciókat hajtson végre a tengelyhatalmak ellen, valamint, hogy segítse a helyi ellenállási mozgalmakat. Eleinte kevesen tudtak az SOE létezéséről, mint titkos szervezetről, de természetesen ez nem maradt(hatott) sokáig így. Azok, akik ismerték a SOE-t, vagy akik részesei voltak a különböző akcióknak, azok a szervezetet csak, mint „*Baker Street Irregulars*”-ként, vagyis a „*Baker utcai irregulárisak*” néven emlegették, a SOE londoni főhadiszállásának címe után. Azonban a SOE-t csak kívülről ismerők sokkal inkább, csak, mint „*Churchill titkos hadserege*” vagy „*Ministry of Ungentlemanly Warfare*” néven emlegették a szervezetet. Churchill elvárása a SOE-val szemben egyértelmű volt: „*borítsa lángba Európát*”. A SOE emberei azonban nem csak a brit hadseregből verbuválódtak, hanem elsősorban civilekből. Kezdetektől kritika volt a SOE-val szemben, hogy vezetőinek kiválasztásában komoly szerep jutott az illető családi háttérnek és általában is társadalmi kapcsolatrendszerének. Emiatt a SOE-t egész működése alatt szinte folyamatosan az a vád érte, hogy lelkes amatőrök gyülekezete.

Biztonsági okokból a SOE különböző szervezeti egységeit, de volt, hogy néha magát a SOE szervezetét is el kellett, illetve el akarták rejtetni. Ilyen esetekben olyan nevek mögé rejtették, mint a „*Közös Műszaki Tanács*” vagy „*Szolgálatközi Kutatási Iroda*”. Tagjainak adott esetben fedőnevet és fedőtevékenységet is adtak, így lehettek a SOE tagjai a Légügyi Minisztérium, az Admirális vagy Hadihivatal fiktív alkalmazottai. Természetesen az már egy másik kérdés, hogy az ellenérdekelt fél mennyire hitte el ezeket a fedő állásokat.

Ahogy már utaltunk rá, a SOE a II világháború alatt lényegében mindenhol dolgozott, ahol a brit hadsereg vagy a brit érdek jelen volt, s utóbbi pedig szinte mindenhol megtalálható volt: Izlandtól egészen a La Plata torkolatáig.

Így a SOE esetében is beszélhetünk magyarországi, illetve Magyarországra vonatkozó tevékenységről. A SOE – ahogy azt korábban már említettük – az embereit, különösen a kezdeti időszakban, kissé a véletlenre és a már meglévő pozíciókban lévő emberek „*újrahasznosításából*” verbuválta. Nem volt ez másképpen – főleg a kezdetekben – Budapesten sem. Már 1939-ben Sidney Morell újságíró, mint brit ügynök dolgozott Magyarországon, aki ugyan a SOE tagja lett, de később átdobták Ausztriába. Utódja Basil Davidson százados lett, aki értelemszerűen a magyarországi SOE kirendeltség vezetője is lett. Asszisztensének Edward Howet, a Time újságíróját kérte fel, aki igent is mondott, s mint főhadnagy kezdte meg, vagy bizonyos értelemben csak folytatta munkáját. Howe kiválasztása sem volt véletlen, hiszen mint újságíró már évek óta Budapesten élt. Már csak ebbéli minőségében is kiváló magyar

⁸⁹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban ABTL) 4. 1. A-3143, 162.

kapcsolatokkal rendelkezett. A magyar fővárosba érkező Davidson fedősztorija ugyanis nem volt más, mint hogy ő a Reuter budapesti tudósítója lesz, s ebbéli minőségében fog a magyar fővárosban élni és dolgozni. Természetesen Howe igyekezett minél gyorsabban bevezetni felettesét a budapesti társasági életbe.⁹⁰

Vagyis, ha úgy tetszik „*hivatalosan*” a SOE magyarországi kirendeltsége már 1940-től elkezdte működését. Az 1940 nyár és az 1941 április első napjai közötti időszakban a SOE Magyarországon „bedolgozott”, vagyis a SOE emberei a terepen dolgoztak, közvetlenül maguk építették hálózatukat. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a két önmagát újságírónak aposztrofáló brit úriembernek a kezdetektől voltak támogatói, mégpedig olyan kaliberű emberek, mint Eckhardt Tibor, Szegedy-Maszák Aladárt vagy éppen Ullain-Reviczky Antal.⁹¹ Az emberben szinte akaratlanul is, de megfogalmazódik a kérdés, hogy az említett rutinos politikusok – diplomaták tényleg azt gondolták Howeról vagy Davidsonról, hogy „*csak*” és valóban újságírók, akiknek „*csak úgy*” segíteni kell? A választ természetesen a tisztelt Olvasóra bízom, de talán ne feltételezzünk Eckhardttól vagy akár Szegedy-Maszáktól, nemkülönben Ullain-Reviczkytól ekkora naivitást...

Davidson nem sokat tétlenkedett Budapesten, szinte rögtön beszervezte Sztankovics Viktor újságírót, akinek fontosságát az adta, hogy Teleki Pál miniszterelnök egyik unokahúgát vette el feleségül.⁹² Davidson szintén beszervezte Békeffi Lászlót is, az ismert színpadi szerzőt, író, újságírót.⁹³ A forrásokból sejthető, hogy Davidson egy nagyobbacska hálózatot épített ki, amelynek számos tagja ugyan ismertté vált, de a mai napig nem rendelkezünk teljes listával a hálózatról.

Az SOE magyarországi tevékenységének egyik fontos eleme volt a propaganda, vagyis a befolyásolás, amelyet folytathatott közvetlenül, de akár közvetetten is. A közvetlen kategóriába sorolható, hogy a magyar sajtó egy része – nyilván némi ráhatásra –, de átvette a Brita Nova sajtóügynökség Külföldi Hírek részlegének híreit. Bátran kijelenthetjük azonban azt is, hogy a Brita Nova az SOE egyik fedőszerve volt.⁹⁴ Talán mondani sem kell, hogy ezek a hírek a brit álláspontot tükrözték, ezáltal próbálva befolyásolni a magyar közvéleményt. A – fogalmazzunk így – féllegális propaganda egyik eleme volt ellenzéki sajtótermékek, könyvek támogatása. Ilyen volt például Supka Géza *1848* című könyve kiadásának támogatása. A könyv ugyan 1848-as forradalomról szólt, de olyan németellenes éllel és félre nem érthető párhuzamvonásokkal, hogy mindenki számára egyértelmű kellett, hogy legyen a szerző szándéka.

Az illegális propaganda – amelyet szintén támogatott és preferált az SOE – a röplapok készítése és terjesztése volt. A röpcédulákat magyarok írták: Bálint György, Békeffy István, Katona Jenő – Erős/Stark János, Pálóczi-Horváth György.⁹⁵ Davidson azonban külföldön nyomtatta ki a röplapokat, majd a diplomácia futárposta segítségével hozta be Magyarországra azokat. Davidson – és értelemszerűen az SOE

⁹⁰ ABTL 4. 1. A-3143, 66.

⁹¹ ABTL 4. 1. A-3143, 68.

⁹² ABTL 4. 1. A-3143, 68.

⁹³ ABTL 4. 1. A-3143, 69.

⁹⁴ ABTL 4. 1. A-3143, 69.

⁹⁵ ABTL 4. 1. A-3143, 70.

– egyik célja a magyar-német feszültség generálása volt. Ilyen akció volt, amikor Sopron Németországhoz való csatolásáról készítettett rölapokat és azokat terjesztették értelemszerűen Sopronban és környékén. A rölap azonban valószínűleg túl jól sikerülhetett és/vagy az ötlet is megtetszhetett a Sopron környéki nácikkal szimpatizáló németeknek is. Ugyanis ők is elkezdték nem csak terjeszteni, hanem másolni is az SOE-nak ezt a rölapját. Ez onnan derült ki, hogy amikor a rendőrség nyomozott az ügyben, akkor feltűnt, hogy kétféle betűtípussal készültek a rölapok...

Az SOE-tól azonban Churchill is többet várt el, minthogy rölapokkal árasssa el a megszállt Európát vagy könyvek kiadását finanszírozza. Davidson magyarországi működése alatt mindösszesen egy olyan eset ismert, amikor az SOE szabotázs akciót tervezett, nevezetesen a szajoli Tisza híd felrobbantását. A híd stratégiai fontosságát mutatja, hogy ezen keresztül érkezhettek az ún. német tancsapatok Romániába.⁹⁶ A brit stratégiai cél ebben a helyzetben is egyértelmű volt. A romániai olajmezők esetében a jelentékeny brit, illetve amerikai érdekek védelmében mindent meg kellett (volna) tenni. Az SOE tervét azonban megtudta O'Mailley budapesti brit követ, aki Horthy Miklós kormányzóval is kifejezetten jó viszonyt ápolt. A brit követ azonban – nem teljesen világos, hogy milyen megfontolásból –, de nemhogy nem támogatta, hanem egyenesen ellenezte azt az ideát, hogy feszültséget kell keletkeztetni a német – magyar viszonyban, és így ezt az akciót lényegében leállította.⁹⁷ Végül a német ún. „*tankcsapatok*” gond nélkül bevonultak Romániába, és ellenőrzésük alá vonták a stratégiai fontosságú romániai olajmezőket.

Az SOE ún. „*bent dolgozói*” időszaka azonban 1941. április 3-5 között véget ért. Teleki Pál öngyilkosságának napján (április 3.) Davidson és Howe is olyan utasítást kaptak, hogy azonnal hagyják el Magyarországot.⁹⁸ Természetesen a két fegyelmezett SOE-s eleget tett a parancsnak. De még mielőtt elhagyták volna Budapestet, ajánlatot tettek pár embernek, hogy angol útlevéllal szintén hagyják el Magyarországot. Élhetett volna ezzel a lehetőséggel Gratz Gusztáv, Szakasits Árpád, Erős János, Katona Jenő, Békeffi István is akár, de végül csak Pálóczi-Horváth György fogadta és hagyta el április 5-én a Magyar Királyság felségterületét.⁹⁹ Azt gondolhatjuk, hogy az SOE – de legalábbis Davidson – tervezhette a visszatérést Magyarországra, hiszen hálózatát „nem engedte el”, hanem Auer Pál személyében rezidenst hagyott hátra. Auer ügyvédi irodája pedig egyben ideális fedőszerv is volt az SOE-nak.¹⁰⁰

Érdekes közjáték volt, hogy Davidson Jugoszlávián keresztül hagyta el Magyarországot, de az olasz szervek letartóztatták, és csak hat hét fogva tartás után engedték el. Nem tisztázott, hogy az olaszok „csak” azért tartóztatták le, mert brit állampolgár, vagy esetleg volt róla valamilyen konkrét információjuk, hogy az SOE-nak, de legalábbis valamelyik brit szolgálatnak dolgozik.

⁹⁶ ABTL 4. 1. A-3143, 71.

⁹⁷ ABTL 4. 1. A-3143, 71.

⁹⁸ ABTL 4. 1. A-3143, 71-72.

⁹⁹ ABTL 4. 1 A-3143, 71-72.

¹⁰⁰ Szelke László: Katonák, kémek, kalandorok – Az SOE és a 2. vkf. osztály a második világháborúban (1940 – 1942), *Honvédségi Szemle*, 146(2018)/6, 180.; 179 – 196.

AZ SOE TÖRÖKORSZÁGI ÚJRASZERVEZŐDÉSE

Davidson végül egy kisebb angliai kitérő után érkezett meg Törökországba, Isztambulba.¹⁰¹ Látni kell, hogy az SOE nagy szervezetében a Balkán és Magyarország ügyeivel foglalkozó SOE részleg központja 1941-től Isztambulban volt, amely az SOE kairói parancsnokságának volt alárendelve.¹⁰² Mert bár az SOE brit hivatásos tagjai elhagyták Magyarországot, de magukkal vitték a még Budapesten beszervezett rádiós részlegét is. Davidson fontosnak tartotta, hogy a propaganda, vagy befolyásolás tovább folyjék, ezért előbb Haifából, majd 1941 októberétől Jeruzsálemből sugároztak magyar nyelvű rádióadásokat. „Természetesen” nem egy, hanem rögtön kettő magyar rádióállomás is működött. Az egyik a „Független Demokratikus Magyar Rádióállomás” volt, amelynek egyik szerkesztője Sztankovics volt.¹⁰³ A másik a Pálóczi-Horváth szerkesztette „Magyar Nép Rádióállomás” volt.¹⁰⁴ Tudható, hogy ezen adásokat a magyar szervek is (le)hallgatták, miután 1941. júniusától elindultak a rendszeres adások. 1942. év végén azonban a PWE átveszi a propaganda irányítását és szervezését, vagyis ebben a munkában az SOE szerepe megszűnik. A változások részeként az SOE offenzív politikai osztálya átvette Pálóczi-Horváthot, rádiós utódja pedig az Isztambulban beszervezett Tábori György lett.

Ahogy arra utaltunk, az SOE egyik központja Törökországban volt. Érdemes megjegyezni azonban, hogy a briteknek két diplomáciai kirendeltsége is működött az országban, az egyik Isztambulban, a másik pedig Ankarában. Számos praktikus okból kifolyólag az SOE az isztambulban rendezkedett be, s hivatalosan, mint „*Shipping Department*” működött.¹⁰⁵ Vagyis fedésben dolgozott az itt szolgáló mintegy 100 ember¹⁰⁶. A kirendeltség vezetője előbb 1943 márciusáig De Chaestellain alezredes volt, majd 1944 év végéig Burland alezredes – neki utolsó feladata az isztambuli egység felszámolása, illetve feloszlata volt.¹⁰⁷ Az isztambuli SOE kirendeltséghez tartozott:

- smirnai kirendeltség (görög ügyek, görög szekció);
- Songuldakki kirendeltség (Fekete tengeri hajózási ügyek);
- Jugoszláv szekció;
- Bolgár szekció;
- Román szekció;
- Osztrák szekció.

Magyar szekciót továbbra is Davidson vezette, de immár őrnagyi rendfokozatban, John Craig fedőnéven egészen 1942 áprilisáig, majd áthelyezték. Utódja az a William Morgan őrnagy lett, aki egyben a jugoszláv szekciót is vezette.

¹⁰¹ ABTL 4.1. A-3143, 80.

¹⁰² ABTL 4.1. A-3143, 80.

¹⁰³ ABTL 4.1. A-3143, 73.

¹⁰⁴ ABTL 4.1. A-3143, 73-74.

¹⁰⁵ ABTL 4.1. A-3143, 78.

¹⁰⁶ ABTL 4.1. A-3143, 80.

¹⁰⁷ ABTL 4.1. A-3143, 78.

Davidson egyik első dolga az volt, hogy hálózatot hozzon létre a Törökországban élő és megbízható magyarokból. Szinte biztosan állítható, hogy ezen hálózat tagjai voltak:

- Dr. Péterffy Tibor isztambuli orvosegyetem professzora;
- Dr. Schwartz professzor az isztambuli jogi egyetemen;
- Tábori György író;
- Dr. Erdélyi György, Chinoin törökországi képviselője;
- Léderer Sándor, az Orion törökországi képviselője;
- Grün Zsigmond bördízműves iparos;
- Stössel Nándor újságíró (napi sajtószemlét készített Davidsonnak).¹⁰⁸

Az SOE magyarországi munkájának következő időszaka az ún. „*bedolgozás*” volt, amely 1941 októbere és 1942 áprilisa között, vagyis alig 7 hónapos időszakról beszélünk. Ezen idő alatt Budapesten még működött a brit követség, vagyis volt / lett volna kikre és mire támaszkodni. Azonban Davidsonék kifejezetten félték a diplomáciai út használatától, mondván, hogy azt figyelik vagy a németek, vagy a magyarok, esetleg mind a ketten... Feltételezhető, hogy valóban figyelték a budapesti brit diplomatákat, vagyis Davidson lényegében „csak betartotta” azt a szakmai szabályt, miszerint veszélyes műveletekbe egyszerűen nem szabad bevonni a diplomáciai kirendeltséget.

Az SOE, illetve Davidson egyik célja értelemszerűen az volt, hogy tartsa a kapcsolatot a megbízható, németellenes erőkkel. Velük becsempészett levelek útján igyekezett tartani a kapcsolatot. Így kapott aztán levelet az SOE-tól Szakasits Árpád, Barankovits István, Bálint György, Kovács Imre és Kertész Róbert is.¹⁰⁹ Próbálta elérni azt is, hogy a magyar ellenállók dolgozzanak együtt, de legalábbis próbáljanak meg együtt dolgozni... Tudni lehet azt is, hogy sikerült némi pénzt is elkülöníteni az SOE-nak a magyarországi tevékenységére, hiszen egyszer 70 ezer, egyszer pedig 100 ezer pengő érkezett az országba. A pénzt Auer Pál kezelte, így feltételezhető, hogy készpénzről beszélhetünk.¹¹⁰ A kapcsolattartás miatt fontos cél volt egy rövidhullámú rádió adóvevő becsempészése, amelyről Davidson Bálintnak és Kovácsnak írt 2. levélében már úgy fogalmazott, hogy lesz rövid hullámú rádió készülék...¹¹¹

1942 tavasza azonban a nagy lebukások időszaka volt az SOE magyar(országi) részlegének az életében. Egyrészt, lebuktak Davidson futárjai, amely lényegében a hosszabb távon is működő közvetlen kapcsolattartást tette lehetetlenné.

Az egyik futár egy Vitkovits Adél (más forrásban: Visnovich Anna) nevű hölgy volt. Az lett volna a feladata, hogy mikrofilmen hozza be az országba Davidson leveleit, amelyeket egy ezüstróka boa fejében rejtettek el az SOE emberei. Vitkovicsot azonban már a vasútállomáson elfogták és 24 órás motozásnak vetették alá, ráadásul nem eredménytelenül. Vagyis a leveleket megtalálták nála és így nem kerülhette el a sorsát: a vkf. különbírósága 12 évre ítélte el Vitkovits Adélt.¹¹² A per során végül is

¹⁰⁸ ABTL 4.1. A-3143, 80.

¹⁰⁹ ABTL 4.1. A-3143, 84-85.

¹¹⁰ ABTL A-3143, 81.

¹¹¹ ABTL A-3143, 81.

¹¹² ABTL A 3143, 84-85.

beismerte, hogy többször is ellátott futárszolgálatot Isztambul és Budapest között az SOE megbízásából.

Ez az ügy is, nyilvánvalóan óvatosságra intett mindenkit, aki kapcsolatban állt az SOE-val. Feltételezhető, hogy Cserépfalvi, Kovács Imre és Bálint egyeztettek arról, hogy sokkal óvatosabbak lesznek, illetve éltek a gyanúperrel, hogy a kémelhárítás előbb-utóbb provokálni fogja őket. Másrészt, nyilván a magyar szervezeteknek is „feltűnt” hogy Isztambulból brit futárok érkeznek Budapestre, elrejtett mikrofilmekkel... Ezért aztán Vitkovics lebukása után egy Starosolszky Aranka nevű, a 2. vkf. osztály egyik „beugrató emberét” Isztambulba küldtek, hogy próbáljon meg információkat szerezni arról, hogy pontosan mi is történik a Márvány tenger partján Isztambulban. Kik dolgoznak/dolgozhatnak a briteknek, esetleg hogy lehetne beépülni a szervezetbe... Vagy Starosolszky volt roppant tehetséges, vagy a britek nem tartottak be minden szükséges biztonsági előírást, de a magyar – a memoárok szerint feltűnően csinos hölgy – még Davidsonnal is találkozott, aki ráadásul még örült is annak, hogy egy újabb érdeklődő magyart lehet majd beszervezni... Később természetesen Davidson megkapta a megfelelő információkat, hogy mennyire veszélyes volt ez a találkozás.¹¹³ Brit szempontból legalább ekkora probléma volt, hogy Starosolszky aztán Békefit is el tudta csábítani.

A másik lebukott futár Edith Walters, egy angol származású hölgy volt, akinek a férje Niske – Gerstenberger Jenő ekkor isztambuli magyar főkonzul volt. A férj – saját bevallása szerint – nem tudott arról, hogy felesége az SOE-nak dolgozik. Walters is mikrofilmeket akart becsempészni, amelyeket Grün bórdíszműves egy női táska tükrének hátsó foglalatába helyezett el. Waltersnek nem volt gondja sem a határon, sem pedig Budapestre érkezésekor. Mi több, az egyik címzett, Szakasits Árpád gond nélkül meg is kapta a levelet. Azonban a másik levél útja „kalandosabb” volt, amely végül – egy újabb – lebukást eredményezett:

„Kertész Róbert a levelet „gróf” Bethlen András útján akarta eljuttatni. Bethlen azonban feljelentette őt. Miskénét elfogták és 12 évi fegyházra ítélték. /Ebből egy évet ki is töltött Márianosztrán, majd az angolok kicserélték./ Az ügyel kapcsolatban Szakasitsot is bevitték néhány napra a Hadik laktanyába, de a Horthy uralomhoz való kapcsolatai révén kiszabadult.”¹¹⁴

Valójában az történt, hogy a 8 Órai újság szerkesztője, Bethlen András a megkapott levelet átadta dr. Sombor-Schweinitzer Józsefnek, s innentől kezdve nem lehetett kétséges a sorsa a futárnak. 1942. június 15-én Edith Walterst hűtlenség miatt halálra ítélte a VFK bírósága, amely ítéletet kegyelemből életfogytiglani börtönre változtattak. Nem sokkal később azonban a britek kicserélték egy, a magyaroknak dolgozó ügynökre.¹¹⁵

¹¹³ ABTL A-3143, 85.

¹¹⁴ ABTL 4.1 A-3143, 84-85.

¹¹⁵ Szelke, 192-193.

Davidson harmadik – szintén lebukott – futárja egy Satvet Lütfi Tozan nevű török diplomata volt.¹¹⁶ Cserépfali rajta keresztül kapott levelet Isztambulból, s neki kellett volna Bálintnak és Kovácsnak az Isztambulból kapott leveleket továbbítania.¹¹⁷

A már említett Starosolszky Aranka azonban nem sokkal Tozan érkezése előtt megpróbálta lebuktatni mind Békeffit, mind pedig Cserépfavit. Előbbi le is bukott a tervezett győri robbantás ügyével, addig Cserépfalvi eleve óvatosabb volt és ő már hallott Starosolszky Arankáról...¹¹⁸ Ugyan az eset kapcsán még magát Cserépfalvit is kihallgatták a Hadik Laktanyában, de még ekkor nem tudták még perbe fogni.¹¹⁹

Ezek után bukkant fel Tozon, s kezdte el igen élénken keresni a kapcsolatot Cserépfalvival. A jól ismert könyvkiadó azonban ekkor már roppant óvatos volt, és félt egy újabb beugratástól. Ezért Cserépfalvi a Tozonnal való találkozó után (1942. március 30. (!)) nyomban fel is jelentette a török diplomatát a 2. vkf. osztálynál. Ugyanakkor Tozon is gyanút fogott, s megtett bizonyos biztonsági intézkedéseket. Sikertelenül ugyanis a Davidson által küldött és becsempészett rádiókészüléket visszavinnie a török követségre, vagyis tárgyi bizonyíték nem volt ellene. De amint visszatért a követségről szállodájába, ahol már várták a magyar kémelhárítás emberei és azon nyomban le is tartóztatták. A VKF bírósága végül 10 évre ítélte, azonban a britek 1,5 év múlva kihozták kipróbált emberüket...¹²⁰

Davidson és az SOE egyik legnagyobb akciója lett volna, a Győri vagongyárban való robbantás realizálása. Maga az akció – legalábbis a háború utáni beszámolók szerint – szinte teljes egészében elő volt készítve, a szükséges mennyiségű robbanószer el volt helyezve. De az akció előtti utolsó pillanatban be kellett még egy munkást szervezni, aki nem csak szervezett munkás volt, hanem a szociáldemokrata pártnak is a tagja. Ő – nem tudni, hogy pontosan milyen megfontolásból – de értesítette a párt központi vezetését. Peyer Károly a híre azonnal jelentette az ügyet a 2. vkf. osztálynál. Legalábbis ez olvasható egy, a háború után keletkezett forrásban, amelyek egy olyan korszakban íródtak, amikor Peyer és az ex-szociáldemokraták már ellenségnek számítottak.¹²¹ Az MTI korabeli tudósítása szerint a szabotázs leleplezésében egy erősen hazafias érzelmű munkás játszotta a főszerepet, akit az összeesküvők ugyan megpróbáltak beszervezni, de az, mint látható: nem sikerült. A periratokból tudjuk, hogy Olajos Istvánnak hívták ezt a hazafias munkást, aki jelentette a készülő szabotázst a rendőrségnek. Tette mindezt alapvetően hazafias kötelességtől vezérelten, de talán a vezérkar által felkínált 10 ezer pengős jutalom is közre játszott Olajos lelkesedésében.¹²²

Az vitathatatlan történeti tény, hogy az akció 1942 március közepén lebukott, mi több: a rendőrség közbelépett és immár nyílt nyomozásba fogott. Ahogyan arra fentebb utaltunk, a korabeli források szerint egy állampolgári bejelentést követően 1942. március 13-án Dr. Borbola Jenő rendőr-főkapitányhelyettes vezetésével a rendőrség

¹¹⁶ A meglehetősen kalandos életű török diplomata és fegyverkereskedő nem volt ismeretlen a korabeli szolgálatok előtt sem.

¹¹⁷ ABTL 4.1. A-3143, 85.

¹¹⁸ Cserépfalvi Imre: *Egy könyvkiadó feljegyzései*, Gondolat, Budapest, 1982, 254.

¹¹⁹ ABTL 4.1. A-3143, 85.

¹²⁰ ABTL 4.1. A-3143, 85.

¹²¹ ABTL 4.1. A-3143, 85-86.

¹²² MTI Napi hírek, 1942. április 30.

házkutatást tartott Nadas Ernő magántisztviselő lakásán. Ennek során kb. 15-20 kilogrammnyi robbanóanyagot találtak, amit természetesen lefoglaltak.¹²³

A nyomozás során az is kiderült, hogy Nadasék további győri illetőségű polgárokat szerveztek be, hogy további szabotázs akciókat készítsenek elő és hajtsanak végre, másfelől pedig hírszerzési célzattal. Így beszervezték: Lengyel Sándort, Naubauer Györgyöt, Königsberg Imrét, az ő feladata lett volna Győrön áthaladó német csapatok és fegyverszállítmányok megfigyelése, nemkülönben a Dunán szállított hadianyagok és átvonuló repülőgépek számlálása. A rendőrség a szervezet győri szálait március 21-re felgöngyölytette, de letartóztatták még Gold Ferenc lökekereskedőt is. 1942. március 24-én az összes letartóztatott személyt – természetesen katonai kísérettel – Budapestre szállították, s átadták az elhárításnak. A kihallgatás és a bírósági eljárás gyorsan megtörtént. A vádlottak 1942. április 10-én már a Dominich Vilmos hadbíró százados vezette bíróság előtt álltak, hűtlenség vádjával.¹²⁴

1942. április 13-án az MTI már arról tudósított, hogy a magyar királyi honvédevezérkar főnökének rögtönítélő bírósága ítéleteket is hozott. E szerint Nadas Ernő magántisztviselőt, Marton Dezső színházi titkárt és Piesz Irma háztartási alkalmazottat kötél általi halálra ítélték, mivel háborús időkben hadiüzem ellen gépprobantást terveztek, amellyel emberek életét veszélyeztették, ráadásul közvetve az ország védelmi képességét is gyengítették volna. Szintén ebből az MTI-s beszámolóból tudhatjuk meg azt is, hogy a halálos ítéletet pár nappal korábban, április 11-én Nadas Ernőn végre is hajtották, de a vezérkari főnök Marton Dezső ítéletét életfogytiglani, Piesz Irmáét pedig 15 év fegyházra változtatták. A háború utáni feljegyzés szerint végül Piesz 10, míg Martont 12 fegyházra ítélték el.¹²⁵ Az MTI ugyanakkor jelezte, hogy a többi letartóztatott esetében (Singer Endre, Szántó (Strasser) György, Lengyel (Löwi) Endre, Neubauer György és Békeffi László) a hadbírószék a közeljövőben hoz majd még ítéletet.¹²⁶

Jogosan teszi fel a kérdést a tisztelt Olvasó, hogy miért lett az ügy nyilvános, sőt: miért kapott viszonylag nagy teret a helyi és országos sajtóban. Vajon miért írt a Győri Nemzeti Hírlap 1942. március 20-ai száma arról, hogy a városban egy komoly ügy kapcsán letartóztatások történtek? Miért tette közzé az MTI és mondta be a rádió a VKF különbírószékének ítéleteit az ügyben? A felvetett kérdésekre két racionális válasz adható. Egyik, hogy a magyar elhárítás példát akart statuálni, mind a kormányzat, mind a szövetséges németeknek, hogy hatékonyan és eredményesen dolgozik. Mi több: még a híres, s professzionális brit hírszerzéssel is felveszi a versenyt a magyar elhárítás. S bár a nyílt anyagokban nem szerepelt nyíltan, hogy ki lehet a megbízó, de aki tudott olvasni a sorok között, az sejtette, hogy nem „*magányos elkövetőkről*” van szó. Az is eléggé egyértelmű, hogy a pusztá ügy, annak kezelése önmagában is üzenetértékkel bírt a britek irányába is. Végül, de nem utolsó sorban, maga az ügy jól jött a háborús és antiszemita propagandának is.

¹²³ Beránné Nemes Éva – Hollós Ervin (szerk.): *Megfigyelés alatt... Dokumentumok a Horthysta titkosrendőrség működéséből (1920-1944)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977., 183. dok.

¹²⁴ Szelke, 193.

¹²⁵ ABTL 4.1. A-3143, 86.

¹²⁶ Szelke, 195.

Az SOE magyarországi veszteséglistája azonban itt még nem ért véget. 1942. július 31-én Békeffi Lászlót újból bíróság elé állították. A vád szerint Békeffi Starosolszky Aranka nevű „újságíró” futárként felhasználva küldött üzeneteket Davidsonnak Isztambulba. Békeffi természetesen tagadta a vádat, addig Starosolszky „természetesen” beismerte minden bűnét a bíróság előtt. Békeffit végül 12 évre ítélték, Starosolszky azonban csak kettőre, amelyet szinte azonnal egy évre mérsékeltek – majd pár hét múlva szabadon is engedték. Hogy történhetett ez? A válasz roppant egyszerű: Starosolszky Aranka valójában a 2. vkf. osztály embere volt...

Összességében Davidson működése nem minősíthető sikeresnek, sőt kifejezetten eredménytelen, sőt: sokkal, inkább kudarcokkal teli. Ahogyan azt egy szemtanú lejegyezte:

„Röviden: Davidson minden akciója csődöt mondott, minden kurirja lebukott és működése révén a horthy fasiszta és hitlerista elhárítás teljes figyelmét Isztambulra, illetve az Isztambul – Budapest vonalra irányította. Az SOE vezetőség megfelelő vizsgálat után úgy döntött, hogy Davidsonnak végleg el kell hagyni Isztabult és a magyar munkát. Eljárást hibásnak tartották. A magyar referenciát ideiglenesen elhelyezték Isztambulból és úgy határoztak, hogy onnan a továbbiakig a Magyarország felé irányuló bedolgozás megszűnik, inkább csak fűlő állomásként tartják fent. A fél-, illetve negyedgőzre leállított isztambuli magyar szekció vezetését Morgan őrnagyra, a jugoszláv szekció vezetésére bízták.”¹²⁷

Apró részlet, de a brit gondolkodást jól mutatja, hogy 1942 elején az isztambuli SOE magyar referensét Perzsiába küldték, hogy egyrészt mérje fel az ottani magyar kolóniát, s az arra alkalmasokból – természetesen önkéntes alapon – ejtőernyősnek jelentkezőket találjon. A feltételezhetően nem túl nagyszámú magyar közösségből végül az alábbiak jelentkeztek:

- Weinzierl János
- Dr. Somló Ferenc
- Bíró X
- Anhalter Rajmund

Később, Somló kivételével valamennyit be is vetették Jugoszláviában. Somló ugyanis a kairói SOE központhoz került, majd a PWE olaszországi rádióállomásán dolgozott.¹²⁸

A MAGYAR – BRIT TITKOS TÁRGYALÁSOK ÉS AZ SOE

Az SOE-nak 1942 áprilisa és 1943 februárja között nincs különösebb aktivitása Magyarországon vonatkozásában. Nem tudni, hogy egyszerűen lemondtak-e Magyarországról, hiszen sikert nem nagyon tudtak elkönyvelni, de azt sem tapasztalták, hogy a magyarok tömegesen akarnának fellépni a németek ellen. Vagy pedig arról volt csupán szó, hogy a brit vezetés minden idegszálával Észak-Afrikára, illetve a szovjet frontra összpontosított és egyszerűen nem jutott ideje és energiája a

¹²⁷ ABTL 4.1. A 3143, 86.

¹²⁸ ABTL 4. 1. A 3143, 86.

kis Magyarországra. A keleti front 1943-as szovjet győzelmei és a britek észak-afrikai győzelmei újra közelebb hozta a magyar vezetést a Brit Birodalomhoz.

Ugyanakkor a britek már bizalmatlanabban tekintettek Magyarországra, illetve a magyar vezetésre. A brit / SOE besorolás szerint három ún. „Viszontbiztosítási ügynök” volt Isztambulban, akiket „... úgy tekintették őket, mint akik a rezsimeiket a német vereség esetére viszontbiztosítani akarják. Noha ezeknek az SOE inkább csak tüneti jelentőséget tulajdonított...”¹²⁹

Az egyik ilyennek tekintették a Nobel díjas tudós Szent – Györgyi Albertet, valamint Frey András, aki a Magyar Nemzet külpolitikai rovatvezetője volt, s nem mellesleg annak a Revíziós Ligának az aktív tagja, amely erősen kapcsolódott mind a 2. vkf. osztályhoz, mind pedig a Külügyminisztériumhoz.

„Frey meglehetősen optimista és irreális képet festett a magyar politikai viszonyokról, azt a látszatot igyekezvén kelteni, hogy Magyarországon a valóságnál jóval nagyobb német-ellenes erők vannak.”¹³⁰

A különböző informális módon történő kapcsolatfelvételeknek immáron lényegében egyetlen egy tárgya volt, nevezetesen: Magyarország kilépése a háborúból és fegyverszünet megkötése – szigorúan a nyugati hatalmakkal.

A harmadik, britek által viszontbiztosítási ügynöknek minősített Dr. Schrecker Károly, aki Bethlen és Horthy tanácsadója is volt, meglehetősen bonyolult úton, de végül mégiscsak kapcsolatba tudott kerülni az SOE-val.¹³¹ Ő közvetítette Bethlen István állítólagos üzenetét, amelynek lényege az alábbi¹³²:

„Ha az angol kormány garantálja, hogy a háború végén Magyarország megszállásában nem vesznek részt cseh, jugoszláv, ausztráliai és újjélandi csapatok és, hogy a szovjet csapatok mindenütt megállnak 200 km-re a magyar határtól és, ha az angol kormány figyelembe veszi a magyar területi igényeket, ő, Bethlen István, el fogja érni, hogy a magyar csapatok ne harcoljanak az angolok ellen.”¹³³

Ha elfogadjuk a fentebb idézett forrást, akkor teljesen logikus, hogy a brit reakciót is el kell fogadnunk. Nevezetesen a britek megpróbálták megértetni a magyar féllel, hogy egy teljesen irreális ajánlattal, avagy feltételekkel álltak elő. Az SOE ezért azt tanácsolta Schreckernek, hogy tájékozódjon, s próbálja meg rábírní Bethlent, hogy dolgozzanak ki egy másik, de főleg reálisabb ajánlatot. A forrás szerint erről azonban Schrecker hallani sem akart. Mialatt ment a huzavona Isztambulban, megérkezett a brit külügy roppant rövid és lényegre törő válasza: a magyar javaslatra „We take a very poor view of such childisen attempte.” (Mi nagyon rossz néven vesszük az efféle gyerekes próbálkozásokat.)¹³⁴

¹²⁹ ABTL 4. 1. A 3143, 89.

¹³⁰ ABTL 4. 1. A 3143, 91.

¹³¹ Schreker diplomáciai szerepéről lásd még: Romsics Ignác: Erdély helye a magyar külpolitikai gondolkodásban, 1918–1947, *Acta Academiae Agriensis*, XLIV(2017), 535-550.

¹³² ABTL 4. 1. A-3143, 92.

¹³³ ABTL 4. 1. A-3143, 92.

¹³⁴ ABTL 4. 1. A-3143, 93.

Ugyanakkor: „*Schrecker kételkedett abban, hogy a válasz csakugyan az angol külügyminisztériumból érkezett, az angolok pedig kissé kételkedtek abban, hogy egy ilyen rendkívül ostoba üzenet valóban Bethlentől származik. De kételyre nem volt ok. Bethlen szó szerint ugyanezt az ajánlatot tette az angoloknak a Vatikánon és Svájcban keresztül.*”¹³⁵

Az SOE és Magyarország utolsó „komoly kapcsolata” az 1943. szeptemberi fegyverszüneti egyezmény létrejötte körül bonyolódott – s nem véletlenül használjuk ezt a szót. Az eset egyfajta bizonyíték is lehet arra, hogy a brit diplomácia, a brit külügyminisztérium és az SOE mennyire és hogyan működött együtt.

A brit álláspont egyértelmű volt Magyarországgal, illetve politikai helyzetével és jövőjével kapcsolatban: nincs alternatívája a feltétel nélküli megadásnak. Ugyanakkor a brit külügyminisztérium szerint a további tárgyalások során tudatosítani, illetve tisztázni kell a magyar féllel:

„a./ A Kállay kormányt megfelelően tájékoztassák az angol és a szövetséges álláspontról;

b./ ráébredszék őket a helyzet komolyságára és sürgősségére, arra, hogy nincsen helye további lavírozásnak;

*c./ meg kell szünnie a hét-nyolc helyen számos megbízott útján való sokszoros és megismételt tapogatózásoknak, ehelyett egy végleges tárgyalási csatornába kell szorítani, illetve elhatárolni a kapcsolatot, amely csak így nyerhet hivatalos jelleget.”*¹³⁶

A fenti pontokat az SOE kiegészítette még az alábbi, legalább annyira fontos pontokkal:

- 1) a brit propagandából érződjön ki az elégedetlenség és a merev távolságtartás Magyarországgal szemben;
- 2) döntsék el, hogy angol részről ki tárgyal Kállay kormány képviselőjével;
- 3) az arra fel nem hatalmazott brit hivatalnokoknak el kell utasítaniuk minden magyar közeledést.¹³⁷

Ha elfogadjuk, hogy a britek ezen összességében hat pontban határozták meg a magyarokkal folytatandó tárgyalások menetét és stílusát, akkor látható: a britek tudták ki nyeri meg a háborút, s egy vesztes oldalon álló állam pedig ne támasszon feltételeket, hanem örüljön annak, hogy még időben léphet, kiszállhat, és kvázi olcsón megúszhatja háborús részvételét.

Magyar részről ekkor lépett be a képbe Dálnoki Veress László, a külügyminisztérium sajtótitkára, aki segédtitkári besorolásban dolgozott ekkor a tárcánál.¹³⁸ Veress 1943-as esztendő során több alkalommal is járt Isztambulban és

¹³⁵ ABTL 4. 1. A-3143, 93.

¹³⁶ ABTL 4. 1. A-3143, 93.

¹³⁷ ABTL 4. 1. A-3143, 94.

¹³⁸ Akarva akaratlanul is felmerül a kérdés, hogy vajon állt-e, s ha igen, akkor milyen fokú és intenzitású kapcsolatban Dálnoki Veress Lajossal, aki 1943-ban már a IX. hadtest parancsnoka, majd 1944. augusztus 28. – október 15. vezérezredes, a 2. hadsereg parancsnoka. Köztudott tény, hogy az október 15-ei kiugrási kísérlet előtt Horthy Miklós a kormányzó akadályoztatása esetére helyettesévé nevezte ki. Lehet, hogy csak véletlen egybeesés az is, hogy 1956-os szabadulása,

tárgyalt brit partnereivel. Hogy miért pont Veresszt küldte a magyar diplomáciai vezetés egy ilyen fontos és szenzitív tárgyalássorozatra? Nos, ez önmagában is jó kérdés, de források hiányában nehéz rá választ adni, maximum feltételezhető, hogy mint fiatalsága és erdélyi származása eleve előnyt jelenthetett kiválasztásánál, túl azon, hogy vélelmezhetően sejtették róla felettesei, hogy inkább angol(szász), mintsem németbarát.¹³⁹ Ugyanakkor érezhető az is, hogy Dálnoki Veress néha meglehetősen tapasztalatlanul viselkedett¹⁴⁰, mint például amikor nyíltan kért – és mellesleg kapott is – egyértelmű választ a brit álláspont merevségére:

„... mert látszik, hogy a Kállay-kormány nincsen tisztában a helyzet komolyságával, és azt hiszi, hogy néhány „hintapolitikus” beszéddel és néhány a szövetségeseknek titokban odasúgott szóval és a szövetségesek egymás elleni kijátszásával ki tud bújni a háborús felelősség és az elkerülhetetlen megtorlás alól.”¹⁴¹

Dálnoki Veress természetesen többször tárgyalt Morgannal és – mint ahogyan az egy lojális beosztotthoz illik – mindig utalt a Kállay Miklós és kormánya igen nehéz helyzetére. Forrásunk szerint Dálnoki Veress *„Újra panaszkodott a kormány nehéz helyzetéről és nagyot sóhajtván kijelentette, „bár az angol csapatok volnának az ország határán, akkor legalább felajánlhatnánk azt a híres feltétel nélküli megadást. A magyar referens erre mosolyogva jegyezte meg, hogy a megadást előbb, akár ebben a pillanatban is fel lehet ajánlani és elfogadni.”¹⁴²* Ezen utóbbi mondatnak örült meg igazán a Dálnoki Veress...

A Márvány tengeren történt ominózus találkozóra Dálnoki Veress maga az SOE emberei vitték ki.¹⁴³ A találkozóról természetesen tudtak az angolszász szövetségesek és vélelmezhetően a társult hatalmak is, akik természetesen a brit külügyet bízták meg a tárgyalások gyakorlati lebonyolításával. A brit külügy pedig lényegében az egész feladatot leosztotta az SOE-nak...¹⁴⁴ Ahogy forrásunk fogalmaz:

„A megadást a szövetségesek egyenlőre konspiratív fogadták el tehát utasítják a magyar kormányt, amely a megadással önként vállalta, hogy a szövetségesek utasításait elfogadja és teljesíti, hogy azt tartsák titokban. Ugyanakkor tegyék meg az előkészületeket arra, hogy a megadást a szövetségesek által megjelölendő időpontban

illetve a forradalom után Dálnoki Veress Lajos Nagy-Britanniába emigrált, Londonban telepedett le.

¹³⁹ Érdemes megjegyezni, hogy Veress László a '70-es években készült interjújában, Londonban készült interjújában kerüli azt a témát, hogy pontosan hogyan is választották ki a feladatra. Annyit jelez, hogy olyan alacsony beosztásban volt, hogy arra gondolt a külügyi vezetés, hogy rá a németek nem fognak gyanakodni. Bokor, 34. és 45.

¹⁴⁰ Újváry Dezső isztambuli követ, aki egyébként nem kedvelte Veresszt, utal is arra, hogy nem biztos, hogy szerencsés volt erre a feladatra egy alacsony beosztású, és nem is „igazi” diplomatát delegálni. Bokor, 50-51.

¹⁴¹ ABTL 4. 1. A-3143, 95.

¹⁴² ABTL 4. 1. A-3143, 95.

¹⁴³ Veress a Bokor Péternek adott interjúban is elismeri, tudta, hogy nem csak brit diplomatákkal, hanem SOE embereivel is találkozott. A megbeszélések gyakori résztvevője volt Pálóczi-Horváth György is. Bokor, 48-49.

¹⁴⁴ ABTL 4. 1. A-3143, 96.

*le lehessen bonyolítani. A nagykövet hozzátette, hogy a kapcsolat fenntartásával és a részletek intézésével a Burland alezredes alatt dolgozó osztályt bízta meg.*¹⁴⁵

Burland nem sokkal később közölte Dálnoki Veressel, hogy ő, a maga részéről Morgan őrnagyra, az SOE magyar referensére bízta a továbbiak levezénylését, vagyis vele kell tárgyalnia a továbbiakban. Isztambuli kint tartózkodása alatt a magyar diplomatát a britek „*megfelelően instruálták*” – jelentsen ez bármit is...

A brit elképzelések meglehetősen konkrétak és praktikusak voltak. Nevezetesen a kapcsolattartás miatt feltétlenül szükséges egy rövidhullámú rádiós összeköttetés. A terv szerint a fiatal magyar diplomata hazavisz egy rádiót, amelynek használatára és ezen belül is elsősorban a rejtjelezésre az angolok természetesen jól kiképzik. A brit elvárások közé tartozott továbbá az is, hogy a kormánynak el kell kezdeni a tisztogatásokat a magyar honvédségben, hogy legyenek majd megbízható parancsnokok és egységek az átállás pillanatában. Végül, de nem utolsó sorban a britek, az SOE elvárása volt az is, hogy a kormánynak elő kell készülnie egy majdani szövetséges ejtőernyős egység fogadására is. Ha jól megnézzük, akkor a brit feltételek, avagy követelések teljesen logikusak és szükségszerűek voltak. Ugyanakkor – ismerve a korabeli magyar viszonyokat – ezen pontok teljesülésének esélyét nem csak az utólagos bölcsesség teszi, tenné egészen minimálisra...

Adott pillanatban azonban maga Dálnoki Veress sem bírta magában tartani a magyar realitásokat. Elmondta, hogy az egész tervről csak pár miniszter, valamint a külügy néhány fiatalabb tisztviselője tud. Kállay miniszterelnök – s ezt nem csak Dálnoki Veress látta így – nagyon fél a németektől, nemkülönben az erősen németbarát magyar katonai vezetőkötől.¹⁴⁶ Már az 1943-as esztendő utolsó hónapjaiban is – s erre vonatkozóan is van számos forrás – a magyar politikai elit egy része komolyan tartott a német megszállástól. Sokan a németek „nem provokálásában” és a visszafogott politizálásban látták annak biztosítékát, hogy a megszállást mégis, valahogy elkerülhesse Magyarország. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy Dálnoki Veress nem egyszerre, hanem csak folyamatosan adagolva adta át Kállaynak a brit/SOE kéréseket, pontosabban elvárásokat és feltételeket...¹⁴⁷

A brit fél 1943 végétől kezdve azonban egyre komolyabban sürgette, hogy a Kállay kormány tegyen – végre valahára – konkrét lépéseket is, amelyek megerősítik a magyar szándékot. Ilyen lépése lehetett volna annak a brit kérésnek a teljesítése, hogy a magyar vezérkari megbízott utazzon ki Isztambulba tárgyalni a katonai kérdésekről, de Kállay miniszterelnök erre is csak egy elodázó választ adott...¹⁴⁸ Talán nem is lett volna kit kiküldeni – teheti fel magában a kérdést az Olvasó, de vélelmezhető, hogy az SOE részéről is volt, akiben megfogalmazódott ugyan ezen kérdés...

A brit kérésekhez képest „*Kállay ezenkívül Habsburg Ottóval, IV. Károly volt király fiával is fel akarta venni az érintkezést és egy üzenetet eljuttatni hozzá, miszerint Magyarország német megszállása esetén ő Kállay, Ottót tekinti az állami főhatalom képviselőjének. Az angolok ezt az üzenetet is elfogták és rendreutasították miatta*

¹⁴⁵ ABTL 4. 1. A-3143, 96.

¹⁴⁶ ABTL 4. 1. A-3143, 97.

¹⁴⁷ ABTL 4. 1. A-3143, 98.

¹⁴⁸ ABTL 4. 1. A-3143, 99.

*Kállayt.*¹⁴⁹ Sokszorosan abszurd elképzelés volt, gondoljuk csak Horthy pozíciójára, nemkülönben a vélelmezhető cseh (szlovák), román vagy éppen osztrák reakciókra... 1943 decemberére az SOE számára egyértelművé válik, hogy Kállay miniszterelnök és köre meglehetősen kisszámú, de ami a nagyobb probléma: az állami főhatalom minimális részével sem rendelkezik. Kállaynak nem volt egyetlen egy bizalmasa sem a magyar honvédségben. A honvédség nélkül pedig gondolni sem lehetett komoly lépésre. A britek / SOE számára maximum csak az a kérdéskör maradt, hogy vajon Kállay nem tud, nem mer vagy nem akar komoly lépéseket tenni... Mindez azon kérdés szempontjából is fontos volt, az az lett volna, hogy az SOE folyamatosan tárgyalt Bulgáriával és Romániával is a kiugrásról – utóbbi ország esetén minderről a németeknek semmilyen kézzel fogható információjuk sem volt...

1944 márciusában – mialatt a magyar fél, nevezetesen Dálnoki Veress László – jelezte, hogy küszöbön áll az ország megszállása, mintha az SOE türelme egyszerűen elfogyott volna.¹⁵⁰ Immár konkrét, akár szimbolikusan is mondható lépéseket vártak immár nem csak a kormánytól, de magától Horthytól is. Az SOE kifejezett elvárása volt ekkor már a határozott fellépés a németek, a németbarátok és a szélsőjobboldali – nyilas pártok ellen. De az SOE azt is megüzente, ha nincs más, akkor Horthy hagyja el Magyarországot, meneküljön át a szövetségeseihez...¹⁵¹ Ezt a tanácsot végül „csak” Dálnoki Veress László fogadta meg: jugoszláv partizánok segítségével, Jugoszlávián keresztül eljutott a számára már biztonságos Bariba.¹⁵²

A brit kormány egyik utolsó javaslata az volt Kállaynak, hogy sürgősen lépjen kapcsolatba a Tito féle partizánokkal, akiket ekkor már a brit kormány is támogatott. Kállay ugyan nem utasította el ezt a javaslatot, de végül a német megszállás miatt nem tudott realizálódni... Természetesen fel lehet tenni a kérdést, hogy Kállay pozitív reakciója ezen kérésre – a német megszállás árnyékában – mennyire volt őszinte, avagy azt gondolta, hogy nem lehet mindig minden brit javaslatot elutasítani, vagy a végtelenségig halogatni és valamire „illik” pozitívan reagálni...

Az SOE természetesen értékelt a Kállayval folytatott tárgyalásokat és az előzetes fegyverszüneti megállapodást is. Az elemzés eredménye erősen vegyes volt, a lényegi kérdésekben inkább negatív. Forrásunk szerint a legnagyobb gond brit részről a következő volt: „... a háború egy fontos és hosszas – hét hónapos időszaka – alatt Magyarország ellen nem fejtett ki offenzív politikai titkosszolgálati működést, mert a megadás lebonyolítását ilyenekkel nem volt szabad megzavarni, vagy gátolni.”¹⁵³ Vagyis, az SOE szempontjából nézve teljes idővesztés volt ez az időszak.

SOE UTOLSÓ AKCIÓI MAGYARORSZÁGON

Az SOE ugyanakkor úgy látszik, hogy sosem adta fel, hogy Magyarországon akciót hajtson végre. Természetesen fel lehet, s talán fel is kell tenni a kérdést, hogy mi vezethette az SOE-t? Komolyan vették Churchill elvárását Európa lángba borításáról? Vagy azt gondolták, hogy van reális esélye Magyarországon

¹⁴⁹ ABTL 4. 1. A-3143, 99.

¹⁵⁰ ABTL 4. 1. A-3143, 100.

¹⁵¹ ABTL 4. 1. A-3143, 100.

¹⁵² ABTL 4. 1. A-3143, 100.

¹⁵³ ABTL 4. 1. A-3143, 101.

„megfordításának”? Összességében nem tudunk egyértelmű választ adni a megmaradt brit aktivitásra. 1944 tavaszán és nyarán az SOE – még mindig – több missziót is tervezett és megpróbált realizálni Magyarországon. Más kérdés, hogy ezek hatékonysága lényegében a nullához konvergált.

Az egyik ilyen akció mindösszesen alig pár órát (!) tartott, s a fedőneve sokat sejtető „Deerhurst” volt. Érdeemes megjegyezni, hogy a szakirodalom szerint ez márt a 4. csapat volt, amelyet beküldtek Magyarországra a német megszállás bekövetkezte óta.¹⁵⁴ A „Deerhurst” akcióról beszámoló magyar forrás szerint:

„... a londoni szekció úgy döntött, hogy vezetője, Peter Boughey¹⁵⁵ alezredes, egy ejtőernyős misszióval „vakon” beugrik Magyarországra. „Vak” beugrás alatt olyan ejtőernyős misszió beküldését értették, amelynek az országban nincsen „fogadóbizottsága”, amely tehát minden előkészület nélkül, a legteljesebb kockázat vállalása mellett ugrik le.

*Boughey és missziója 1944. nyarán /június/ be is ugrott Magyarországra. Az olaszországi Bariból indultak el és a repülőgép a hat főből álló missziót a Bakonyban dobta le. A rossz előkészítés és a hiányos helyzetismeret következtében Bougheyék rossz helyen ugrottak le és egy félóra múlva már el is fogták őket, a szállító repülőgépet pedig a ledobás helye közelében a ledobás után lelőtték. Boughey őrmesteri egyenruhát viselt és a misszió vezetőjeként első beosztottja, egy őrnagy szerepelt. Boughey a háború végéig magyar, illetve német fogságban volt, azután visszakérült Londonba.*¹⁵⁶

Az ejtőernyős akcióról – igaz nem túl bőven – de beszámolnak más források is, jelezve annak több mint szerencsétlen végkimenetelét, vagyis lényegében teljes eredménytelenségét.¹⁵⁷ Van olyan forrás, ami szerint nem júniusban, hanem júliusban, egész pontosan július 3-án történt meg...¹⁵⁸ Természetesen azt a kérdést is fel kell tenni, hogy vajon mi lehetett a brit akció motivációja.

Az SOE kairói részlege már 1943 év végén azon gondolkozott, hogy kiket is lenne „érdemes” Magyarországra küldeni, akikben lehet kellő motiváció egy ilyen, nem veszélytelen akció végrehajtására. Közismert volt, hogy számos európai zsidó fiatal Palesztinába menekültek a nácizmus elől, majd közülük sokan csatlakoztak a brit hadsereghez. Közülük ún. „különleges feladatok” végrehajtására mintegy 250 zsidó fiatal jelentkezett, akik közül végül 32 főt választottak ki arra, hogy az SOE kötelékében harcoljanak. Ebbe a 32 fős keretbe beletartozott Szenes Hanna, Yoel Palgi (eredeti neve: Nussbacher Emil)¹⁵⁹, Goldstein Perc (Ferenc) is. Őket 1944. március 13-án dobták le ejtőernyővel Jugoszlávia partizánok által ellenőrzött területén. Feladatuk az lett volna, hogy jussnak be Magyarországra. A magyar határt azonban

¹⁵⁴ MacLaren, Roy: *Canadians Behind Enemy Lines, 1939-1945*, University of British Columbia Press, 164.

¹⁵⁵ Edward Peter Fletcher Boughey (1911. november 27. – 1986. június 20)

¹⁵⁶ ABTL 4. 1. A-3143, 104.

¹⁵⁷ MacLaren, Roy: *Canadians Behind Enemy Lines, 1939-1945*, University of British Columbia Press, 164. és Veress, Laura-Louise: *Clear the Line: Hungary's Struggle to Leave the Axis During the Second World War*, Prospero Publications, 1995., 228-229.

¹⁵⁸ MacLaren, Roy: *Canadians Behind Enemy Lines, 1939-1945*, University of British Columbia Press, 164.

¹⁵⁹ Palgi rögtön a baború után megírta memoárját *Ruach Gedolah ba'ah* címen (Tel Aviv, 1946.)

csak 1944. júniusában lépték át, még hozzá nem is egyszerre. Az SOE részéről komoly hiba volt, hogy nem szerveztek hálózatot az érkező SOE ügynökök fogadására, miközben köztudott volt, hogy a Dráva mentén „dolgozó” embercsempészek szívesen dolgoztak a hivatalos szerveknek is...

A budapesti születésű Szenes Hanna június 9-én lépte át Drávaszilas térségében a határt, de az embercsempész, aki segítette őt, a valójában a csendőrség embere volt. Így fiatal lány azonnal fogságba is esett, anélkül, hogy bármilyen tevékenységet kifejtet volna. Szenes – mint brit katonát – követelték a németek is, hiszen számos információt reméltek tőle. 1944 nyarán nem volt kérdés, hogy mi lehet Szenes sorsa, kihallgatták a németek is, majd átadták a magyar szerveknek. Előbb a szombathelyi börtönben, majd a Hadik laktanyában végül a Margit körúti fogházban tartották fogva. A fiatal lányt brutális kínzásokkal igyekeztek megtörni. Az igazság része: Szenes nem rendelkezett igazán értékes információval, nemkülönben arra is volt protokoll, hogy lebukását miként tudja jelezni. Mindezek ellenére Szenes semmit sem volt hajlandó elárulni kínzóinak. Azért, hogy megtörjék a fiatal lányt, még az édesanyját is letartóztatták.¹⁶⁰ Végül 1944. október 28-án a VKF. III. sz. bírósága elé állították Szenest, s egy meglehetősen koncipiált és eljárásjogilag is erősen megkérdőjelezhető eljárást követően november 7-én kivégezték.¹⁶¹

Palgi és Goldstein csak június 19-én lépték át a magyar határt, úgy, hogy már tudták: Szenes Hannát szinte közvetlenül a határ átlépése után elkapták a magyar szervek. Palgi ugyan eljutott Budapestre, ahol találkozott a szintén kolozsvári születésű cionista vezetővel, Kasztner Rezsővel. Az igazság azonban megint igencsak furcsa: Kasztner ugyanis nem örült a találkozásnak, mert már ekkor tudta: a két férfit – Palgit és Goldsteint – keresik a német rendészeti szervek. Így aztán Kasztner azt tanácsolta Palginak, hogy adja fel magát (!) a német hatóságoknál, és mint a Zsidó Ügynökség munkatársa kérjen diplomáciai mentességet. Az ötlet magát Palgit is meglepte, de az talán még jobban, hogy 1944. június 27-én a magyar hatóságok őt is letartóztatták. Sorsa nem lehetett kérdéses innentől kezdve: a kihallgatások során Palgit is többször, brutálisan megkínózták. Az időközben szintén elfogott Goldstein sorsa is hasonló volt. A nyilas hatalomátvétel után egy katonai bíróság elrendelte, hogy Palgit szállítsák át a kistarcsai internálótáborba. Palgi azonban leugrott a vonatról, és csatlakozott a fővárosi cionista ellenállókhöz és túlélte a háborút. Goldsteint azonban az oranienburgi koncentrációs táborba deportálták, ahol végül 1945. március 1-én kivégezték.¹⁶²

Bár az 1944. augusztus 23-ai sikeres román átállás után a magyar belpolitikában is komoly változás következett be a Lakatos Géza vezérezredes vezette kormány hatalomra kerülésével, de végül – lássuk be – nem sok eredménnyel. A katonai helyzetet tisztán látta Lakatos is, és ki is akart (volna) ugrani a háborúból, de ahogy az SOE látta ebbéli politikáját:

„1944 nyarán, amikor a Lakatos kormány került uralomra, amely ismét a Kállayékhoz hasonlóan kezdett viselkedni, a magyar referens és Vály professzor levelet irtak a

¹⁶⁰ Botos János: Szenes Hanna emlékezete, *Magyar Zsidó Szemle*, 2009-2010/(6-7), 39-48.

¹⁶¹ Braham II., 1085.

¹⁶² Carmilly – Weinberger Mózes (szerk.): *A kolozsvári zsidóság emlékkönyve*, New York, 248-249.

*Lakatosnak ismertetvén a helyzetet és felkérvén, hogy küldjön ki tárgyaló feleket. A levelet báró Thiery amerikai követségi tanácsos el is juttatta Lakatoshoz, de válasz nem érkezett.*¹⁶³

Az 1944-es nyári sikertelen akciók – és a háború egyre jobban közeledő – vége az SOE helyzetét és politikáját is megváltoztatta. Nem meglepő, hogy sem Londonban, sem Kairóban, sem pedig Isztambulban nem terveztek 1944 nyarán több, pontosabban további magyar(országi) akciót.

A londoni SOE magyar szekciója Kauber őrnagy vezetése alatt '44 második felében főleg a meglévő politikai kapcsolatok fenntartásával – magyarul a Nagy-Britanniában élő, oda menekült magyar emigráns mozgalmakkal – foglalkozott, majd 1944. novemberétől kezdve már csak a magyar részleg felszámolása maradt feladat, hiszen látható volt a háború vége, s hogy a Szovjetunió mely területeken szerez majd befolyást.¹⁶⁴

ÉRTÉKELÉS GYANÁNT... AVAGY MIT TUDOTT AZ MI6 / SIS?

Összességében hogyan lehet értékelni az SOE magyarországi, illetve Magyarországgal kapcsolatos tevékenységét? A kérdés komplex és nem lehet egyértelmű jelzőkkel illetni. Az SOE – mondhatni – próbálkozott Magyarországon is, de lássuk be nem sok látványos akciót hajtott végre, vagy ért el kézzel fogható sikert. Az SOE akciói érdemben nem befolyásolták Magyarország történetét. Másik oldalról lássuk azt is: az SOE-nak sosem volt első számú célterülete a Magyar Királyság, sőt: a szervezeti struktúra alapján már 1942-től inkább amolyan másodvonalbeli fontossággal bírt – ahol, ha valahol sikerül egy akció, akkor az jó, de ha nem, akkor sem történik semmi rendkívüli. Erre talán a legjobb példa a zsidó fiatalok – mondjuk ki: teljesen értelmetlen – beküldése az országba 1944 júniusában...

De látnunk kell ugyanakkor, az érme másik oldalát is, és fel kell tennünk a kérdést: vajon Magyarország mennyire volt alkalmas terepe az SOE-nak? A rövid válasz erre a kérdésre, hogy szinte semennyire... Ennek oka egyrészt keresendő abban, hogy Magyarország 1944. március 19-éig nem volt megszállt ország, ahol (valószínűleg) népszerű idea lett volna a megszállók és a velük együttműködők ellen harcolni. Másrészt, a magyar társadalom, s ami legalább ennyire fontos: a katonai és politikai elit döntő része alapvetően németbarát volt. Egy angolbarát vonal ugyan végig kitapintható a magyar politikai elitben, de egyrészt ez egy kis létszámú csoport, másrészt pedig London (nagyon) messze volt a magyar fővárostól... Ugyanakkor az, hogy ennek a németbarátságnak pontosan hol húzódik a határa, abban már voltak különbségek a magyar politikai eliten belül is. Tény ugyanakkor az is, hogy a '40-es évek elején a magyar gazdaság – s így úgymond az átlag magyar gyári munkás is – kifejezett nyertese volt a háborúnak a rengeteg katonai megrendelés miatt.

S bár Magyarország végül nem maradt semleges állam 1941 tavasza után, de a közvéleményt önmagában ez a tény sem fordította a regnáló kormány, vagy a németek ellen. S bár a sztálingrádi csata után a Kállay kormány próbált nyitni – elsősorban Nagy-Britannia felé –, de ez önmagában kevés volt. A titkos kapcsolatok és

¹⁶³ ABTL 4. 1. A-3143, 107.

¹⁶⁴ ABTL 4. 1. A-3143, 104.

kapcsolatfelvételi kísérletek azonban nem maradtak titokban, mint ahogyan az SOE korábbi magyarországi tevékenysége sem...

Mindezen tényezők mellett természetesen nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a magyar elhárítás is dolgozott. S Teleki halála után már magasabb szintről sem kap(hat)tak politikai védelmet a britekkel szimpatizáló, esetleg együttműködő személyek. Merkly Antal alezredes vezetésével 1942-ben jött létre az az egység, amely kifejezetten az SOE Isztambulból szervezett hírszerző tevékenységének elhárítására szerveződött. Az egység központja a Bajza utca 44. sz. alatt működött, alig tucatnyi beosztottal. A munka szempontjából azonban legalább ennyire fontos volt az egység által kiépített hálózat, amelynek nem csak a már többször említett Starosolszky Aranka volt a tagja, hanem – Merkly legjobb ügynöke és egyben bizalmi embere – „György András” néven is ismert Grosz Andor kereskedő volt. A 2. vkf. osztály – teljesen logikusan – Isztambulban is szervezett hálózatot, elsősorban az ott fellépő színházi és cirkuszi társulatok, valamint zenekarok tagjaiból.¹⁶⁵ Nyilván a saját forrású információk mellett feltételezhetően a német hírszerző szervektől is érkeztek tippek, akikről tudni lehet, hogy nem csak igen intenzíven, hanem kifejezetten hatékonyan dolgoztak Törökországban.

Vagyis, ha őszintén akarunk válaszolni arra a kérdésre, hogy hogyan is értékeliük az SOE magyar(országi) tevékenységét, akkor azt – figyelembe véve a még oly számos hátráltató körülményt is – nehéz pozitívan, vagy pozitív jelzővel illetni.

Ami azonban – mint kérdés – továbbra is nyitott, hogy vajon a többi brit szolgálat, különösen az MI6 / SIS vajon mennyi és milyen típusú akciót realizált Magyarországon a II. világháború alatt. Különösen annak fényében lenne jó választ kapni erre, hogy tudjuk: a különböző brit szolgálatok egymással is versenyeztek, illetve köztudott volt, hogy a „D” szekció egyszerűen lenézi az SOE-t.

Köztudott tény, Military Intelligence (MI) kirendeltség valamennyi semleges országban működött, vagyis tartott fenn rezidentúrát, nemkülönben Teheránban, Kairóban, Bombayban, Kalkuttában, illetve Ausztráliában is.¹⁶⁶ Szempontunkból a legfontosabb MI kirendeltségén, az isztambuliban az alábbi személyek szolgáltak, vélelmezhetően a lista messze nem teljes:

R. H. Gibson alezredes,

Whittall őrnagy (útlevel ellenőrző),

Szudakov őrnagy (volt cári csendőrség tisztje),

H. Ellerington szds.

Leslie Szilágyi főhadnagy (magyar származású MI tiszt, aki magyar mellett beszélt németül, franciául és hollandul)

Peter O’Leary szds.

¹⁶⁵ Szelke, 186.

¹⁶⁶ ABTL 4. 1. A-3143, 152.

George Cordwell szds.¹⁶⁷

G. B. Marshall főhadnagy

George Lasalle főhadnagy (görög szekció beosztottja)

Elliot főhadnagy.¹⁶⁸

Természetesen valamennyien hivatásos tisztok voltak, szemben az SOE mindenholnan toborzott állományával. Többször is feszegettük a kérdést, hogy vajon az SOE hogyan, honnan szerezte meg a számára szükséges információkat. A már többször idézett Pálóczi-Horváth féle „önvallomás” szerint:

„A SOE értesülés szempontjából nagyrészt az MI értesüléseire támaszkodott, noha természetesen maga is készítettett sajtószemlét, rádió-lehallgatási jelentéseket és a hozzá befutó anyagból heti helyzet-összefoglalókat. Magyarországgal kapcsolatban a MI meglehetősen pontosan látszott tájékozódva lenni. Erre a következő tényből is lehet következtetni. Titkosszolgálati és általában bizalmas katonai célokra Angliában a világ valamennyi országáról szoktak rendszeres időközönként kézikönyvet iratni, illetve a régebbi ilyen bizalmas kézikönyveket a legújabb adatokkal felfrissítve új kiadásban kiadni.”¹⁶⁹

Pálóczi-Horváth, nyilván a saját jól felfogott érdeke miatt is mondhatta azt, hogy az SOE az MI-től szerezte be információkat nagy részét, ezzel is megpróbálva elterelni a gyanút magáról, hogy ő valaha is szolgáltatott volna adatokat vagy információkat az SOE-nak...

Az MI rendszeresen készített az európai országokról igen alapos jelentést azok gazdasági – társadalmi – politikai helyzetéről. Az MI 1944-ben is elkészítette a Magyarországról szóló – fogalmazzunk így – országjelentését és értékelését. A mintegy 400 oldalas könyv egészen nyilvánvalóan nem jöhetett volna létre, ha nincsenek konkrét és friss információi, adatai, számai Magyarországról az MI-nek. A kérdés tehát az, hogy honnan lehettek meg az adatai az MI-nek. Pálóczi-Horvát szerint az egyik „súgó”: „Taylor nevű, magyar ügyekben jártas oxfordi professzor”.¹⁷⁰ A történésznek önkéntelenül is A. J. P. Taylor angol történész neve ugrik be ennyi információból, aki ekkor – a 1940-es években – valóban Oxfordban volt egyetemi tanár, és a közép-kelet-európai térség története volt fő kutatási területe. Tény, hogy Taylor 1938. óta Oxfordban élt és tanított. Vagyis a kérdés úgy is megfogalmazható, hogy maga Taylor honnan szerezte információit. A válasz egyszerű: az emigrációban élő magyaroktól, főleg Károlyi Mihálytól. Kérdés azonban az, hogy Pálóczi-Horváth tisztában volt-e azzal, hogy Taylor a háború alatt – teljesen hivatalos minőségben – a PWE alkalmazásában állt. Ugyanakkor érdemes rögzíteni, hogy Taylor a háború alatt elsősorban az ún. Csehszlovák kérdéssel, Csehszlovákia háború utáni sorsával foglalkozott.

¹⁶⁷ A forrás szerint Cordwell korábban, mint festőművész élt Magyarországon. Jelen tudásunk szerint a korabeli belügyminisztériumi iratokban nem szerepel a neve, illetve nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy akkor más nevet használt.

¹⁶⁸ ABTL 4. 1. A-3143, 153.

¹⁶⁹ ABTL 4. 1. A-3143, 154.

¹⁷⁰ ABTL 4. 1. A-3143, 154.

Pálóczi-Horváth megjelölt további két MI-s hírforrást is, egyben jelezve azt is, hogy többet nem tud maga sem.

„1. *Istanbulban dolgozott a magyar kereskedelmi attasé hivatalában 1940-ben egy Kerekes György¹⁷¹ nevű magyar származású fiatalember, akinek családja évekkel korábban Indiában telepedett le. Ezt a fiatalembert Leslie Szilágyi főhadnagy, az MI istanbuli magyar szekciójának vezetője beszervezte. El is vitték Istanbulból és megfelelő hírszerző-ajtóernyős és rövidhullámú távirászi kiképzés után ajtóernyővel ledobták Magyarországon. Kerekes mintegy fél évig dolgozott Magyarországon, majd 1944. második félévében kijött és az MI jutalmul angol állampolgárságot adott neki. Felvette a Kingsley nevet és csatlakozott Indiában élő szüleihez.*

2. *A közelkeleten szerveztek be egy Förstner nevű magyar származású hivatalnokot, akit szintén kiképeztek és ajtóernyővel ledobtak Magyarországon.¹⁷² Ez a Förstner feladatát teljesítve 1945. első felében már Egyiptomban élt, s e sorok írója tudomása szerint ott is telepedett le.”¹⁷³*

Érdeemes azonban egy pár gondolatig elidőzni az MI működésén, illetve Pálóczi-Horváth György információin. Látható, hogy az SOE-n a magyar ügyekben igencsak bennfentes magyar újságíró információi meglehetősen sporadikusak, ugyanakkor nehezen ellenőrizhetők, illetve pontatlanok. Nyilván, Pálóczi-Horváth mondhatta mindezt a magyar szervek „eltérítése” végett épp úgy, mint lehetett egyfajta önvédelmi stratégia is. Gondolhatnánk akár azt is, hogy Pálóczi-Horváth az MI munkájának, hírforrásainak felértékelésével a saját egykori SOE-s hálózatát szerette volna csak védeni. Ugyanakkor az SOE formálisan 1946. január 15-én megszűnt – de facto már korábban sem végzett érdemi tevékenységét –, addig az MI tovább működött. Az SOE embereit pedig nem vette át az MI, azok visszatértek a civil életbe.

Ugyanakkor tudható, hogy az MI-nak valóban volt saját, önálló hálózata, és mindezek fényében logikusan feltételezhetjük, hogy az MI-nek volt saját magyar hálózata is. Vélelmezhetően az MI nem csak 1945 előtt, hanem már 1941 előtt, majd 1945 után is aktívan dolgozott Magyarországon. De erről a tevékenységről lényegesen kevesebbet tudunk, mint az SOE magyar vonatkozású, illetve magyarországi tevékenységéről.

USA – EGY ÚJ GLOBÁLIS HATALOM ÉS MAGYARORSZÁG

A második világháború előtt az Egyesült Államokban a hírszerzési tevékenységet többnyire a Külügyminisztérium, az Office of Naval Intelligence (Haditengerészeti Hírszerzési Hivatal [ONI]) és a Military Intelligence Division (Hadügyminisztérium Katonai Hírszerzési Osztálya [MID]) végezte. Ugyanakkor látni kell, hogy ezek a szervezetek meglehetősen ad hoc alapon végeztek hírszerzési tevékenységet, általános irányítás, vagy különösebb koordináció és bárminemű ellenőrzés nélkül. Az amerikai

¹⁷¹ A rendelkezésre álló források szerint a *Külügyi Közlöny* 1940. évi számában nem szerepel, de sem az isztambuli, sem pedig az ankarai személyi ügyekben sem, nemkülönben az 1940-es gazdasági jelentésekben (MNL OL K 79 állag, Konstantinápolyi, majd Ankarai Követség). Mindenestre a kereskedelmi attasé hivatala az iratok szerint 1940-ben Ankarában volt.

¹⁷² Ennek az akciónak jelenleg semmilyen nyoma sincs a magyar iratokban.

¹⁷³ ABTL 4. 1. A-3143, 155.

hadseregnek és az amerikai haditengerészetnek külön kódtörő részlege is működött, ez volt a Signal Intelligence Service, illetve az OP-20-G. A külügyminisztériumnak azonban volt korábban egy önálló kódtörő egysége, az MI-8, ennek tevékenységét azonban 1929-ben Henry Stimson külügyminiszter leállította, vagyis lényegében megszüntette magát az egységet is. Ennek oka pedig nem volt más, mint hogy ezt a módszert egyszerűen nem tartotta megfelelőnek, mert „*az urak nem olvassák egymás leveleit*”. Az amerikai rendszerben külön szintet képviselt az 1908-ban alapított Szövetségi Nyomozóiroda¹⁷⁴ (Federal Bureau of Investigation – FBI), amelynek feladatköre meglehetősen speciális, egészen a mai napig bezárólag. Ezen összetett tevékenység részeként az FBI a felelős a belbiztonságért és a kémelhárításért.¹⁷⁵

Az amerikai vezetés azonban már a '30-as évek közepétől kezdődve egyértelműen érezte, hogy hatékonyabbá és eredményesebbé kell tenni mind a hírszerző, mind pedig az elhárító munkát. Egyértelmű volt, hogy az USA első számú kihívása a Japán Császárság agresszív terjeszkedése 1936-tól. Az Európa háború kitörése pedig egyre jobban megerősítette az amerikai vezetést abban, hogy rendszerszinten kell átalakítani az USA hírszerzését és elhárítását. Nyilván Franklin D. Rooseveltnél is érezte mindezt, illetve aggódott az USA (nemzet)biztonságáért. Ugyanakkor a kormányzat, de az elnök is tisztában volt azzal, hogy csak apró lépéseket tehetett tenni. Ennek egyik oka az 1940 szeptemberében létrejött America First Committee volt, amelynek legfőbb deklarált célja nem volt más, minthogy az USA maradjon ki a háborúból.¹⁷⁶ Ugyanakkor az amerikai adminisztrációban voltak olyanok, akik úgy vélték, hogy nem (lenne) szabad provokálni Japánt.

Ugyanakkor a realitás mégiscsak az volt – és ezt sokan látták a politikai elitből is –, hogy az USA nem fog tudni kimaradni az újabb háborúból. Következésképpen az országnak erre fel kell(ene) készülnie minden: katonai, gazdasági, diplomáciai és hírszerzési/elhárítási téren egyaránt. Szempontunkból most természetesen ezen utolsó szempont a legfontosabb. Ennek pedig egyik első „*kis lépése*” nem volt más, minthogy William Stephenson¹⁷⁷, magas rangú brit hírszerző tiszt javaslatára Rooseveltnél felkérte William J. Donovan, hogy készítsen egy tervet, amely a brit titkosszolgálati rendszer (MI, SOE) alapján alakítja át, vagy inkább szervezi meg az USA titkosszolgálati rendszerét.

Donovan természetesen elvállalta a feladatot, azonban ő úgy gondolta, hogy elég lenne egyetlen szolgálat is, amely felelne a külföldi hírszerzésért, a kommandós akciókért, a dezinformációs műveletekért, valamint a partizán- és gerillatevékenységért

¹⁷⁴ Attorney General Bonaparte ordered the special agent force to report to Chief Examiner Stanley W. Finch. This order is considered the formal beginning of the agency that became the FBI in 1935. In March 1909, Attorney General George W. Wickersham named this force the Bureau of Investigation (BOI).

¹⁷⁵ <https://www.fbi.gov/history/brief-history> (letöltés ideje: 2023. október 15.)

¹⁷⁶ Az American First Committee valós arcáról és terveiről jó betekintést ad: Doenecke, Justus D., Doencke (ed.): *In Danger Undaunted: The Anti-Interventionist Movement of 1940-1941 as revealed in the Papers of the America First Committee*, Hoover Institution Press Publication, 1990.

¹⁷⁷ A kanadai születésű tapasztalt mesterkém 1940 júniusában érkezett az USA-ba, ahol British Security Coordination keretében dolgozott rangidős hírszerző tisztként.

is magában foglaló különleges katonai műveletekért. Vélelmezhetően hosszas munka következett Donovan és a brit kollégái, vagyis Stephenson és Dick Ellis között a következő majd egy évben. Ne feledjük, ebben az időszakban zajlott az angliai csata, majd következő tavasszal a németek balkáni hadjárata – s míg az előbbi brit győzelemmel, utóbbi azonban brit vereséggel zárult. Mindezek mellett nem győzzük hangsúlyozni: az amerikai közvélemény alapvetően szeretett volna kimaradni a háborúból. Így csak az első brit-amerikai találkozó után majd egy évvel készült el a "*Stratégiai Információs Szolgálat létrehozásáról szóló memorandum*" című előterjesztés, majd Rooseveltnél 1941. július 11-ei hatállyal kinevezte Donovant "*információs koordinátornak*" az előbb említett, újonnan létrejött szervezet élére, amely végül az Office of the Coordinator of Information (Tájékoztatási Koordinátor Hivatala [COI]) hivatalos nevet kapta.

Kezdetben a COI feladata volt minden olyan releváns információ összegyűjtése és természetesen elemzése, amelyek hatással lehetnek az USA biztonságára. A COI munkatársainak össze kellett hasonlítaniuk a különböző információkat és adatokat, majd ezek alapján összefoglaló jelentéseket kellett készíteniük, elsősorban magának az elnöknek, valamint azoknak a minisztériumoknak, és kormányzati tisztviselőknél, akiknek megvolt a jogszabályi felhatalmazásuk arra. Ugyanakkor sokak szerint a COI létrejöttével és működésével lényegében megkettőzték, de nem feltétlenül helyettesítették – és főleg nem javították – a külügyminisztérium, illetve az ONI és a MID által végzett munkát.¹⁷⁸

Azzal, hogy az USA 1941 decemberében hadviselő füllé vált – miután a Japán Császári Flotta 1941. december 7-én megtámadta a Pearl Harborban állomásozó flottáját –, s mint ahogy arra utaltunk, valamint 1942 tavaszára az antifasiszta koalíció számos lépést egyeztetett, időszerűvé és egyben szükségszerűvé vált az USA-ban, hogy újragondolják a titkosszolgálati struktúrát. Ennek egyik első lépése volt, hogy Rooseveltnél 1942. június 13-án a COI-t némileg átalakították és átszervezték, új neve az Office of Strategic Services (Stratégiai Szolgálatok Hivatala [OSS]) lett. Az OSS feladata volt, hogy gyakorlatilag minden létező országról gyűjtsön titkosszolgálati eszközökkel információkat és adatokat, természetesen elemezze azokat, valamint titkos műveleteket hajtson végre ellenséges területen. Az OSS feladata lett az is, hogy az USA vezérkar számára döntéshozatalt előkészítő háttéranyagokat állítson össze. Ugyanakkor az OSS működését számos területen erősen korlátozták. Így például Douglas MacArthur tábornok ragaszkodott ahhoz, hogy az OSS ne hajtson végre semmilyen műveletet a Csendes-Óceán térségében, amelyet MacArthur ekkorra már lényegében kvázi a „*saját territóriumaként*” kezelt. Emellett J. Edgar Hoover, az FBI vezetője és Nelson Rockefeller, az Amerika-közi Ügyek koordinátora kifejezetten ragaszkodtak ahhoz, hogy az OSS ne dolgozzon sem az USA-ban, sem pedig Dél-Amerikában.¹⁷⁹ Így végül az OSS működése és titkos műveletei csak Európára, Észak-Afrikára és a Közel-Keltre korlátozódtak. Az OSS kiterjedtségéről azonban sokat elárul az a tény, hogy több mint 40 irodát hozott létre a

¹⁷⁸ <https://www.archives.gov/research/military/ww2/oss> (letöltés ideje: 2023. november 12.)

¹⁷⁹ Ez a magyarázata annak, hogy az FBI folytatta le az ex-nácik, így például az Adolf Hitler utáni nyomozásokat Dél-Amerikában.

második világháború alatt, Casablancától egészen Sanghajig, avagy Stockholmtól Pretoriáig.¹⁸⁰

Szintén 1942-ben hozták létre a Joint Chiefs of Staff-t (Vezérkari Főnökök Egyesített Főnökei [JCS]). A kezdetekben még volt egy olyan elképzelés is, miszerint az akkor még létező COI-t helyezték a JCS közvetlen irányítása alá. Donovan azonban úgy gondolta (volna el), hogy a COI megőrzi a maga függetlenségét, de ugyanakkor akcióihoz megkapta volna a szükséges katonai támogatást. Ez az elképzelés azonban végül nem valósult meg.

Természetesen alapvető kérdés volt, hogy kik képezzék ki a leendő OSS-es stábot. Ki tudja miért, de a már létező amerikai társszervek nem éltek, pontosabban nem akartak élni ezzel a lehetőséggel. Lássuk be: alapvetően konkurenciát láttak az OSS-ben, szkeptikusan tekintettek már megalakulásakor rá, nemkülönben magára Donovanra is. Így végül a sokszor emlegetett brit-amerikai „különleges viszony” egyik újabb részeként is értelmezhetjük, hogy az OSS-t brit segítséggel állították fel és szintén brit segítséggel tette meg első lépéseit is. Az első kiképzők a BSC keretében és szervezésében Kanadában képezte ki az első OSS-ügynököket, de amint arra megvolt a lehetőség, ezt áttették az Egyesült Államokban felállított kiképzőbázisokra. Érdemes rögzíteni azonban, hogy ezeket is a BSC oktatóinak útmutatása alapján építették fel az amerikaiak. A kezdeti időszakban még felszerelést is a britek biztosítottak az amerikaiaknak, de értelemszerűen persze csak addig, amíg azok el nem kezdték maguk is a szükséges speciális eszközök már-már ipari volumenű gyártását. A britek mindezen segítségen túl azonnal rádiókat is biztosítottak az OSS-nek, hogy rövidhullámú rádiófrekvencián tudjanak műsort szórni Európába és Afrikába, de még a Távols-Keletre is.

Az OSS titkos hírszerzési részlegének a neve Secret Intelligence Branch (SIB) volt, amely külföldi háborús hírszerző szolgálat volt. Értelemszerűen 1942-ben jött létre a SIB is. Tevékenységi köre pedig kiterjedt mind Ázsiára, Európára és természetesen a Közel-Keletre is, s mindehol helyszíni képviselőket állított fel. A SIB módszere alapvetően a – minél nagyobb – hálózat kiépítése volt, hogy aztán annak segítségével gyűjtsön minél több adatot és információt. A részleg első vezetője David K. E. Bruce volt¹⁸¹, akit 1943-ban Whitney Shepardson követett ezen a poszton.¹⁸²

Témánk szempontjából lényeges esemény volt, hogy 1943-ban az OSS megkezdte működését Isztambulban.¹⁸³ Ne feledjük, hogy az SOE-nek és az MI-nak ekkor már több kirendeltsége működött Törökországban, s ahogyan az az előző fejezetből is kiderült, igen aktívan dolgoztak a brit hírszerzők és ügynökök. Érdemes rögzíteni azt is, hogy Törökország, mint semleges ország, az egyik olyan hely volt

¹⁸⁰ <https://www.archives.gov/research/military/ww2/oss> (letöltés ideje: 2023. október 15.)

¹⁸¹ Bruce később dolgozott a CIA-nál, majd diplomáciai pályára lépett, és az USA nagykövetségént szolgált Franciaországban, Németországban és a Kínai Népköztársaságban.

¹⁸² <https://web.archive.org/web/20090211234218/https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/oss/art06.htm> (letöltés ideje: 2023. október 15.)

¹⁸³ Hassell, A., – MacRae, S: *Alliance of Enemies: The Untold Story of the Secret American and German Collaboration to End World War II*, Thomas Dunne Books, 2006., 158.

Európában, ahol mind a tengely, mind pedig az angolszász hatalmak egyaránt rendelkeztek hírszerző hálózatokkal.

Az USA-nak, és ebből kifolyólag az OSS-nek sem a Balkán volt a fő csapásiránya. Természetesen – hasonlóan az SOE-hoz – ez nem azt jelentette, hogy az OSS semmilyen aktivitást nem fejtett ki. Az OSS isztambuli kirendeltségének vezetője Lanning "Packy" Macfarland, egykori chicagói bankár volt, akinek törökországi fedőfoglalkozása is a pénzügyi területhez kapcsolódott: egy amerikai lízing program vezetőjeként tartózkodott hivatalosan Isztambulban.¹⁸⁴

Egyik művelete a „*Project Net-1*” nevet viselte, amelynek célja a régi Oszmán Birodalomba és az egykori Osztrák-Magyar Monarchia országaiba való beszivárgás, és adott esetben felforgató akciók realizálása volt.¹⁸⁵ Érdemes elgondolkodni azon, hogy az OSS tervezői vajon miért így adták meg azt a földrajzi régiót, ahol műveleteket akartak realizálni....

Macfarland 1942-ben felbérelt egy kalandos természetű osztrák üzletembert, Alfred Schwarzot¹⁸⁶, aki OSS-s fedőnévként a Dogwood nevet kapta.¹⁸⁷ Nem sokkal munkába állása után létrehozta az ún. Dogwood információs láncot.¹⁸⁸ Schwarz/Dogwood egyik első dolga volt, hogy fölvevett személyi asszisztensnek egy Walter Arndt nevű személyt.¹⁸⁹ A két újdonsült OSS-es figura, vagyis Schwarz és Arndt azonnal munkához is láttak, fő céljuk az Ausztriában, Magyarországon és esetlegesen a Német Birodalomban lévő antifasiszta csoportokkal való kapcsolatfelvétel és a tőlük való információszerzés volt. Schwarz „*valahogy*” meggyőzte a román, bolgár, magyar és svájci diplomáciai futárokat, hogy „*segítsenek*” nekik: lépjenek kapcsolatba az említett országokban náciellenes emberekkel, esetleg csoportokkal.¹⁹⁰ A beszerzett információk vagy szóbeli közléssel, vagy mikrofilmre rögzítetten érkeztek meg aztán Isztambulba.¹⁹¹ Így rengeteg információ jutott el előbb Macfarlandhez, illetve az isztambuli OSS-hez, amelyeket aztán természetesen továbbítottak Washingtonba, de értelemszerűen a britekkel is megosztották ezeket, de legalábbis jelentékeny részüket.

Amíg az OSS ún. Dogwood – lánc információk sokaságát szállította, addig a brit hírszerzés az idő előre haladtával egyre inkább megkérdőjelezte ezeknek megbízhatóságát és hitelességét. 1944 májusára a helyzet odáig fajult, hogy már nem csak a britek kairói parancsnoksága, hanem maga az OSS is megbízhatatlannak és egyben veszélyesnek tartotta a teljes Dogwood – láncot.¹⁹² Mi történhetett? Ma már tudjuk, hogy a Dogwood – lánc valamikor 1944 januárjában kompromittálódott. A németek azonban nem felszámolták – vagyis nem likvidálták – a láncolat elfogott tagjait, hanem rávették, hogy az általuk adott hamis információkat adják tovább

¹⁸⁴ Hassell and MacRae, 159.

¹⁸⁵ Hassell and McCrae, 158.

¹⁸⁶ 1904. április 25. Prostějovo, Ausztria-Magyarország – 1988. augusztus 13. Luzer, Svájc

¹⁸⁷ Cibulka, Erich: *Deckname Dogwood. Erinnerungen an Alfred Schwarz*, Wien, Buchschmiede, 2022.

¹⁸⁸ Hassell and McCrae, 166.

¹⁸⁹ Hassell and McCrae, 166.

¹⁹⁰ Hassell and McCrae, 167.

¹⁹¹ Rubin, B: *Istanbul Intrigues*, Pharos Books, 1992., 168.

¹⁹² Rubin, 168.

Macfarlandnak, és így az OSS-nek és aztán a briteknek. Mai napig nem tudni, hogy pontosan mennyi olyan téves információt küldtek a németek Isztambulba, amelyek az angolszász szövetségeseknek érzékelhető károkat okozott. Ennek oka egyszerűen az, hogy a Dogwood – láncolat iratanyagának nagy része elpusztult még a háború alatt. Emiatt nem tudjuk pontosan megmondani, vagy körül írni, hogy Magyarországon hogyan működött ez a hálózat, vagy kik voltak a magyar – származású – tagjai. Mindenesetre ez a Schwarz/Dogwood féle lánc a legjelentősebb amerikai hírszerzési eszköz volt Európa ezen részén, azonban nem sokkal 1944 májusa után egyszerűen leállították.

Szintén eredményes OSS akcióként indult, hogy az OSS 1943-tól kapcsolatban állt a Heinrich Maier katolikus pap körül kialakult osztrák konzervatív ellenállási csoporttal. Nem elveszve a csoport valóban széles és sokrétű kapcsolatrendszerének bemutatásában, de tényként rögzítve, hogy a Maier csoport igen értékes információkat szállítottak a V-2 rakétákról, az ún. Tigris tankokokról és a legújabb repülőgépekről (Messerschmitt Bf 109, Messerschmitt Me 163 Komet). Ugyanis nem csak az említett fegyverek terveit juttatták el az OSS-hez és az SOE-hez, hanem megnevezték azokat a gyárat, ahol a német tervek szerint ezen eszközöket gyártani fogják. A Maier-csoport az Auschwitz melletti Semperit gyárral való kapcsolatain keresztül tájékoztatta a szövetségeseket a zsidók tömeges és tervszerű megöléséről. A csoportot azonban a német rendészeti és biztonsági szervek fokozatosan felszámolták, 1944. március 28-án magát Maiert is letartóztatták.¹⁹³ A lebukás egyik oka – jelen ismereteink szerint – egy kettős ügynök volt, aki mind az OSS-nek, mind pedig a német rendészeti és biztonsági szerveknek is dolgozott. Kiderült ugyanis, hogy az amerikaiak a felmerült költségek fedezésére a pénzt Isztambulból bankokon keresztül utalták át Bécsbe, Budapesten keresztül.¹⁹⁴

AZ OSS ÉS MAGYARORSZÁG

Ha az OSS közvetlenül és direkt módon Magyarországot érintő akcióiról beszélünk, akkor meglehetősen kevés és nem túl sikeres műveletről kell, hogy értekezzünk. Az egyik ilyen akció az ún. „*Veréb misszió*” (Sparrow Mission) vagy más néven a Duke csoport Magyarországra küldése volt. A három fős csoportot Florimond Duke ezredes vezette, tagjai pedig Alfred Suarez őrnagy és Guy Nunn százados voltak. A misszió háttérben az 1943-as magyar béketapogatások, illetve a szeptemberben kvázi megkötött ideiglenes fegyverszüneti megállapodás állt. A Duke féle csoport feladata – elnöki felhatalmazással – immár a békéről való tárgyalás lett volna. A delegáció 1944. március 16-ról 17-re virradó éjszaka landoltak Magyarországon, a Muraközben, vagyis pár nappal Magyarország német megszállása előtt. A csoport eljutott Budapestre, s találkoztak Ujszászy István vezérőrnaggyal, az Államvédelmi Központ vezetőjével és Kádár Gyulával, a 2. vkf. osztály vezetőjével.¹⁹⁵ A történet eleddig sikeresnek is tűnhetne, de az akciót kezdetektől rossz árnyak kísérték. Az egyik magának az OSS-nek a hozzáállása a magyar tárgyalókhöz, ami nem csak egyfajta antipátia volt, hanem annak a tudata is, hogy a nagyhatalmi tárgyalások során

¹⁹³ Maiert végül 1945. március 22-én kivégezték, de az elfogott csoporttagok többsége is hasonló sorsra jutott.

¹⁹⁴ https://www.doew.at/cms/download/fftsf/19793_109.pdf# (letöltés ideje: 2023. október 15.)

¹⁹⁵ Kállay II., 219, 386-387.

egyértelmű volt, hogy Európa ezen részében szovjet dominancia fog érvényesülni a háború után. Vagyis nem akarták kvázi provokálni a szovjeteket azzal, hogy akciókat hajtanak végre például Magyarországon. A másik problematikus elem, hogy az előző fejezetben említett Dogwood hálózat 1943-ban kapcsolatba lépett Hátszegi (Hatz) Ottóval Isztambulban, aki maga lebegtette be, hogy segíti a kapcsolatfelvételt az OSS és a magyar vezérkar között.

A magyar kormány titkos tárgyalásairól és mindennemű puhatolózásairól azonban – ahogyan arra már korábban utaltunk – a német rendészeti és biztonsági szervek mindent tudtak, s természetesen mindenről tájékoztatták a legfelsőbb német politikai vezetést. Ha lehet hinni Willhelm Höttl SS-Sturmbannführernek, akkor Hitler egyenesen dührohamot kapott, amikor megtudta, hogy amerikai ejtőernyősök érkeztek Magyarországra... Ugyanakkor az ország megszállása ekkora már eldöntött kérdés volt Berlinben, de nyilvánvaló, hogy egy ennyire félreérthetetlen lépés csak megerősítette Hitlert abban, hogy jó és szükséges döntést hozott. Vagyis az ún. „Veréb misszió” lényegében semmilyen kézzelfogható eredményt nem tudott elérni, hiszen alighogy megérkeztek, szinte meg is kezdődött Magyarország német megszállása (1944. március 19.). Duke ezredest és társait a magyar szervek letartóztatták, majd pár nappal később, március 24-én átadták őket a németeknek.¹⁹⁶ Így a Veréb misszió tagjai a háború hátralévő részét német fogságban töltötték, Duke csak 1945 áprilisában szabadult ki a colditzi börtönből.

Közismertség szempontjából a „Dallam csoport” vélelmezhetően sokáig nem tartozott legismertebb vagy a legkutatottabb ellenálló társaságok közé. Ennek oka talán abban is keresendő – főleg 1945 után –, hogy egyik fő segítője Kudar Lajos csendőr ezredes volt, s a nem túl gazdag forrásbázisban előforduló egyik szervezője, segítője a csoportnak pedig egy olyan illető volt Kovács Pál (alias Stefan Cora) személyében, aki az amerikai hadseregben szolgált hadnagyi rendfokozatban. Az, hogy Kovács 1944. október 15-ét követően Róma után egyszer csak Budapesten bukkan fel nyilván nem a véletlen műve... Sokkal valószínűbb, hogy az OSS keze lehetett benne. Kovács Magyary Gyulával indult útnak Bariból még 1944. október 7-én, és valahol Besztercebánya körül értek földet.¹⁹⁷ Szlovák partizánok segítségével jutottak át a határon, majd egyenesen Budapestre siettek. Magyary magával Horthyval találkozott, s adta át a szövetségesek üzenetét az agg kormányzónak, aközben Kovács elkezdte hírszerző tevékenységét, illetve fegyveres ellenálló sejt építésébe kezdett.¹⁹⁸ Hogy mennyire volt reális elképzelés 1944 októberében fegyveres ellenálló sejt szervezése Budapesten, azt a tisztelt Olvasó belátására bízom, de az amerikai tervekben ez szerepelt. Kovács mindenesetre szorgalmasan építette hálózatát, keresett és talált is kapcsolatot német, illetve nyilasellenes emberekkel (Kudar Lajos, Tartsay Vilmos,

¹⁹⁶ Az amerikai ejtőernyősök Magyarországra érkezéséről és elfogásáról részletes jelentést írt Hans Geschke SS-Standartenführer Otto Winkelmann SS-Obergruppenführernek, magyarországi Höherer SS- und Polizeiführernek. A jelentést másolatban eljuttatták a miniszterelnöknek frissen kinevezett Sztójay Döméhez is. Braham II., 390.

¹⁹⁷ *I was Francis Moly" Magyary Gyula emlékezései egy titkos politikai-diplomáciai békemisszióra.* Szerk., a bev. tanulmányt írta és a forráskiadást jegyz. Fejérdy András, a visszaemlékezést legépelte, az előszót írta, a dokumentumokat összegyűjtötte: Lantos Erzsébet] Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2019.

¹⁹⁸ Bartha Ákos: *Véres város. Fegyveres ellenállás Budapesten, 1944–1945.*, Budapest., Jaffa, 2021., 231.

Tóth „Potya” István), a beszerzett információkat pedig szorgalmasan küldözgette Lévára, az OSS bázisára.¹⁹⁹

Maga a csoport túl azon, hogy segített minden üldözöttön, elsősorban a főváros hidjait szerette volna megmenteni a pusztulástól – s mellesleg így segíteni a Vörös Hadsereg majdani Dunán való átkelésének logisztikáját. Sajnálatos módon azonban végül ez a csoport is lebukott, miután Kovács Pált feljelentették a hatóságoknál. A feljegyzések szerint kissé bohém magyar – amerikai hadnagy egy némileg zavaros „szerelmi háromszögbe” keveredett – egy prostituálttal és annak futatójával –, és végül ez okozta Kovács lebukását.²⁰⁰ Így a hidak megmentése nem sikerülhetett, s a december elején elfogott mintegy 47 Dallam csoporthoz tartozó ember sem tudta folytatni az ellenállást.²⁰¹ A nyilasok végül 1945. február 11-én a budai várban kivégezték Kudart és Kovácsot, további tíz társukkal egyetemben.²⁰²

GONDOLATOK HÁTSZEGI – HATZ OTTÓ MŰKÖDÉSÉRŐL

Elsősorban az OSS, de sok szempontból az SOE magyarországi működése kapcsán is kulcsszereplő volt a korabeli magyar katonai attasé, Hátszegi – Hatz Ottó. Meg kell állapítanunk, hogy korlátos és erős forráskritikát kívánó források állnak rendelkezésünkre Hatz tevékenységének értékelésére, nevezetesen a háború után keletkezett állambiztonsági iratok. Érdemes feltenni a kérdést, hogy a vívóként is jól ismert Hatzot miért vezényelték át a 2. vkf. osztályra, majd küldték háborús viszonyok között külszolgálatra.

Konkrét válaszokat nem tudunk adni, csak rögzíteni a tényeket, miszerint 1941. január 1-jei (más forrás: január 15-ei²⁰³) hatállyal vezényelték a 2. vkf. osztályra. 1941. február 15-ei hatállyal nevezték ki katonai attasénak Szófiába és Ankarába (állomáshely: Isztambul). Míg Szófiában 1944. február 1-jéig, addig Törökországban előbb csak 1941. szeptember 15-ig, majd 1944. február 1. és július 15. között volt attasé.²⁰⁴ Munkájából kifolyólag – akár informálisan is – rengeteg információhoz jutott, s vélelmezhetjük cserébe is „valamit” nyújtania kellett Hatznak.

Ugyanakkor maga Hatz is elismerte, hogy a szokásosnak mondható attaséi felkészítés nem történt meg az esetében.²⁰⁵ Elmondása szerint amolyan mindenkiel találkozott, beszélgetett és nagy naivan rácsodálkozott a világ folyására és a

¹⁹⁹ Bartha, 232.

²⁰⁰ A németek 1 nap alatt felgöngyölítették a Dallam csoportot. Joggal tesszük fel a kérdést, hogy lehetek ennyire hatékonyak a németek, vagy óvatlanok a csoport tagjai. Vélelmezhető, hogy az SD be tudott építeni, vagy beszervezni a csoport tagjai közül legalább egy személyt. Jelen ismereteink szerint ez a személy Németh Sándor birkózó volt, aki a háború után el is menekült Magyarországról, s bár Németország USA által megszállt zónájába menekült, de az amerikai hatóságok végül kiadták. Van olyan feltételezés is, amely szerint Némethet idő közben a szovjetek beszervezték. A szerző ez úton köszöni meg Szokolay Domokosnak, hogy kutatási eredményeit megosztotta a szerzővel.

²⁰¹ Bartha, 232.

²⁰² 1992 óta emléktáblán lehet olvasni a kivégzettek nevét a budai várban az Országház utca 28. számú épületen.

²⁰³ ABTL 3.2.1. Bt.262/1, 19.

²⁰⁴ Szakály (2015), 151.

²⁰⁵ ABTL 3.2.1. Bt.262/1, 25.

bekövetkezett eseményekre. Részleteiben nem tisztázott, de Hatz megismerkedett a törökországi magyar kolónia egyik érdekes tagjával, Gross Andorral, aki ugyan zsidó volt, de volt egy német útlevele Greiner névre és – saját bevallása szerint – a németeknek végzett hírszerző munkát. Nem teljesen világos a pontos időpont, de valamikor 1943 nyarán – esetleg kora őszén – Gross közölte Hatz-cal, hogy három amerikai úr szeretne vele beszélni.²⁰⁶ Kissé misztikus és sejtelmes, ahogy Hatz leírja ezt a találkozót, s kisebb ellentmondásai sem zavarják meg a története elmesélésében. Az inkriminált találkozó lényege nem volt más, mint hogy a szövetségesek „*megadják a módját*” annak, hogy Magyarország kiléphessen a háborúból, otthagyhassa Németországot.

Természetesen Hatz jelentette az esetet és a lehetőséget Kádárnak, illetve Szombathelyinek. A két vezető óvatossággal értelmezte az eseményt, mi több Szombathelyi – a forrás szerint legalábbis: „*Nem lehet közvetítők szóbeli megbeszélését alapul venni egy nemzet sorsát érintő ügy intézéséhez. Nyomatékosan figyelmeztetem az óvatosságra, nehogy a német hírszerzés tudomást szerezzen a felvett kapcsolatról.*”²⁰⁷ Vagyis a magyar katonai vezetés egyértelműen számolt azzal, hogy a németek figyelik a magyar diplomaták és politikusok mozgását.

Erre a valós problémára – legalábbis Hatz állítása szerint – Szombathelyivel és Kádárral azt találták ki, hogy

„a/ *Eleve félrevezeti a német hírszerzést*
b/ *Azt a színezetet keltjük, hogy az amerikaiakkal felvett kapcsolataim Németország és a szövetséges Magyarország javára történő ellenkémkedést szolgálják.*”²⁰⁸

A magyar vkf. ezen terv fényében 1943 decemberében hivatalosan tájékoztatta az Abwehrt, hogy ellenkémkedési akcióba kezd. 1944. január 6-án Münchenben Canaris találkozott Kádárral és Hatzcal – aki személyesen is előadta tervét az ellenkémkedésre. Canarisnak azonban nem tetszett az ötlet, helyettesének Burkner admirálisnak viszont annál inkább.²⁰⁹ Amíg Hatz és Kádár a német társzervvel tárgyalt, az alatt Szombathelyi tájékoztatta Kállay miniszterelnököt a fejleményekről, s a kormányfő teljes mellszélességgel támogatta mind az amerikaiakkal való kapcsolatfelvételt, illetve a németek megfélemlítését.

1944 januárjában Hatz visszatért Törökországba és természetesen kereste a kapcsolatot angolszász partnereivel. Ennek egyik okát Hatz így foglalta össze: „*Meg kellett mondanom a német hírszerzés félrevezetésére tett lépéseket is és figyelmeztetnem kellett Macfarlandot és Schwartz-ot a fokozottabb óvatosságra és titoktartásra.*”²¹⁰

Vagyis, ha összerakjuk a képet, akkor Hatz és a magyar vezetés a következőket szerette volna elhíttetni a németekkel, akik eleve gyanakodtak a magyar vezetésre, hogy higgyék el, csak azért kerestük a lehetőséget az angolszász hatalmakkal való

²⁰⁶ ABTL 3.2.1. Bt.262/1, 29.

²⁰⁷ ABTL 3.2.1. Bt.262/1, 36.

²⁰⁸ ABTL 3.2.1. Bt.262/1, 40.

²⁰⁹ ABTL 3.2.1. Bt.262/1, 41.

²¹⁰ ABTL 3.2.1. Bt.262/1, 41.

kapcsolatfelvételle, hogy az angolok ellen, a németek érdekében végezzünk hírszerző tevékenységet; az angolokkal pedig azt, hogy csak azért mondtuk meg a németeknek, hogy kapcsolatba léptünk velük, hogy így tereljük el magunkról a gyanút.

Tegyük hozzá a fentiekhez, hogy egy korábbi találkozó alkalmával Hatz szerint „*Macfarland kijelentette, hogy részükről indiszkréció ki van zárva, Gross és Köves abszolút megízható bizalmi embereik.*”²¹¹ Ne feledjük, Gross német útlevéllal is bírt és a németeknek végzett hírszerző munkát, habár zsidó volt. Nemkülönben érdemes rögzíteni, hogy számos találkozó alkalmával jelen volt Macfarland és Schwartz, vagyis annak a Dogwood – lánchnak a két vezetője, amelybe – ahogyan arra utaltunk – 1944 elejére a németek vélelmezhetően eléggé mélyen beépültek...

FRANCIAORSZÁG

A francia titkosszolgálati rendszer alapja, a „*Deuxième Bureau de l'État-major général*”, vagyis „*A Vezérkar Második Irodája*” 1871–1940. között működött és hasonlóan számos más ország szolgálatához, ez volt a modern Franciaország külső katonai hírszerző ügynöksége. Sok országhoz hasonlóan, ahol egy-egy szolgálat neve egyfajta metaforaként működött, itt a Deuxieme Bureau lett „*minden francia szolgálatok neve*”. Természetesen a kép – ebben az esetben is – sokkal összetettebb ennél. Így például, hogy a francia katonai hírszerzés a második világháború előtt két különálló hivatalból állt. A „Premier Bureau” feladata a főparancsnokság tájékoztatása a francia, valamint a szövetséges és baráti csapatokkal kapcsolatban.²¹² Addig a „Deuxième Bureau” az ellenséges csapatokkal kapcsolatos hírszerzést végezte. Az ország 1940-es összeomlása után azonban a Németországgal kötött fegyverszünet értelmében az ún. Harmadik Köztársasággal együtt ezeket a szervezeteket is feloszlatták.²¹³ A Deuxieme Bureau utolsó igazgatója 1936-tól a tapasztalt titkosszolgálati figura, Louis Rivet ezredes volt.

Ugyanakkor látni kell, hogy Franciaországban sem „csak” katonai feladat volt a hírszerzés, illetve az elhárítás, hasonlóan Magyarországhoz.²¹⁴ 1934-ben Gaston Doumergue tiszavirág életű kormánya létrehozta a Surveillance du Territoire (Területi Felügyelet [ST]) nevű hírszerzési és (ma már) terrorizmusellenes rendőrségi szolgálatot (Article 1 du décret du 13 juin 1934).²¹⁵ Működését aztán 1937-ben a Népfront kormány megerősítette, így aztán lehetővé vált számos német kém letartóztatása már a '30-as évek végén. Az 1940-es francia összeomlás után az ST több tagja is csatlakozott a francia ellenálláshoz.

²¹¹ ABTL 3.2.1. Bt.262/1, 37.

²¹² Forcade, Olivier: *La République secrète. Histoire des services spéciaux français de 1918 à 1939*, Nouveau Monde Éditions, Paris, 2008.

²¹³ Uo. és Navarre, Henti: *Le Service de Renseignements (1871-1944)*, édition Plon, 1978.

²¹⁴ Horváth Csaba: A magyar királyi honvédség szerepe a belső elhárítás intézményrendszerében 1919 és 1945 között, *Felderítő Szemle*, 3(2004)/3, 167-184.

²¹⁵ *Brève histoire de la Direction de la surveillance du territoire (DST)*, <https://archive.wikiwix.com/cache/index2.php?url=https%3A%2F%2Fwww.dgsi.interieur.gouv.fr%2Fla-dgsi-en-clair%2Fdecouvrir-la-dgsi%2Fnotre-histoire%2Fbrève-histoire-de-la-direction-de-la-surveillance#&> (letöltés ideje: 2023. november 7.)

Az, hogy az ST egy hatékony és alapvetően jó szervezet volt, talán mi sem mutatja jobban, mint hogy De Gaulle tábornok már 1944. végén lényegében újjászervezi az ST-t, igaz a neve ekkortól kezdve Direction de la Surveillance du territoire (Területi Felügyeleti Igazgatóság [DST]) lesz, az 1944. november 16-án, De Gaulle által aláírt és a Belügyminisztérium szervezetére vonatkozó, 1944. november 22-i rendelettel kiegészített rendelettel.²¹⁶ A DST vezetését pedig ekkor arra a Roger Wybotra bízták, aki korábban már vezette De Gaulle tábornok kémelhárítását.

A kormány 1937 márciusában elrendelte, hogy ezentúl a területi megfigyelést kizárólag a rendőrség végezheti, amely feladatot csak szigorúan törvényes eszközökkel lehet végrehajtani. Nyilvánvaló, hogy ezen döntés mögött már ott lehetett az a gondolat is, miszerint az esetleges diplomáciai bonyodalmakat akarta elkerülni a francia vezetés. Ugyanabban a hónapban megalakult a Bureau central de Renseignements (Központi Hírszerző Iroda [BCR]), ugyanakkor az SCR-en belül egy külön szekciót hoztak létre "Megelőző Védelemmel" néven. 1939 júliusában a katonai hírszerzés ösztönzésére létrehozták az ún. kémelhárítási chartát, és az Országos Tanács módosította a francia büntető törvénykönyvet (75. törvénycikk), hogy integrálja az addig meghozott valamennyi, vagy az 1810-es, az 1886-os és az 1934-es kémelhárítási törvényeket.

ÖSSZEOMLÁS UTÁN – VICHY FRANCIAORSZÁG

Franciaország 1940-es vereségét követően azonban a francia szolgálatok rendszerében, túl a Deuxieme Bureau feloszlásán, roppant éles változtatások következtek be. Egyik, hogy az 1940 nyarán felállt Vichy rezsim is létrehozta a saját, önálló hírszerző szolgálatát, Centre d'information gouvernemental (CIG) néven, amelynek vezetését a keményvonalas, de magával Hitlerrel is személyesen tárgyaló François Darlan admirálisra bízták.²¹⁷

Ugyanakkor Louis Rivet ezredes, aki Deuxième Bureau-t vezette, megalapította a Bureau des Menées Antinationales (Nemzetellenes Tevékenységek Irodája [BMA]) nevű szervezetet, amely hivatalosan a kommunista tevékenységekkel és ellenállási mozgalmakkal szemben lépett volna fel.²¹⁸ Mindezt természetesen úgy, ahogyan azt a németekkel kötött fegyverszüneti megállapodás feltételei megengedték, nemkülönben a Vichy vezetés. Kissé ellentmondásos ugyanakkor a szervezet létrejöttének pontos háttere.²¹⁹ Ugyanis egyes források szerint nem sokkal Franciaország 1940. júniusi veresége után – de még a Vichy kormányzat megalakulása előtt –, Rivet ezredes találkozott Paul Paillole századossal és a Deuxieme Bureau többi (egykori) tagjaival, s egyeztettek a jövőről, ami egy francia katona számára 1940 nyarán nem tűnt túlzottan biztatónak. Ebbéli közös gondolkodásban segítségükre volt még Maxime Weygand tábornok is. Az említett közös elmélkedés eredménye lett az a gondolat, miszerint

²¹⁶ Uo.

²¹⁷ Laurent, Sébastien-Yves: The free French secret services: Intelligence and the politics of republican legitimacy, *Intelligence and National Security* 15(2000)/4, 19-41.

²¹⁸ Forcade, Olivier: Services spéciaux militaires, dans *Dictionnaire historique de la Résistance*, Robert Laffont, Paris, 2006, 211-213.

²¹⁹ Paxton, Robert: *L'Armée de Vichy: Le corps des officiers français 1940-1944*, Paris, Tallandier, 2004.

valahogyan újjá kellene éleszteni a francia kémelhárítást, még hozzá a berendezkedő németek ellen. Így valójában a BMA – legalábbis Rivet ezredes kissé ellentmondásos emlékiratai szerint – valójában a németekkel való kollaboránsok üldözésének volt a fedőszerve.²²⁰

1942 augusztusában a Vichy-Franciaország vezetése – nevezetesen Pierre Laval miniszterelnök és Darlan admirális – egy új kémelhárító szervezetet hozott létre, a Service de Sécurité Militaire-t.²²¹ Ennek élére nem találtak alkalmasabb személyt, mint Paillole-t, aki természetesen elfogadta ezt az újabb fontos feladatot. Mindazonáltal kijelenthető, hogy ebben a két éves időszakban, vagyis 1940–1942. között Paillole korlátozott mennyiségű információt, de mégiscsak átadott az angolszász szövetségeseknek, valamint segített azoknak az ellenállóknak, akiket személyesen már korábban ismert. Tevékenysége azonban a németeknek (is) gyanússá vált, s 1942 novemberében kénytelen volt elhagyni Franciaországot és elmenekülni az akkor már szövetségesek ellenőrizte Észak-Afrikába.²²²

A „SZABAD FRANCIÁK”

Mindezek mellett 1940. július 1-jén a londoni száműzetésben lévő szabad francia kormány létrehozta a saját hírszerző szolgálatát. Charles De Gaulle tábornok André Dewavrin őrnagyot bízta meg a szervezet megszervezésével, majd operatív irányításával. A szervezet eredeti neve Service de Renseignements (SR) volt, de 1941. április 15-én Bureau Central de Renseignements et d'Action Militaire (Hírszerzési és Katonai Akciók Központi Hivatala [BCRAM]), majd 1942. január 17-től Bureau Central de Renseignements et d'Action (Információs és Műveleti Központi Iroda [BCRA]) néven működött tovább a szervezet.²²³

A BCRA(M) szervezeti struktúrája, amely – talán nem meglepő – de számos alkalommal változott kisebb-nagyobb mértékben, minden olyan tevékenységet leképzett, amely egy ilyen jellegű szervezet esetén szükséges, legyen szó katonai akciókról, hírszerzéséről, kémelhárításról vagy éppen „politikai, nem katonai” tevékenységről.²²⁴

Az elnevezésváltoztatások természetesen azt is jelentették, hogy a feladatrendszere is némileg változott a régi-új szervezetnek. 1943 októberében az

²²⁰ Rivet, Louis: *Carnets du chef des services secrets, du Front Populaire a Vichy*, Nouveau Monde éditions, 2010, 11-24.

²²¹ V. ö.! Paillole, Paul: *Services spéciaux (1935-1945)*, Robert Laffont, Collection Vécu, 1975.

²²² Paillole azonban a De Gaulle – Giraud vitában „rossz” oldalra állt, mi több megpróbált segíteni Petain marsallnak is a háború utolsó szakaszában, hogy elhagyhassa Franciaországot. A háború után semmilyen állami, katonai vagy titkosszolgálati pozíciót sem kapott Paillole, aki életét ezek után önnön nagyságának és az ellenállásban betöltött fontosságának bizonyítására szánta, csekély sikerrel.

²²³ Henri Giraud és Charles de Gaulle 1943-as kibékülése után a francia nemzeti felszabadító bizottság elrendelte a BCRA és a Rivet titkos hírszerző szolgálatának egy új struktúrába való egyesítését. Ez természetesen Louis Rivetnek nem tetszett, így lemondott minden tisztségéről.

²²⁴ Laurent, Sebastien-Yves: The free French secret services: Intelligence and the politics of republican legitimacy, *Intelligence and National Security*, 15 (2000)/4, 19-41.

egyesülés befejeződött, és az egész a Direction générale des services spéciaux (Különleges Szolgálatok Főigazgatósága (DGSS) nevet vette fel, irányítását Jacques Soustelle volt információs biztosra bízta. A szervezet nevét azonban 1944. október 26-án Direction générale des études et recherches-re (DGER) változtatták. A szervezetet a nepotizmus, a hatalommal való visszaélés és politikai viszályok sora jellemezte, így Soustelle-t viszonylag hamar leváltották igazgatói pozíciójából, utódja pedig a kipróbált Andre Dewavrin lett.²²⁵

Látni kell azonban azt is, hogy a De Gaulle tábornokhoz köthető szabad francia szervezetek (vagy szolgálatok?) csak az angol társzervekkel (SOE RF részleg, Secret Intelligence Service / MI6 R szekció) együttműködve tudtak eredményeket felmutatni, kisebb-nagyobb sikereket elérni. Még akkor is, ha ezeknek megvolt a maguk – gyakran igen magas – áruk. Ugyanakkor a BCRA(M) léte, aktivitása és áldozatai igencsak jól jöttek De Gaulle tábornoknak, amikor a szövetségesekkel tárgyalt akár általában a háború utáni Franciaországról, vagy éppen a francia szerepvállalásról.

SZOVJETUNIÓ

A szovjet állambiztonsági szerveket mindig is körül lengte valamilyen különleges misztikum, amelyre vélelmezhetően aztán maga a szerv, vagy fogalmazzunk pontosabban: a szervek is „rásegítettek”. Látni kell, hogy 1917-től kezdődően a szovjet államvédelmet számos alkalommal átszervezték, már a II. világháború előtt is. Nyilván, ezeknek – fogalmazzunk kissé eufemisztikusan – az újragondolásoknak megvoltak a maguk okai.

Mint a világ legtöbb országában, így a Szovjetunióban is a belügyminisztérium, vagyis ebben az esetben a Народный комиссариат внутренних дел (Belügyi Népbiztosság [НКВД–NKVD]) játszotta a központi szerepet az ország (állam)védelmében. Korszakunkban Lavrentyij Berija töltötte be a belügyi népbiztosi posztot. A Szovjetunió hírszerző szolgálata és titkosrendőrsége 1934 júliusától egészen 1941 februárjáig az NKVD felügyelete alatt működött. A népbiztosság feladata igencsak szerteágazó volt, így ide tartozott a rendőrség mellett a tűzoltóság, a határőrség, de még a levéltárak irányítása is, nemkülönben az állambiztonsági szervezetrendszer irányítása is, így például a GULAG és az Állambiztonsági Főigazgatóság (Главное управление государственной государственной безопасности, ГУТБ (GUGB)).

1941. február 3-án a NKVD-ből kivált a Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztossága (NKGB). Az NKVD népbiztosa maradt L. P. Berija, míg az NKGB népbiztosa pedig Vsevolod Nikolayevich Merkulov lett, helyettese pedig Ivan Alexandrovics Szerov.

Az NKVD és az NKGB 782/B265M számú irányelve alapján 1941. március 1-től az NKGB feladatai a következők voltak:

1. hírszerző tevékenység végzése külföldön;

²²⁵ A háború végén alaposan átszervezték a rendszert, 1945. december 28-ai hatállyal létrehozva a modern francia kémelhárító szolgálatot, a Service de documentation extérieure et de contre-espionnage (SDECE, vagyis a Külföldi Dokumentációs és Kémelhárító Szolgálat).

2. kémelhárítás (ellen- és támadóoldalon egyaránt);
3. külföldi különleges szolgálatok által a Szovjetunió területén szervezett szabotázs és terrorcselekmények elleni küzdelem;
4. szovjetellenes pártok és ellenforradalmi szervezetek behatolása és felszámolása;
5. az ideológia felügyelete a szovjet társadalomban;
6. magasabb párt- és kormánytisztviselők védelme.

Az Állambiztonsági Főigazgatóság a Közös Állampolitikai Igazgatóságból (vagy OGPU-ból) fejlődött ki. 1941. február 3-án a GUGB-NKVD Különleges Szakosztálya (vagyis OO) (a katonai kémelhárításért felelős) a hadsereg és a haditengerészet (RKKA, illetve RKKF) részévé vált. A GUGB-t az NKVD Szovjetunió belüli szervezetként feloszlatták. A GUGB-ben működő egységeket átszervezték, és az újonnan megalakult Állambiztonsági Népbiztosság vagy NKGB magját képezték.²²⁶ A korábbi GUGB osztályait igazgatóságokra nevezték át.

A Szovjetuniót ért német támadás sokként érte a Vörös Hadsereget, habár számos figyelmeztető jel volt, nemkülönben Richard Sorge jelentései.²²⁷ Az első napok sokja után azonban nem csak a Vörös Hadsereget, hanem általában véve is igyekezett a szovjet vezetés újra vagy újjászervezni a különböző erőforrásokat. Ennek keretében 1941 júliusában a NKGB-t és az NKVD-t ismét egy népbiztosságban egyesítették, de nem GUGB-ként, hanem teljesen különálló igazgatóságokként. 1941. július 20-án a Vörös Hadsereg és a légierő kémelhárítása visszakerült az NKVD-hez, ezen belül is a Viktor Abakumov vezetése alatt álló Különleges Osztályok Igazgatóságaként, majd 1942 januárjában a haditengerészet elhárítása követte.²²⁸

1943-ban az NKGB-t ismét önálló szervezetté tették, vagyis kivált az NKVD-ből.²²⁹ Ennek okát már nem annyira a háborúban kell keresni, hanem sokkal inkább abban, hogy a szovjet vezetés elkezdte a felkészülést Közép- és Kelet-Európa egyes részeinek – első lépésben – katonai megszállására. Az újfent létrehozott Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztosság vezetője a kipróbált állambiztonsági vezető, V. N. Merkulov lett. Mindezekkel párhuzamosan létrejött a SMERSH – sokat sejtetően a „Smert' Shpionam” (Halál a kémekre) kifejezésből eredeztetve –, amelyet eredendően a Vörös Hadsereg kémelhárítási egységeként szerveztek meg.²³⁰

Sokat elmond a szovjet vezetés stratégiai gondolkodásáról, hogy komoly igényként jelent meg az idegen nyelvi tanfolyamok indítása. Ez az állambiztonsági szervek részére, illetve a nagy honvédő háború kapcsán a Vörös Hadsereg számára is különösen fontos kérdéssé, igénnyé vált. 1942. december 22-én az Állambiztonsági Főiskolában idegen nyelvű tanfolyamokat szerveztek a képzett operatív fordítók

²²⁶ Az OO GUGB NKVD-n belüli hivatalos felszámolását február 12-én jelentette be az NKVD és az NKGB Szovjetunió 00151/003 számú közös rendelete

²²⁷ Mader, Julis – Stuchlik, Gerhard – Pehnert, Horst: *Dr. Sorge jelenti Tokióból*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968.

²²⁸ http://www.fsb.ru/fsb/history/archival_material/Dengi.htm (letöltés ideje: 2023. november 12.)

²²⁹ http://www.fsb.ru/fsb/history/archival_material/Dengi.htm (letöltés ideje: 2023. november 12.)

²³⁰ https://encyclopedia.mil.ru/files/VOV/tom6/VOV_Vol6_469-565_Chap9.pdf (letöltés ideje: 2023. november 12.), 480-481.

felkészítésére angol, francia, német, olasz, japán, török, svéd, finn és lengyel nyelvekből. Az idegen nyelvi tudás további fejlesztésére 1943 januárjában idegen nyelvi rövid tanfolyamokat hoztak létre.²³¹

NÉMETORSZÁG – A HAGYOMÁNYOS SZÖVETSÉGES

Ha a náci Németország állambiztonsági szervrendszerét nézzük, akkor látnunk kell, hogy egyrészt voltak hagyományosnak mondható szolgálatok, amelyek közül talán az Abwehr a legismertebb, amely egy hagyományosnak mondható katonai hírszerző szerv volt, munkáját 1920 óta végezte. Ugyanakkor az Abwehr gyökerei természetesen még a császári Németország korába nyúltak vissza. A náci párt 1933-as hatalomra kerülése után azonban, mondhatni szinte természetesen, de az állambiztonság területére is betüremkedett a politika. Vagyis az NSDAP igyekezett a már meglévő és működő SS titkosszolgálatokat, „pártrendőrségeket” immár az állami szolgálatba bevonni. Vagyis a gyakorlatban a náci párt érdekeinek alárendelni ezeket a területeket is. Mindez azt eredményezte, hogy a rendszerben párhuzamosságok jöttek létre, komoly harc folyt az erőforrásokért, és természetesen mindegyik szervezet szeretett volna – lehetőleg gyorsan – komoly eredményeket felmutatni az NSDAP legfelsőbb vezetésének. Ugyanakkor látható volt, mindössze néhány év eltelte után, hogy ez a párhuzamos és versenyztetésre kényszerített struktúra nem eléggé hatékony, nem eléggé megbízható, hiszen a szervek legalább annyira voltak elfoglalva egymással, mint a Birodalom vélt és valós ellenfeivel. A '30-as évek végén a háborúra készülő német vezetés egyszerűen nem engedhette meg magának, hogy a rendészeti és titkosszolgálati területen „rendetlenség legyen”.

A döntés, miszerint egységes szervezet hoznak létre végül Heinrich Himmler SS-Reichsführer döntése volt, s hivatalosan 1939. szeptember 27-én létrejött a Reichssicherheitshauptamt (Birodalmi Biztonsági Főhivatal (RSHA)). A levelezésben az RSHA-t gyakran RSi-H-nak rövidítették, hogy nehogy összetévevessék az SS-Rasse- und Siedlungshauptamt-tal (RuSHA – SS Race and Settlement Office).

Az RSHA megalakulásával Himmler egy szervezetben egyesítette a náci párt hírszerző szolgálatát (Sicherheitsdienst (SD)), a névleg a Belügyminisztérium alá tartozó Sicherheitspolizei-vel (SiPo – Biztonsági rendőrség), amely két alosztályból állt, úgy, mint a Geheime Staatspolizei-ből (Gestapo – Titkos Állami Rendőrség) és a Kriminalpolizei-ből (Kripo – Bűnügyi Rendőrség).

Az RSHA létszáma ennek következtében óriási ütemben és dinamikusabban növekedett, főleg a második világháború alatt, hiszen a megszállás alatt lévő Európában szükség volt egyre több és több RSHA-s alkalmazottra. Ugyanakkor az RSHA létrehozása nem változtatta meg a náci Németországon belül azt a centralizációs tendenciát, miszerint minden fontos(abb) szervezet közvetlen kapcsolatban állt Adolf Hitlerrel, hiszen a Birodalomban minden fontos döntés végső soron az övé volt.

²³¹ Dragon Sándor: Az orosz állambiztonság rendszere Az orosz állambiztonsági szervek oktatásának és képzésének fejlődése a történelem és a vezetélmélet tükrében, *Nemzetbiztonsági Szemle*, 10(2022)/2, 87.

Heydrich az RSHA vezetője maradt egészen 1942 közepéig, amikor is május 27-én egy cseh ellenállókából álló különítmény merényletet nem követett el ellene.²³² Heydrich halála után fél évig maga Himmler felügyeli az RSHA-t, majd 1943 januárjában kinevezi Ernst Kaltenbrunner SS-Obergruppenführert a szervezet élére. Kaltenbrunner szinte a háború végéig vezeti az RSHA-t, Heinrich Müllert csak 1945. áprilisában nevezik ki az RSHA vezetőjének – lényegében az utolsó hetekre... Az RSHA vezetőjének hivatalos megnevezése Chef der Sicherheitspolizei und des SD-nek (a biztonsági rendőrség és a biztonsági szolgálat főnöke) volt.

A fentebb említett szervezetek integrációja után az RSHA-t alapvetően hét „irodára” (Amt), ha úgy tetszik szervezeti egységbe szervezték, nevezetesen:

1. Amt I, "Adminisztráció és Jogi", eredetileg Dr. Werner Best SS-Gruppenführer vezette, majd 1940-től Bruno Streckenbach SS-Brigadeführer, 1944 áprilisában pedig Erich Ehrlinger vette át az osztály vezetését;
2. Amt II, „Ideológiai Nyomozás”, vezetője Franz Six SS-Brigadeführer professzor;
3. Amt III., „Német életér”, az Otto Ohlendorf SS-Gruppenführer által vezetett az Inland-SD volt az SS információgyűjtő szolgálata Németországon belül. A háború előtt foglalkozott még a német határokon kívül élő német nemzetiséggel, pro forma elsősorban a kulturális kérdésekkel;
4. Amt. IV., „Az ellenzék elnyomása”, vagyis a Geheime Staatspolizei (Gestapo), amelynek vezetője Heinrich Müller SS-Gruppenführer volt²³³;
5. Amt V, "A bűnözés visszaszorítása" Kriminalpolizei (Kripo), eredetileg Arthur Nebe SS-Gruppenführer, később Friedrich Panzinger SS-Oberführer vezette az osztályt. Ez az ún. Bűnügyi Rendőrség, amely súlyos, de nem politikai bűncselekményekkel foglalkozott. Az Amt V Reichskriminalpolizeiamt (Reich Bűnügyi Rendőrségi Osztály vagy RKPA) néven is ismerték;
6. Amt VI, "Külföldi Hírszerző Szolgálat" vagy Ausland-SD, eredetileg Heinz Jost SS-Brigadeführer, később pedig Walter Schellenberg SS-Brigadeführer vezette;
7. Amt VII, "Ideológiai kutatás és értékelés" a II. Amt rekonstrukciója volt, amelyet Dr. Franz Six SS-Brigadeführer professzor felügyelt, majd később Paul Dittel SS-Obersturmbannführer vezette. Feladata az antiszemita- és szabadkőműves – ellenes propaganda létrehozása, ennek segítségével a közvélemény megszólaltatása (befolyásolása) volt, valamint általában véve a náci befolyásolás hatékonyságának figyelése.

Csak ha ezt a pusztát felsorolást nézzük, akkor két dolog eléggé világosan látszik. Egyik, hogy a korábban létezett szervezetek kvázi megmaradtak, legalábbis elnevezésben. Ez nyilván felveti azt a kérdést is, hogy mennyire dolgoztak, dolgozhattak önállóan. A másik, amit érdemes megfigyelni, hogy pusztán az egyes

²³² Heydrich csak 1942. június 4-én halt meg, ugyanis az ellene elkövetett merénylet során csak megsebesült, kórházba szállították, ahol azonban sebe elfertőződött.

²³³ Müller 1945 májusában nyomtalanul eltűnt, s bár az amerikai szovjetek is keresték, semmilyen nyomot nem találtak, ami nyomára vezethetett volna. Egy ellenőrizetlen forrás szerint a háború után Müller átállt (át kellett állnia?) a szovjetekhez.

amt-ok nevei is milyen jól visszatükrözik, az ideológia, a politikai célok és szakmaiság egybemosódását a náci III. Birodalomban.

OLASZORSZÁG – MAGYARORSZÁG RÉGI SZÖVETSÉGESE

Az első világháborúban győztes, de a békében mégiscsak vesztes Olasz Királyság politikai élete a '20-as évek elején meglehetősen turbulens volt. Végül Benito Mussolini Duceként vette át az ország vezetését 1922-ben. A hatalomátvétel nyilván együtt járt az állami szervek átszervezésével is, ezen belül az olasz diplomácia újragondolásával a '20-as évek végén, amelyről a „Diplomáciai háttér – avagy Európa 1939–1945 közötti változásairól és benne Magyarországról” című fejezetben már részletesen szövegtünk. De hogy nézett ki az olasz hírszerző, illetve elhárító szervezet?

A katonai hírszerzést és elhárítást végző Servizio Informazioni Militari (SIM) 1925 októberében jött létre, vagyis alig 3 évvel a fasiszta hatalomátvétel után, központja pedig a Forte Braschiban volt. Ugyanakkor tevékenységét a Servizio Informazioni Aeronautiche (Légierő Információs Szolgálat [SIA]) és a Servizio Informazioni Segrete (Haditengerészeti Titkos Információs Szolgálat [SIS]) is támogatta. A következő 10 éven belül a SIM egy tisztán katonai hírszerző és kémelhárító szolgálatból egy modern, átfogó, a teljes hírszerzési területet lefedő szolgálattá fejlődött, amely képességei kiterjedtek nem csak Európára, hanem azon kívülre is. Ne feledjük, a Ducenak komoly tervei voltak nemcsak Európában, hanem Afrikában is. 1927. február 6-án közvetlenül a hadsereg Főparancsnoksága alá helyezték, és immár mindhárom fegyveres erő belső és külső biztonságáért is a SIM felelt.²³⁴ A szervezet fontosságát jól mutatja, hogy 1934-ben az olasz vezetés megduplázta a SIM költségvetését, de a SIM szakosodott részlegeinél szolgálók létszáma is jelentősen megnőtt, nemkülönben az ügynököké a '30-as évek derekán.²³⁵

A SIM szigorúan katonai feladatok ellátására a hadsereg vezérkari főnökének, a nem katonai jellegű feladatok ellátása érdekében a hadügyminiszter-helyettesnek volt alárendelve. A SIM öt fő szervezeti egységből állt:²³⁶

1. Sezione Calderini (az olasz határokon túli „támadó” hírszerzési műveletekkel, beleértve a szabotázsot is);
2. Sezione Zuretti (adatelemzés és értelmezés);
3. Sezione Bonsignore (kémelhárítás) 1940–1941 között rövid ideig ez a rész levált a SIM-ről, és önálló szolgáltatássá vált Controspionaggio Militare e Servizi Speciali (Katonai Kémelhárítás és Különleges Szolgálatok [CSMSS]) néven. 1941 januárjában visszaállították SIM-re;
4. Sezione Crittografica (Rejtjelezés) ez a rész külföldi rendszereket támadott meg, és titkosított kódokat készített az Olasz Királyi Hadsereg és a Flotta számára;

²³⁴ Richelson, Jeffrey: *Foreign Intelligence Organizations*, Ballinger Publishing Company, 1988., 104.

²³⁵ Sullivan, Brian R.: *The Italian Armed Forces, 1918-1940.*, in: Millet, Allan R. and Williamson Murray (ed.): *Military Effectiveness*, Vol. 2: *The Interwar Period* (Boston: Unwin Hyman, 1988), 192.

²³⁶ Pasqualini, Maria Gabriella: *Carte segrete dell'intelligence italiana*, Vol. II: 1919-1949. Rome: Ministero della Difesa, 2007., 156.

5. Sezione personale e amministrativa.

Ahogy arra utaltunk, az olasz vezetést a spanyol polgárháború és az Etiópia elleni hadjárat kötötte le a '30-as évek második felében. Tény, hogy a SIM hatékony, pontos és szakszerű munkát végzett, így tevékenysége nagyban hozzájárult Spanyolországban Franco, míg Etiópiában az olasz győzelemhez.

S bár 1939-ben a Duce még országa semlegességének híve volt, de ez 1940-re alaposan megváltozott, maga is komoly és önálló hadi sikereket akart immár elkönyvelni. A SIM nem sokkal Olaszország második világháborúba való belépése előtt számos jelentést készített magának Mussolininek is, hogy az ország egyszerűen nincs felkészülve egy komoly háborúra. Mussolini reakciója egyértelmű és egyben beszédes volt: a SIM vezetőjét, Giacomo Carboni dandártábornokot leváltották beosztásából...²³⁷

A háború alatt a SIM működését még az angolok is igencsak hatékonynak minősítették. Így a SIM például előre jelezte a szövetségesek észak-afrikai partraszállását, amely információt azonban a németek egész egyszerűen nem vettek figyelembe.²³⁸ Érdekes és egyben nehezen magyarázható, hogy Mussolini és az olasz katonai vezetés számos esetben nem vette figyelembe a SIM, vagyis a saját titkosszolgálatának jelentéseit, és főleg figyelmeztetéseit az angolszász hadseregek várható műveletheiről.

Maga a SIM az alábbi szervezeti egységekből állt:

- Sezione Calderini – támadó hírszerzési osztály;
- Sezione Zuretti – elemző és értékelő osztály;
- Sezione Bonsignore – kémelhárító osztály²³⁹;
- Sezione Crittografica – rejtjelező osztály;
- Sezione personale e amministrativa – személyis és adminisztratív osztály.

Közvetlenül az olasz kapituláció előtt Pietro Badoglio tábornok egyik védencét, a korábban leváltott Giacomo Carbonit visszahelyezte a SIM élére (1943. szeptember). A fegyverszünet után sok SIM-ügynök folytatta a munkát, immár a megszálló németek ellen. A SIM-et végül 1944-ben feloszlatták, és a vezérkaron belül a következő néhány évben egy kis hírszerző iroda működött. A szövetségesek csak 1949-ben engedélyezték az olaszok számára egy valódi hírszerző, illetve elhárító szolgálatot, amely Servizio Informazioni Forze Armate (Fegyveres Erők Hírszerző Szolgálat) [SIFAR] néven kezdte meg működését.

1938-ban Gamba tábornok, a SIM kriptográfiai irodájának vezetője együttműködést kért elemzési munkában az Oberkommando der Wehrmacht Chiffrierabteilung (Wehrmacht Főparancsnokságának titkosítási osztálya [OKW/Chi]). A németekkel végül megállapodtak abban, hogy a francia diplomáciai és katonai rendszerekkel kapcsolatos eredményeket megosztják egymással. Ez az

²³⁷ Gibson, Hugh (szerk.): *Gróf Ciano naplója 1939-1943 (I. kiadás)*, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., é. n., 1939. május 2-ai bejegyzés

²³⁸ Carboni, Giacomo: *Memorie segrete 1935-1948*, Firenze, Parenti, 1955.

²³⁹ 1940 és 1941 között egy rövid időre ez a szakasz kivált a SIM-ből, és Controspionaggio Militare e Servizi Speciali néven önálló szolgálatként működött, de 1941 januárjában megszüntették különállóságát és újfent a SIM egyik egysége lett.

együttműködés kibővült, és olyan fontos kriptológiai anyagokkal látta el a németeket, mint például az Egyesült Államok katonai hírszerzési kódjai. A SIM biztosította az OKW/Chi-t is egy elfogott svéd diplomáciai kódkönyvvel és egy török kóddal, amelyet OKW/Chi próbált feltörni. A SIM és az Abwehr között azonban jóval kevesebb volt az együttműködés. A SIM nem bízott abban, hogy az Abwehr betartja az olyan típusú megállapodásokat, mint hogy nem üzemeltetnek titkos hálózatokat Olaszországban. A SIM figyelemmel kísérte a német hírszerzés tevékenységét és az olaszországi ügynökeit. A háború előre haladtával a német-olasz kapcsolatok egyre feszültebbé váltak, hiszen a németek egyre kevésbé bíztak meg az olaszokban. Az olaszországi fasiszta rezsim bukása után Alfred Jodl megtiltott minden további kapcsolatot és innentől kezdve semmilyen ügynökségi kapcsolatfelvétel vagy anyagátadás, vagy információcsere nem történt a SIM és az OKW/Chi között.²⁴⁰

A háború alatt a SIM más tengely hírszerző szervezettel is aktívan együttműködött, így Japánnal, Finnországgal és Magyarországgal. Rendszeres időközönként technológiai és információcsere zajlottak a japánok által megszállt Malájföld területén található Penang tengeralattjáró-bázison, amely az olasz Regia Marina, a német Kriegsmarine és a birodalmi japán haditengerészet tengely államok tengeralattjáróit szolgálta ki. A magyarok összekötő tiszteket delegáltak Rómába, akik adott esetben a magyar szervek munkájának eredményeit az olaszok rendelkezésére bocsátották.²⁴¹

Az olasz kiugrás vagy átállás során 1943. július 24-én bár Mussolinit letartóztatták, de Otto Skorzeny egy tőle megszokott kissé teatrális akció keretében szeptember 12-én kiszabadította a Ducét. Ezek után azonban az egykori nagyhatalmú olasz diktátor végleg a németek, pontosabban Hitler bábjává vált. A németek – saját szempontjukból nézve teljesen logikusan – természetesen nem adhatták fel az általuk megszállva tartott olasz területeket. Így 1943. december 1-jén Olasz Szociális Köztársaság (más formában: Saloi Köztársaság) néven lényegében kreáltak egy államot Mussolininek, amelyet csak a németek legszorosabb és még megmaradt szövetségesei voltak hajlandóak elismerni. A németek mellett végig kitartó olasz fasiszták természetesen megszervezték az új olasz állam új titkosszolgálatát is: a Defensive Information Servicet (SID). Érdekes tény, hogy a SID egy hónappal a hivatalos megalakulása előtt már – de facto – működött.²⁴² A SID volt a Saloi Köztársaság egyetlen információs szerve, amely a kémkedési, a kémelhárítási és a katonai rendőrségi feladatokat is ellátta.

Az első parancsnoka Vittorio Foschini, egy németellenes egykori újságíró volt. Őt azonban 1944. február végén az SS elrabolta, és Németországban eltűnt. Utódja Candeloro De Leo alezredes lett, akit alapvetően egy tehetséges, de végtelenül

²⁴⁰ Alvarez, David: *Axis Sigint Collaboration: A Limited Partnership*, in Alvarez, David (ed.): *Allied and Axis Signals Intelligence in World War II*, London, 1999., 5-6.

²⁴¹ V. ö.! Tóth Antal: *Az olasz–magyar katonai kapcsolatok alakulásának értékelése a katonai együttműködés, az olasz fegyverszállítások és a korabeli magyar katonai sajtó tükrében, a Versailles-i békétől Magyarország Jugoszlávia elleni hadba lépéséig*, egyetemi doktori értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem

²⁴² Gurrey, Donald: *Across the Lines. Axis Intelligence and Sabotage Operations in Italy, 1943-45*, Turnbridge Wells, Parapress, 1994, 68-71.

gátlástalan figurának írtak le a kortársak.²⁴³ De Leo ugyan aláírt egy megállapodást az Abwehrrel, de ez a SID tevékenységét mégsem segítette, mivel a németek általában vett fenntartása ekkorra már teljessé vált az olaszokkal szemben.

1944 márciusában a SID az alábbi osztályokból állt:²⁴⁴

- OMEGA szekció: a külföldi hírszerzés lett volna a feladata, de a németek bizalmatlanok voltak vele szemben, lényegében csak formálisan létezett;
- DELTA szekció: feladata a kémelhárítás volt;
- SIGMA szekció: belső elhárítás volt a feladata, amely magába foglalta az információk gyűjtését a civil lakosságról, annak állapotáról és hangulatáról, valamint arról, hogy a különböző társadalmi osztályok miként ítélik meg az új Mussolini-féle rezsimet, illetve a németeket. Nem meglepő, de a SIGMA jelentései a megszálló német szerveket is érdekelték.
- A Centro Raccolta e Elaborazione Notizie a kapott hírszerzési információk értékelésével foglalkozott. Ennek egyik részlege végezte a szövetséges kódok és rejtjelek feltörését. Érdekes, hogy ezt az egységet Luigi Donini fregattkapitány vezette, akinek angol származású volt a felesége. Nem meglepő, hogy mind a részleg, mind pedig Donini a Gestapo éber felügyelte alatt állt.
- KAPPA szekció (Kommunikáció): ez a rész W/T készüléket telepített, hogy Mussolini közvetlen kapcsolatot tarthasson a SID központtal, valamint a római, firenzei és más fontos központok irodáihoz hasonló létesítményeket, a kriptográfiai ág által biztosított kódok segítségével. A szekció felszereltsége azonban roppant hiányos volt mind minőségben, mind mennyiségben.
- ZETA szekció: feladata a postai cenzúra volt egész Olaszország területén.

A SID-t értelem szerűen Olaszország felszabadítása után, egész pontosan 1945. április 25-én teljesen felszámolták.

²⁴³ Gurrey, 70.

²⁴⁴ Gurrey, 70-73.

A MAGYAR KÉMELHÁRÍTÁS A VILÁGHÁBORÚ ELŐESTÉJÉN, 1939-BEN

Szervezeti kérdések

Talán érdemes tisztázni a korabeli szervezeti keretek tárgyalásakor, hogy ebben a korszakban még nem létezett különálló vagy önálló szervként, dedikáltan „*csak és kizárólag*” hírszerzéssel és/vagy kémelhárítással foglalkozó önálló szerv Magyarországon. Ez természetesen nem azt jelentette, hogy ezek a feladatok nem léteztek volna, sőt: a 30-as évek végétől egyre több, komolyabb és mélyebb ismereteket igénylő munka volt mind a hírszerzés, mind pedig a kémelhárítás. Tehát a kérdés csupán az, hogy melyek voltak azok a szervek, amelyek – fogalmazzunk így – az államvédelem munkájában így vagy úgy, de – aktívan és adott esetben kezdeményezően részt vettek.

Ha a mai fogalmaink szerint vett polgári hírszerzést nézzük, talán ott a van a legkevesebb igazán konkrét ismeretünk és forrásunk. Nem vitás, hogy a Külügyminisztérium, a magyar diplomaták – már csak munkájukból kifolyólag – rengeteg információhoz jutottak, vagy adott esetben maguk is át tudtak adni üzeneteket, ha kellett, akkor akár félhivatalos úton is. Ezt támasztja alá a Külügyminisztérium Politikai Osztályán található iratanyag pusztá mennyiségén túl, azok tartalma is, amelyek – fogalmazzunk így – igen aktív adatgyűjtő tevékenységre utalnak. (Vesd össze a Levéltári forrásokról szóló fejezetben leírtakkal!) Joggal tehetjük fel a kérdést, hogy vajon pontosan milyen forrásokból származnak az információk, hogyan jutott a magyar diplomáciai apparátus ezek birtokába. Ugyanakkor ez a fajta valóban széleskörű ismeretanyag azt is feltételezteti, hogy a Külügyminisztérium tisztában volt az egyes események valós súlyával és a világ folyásának irányával. Szintén nincs okunk annak ellenkezőjét gondolni, hogy a külügyi vezetés ezeket az információkat ne tárta volna a miniszterelnök, illetve a kormányzó elé.²⁴⁵

Nyilvánvaló ugyanakkor az, hogy a magyar diplomaták tevékenységét a diplomáciai szokásjog, illetve az adott ország területre vonatkozó jogszabályai igen erősen behatárolták már ekkor. Ugyanakkor a magyar diplomaták – sok egyéb feladatuk mellett – tartották a kapcsolatot az adott országban élő, illetve az ott dolgozó magyarokkal is. Ez nyilván komoly lehetőség volt egyben arra, hogy a magyar diaszpóráról minél több információhoz jussanak. Tudjuk, hogy a magyar diaszpóra ekkor (is) erősen megosztott volt, illetve a Horthy rendszer számos ellenfele és ellensége élt külföldön. Utóbbi csoport ugyanakkor nem biztos, hogy feltétlenül kereste a kapcsolatot a magyar állam hivatalos képviselőivel. Ugyanakkor sokan gazdasági okból hagyták el Magyarországot, és lényegében semmilyen politikai aktivitást sem fejtettek ki. Akár egyik, akár a másik csoportba tartozott valaki, szinte

²⁴⁵ Talán érdemes rögzíteni azt, hogy a háború alatt Bárdossy, Kállay és Sztójay miniszterelnöki pozíciójuk mellett egyben a külügyi tárcát is vezették, de még Teleki Pál is, ugyan csak átmeneti jelleggel 1941. január 27. és február 4. között.

biztos lehetett benne, hogy a Külügyminisztérium igyekezett róla minden információt és adatot összegyűjteni és rögzíteni.²⁴⁶

Ha a következő lépésként a katonai hírszerzést és elhárítást szeretnék görcső alá venni, akkor egy kicsit összetettebb szervezeti felépítést kell részleteire bontanunk. Egyrészt, az Osztrák-Magyar Monarchia korából jól ismert Evidenzbüro kötelékében számos magyar, illetve magyarországi származású tiszt szolgált hosszabb – rövidebb ideig, vagyis nekik volt egyfajta szakmai tapasztalatuk és hátterük.²⁴⁷ Sokan közülük aztán „*a forradalmak korában*” is hasonló területen szolgáltak beszéljünk akár a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregéről²⁴⁸, akár a Horthy nevével fémjelzett Nemzeti Hadseregről, illetve a Fővezérségről.²⁴⁹

Az 1920-as trianoni béke azonban számos katonai kérdésben korlátozta a Magyar Királyságot, így például nem állíthatott fel vezérkart sem. A számos és szigorú előírások betartását a Szövetséges Ellenőrző Bizottság volt hivatott ellenőrizni és betartatni. Az idő előre haladtával azonban – talán mondhatni: természetesen –, de a Bizottság figyelme és szigora is egyre jobban lankadt. Másrészt a magyar vezetés szinte mindig megtalálta annak módját, hogy miként kerülje meg a békeszerződésen rögzített korlátozásokat. Ugyanakkor a magyar vezetés – a helyzet és a rövid távú geopolitikai kilátások dacára már a 20-as évek elején kijelölte azt a két ellenséges országot, amelyek ellen katonailag is készülni kell: Csehszlovákia és Románia.²⁵⁰

Ahogy említettük, a vezérkart – de jure – nem lehetett létrehozni 1920 után, ezért a magyar vezetés a Honvédelmi Minisztérium egyik osztályát, nevezetesen a VI. számút, az ún. katonai főcsoportfőnökséget építették ki egy de facto vezérkarnak. Természetesen mindezt elrejtve a Szövetséges Ellenőrző Bizottság hivatalos szeme elől. Magától értetődően az ezen Főcsoportfőnökségnek alárendelt osztályok, illetve egyéb szervezeti egységek is rejtve kellett, hogy működjenek. Természetesen az egy másik kérdés, hogy a Bizottság menyire akarta, avagy nem akarta észrevenni a rejtett szervezeti egységeket.

A VI. katonai főcsoportfőnökség kebelében működött a VI/2. osztály, amelyhez a hírszerzés és kémelhárítás tartozott. Érdeemes megjegyezni, hogy az osztály hivatalos neve – sokat mondóan – „*Kommunista mozgalmak figyelemmel kísérése*” volt.²⁵¹ Az osztály azonban szinte a kezdetektől fogva számos alosztályra tagolódott, vagyis feladatrendszere a kezdetektől igencsak sokrétű volt. Az alosztályok között volt az elvi, a laboratóriumi és a rejtjelező nevű, valamint a „D” (defenzív) betűjelű kémelhárító alosztály. Szintén ehhez az osztályhoz tartoztak a katonai attasék is.

²⁴⁶ Kovács Tamás: Adalékok a magyar királyi külügyminisztérium szerepéhez az államvédelemben és az államrendészetben, *FONS*, 2008/1, 81-94.

²⁴⁷ Szakály Sándor: Az Evidenzbürótől Az Önálló Magyar Katonai Hírszerzés Megteremtéséig, *Felderítő Szemle*, 15(2016)2, 64-74.

²⁴⁸ Érdeemes megjegyezni, hogy a Vörös Hadseregben is a vezérkar 2. csoportja vitte a hírszerzést.

²⁴⁹ Erre vonatkozóan számos életrajzi adatot közöl: Szakály Sándor: *A 2. vkf. osztály: Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és elhárítás témaköréből 1918-1945.*, (2. javított és kiegészített kiadás) Magyar Napló, H. N [Budapest]: Veritas. 2015.

²⁵⁰ Árvai Zoltán – Gyarakai Károly: 100 éves az önálló magyar katonai felderítés, hírszerzés és elhárítás, 1918–2018, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019., 31.

²⁵¹ Árvai – Gyarakai, 151.

Magyar katonai attasék a kezdetektől fogva szolgáltak Bécsben, Berlinben, Varsóban, Rómában, Párizsban, Bukarestben, Belgrádban, Szófiában és Ankarában. A '30-as évek elején neveztek ki magyar katonai attasékat Londonba és Washingtonba. Az évtized közepétől pedig Moszkvába, majd nemsokára Svájcba, Finnországba (akkreditálva Stockholmba is) és Spanyolországba delegált a Magyar Királyság katonai attasékat. Amikor létrejött az önálló szlovák, majd horvát állam, akkor a Magyar Királyság természetesen ezekbe az országokba is delegált katonai attasékat.²⁵² Az országok pusztá felsorolásából is jól látszik, hogy a magyar katonadiplomácia már a kezdetektől fogva igen aktív tevékenységet folytatott és a fontosabb helyszíneken, fővárosokban képviseltette magát. Vagyis kijelenthető, hogy élő kapcsolatokkal és tapasztalatokkal rendelkeztek a katonai attasék, s így a magyar Honvédelmi Minisztérium.

Ahogy arra utaltunk, a trianoni békeszerződés betartottsága az idő múlásával enyhült. Így 1927-ben megindulhatott a magyar honvédség korlátozott fejlesztése is. Ennek keretében a trianoni békében engedélyezett 35000 fős létszám helyett immár 62500 főben határozták meg a honvédség maximális létszámát. Az átalakítás keretében hét vegyes dandárt állítottak fel.²⁵³ Az átszervezés részeként minden egyes dandárnál létrehoztak egy speciális alosztályt, amely a HM VI/2. osztálynak volt alárendelve.

A szervezeti egység a jól ismert nevét végül Gömbös Gyula miniszterelnöksége ideje alatt kapta meg, amikor az osztály nevét VI/2 osztályról hivatalosan is 2. vkf. osztályra változtatták meg.²⁵⁴ Látni kell azonban azt is, hogy az osztály – legyen bármi a hivatalos elnevezése – csak 1930-as évek közepétől volt képes igazából ellátni a neki kiszabott feladatokat. Ennek hátterében nyilván a régi-új osztály felszerelése, állományának feltöltése és kiképzése állhatott. Sokat elárul azonban az osztály – egyelőre, még csak informális – fontosságáról, hogy székhelye Budapesten, az I. kerületi Színház utca 7. szám alatt volt, amely igencsak közel van a Sándor-palotához, az egykori miniszterelnöki rezidenciához.

Hogyan is épült fel maga a Honvéd Vezérkar 2. vkf. osztály? Magának az osztálynak a vezetése egy osztályvezetőből, és egy osztályvezető helyettesből állt össze. Előbbi általában vezérkari ezredes vagy tábornok, míg az utóbbi általában vezérkari törzstiszt volt. Az általunk vizsgált időszakban öt vezetője volt az osztálynak:

Ujszászy István vezérőrnagy (1939. május 1. – 1942. augusztus 1.)

Vasváry József altábornagy²⁵⁵ (1942. augusztus 1. – 1943. február 1.)

Kádár Gyula vk. ezredes (1943. augusztus 1. – 1944. április 17.)

Kuthy László vk. ezredes (1944. május 4. – 1944. október 16.)

Zákó András vezérőrnagy (1944. október 16. – 1945. május 2.)

²⁵² Szakály az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása és működése a két világháború közötti Magyarországon 1918-1945, *Felderítő Szemle*, 7(2008)/Emlékszám, 19-45.

²⁵³ Arvai – Gyaraki, 55.

²⁵⁴ Szakály (2015), 19.

²⁵⁵ Vasváry József még csak ezredes volt, amikor a 2. vkf. Osztályt vezette. Csak később léptették elő tábornokká. Szakály (2015), 240-241.

Maga a 2. vkf. osztály alapvetően két nagyobb alcsoportból állt, élükön egy-egy vezérkari tiszttel. Ezek a Központi Offenzív Alosztály (KOFFA) és a Defenzív Alosztály (DEF) voltak.

A 2. vkf osztály kebelén belül, az ún. „Törzs”-ön kívül azonban további, speciális feladatokat ellátó alosztályok működtek úgy, mint:

- Nyilvántartó alosztály („Nyil”),
- 2 vkf. osztály személyügyi és anyagi-technikai alosztálya („K”),
- elvi és mozgósítási 2 vkf. alosztály („M”),
- saját, 2 vkf. részére siffré készítő alosztály („Y”),
- idegen hatalmak siffrémegejtő alosztálya („X”),
- segédhivatal, posta és futár alosztály („P”),
- laboratóriumi alosztály („Boszorkánykonyha”),
- irattár alosztály („Ytt”),
- rajzoló osztály („Kongók”),
- szabotázs és bakterológiai alcsoport,
- sajtó és propaganda alcsoport.

Szintén a 2. vkf. osztály alárendeltségében működött a budapesti 101. és később a nagyváradi 102. rádiófelderítő zászlóalj is.²⁵⁶

A Nyilvántartó alosztály kivételével mindegyik osztály élén egy vezető honvéd törzstiszt állt. A „Nyil” alosztály élén azonban az előírás értelmében egy vezérkari tiszt kellett, hogy álljon, aki alosztályvezetőként irányította a „Nyil” alosztály munkáját.²⁵⁷

Természetesen lényegében már a kezdetektől fogva kulcskérdés volt, hogy ki vezesse a 2. vkf. osztályt. Az osztály leendő vezetőjének ugyanis számos ember feltétlen bizalmát is kellett élveznie túl azon, hogy kiválóan felkészült tiszt volt. Kinevezéséhez természetesen szükség volt a honvéd vezérkar főnökének a beleegyezéséhez. Ugyanakkor a jelölt kiválasztásáról a vezérkar főnöke kikérte a külügyminiszter (!), a honvédelmi miniszter, a kormányzó katonai kabinet főnökének és a kormányzó főhadsegédjének véleményét. Ha és amennyiben ők valamennyien pozitív véleménnyel és támogatólag voltak az adott jelölről, akkor már „csak” Horthy Miklós kormányzónak, a honvédség legfőbb hadúrának a jóváhagyására volt szükség. Amint mindezek a személyek jóváhagyása megtörtént, csak akkor és ezután kérhette fel a vezérkar főnöke a jelöltjét az osztály vezetői pozíciójának betöltésére. Ezt követően azonban az osztályvezetője ténylegesen szabad kezet kapott beosztottjainak és helyetteseinek kiválasztásában és kinevezésében. A 2. vkf. osztály vezetője talán a legfontosabb „szürke eminenciása” volt nem csak a vezérkarnak, hanem magának a honvédségnek is. A 2. vkf. osztály vezetője azonban sosem feledhette, hogy egységének első számú feladata az ellenséges államok elleni hírszerzés és a kémelhárítás. A neki és általa megszabott feladatok és törekvések természetesen e két

²⁵⁶ Árvai – Gyarakai, 152, 356-357. Érdemes megjegyezni, hogy Ujszászy feljegyzéseiben némileg más elnevezéssel és betűkóddal szerepelnek az egyes osztályok, de a feladatkörökben nincsenek lényegi különbségek. *Ujszászy*, 175-181.

²⁵⁷ ABTL 4. 1. A-858

célkitűzésre épültek. Az összes osztályra kirótt kötelezettséget és feladatot neki kellett végrehajtania és természetesen ellenőrizni is.²⁵⁸

A 2. vkf. osztály vezetőjének fontos szerepe volt a katonai attasék személyének kiválasztásában és kinevezésében, de nemkülönben ő tett javaslatokat arra, hogy melyik külföldi állomáshelyekre helyezték ki a kiválasztott katonatisztet. Miért lehetett egy kvázi diplomáciai pozícióba való kinevezés kapcsán ekkora hatalma a 2. vkf. osztály vezetőjének, szemben a külügyi apparátussal? Ennek hátterében az a gyakorlat állt, miszerint az attasék de facto a vezérkar főnökének voltak az alárendeltjei. A vezérkari főnök az attasékat lényegében saját maga irányította és szabta meg számukra a feladatokat. Ugyanakkor mondhatni köztudott volt, hogy az attasék nem csak a szűken vett katonai ügyekben szereztek be információkat, hanem a nagyon polgárinak vagy civilnek mondhatóakban is. Vagyis a katonai attasék fontos láncszemei voltak a magyar hírszerzés rendszerének.²⁵⁹

Emellett fontos szerep jutott a vezérkari főnök és a 2. vkf. osztály kettős alárendeltségében működő dandároknak, illetve később a hadtestparancsnokságok törzseiben lévő 2. osztályoknak.²⁶⁰ Az osztályvezetőnek joga volt az alapos, magas színvonalú munkát ellátó beosztottnak jutalmakat adni, úgy, mint kitüntetések, külön anyagi juttatások, jutalmak, sőt MÁV pályaudvari éttermekhez való bérlet is ebbe a körbe tartozott. Természetesen az osztályvezető helyettese ugyanezeket a feladatokat látta el, annyiaval korlátozottabban, hogy ő helyettesi beosztásban volt. Az osztály adminisztratív munkáját segédtiszték látták el.²⁶¹ A titoktartás magától értetődőnek számított a 2. vkf. osztályon, hiszen minden beosztott tiszt tisztában volt munkájának különös jellege mellett annak különleges fontosságával is.

KÖZPONTI OFFENZÍV ALOSZTÁLY (KOFFA)

Az alosztály élén, mondhatni szinte magától értetődően egy vezérkari tisztnek vagy vezérkari törzstisztnak kellett állnia. Az alosztály vezetőjének fő feladata a hírszerzés (központi és irányító) és végrehajtásának irányítása volt. Még a 2. vkf. osztályon belül is kifejezetten fontosnak számított ez a beosztás, hiszen a magasabb vezetői szintek elvárásaihoz megfelelően, kapcsolatban állt, vagy legalábbis kapcsolatba kellett kerülnie más államok hírszerző szerveivel, illetve azok vezetőivel.

A KOFFA-n belül azonban további alosztályok működtek úgy, mint: „A”, „B”, „C”, „Ku.”, „Rád” és „S” jelzésű alosztályok. Az „A”, „B”, „C” és „S” jelzésű osztályok alapvetően leképződései voltak a korábban már említett magyar (katona)politikai célkitűzéseknek, vagyis egyszerűen fogalmazva az ellenség meghatározásának. Egyértelmű, hogy a fő célpontok az ún. kisantant államok, illetve később a Szovjetunió voltak. Előbbi államok a trianoni béke óta szinte adták magukat, míg utóbbi esetében egyértelműen a rendszer mély antikommunista szemlélete köszön vissza.

²⁵⁸ ABTL 4. 1. A-858.

²⁵⁹ Szakály (2015), 25-28.

²⁶⁰ ABTL 4. 1. A-858 és Árvai – Gyarakai, 152.

²⁶¹ ABTL 4.1. A-858, 60-112.

Az „A” alosztály (német-csehszlovák arcvonal) egyik feladata a katonai felderítés realizálása volt Csehszlovákia területein. Önmagában „csak” a csehszlovák hadsereg elleni hírszerzés komoly feladat volt a KOFFA-nak. Csehszlovákia esetén azonban nem feledkezhetünk meg a hadiipari üzemekről, hiszen azok európai léptékkal mérve is fontos ipari termelőegységek voltak, kifejezetten jó minőségű termékekkel. Természetesen a magyar hírszerzést ezek is érdekelték. Ahhoz azonban, hogy az információk biztonságban eljussanak, szükséges volt egy megbízható rádióhálózat kiépítésére. Ezt a kihívást általában a hírszerző tiszt úgy oldotta meg, hogy rövidhullámú rádióvevő készülékeket telepített, és azon adta le jelentéseit.²⁶² A magyar hírszerzés főként Prága, Brün, Olmütz, valamint Pozsony, Kassa és Ungvár területén, illetve környékén történt. Prága, mint főváros eleve fontos volt, addig a másik két csehországi város egyben a cseh hadiipar központjaiként kerültek a magyar hírszerzés érdeklődési körébe, míg a három felvidéki – egykor Magyarországhoz tartozó – város a revíziós célok miatt volt fontos a magyar hírszerzésnek.

Bár a KOFFA-nak sosem volt igazán „ *vadászterülete*” Németország – beszéljünk akár a weimari, akár a náci időszakról –, aminek természetesen számos oka volt. Ezzel együtt természetesen előfordult, hogy a német hadseregről vagy éppen katonai elképzelésekről is befutottak hírek a KOFFA-hoz. Ugyanakkor több mint érdekes, hogy 1939-től a magyar hírszerzők Németország vonatkozásában is végeztek titokban felderítést.²⁶³

Csehszlovákia megszűnésekor – 1939-ben – létrejött független Szlovákia ellen viszont pontosan a németek tiltottak meg mindenfajta hírszerző tevékenységet. Ez, ha jól meggondoljuk, akkor még érthető is, hiszen a Tiso-féle állam a németek kreálta bábállam volt, amelynek ráadásul a Lengyelország elleni hadjáratban szerepet szántak. Mindez természetesen nem akadályozta meg a 2. vkf osztályt, illetve a KOFFA-t, hogy Szlovákia viszonylatában is hírszerző tevékenységet folytasson. Tette mindezt, ha talán kissé korlátozottabb formában, is mint korábban Csehszlovákia ellen. Természetesen jogosan fogalmazódik meg a kérdés, hogy a kifejezett német tiltás ellenére, miért dolgozott a magyar szerv Szlovákiában? Ennek számos oka lehetett. Egyik, hogy Szlovákia is egy olyan ország volt, amely egyszerre volt szövetségese és konkurenciája Magyarországnak. Sokan bíztak még egy esetleges további területi revízióban, nemkülönben mások meg féltek, hogy esetleg Hitler visszaadja azokat a területeket Szlovákiának, amelyeket Magyarország 1938–1939. folyamán szerzett vissza. Nyilván szemmel kísérték a Szlovák államban maradt magyarság sorsát is. De további okként említhető, hogy számos szlovákiai zsidó szerette volna elhagyni Szlovákiát és az egyik célország – igaz, nem volt túl sok választásuk – Magyarország lehetett. A korabeli magyar szervek azonban lényegében ellenségnek tekintették és kezelték a menekülő zsidókat.²⁶⁴

A “B” (romániai arcvonal) alosztály ugyanezeket a feladatokat látta el, csak a keleti szomszédunk ellen. Ahogyan azt már korábban írtuk, hogy ugyan papíron Románia szövetséges országgá vált a '30-as évek végére, de ez nem változtatott semmit sem a magyar – román viszony essenciáján. Általában sem a politikai sem

²⁶² ABTL 4. 1. A-858, 100-110.

²⁶³ ABTL 4. 1. A-858, 111-120.

²⁶⁴ Kovács Tamás: Egy szervezet – egy feladat? A Külföldiek Ellenőrző Központi Hatóság létrejötte és működése, 1930–1945., *Rendvédelmi Füzetek*, 2010 (4), 84–101.

pedig a katonai vezetés nem bízott meg a román félben. Feltételezhetjük ugyanakkor, hogy ez az érzés kölcsönös volt... Így szövetség ide, szövetség oda, magyar részről folytatódtak a hírszerzési műveletek Romániában, de ugyanez elmondható a másik részről is. A két ország közötti területi vita közismert volt, s mindkét ország bízott benne, hogy a háború után „újragondolják” a magyar-román határt. Természetesen, amíg a magyarok Dél-Erdély, addig a románok Észak-Erdély visszaszerzésére gondoltak. Mindez a német diplomáciának komoly játékkeret adott arra, hogy kijátssza egymás ellen a két vetélkedő országot.

A „C” (Jugoszlávia arcvonal) alosztály feladata hasonló volt, mint az „A” és a „B” jelűé, csak éppen Jugoszláviában. Szintén nem mondható meglepetésnek, hogy a Jugoszláv társszerv pedig Magyarország ellen végzett aktív hírszerző munkát. Érdekes azonban megjegyezni, hogy Németország miután lerohanta Jugoszláviát és a német szervek Belgrádban megkaparintották a jugoszláv hírszerzés iratait, benne a Magyarországra, illetve magyarokra vonatkozó információkkal. Ezeket pedig átadták a 2. vkf. osztálynak, illetve értelemszerűen ezek az információk eljutottak aztán a KOFFA-hoz és a „C” alosztályhoz egyaránt. Tették mindezt a németek – hivatalosan – a kölcsönös bizalom erősítése érdekében. A németek ugyanis további felderítési tevékenységet igényeltek magyar részről a volt Jugoszlávia vonatkozásában, illetve szorgalmazták annak kiterjesztését Görögországra és Törökországra is. A német cél eléggé egyértelmű és jól látszik: hírszerzési kapacitásaikat nem akarták lekötni a Balkánon, ugyanakkor természetesen szerettek volna mindenről tudni, ami Európa ezen részét illeti. Erre a feladatra pedig a magyar szerv ideális partnernek tűnt. Ugyanakkor a német vezetés megtiltotta, hogy az időközben létrejött független Horvátország ellen bármilyen hírszerzési tevékenységet folytasson Magyarország. Ne feledjük, az usztasa horvát állam – hasonlóan Szlovákiához – egy németek kreálta bábállam volt. A magyar fél ugyanezt a kérést hivatalosan akceptálta – mi mást tehetett volna –, de természetesen titokban ott is folytattak hírszerző tevékenységet.²⁶⁵

A KOFFA egyik legkevésbé ismert osztálya volt az ún. „Ku” (Kutató) alosztály. Ez felelt ugyanis a leendő hálózati személyek kiválasztásáért és beszervezéséért. Feladata volt egyrészt a „jó tippek” – vagyis beszervezésre valamilyen okból alkalmasnak ítélt személyek – felkutatása. Másrészt e személyeket össze kellett kapcsolni a releváns arcvonallal, ahol hasznát vehette a KOFFA, és természetesen létre is kellett hozni a kapcsolatot.²⁶⁶ Természetesen előfordulhatott olyan időnként, hogy maguk az arcvonalak kértek az alosztálytól egy meghatározott leírás alapján tippeket, hogy kit, kiket lenne érdemes beszervezni. Ilyen kritérium lehetett a nemzetiség, a nyelvtudás, a lakóhely vagy éppen a foglalkozás és a munkahely is. Ugyanakkor – források hiányában – nem tudjuk modellezni, hogy egy-egy ilyen beszervezés miként is történt meg a valóságban. Meglátásom szerint, ennek az alosztálynak kiemelkedő szerepe volt abban, hogy a hírszerző munka valóban hatékony legyen. Nyilvánvaló, hogy minél bővebb hálózatot sikerül kiépíteni az összegyűjtött és beszervezett „tippekből”, annál több információ érkezik be az arcvonalhoz, a KOFFA-hoz, magához a 2. vkf. osztályhoz – vagyis végső soron a legmagasabb politikai

²⁶⁵ ABTL 4.1. A-858, 113-140.

²⁶⁶ Ezek a már a korábban is már említett A, B, C alosztályok.

döntéshozói szintre. Így feltételezhetjük, hogy megalapozott döntés születik egy-egy fontos ügyben.

A kommunikáció szempontjából a „Rád” (Rádiós) alosztály fontosságát talán még ma sem kell különösebben hangsúlyoznunk.²⁶⁷ A „Rád” felelt a hírszerző szolgálatok számára a modern műszaki eszközök biztosításáért és biztonságáért. Természetesen a hírszerzőket, mielőtt bevetették volna, alaposan kiképezték a készülék kezeléséről. Az oktatás kiterjedt a rejtjelezésre épp úgy, mint a rövid rádióhullámú üzenetek adás-vételére. A korabeli rádiós kapcsolattartásnak számos szigorú szabálya volt, amelyeket mind az adó, mind pedig a vevő félnek be kellett tartania, már csak a saját jól felfogott biztonságuk érdekében is. Ilyen előírás volt, hogy a rádiókapcsolat csak bizonyos időközönként és csak – nem túl hosszú – időkeretben, előre kijelölt rádiófrekvencián jöhetett létre. Így lehetett csak biztonságosan rádiogramokat, vagyis táviratokat küldeni.²⁶⁸

Természetesen a „Rád” volt a felelős a Magyarország külföldi kirendeltségeiben szolgálatot teljesítő katonai attasékkal és rádiótávírászokkal való zökkenőmentes kapcsolattartásért épp úgy, mint ahogy az Expozitúrák rádióival is mind-mind összeköttetésben állt.²⁶⁹ Ezek mellett a „Rád” alosztály közvetlen kapcsolatban állt a német, az olasz és a japán hadseregek hasonló feladatkörű szervezeti egységeivel is.

Az alosztály székhelye természetesen Budapesten, méghez a belvárosban, a Falk Miksa utca 9-ben volt megtalálható. Az osztálynak azonban számos kirendeltsége, vagy, ahogy akkoriban nevezték „fiókja” volt. Ezeket a nagyobb szállodákban, az Erzsébet kilátótoronyban, illetve a Hermina úti vakok otthonába telepítették.²⁷⁰ Tekintettel arra, hogy az osztály működéséhez speciális technikai tudásra volt szükség, így aztán a Magyar Rövidhullámú Rádió Amatőr Egyesületből sok fiatal behívtak szolgálatra.²⁷¹

Az „S” alosztály célországa a Szovjetunió volt. Látni kell, hogy a kommunista állam elleni hírszerzés, de különösen a saját területén történő hírszerzés önmagában is komoly kihívást jelentett minden ország számára. Látni kell, hogy ez a tevékenység nem tudott igazából realizálódni egészen addig, ameddig közvetlen szomszédságba nem került egymással a két ország. Ugyanakkor mindkét állam pontosan tisztában volt a másik katonai potenciáljával, vagyis nem tűnt túl valószínűnek a '30-as években, hogy a magyar honvédség egy napon meg fogja támadni a Szovjetuniót. A két ország közti méretkülönbségből adódott az is, hogy a magyar fél számára praktikus megoldhatatlan feladat lett volna, hogy a Szovjetunió teljes területén legyen hírszerző hálózata. Hasonló – a méretbéli különbségre visszavezethető a probléma – lett volna az információ eljuttatása akár a moszkvai magyar követségre, vagy közvetlenül Magyarországra. Vagyis – technikailag – a Lengyelország vagy Csehszlovákia ellen folytatott hírszerző tevékenység kivitelezése jóval egyszerűbb feladat volt.

²⁶⁷ Dobák Imre: A rádióamatőr tevékenység "nyomai" A 2. Vkf. Osztály munkájában, *Felderítő Szemle*, 12(2013)/3, 128-136.

²⁶⁸ Dobák Imre: A 2. vkf. osztály és a rádióamatőr mozgalom kapcsolatai, *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2(2014)/1, 101-113.

²⁶⁹ ABTL 4. 1. A-858, 125-130.

²⁷⁰ Maga az intézmény a Városliget mellett ma is megtalálható.

²⁷¹ ABTL 4.1. A-858, 151-163.

Mindezek fényében jogosan fogalmazódik meg a kérdés, hogy miért is létezett akkor ez az arcvonal? Ennek oka elsősorban a német szövetségre vezethető vissza. Ahogy korábban utaltunk rá a Diplomáciai háttér című fejezetben, a német-szovjet viszony egyrészt érdekekre épülő, szövetségesi szerű viszonyrendszernek tűnt. Ugyanakkor a két ország egymás elleni hírszerző tevékenysége is legalább ennyire aktív volt. Nyilván Németország igyekezett rávenni szövetségeseit arra, hogy maguk is fokozzák, vagy legalább kezdjék el hírszerző tevékenységüket a Szovjetunió ellen. Ezért aztán Canaris admirális szinte a magyar-német katonai és hírszerzési kapcsolatok kezdetétől szorgalmazta, hogy magyar részről is hozzanak létre egy, a Szovjetunióval foglalkozó alosztályt. A német kérés végül csak a 30-as évek végére tudott realizálódni. Emlékeztetném a tisztelt Olvasót, hogy a magyar – szovjet diplomáciai kapcsolatok felvételére csak 1934-ben került sor.

A magyar 2. vkf. osztály és a német Abwehr 1933-tól kezdve kölcsönösen osztott meg egymással az információkat a cseh és a jugoszláv felderítési ügyekben. Ez azt mutatja, hogy a két ország ekkor még és már számos bizalmas ügyben megbízott egymásban.²⁷²

A háború után készült dokumentumok szerint az osztály német nyomásra keletkezett, így azt eleve ők is irányították, de magyar részről természetesen elvárták az erkölcsi támogatást. Ha elfogadjuk ezt az álláspontot, akkor ebből következik az a probléma, hogy bár formailag az “S” arcvonal a KOFFA alá volt rendelve, azonban annak vezetője a német nehezítésnek köszönhetően, jóval kevesebb vagy leginkább semmilyen belátást nem kapott, az ezen a területen történő munkálatokról. Már itt körvonalázódott a németek azon szándéka, hogy csakis kizárólag az ő érdekeiket szolgálja mindenfajta munkakör a hírszerzésen belül, nyomatékosították ezt általában fenyegetéseikkel is.²⁷³

Ahogy arra már fentebb utaltunk, a 2. vkf. osztály, illetve a KOFFA számos expozitúrát, vagyis kirendeltséget működtetett mind a szövetséges és baráti államokban, mind pedig az ellenséges országokban. Az egyes expozitúrákat rövidítéssel látták el kitelepülésük szerint, így például a bécsi kirendeltséget az osztrák főváros német neve (Wien) alapján „WEX“-nek rövidítették.

Az expozitúrákba főként defenzív és offenzív szakmai képzettséggel rendelkező tiszteket – a kirendeltség méretétől függően 2–5 főt – delegáltak. A követségekre vagy konzulátusokra kiküldött tiszteket rendszerint fedésben, diplomataként küldték ki, családtagjaikkal együtt, álnevekkel az adott országba. Talán ez volt az egyik legkockázatosabb munkakör, amelyet egy személy betölthetett. Ugyanis esetleges lebukása esetén nagy volt az esély arra, hogy ez a két ország között konfliktust eredményezhetett. A fogolycserét megnehezítette, ha kiderült még egy személyről, hogy hírszerzést folytat a fogolytartó állammal szemben. Az expozitúrák ugyanis nem a kint lévő katonai attaséknak voltak alárendelve, teljesen önállóan működtek az attaséi hivataltól. A jelentéseiket, típusaikhoz mérten, a megfelelő alcsoporthoz (Offenzív vagy Defenzív) küldték el.

²⁷² ABTL 4.1.A-858, 120-125.

²⁷³ ABTL 4.1.A-858, 181-214.

Az expozitúrákon belül megkülönböztetünk kis – és általában ideiglenes jelleggel működő –, valamint állandó expozitúrákat. Ideiglenes kirendeltség volt például a Szezei csatorna figyelésére. Állandó kirendeltségek működtek Bécsben (WEX), Grazban (GEX), Belgrádban (BEX), Kolozsvárott (KEX), Triesztben (TEX) és Brassóban (BEX). Az egyes expozitúrákat nem feltétlen a nagykövetségre telepítették, vagyis nem feltétlenül a katonai attasésnak voltak alárendelve, illetve nem maguk az attaséi hivatalok voltak az expozitúrák.²⁷⁴ Közülük a bécsi különösen fontos volt a magyar emigráció szemmel tartása miatt. Magának a bécsi, majd később a grazi expozitúráknak a zavartalan működése elképzelhetetlen lett volna az osztrák hatóságok hallgatólagos jóváhagyása nélkül, amiben nagy segítsége volt a magyar félnek Ronge tábornok, aki még a közös hadseregből ismert néhány magyar vkf-es tisztet (Hennyei Gusztávot és Legeza Jánost).²⁷⁵

A már említett nagyobb kirendeltségek mellett a magyar vezérkar – általában ideiglenes jelleggel – működtetett kisebb expozitúrákat is. Ezek közül az egyik legfontosabb Egyiptomban volt, feladatának a Szezei csatorna figyelését szabták. Ennek a kisexpozitúrának a háttérében egy magyar-német hírszerzési megállapodás állt, miszerint a két ország katonai hírszerzése bizonyos országok viszonylatában kölcsönösen kicseréli az adott országokra vonatkozó adatait.²⁷⁶ Tekintettel a feladat átlagosnál is bizalmasabb voltára ez a kirendeltség egy főnyi állománnyal bírt: Tihanyi (Tichteldorf) Miklós honvéd főhadnagy személyében. Ő egy bérelt autóból figyelte a csatorna hajóforgalmát, és azt rövidhullámú rádión jelentette Budapestnek. A beérkezett adatokat a KOFFA továbbította Berlinbe az ABWEHR – védelem, védekezés – irodájába.²⁷⁷ Hasonló kisexpozitúra működött Törökországban is. Itt Molnár Pál tartalékos hadnagy, mint Idegenforgalmi és Utazási Vállalat Rt. hivatalnok, igyekezett minél több egyént beszervezni a magyar – és nyilván a szövetséges országok – hírszerzési számára.²⁷⁸

Léteztek továbbá ún. kisexpozitúrák is. Ezeket akkor hozták létre, amikor egy adott országban nem lehetett kialakítani külképviseletet, illetve expozitúrát. Így jellemzően ezt a pozíciót egy személy tudta ellátni, illetve lett beépítve az adott célállamba. Tihanyi Miklós (Fedőneve Tichteldorf) ilyen beosztást töltött be Kairóban. Tihanyi feladata a Szezei csatornán zajló hajóforgalom ellenőrzése volt. Természetesen, ha látott egy angol flottát vagy nagyobb méretű hajóköteléket áthaladni, akkor azt az autójában lévő rövidhullámú rádiójával azonnal jelentenie kellett a KOFFA-nak, amely rögtön továbbította a befutott információkat Berlinbe. Ez az eset is egy jó példa arra, hogy a kisexpozitúrák képesek voltak kifejezetten hasznos információkat megszerezni. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy a kisexpozitúrák hatékonysága – korlátozott létszámaik miatt – sohasem teljesebben ki a bennük rejlő maximális potenciálig.²⁷⁹

²⁷⁴ ABTL 4. 1. A-858, 13.

²⁷⁵ Rongéről szinte biztosan kijelenthető, hogy 1938 után már Wilhelm Canaris tengernagynak, vagyis az ABWEHR-nek dolgozott. ABTL 4. 1. A-859, 225.

²⁷⁶ ABTL 4. 1. A-427, 5., 38., 67.

²⁷⁷ ABTL 4. 1. A-858, 14.

²⁷⁸ ABTL 4. 1. A-858, 14.

²⁷⁹ ABTL 4. 1. A-858, 181-214.

A DEFENZÍV ALOSZTÁLY (DEF) ÉS EGYÉB SZERVEK

A Defenzív, vagyis a DEF alcsoportnak a felépítése nagyon hasonlított a KOFFA-éhoz, ami alapvetően logikus, hiszen amely országok ellen a Magyar Királyság erőteljes hírszerző tevékenységet folytatott, nyilván azok pedig Magyarországot ellen kémkedtek – s ezt el kellett háritani. A DEF fontosságát, vagyis inkább jelentőségét mutatta, hogy a 2. vkf. osztályon belül ez volt a legnagyobb létszámmal bíró egység. A források alapján úgy tűnik, hogy a DEF vezetője élvezett némi önállóságot munkája során.²⁸⁰

Szervezeti séma tekintetében a DEF csak annyiban különbözött a KOFFA-tól, hogy előbbinek volt ún. ipari csoportja is. A '30-as években létrehozott egységnek a keretében működtek az üzemi titkárok, akik ugyan az adott vállalat fizetési listáján szerepeltek, de döntő többségük nyugalmazott csendőr- vagy katonatiszt volt. Miután egy tanfolyamon felkészítették őket sokrétű üzemi titkári munkájukra feladatuk nemcsak a termelés zavartalanságának biztosítása, hanem a munkások és szervezkedéseik szemmel tartása is volt. Ha szükségessé vált, akkor természetesen együttműködtek csendőrnnyomozókkal, illetve a rendőrséggel is.²⁸¹

A DEF-en belül a „K” alosztály foglalkozott a kommunista kémügyekkel. A szervezeti egység élén mindig csendőrnnyomozó tisztek álltak. Az alosztály főként kihallgatásokkal foglalkozott. Feladatuk volt a megfigyelések végrehajtása. Levéltári kutatásaim során megtudtam azt is, hogy a defenzív beosztottakat és az osztályvezetőt is mindig megfigyelések alá vonták, személyes és szolgálati életüket ott ellenőrizték, ahol csak tudták. Azokat a személyeket, akik menekülni akartak egy nyomozás során, vagy ellenkeztek bármilyen ellenőrzésnél, fogdába zárták. Ezek kétszemélyes cellák voltak, jellemzően takarókkal, szalmazsákokkal és lepedőkkel ellátva, ahol őrszemélyzet biztosította az elfogott személyek helyben tartását.

A „Leh.” alosztály feladata a telefonbeszélgetések lehallgatása volt. Ezeket a szolgálati helyszíneken magnetofonra rögzítették, így, ha egy gyanús személyről akartak valamit kideríteni, könnyen vissza tudták játszani az elkészült felvételeket, ezzel ellenőrizve, hogy nem szivárogtatnak titkokat. Emellett a gyanús egyének postai levélforgalmát is ellenőrizte. A tárgyalótermekbe a beosztottak helyezték el lehallgató készülékeket, illetve láthatatlan fénytartományú fényképezéseket hajtottak végre a célszemélyekről. A Nyilvántartó alosztály tárolta az egész ország területén lévő, összes gyanús egyénről az összeszedett anyagot. Itt gyűjtötték például a Budapestre delegált fontosabb diplomaták fényképeit, illetve természetesen nyilvántartották az idegen kémeket is.²⁸²

A Defenzív alosztály alá tartozott egy ideig a „Rep” alosztály, amely a légierők elleni kémelhárítást végezte egészen 1934-ig, amikor kiszervezték a frissen alakult légierő parancsnokság alá.²⁸³

Kémelhárítással foglalkoztak az „A”, „B”, „C”, és „D” alosztályok. Az „A” alosztály felelt az északi országok (Csehszlovákia, Lengyelország stb.) felől érkező

²⁸⁰ Árvai – Gyarakai, 357.

²⁸¹ Árvai – Gyarakai, 357.

²⁸² ABTL 4.1. A-858, 115-121.

²⁸³ ABTL 4.1. A-858, 120-125.

hírszerző tevékenység elhárításáért. „B” alosztály ugyanezt a feladatot látta el, csak éppenséggel Románia irányába. A „C” alosztály pedig Olaszország, Jugoszlávia, Bulgária és Törökország felől igyekezett megakadályozni az angol és amerikai kémtevékenységet.

A „D” alosztály az egyik kiemelten fontos szervezeti egysége volt a Defenzív alcsoporthoz. Feladata ugyanis nem kisebb volt, mint a szövetséges Németország ellen irányuló kémkedést elhárítani, nemkülönben az azokról megszerzett információkat, illetve adatokat, egy összekötő tisztet keresztül továbbítani az illetékes német szervnek. Emellett a Különleges alosztálynak a beosztottjai látták el az ellenkémkedési és hírszerzési megbízásokat Lisszabon, Athén és az északi államok irányába. Érdekesség, hogy mindezt a Bajza utca 24-es szám alatt látták el Budapesten, amely a mai Lengyel Nagykövetséghez közel található.

Az Ipari alosztály foglalkozott ipari üzemekben dolgozó kémek tettenérésével. Ezzel kapcsolatosan együttműködött a Hadügyminisztérium 17. alosztályával, ami miatt a Hadiüzemi parancsnokok alá tartoztak, így az információcsere a két alosztály között kölcsönös, folyamatos volt, ezzel a lehető leghatékonyabbá téve mindkettejük kötelezettségeik teljesítését. Az alosztály 500 fős üzemi titkári apparátust szervezett, akik ipari kémelhárítást végeztek az üzemeken belül.²⁸⁴ Hadiüzemi titkár hivatalosan az üzem alkalmazottja volt, csak polgári ruhában jelenhetett meg. S hogy a gyakorlatban hogy működött a kémelhárítás?

„...az üzemi titkárnak ismernie kellett nemcsak az üzem elhelyezését, de az üzem vezetőinek és munkásainak felfogását nemzeti és világnézeti szempontból, valamint ezek külföldi kapcsolatait....kötelezően előírja valamennyi üzemi titkár számára a hálózat – ún. „B” egyénszervezését. Előírja azt is, hogy milyen körökből kell kiválasztani a „B” egyéneket.”

„Ha csak lehetséges alárendeltebb alkalmazotakat és munkásokat is be kell szervezni a kémelhárító szolgálatba, akiknek feladata a munkások körében megfigyeléseket eszközölni az üzemeken belül, de különösen az arra okot szolgáltató munkások magánéletében is.”

„Beszervezéseket ... Hazafias meggyőződés, vagy terhelő és kompromitáló adatok alapján végezték.”²⁸⁵

Az üzemi titkár nem vehetett őrizetbe, illetve nem tartóztatható le senkit, ezekhez felsőbb, a 2. vkf. osztály engedélye kellett.²⁸⁶

Szignifikáns az elhárítás szempontjából a Sabotage alosztály szerepe, hiszen ők az ország ellen irányuló szabotázs, terrorcselekmények elhárításán dolgoztak, illetve az ilyen ügyekben folyó nyomozásokat vezették és hajtották végre.²⁸⁷ Szaktanácsadással és szervezeti kérdések ügyintézéséről gondoskodott az Elvi alosztály, amelynek egy beosztott gépirója is volt. Mindemelett az Elvi alosztály is szignifikáns feladatkörrel bírt, mert a bírósági ügyekre való szakvélemény kiadását szolgáltatta. A Laboratóriumi alosztály felelőssége volt például a fényképmásolatok

²⁸⁴ ABTL 4. 1. A-863, 21.

²⁸⁵ ABTL 4. 1. A-863, 40.

²⁸⁶ ABTL 4. 1. A-863, 41.

²⁸⁷ ABTL 4. 1. A-863, 21.

elkészítése, láthatatlan tinta előállítás, illetve egyéb vegyi és technikai eszközök életre hívása.

Külön csoportként létezett még a távbeszélő lehallgatóké, amely a már korábban említett „Leh” alosztály szerepköréhez hasonló feladatokat látott el. Szintén alkalmazták a magnetofont, de emellett úgynevezett 4 vonalas és 30 vonalas eszközöket is használtak. Ezekkel csak 1-1 vonalat lehetett lefűlelni. Munkájuk nem volt annyira mérvadó, mint a „Leh”-nek ugyanakkor az országon keresztül menő nemzetközi és belföldi, városok közötti beszélgetések lehallgatásait is ez a csoport végezte a mai Budapest, Horváth Mihály tér 17-19 szám alatt, akkori nevén, a József Távbeszélő Központban. Úgy gondolom, hogy itt is számos hasznavehető információ elhangozhatott, amely egy nyomozási ügyben akár eredményre is vezethetett. Fontosnak tartom megemlíteni azokat a szerveket, amelyek szintén államvédelemmel foglalkoztak, azonban nem a 2. vkf osztálynak voltak közvetlenül alárendelve. Az Erődítési Parancsnokság II. osztálya²⁸⁸ látta el az erődítési építkezéseken való elhárítást. Parancsnoka vezérkari százados volt általában.

A Folyamerők Parancsnokság II. osztálya látta el a hírszerzési és elhárítási teendőket a folyamok mentén. Harmadrészt a Légierők Parancsnokságának II. Osztálya, mint említettem 1934-ben a DEF-ből kivált és elhárítási feladatokat látott el.

A hadtestparancsnokságok kapcsán is érdemes pár dolgot tisztázni. A hadtest egy katonai egység, amely általában 3–5 hadosztályból tevődik össze. Élén a parancsnoki törzs és egy parancsnok helyezkedik el. 1943-ban összesen 9 hadtestparancsnokság volt Magyarországon, amelyek az alábbi városokban helyezkedtek el: Budapest, Székesfehérvár, Szombathely, Pécs, Szeged, Debrecen, Miskolc, Kassa, Kolozsvár. De miért fontos a hadtestparancsnokság a hírszerzés és kémelhárítás szempontjából?

A hadtestparancsnokságoknak voltak úgynevezett Hírszerző és Kémelhárító osztályai (KHO) általában a parancsnokságok székhelyein, azonban a fentebb felvázoltakon kívül még Ungváron és Marosvásárhelyen is létesítettek ilyen osztályokat. Ezek a gyors információáramlást szolgálták, mivel a parancsnokságokhoz beáramló impulzusok, riasztások, figyelemfelhívások stb. már egyfajta intőjelként szolgálhattak a hírszerzés vagy elhárítás irányába. Nyilvánvalóan ezeknek az osztályoknak a vezetőn és helyettesén kívül szintén voltak offenzív, defenzív, ipari és határellenőrző hatóságai. El lehet mondani azonban, hogy ezek a szervek hiába tartoztak a parancsnokságok alá, a tényleges szakmai utasításokat a 2. vkf. osztálytól kapták. Jól látható, hogy a Defenzív Alosztálynak a kapcsolati hálózata számottevően kiterjedt volt. Értelemszerűen ezt a hálózatot tőke, vagyis pénz nélkül nem tudta volna fenntartani az alcsoport. Ezért különös tekintettel ügyeltek arra, hogy kapcsolataik életben maradjanak és a szolgálat számára is jövedelmező legyen egyaránt az információgyűjtés. Hozzá kell tenni, hogy ezek a kapcsolati rendszerek javarészt, belpolitikai hírekkel árasztották el a kapcsolattartókat, amik magától értetődően, inkább a Belügyminisztériumot izgatta jobban.²⁸⁹

Itt kell röviden kitérnünk az ún. 1/b osztályok kérdéskörére. A '30-as évek végén '40-es évek elején a korábbi Hadtest Kémelhárító és Hírszerző osztályokat szervezték

²⁸⁸ Ez Budapesten, a mai V. kerületi Falk Miksa utca 9-es szám alatt működött.

²⁸⁹ ABTL 4.1. A-858, 120-125.

át, s lettek 1/b osztályok. Az átszervezés az erdélyi, felvidéki és délvidéki bevonulásokkal volt összefüggésben. Amikor Magyarország is belépett a Szovjetunió elleni háborúba, akkor az 1/b osztályok újabb, nagyarányú átszervezésen estek keresztül, így valóban hatékony szervvé váltak. Az 1/b osztályok is számos „B” egyént foglalkoztattak, de az ő feladatuk volt a fogságba esett szovjet katonák kihallgatása is, amelyet roppant szisztematikusan és ha kellett többször is megtették. A keleti fronton számos vörös katonát – akik „meginogtak”, vagy éppen a szovjet rendszerrel szemben valamiért mégis ellenségesek voltak – beszerveztek és visszaküldtek a frontvonal mögé hírszerzés céljából. Partizánok elleni harc keretében számos szovjet polgári személyt is be tudtak szervezni a partizánok elleni felderítő munkára.²⁹⁰

A tisztelt Olvasót a fentiek fényében sem fogja meglepni, hogy a kémelhárításban a Honvédelmi Minisztérium mellett a Belügyminisztérium (BM) játszott még főszerepet. Ahogyan arra utaltunk már korábban: ekkor a magyar szervezeti rendszeren nincs önálló, kvázi mindenkitől független kémelhárító szerv.

Korszakunk kezdetén a Belügyminisztérium 17, majd az 1940-es évekre már 20–22 osztályból állt, ezekből 4 kifejezetten rendészeti-biztonsági feladatokat látott el.²⁹¹ Ezek közül is kiemelkedően fontos volt a VII. közbiztonsági osztály, amely alárendeltségébe tartozott az államrendőrség, illetve a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium illetékes osztályával megosztva a csendőrség. Az osztály vezetését egy, a mindenkori belügyminiszter abszolút bizalmát élvező ember láthatta csak el. Maga az osztály 1944. március 19-én három alosztályból állt: „a” közbiztonsági, „b” egyesületi és „c” Külföldiek Ellenőrző Központi Hatóság (KEOKH). 1944. június 6. és szeptember 20. között működött még egy negyedik, „d” jelű alosztály. Ennek a politikai alosztálynak volt a feladata az államhatalommal szembenálló szervezetek, mozgalmak és személyek felderítése és elfogása. Amikor azonban Bonczos Miklós átvette a tárca irányítását, 1944. szeptember 20-án, egyik első feladata volt a „d” alosztály megszüntetése. 1944. október 15-ei nyilas puccs után a közbiztonsági osztály kebelén belül újfent létrehozott egy „d” jelölésű alosztályt, Nemzeti Számonkérő Szervezet néven, amely alárendeltségében egy csendőrökből álló Nemzeti Számonkérő Különítmény végzett politikai nyomozásokat.²⁹² Az egyes alosztályok további referátumokra tagolódtak, meghatározott ügykörökkel. Az egyes alosztályok élén miniszteri tanácsos, vagy miniszteri osztály tanácsos besorolású köztisztviselők álltak.

Ugyanakkor a BM szervezeti struktúráján belül a VII. közbiztonsági osztály számos olyan feladatot ellátott, amely a mai fogalmi rendszerünk szerint a kémelhárítás körébe tartozik, vagy legalábbis ilyen szereppel is felruházott. Jelen könyvben nem kívánunk részletesen elmélyedni annak taglalásába, hogy a BM belső szervezeti struktúrája miként változott, alakult át a Horthy korszakban.²⁹³ Szempontunkból a legrelevánsabb szervezeti egység, ahogyan azt fentebb már jeleztük, a VII. Közbiztonsági osztály volt. Nem elveszve a korábbi évek

²⁹⁰ ABTL 4. 1. A-863, 43-44.

²⁹¹ A Belügyminisztérium működéséről lásd: Botos János: *A Belügyminisztérium története a Monarchia széthullásától a második világháború végéig*, Budapest, BM Kiadó, 1995.

²⁹² Kovács Tamás: A Nemzeti Számonkérő Különítmény, *Múltunk*, 2006/2, 71-100.

²⁹³ Részletesen lásd: Botos János: *A Belügyminisztérium története a Monarchia széthullásától a második világháború végéig*, Budapest, BM Kiadó, 1995.

szervezettörténeti részleteiben – bár talán nem meglepő, hogy az osztály tevékenységének fő csapásiránya nem sokat változott –, az alábbiakban az 1941. nyaratól kialakult struktúrát mutatjuk be, amely értelemszerűen a háború végéig működött.

A VII. osztályt 1941. július 1-től egy tapasztalt belügyi hivatalnok, Pásztóy Ámon irányította. Pásztóy posztját de facto „csak” a német megszállásig, de iure azonban egészen a nyilas hatalomátvételig betöltötte. A vezetése alatt működő osztály három alosztályból állt, amelyek az alábbiak voltak, illetve az alábbi személyek irányították azokat egészen a német megszállásig:

- VII. a. alosztály – v. Benczur-Ürmösy Gábor miniszteri osztály tanácsos
- VII. b. alosztály – v. Páskándy János miniszteri tanácsos
- VII. c. alosztály – v. Siménfalvy Sándor miniszteri tanácsos

Pásztóy a német megszállás másnapján betegállományba vonult, és egészen 1944. október 15-éig abban is maradt. A nyilas hatalomátvétel után azonban Vajna Gábor nyilas belügyminiszter szinte azonnal leváltotta Pásztóyt. Utóda a nyilas kormányzat számára tökéletesen megbízható Ládai István csendőr-ezredes lett. 1944. március 19-e után a BM. VII. osztály de facto vezetését, értelemszerűen 1944. októberéig, vitéz Király Gyula csendőr-alezredes vette át. Nem haszontalan már itt rögzíteni, hogy az egyes alosztályok élén is történtek változások a német megszállást követően, mégpedig az alábbiak szerint:

- VII. a. alosztály – dr. Perlaky Gyula miniszteri tanácsos
- VII. b. alosztály – Blaskovich Lajos miniszteri osztály tanácsos
- VII. c. alosztály – dr. Famádi Sándor Jenő miniszteri osztály tanácsos

Érdeemes röviden áttekinteni az egyes alosztályok működését és esetleges további szervezeti tagolódását is.

A VII. a. alosztály ugyanis további hat referátumra tagolódott. Az a. jelzésű politikai rendészeti ügykörön belül kezelték a „res” (reservált) ügyeket, itt folyt a politikai nyilvántartások vezetése, kiegészítése és meghatározott rend szerinti selejtezése. Ugyancsak ebbe az ügykörbe tartozott a prioritási évkönyv és az évente megjelenő ún. „Fekete Könyv” összeállításának és szerkesztésének is. Az 1940-es években azonban a „Fekete Könyvet” már évente legalább egyszer pótkötettel is kiegészítették, amelynek összeállítása szintén a VII. a. alosztály referátumának feladata volt. Az ügykör vezetője dr. Kemény István rendőrfőtanácsos volt, aki beosztásának fontossága miatt főkapitány-helyettesi címmel bírt. Munkáját több mint húsz évig ellátta, vagyis a kor valamennyi miniszterelnökét és belügyminiszterét kiszolgált. Alárendeltségében két rendőrfelügyelő és irodai munkára beosztott detektív dolgozott, utóbbiak fő feladata a nyilvántartások kezelése volt. A referátum feladatköre azonban az idő előrehaladtával egyre csak bővült, s így 1943–44-re Kemény feladatköre már az alábbiakat is magába foglalta:

„A Kormányzó Úr Ő Főméltóságának és más közjogi méltóságok utazásával kapcsolatos biztonsági intézkedések. Politikai rendészeti ügyekben körrendeletek. Fontosabb /országos/ nyomozások ügyében központi intézkedés. Társminisztériumok

és társosztályok körrendeleteinek tudomásul vétele. Politikai háttérű határsértések. A m. kir. postával és annak intézményeivel kapcsolatos ügyek.

A belügyi rádióhálózat szolgálatának irányítása.

A legfőbb közjogi méltóságok között rádiótelefon összeköttetésének létesítésével kapcsolatos teendők irányítása.

A kárpátaljai és dunai államrendészeti teendők irányítása.

Politikai rendészeti ügykörben reform-javaslatok.

*A központi államrendészeti nyilvántartás munkálatainak irányítása.*²⁹⁴

Dr. Görgényi János rendőrtanácsos irányítása alatt állt a b. jelű, határrendészeti ügykör. Feladata volt a különböző rendészeti szervek (vámszak, határőrség, rendőrség) közötti együttműködés zavartalan voltának biztosítása, határátkelőhelyek kijelölése, ezzel kapcsolatos egyezmények előkészítése, valamint:

„A toloncegyezmények.

A telepes ügyek.

A menekültek határátlépési ügyei.

Diplomaták és politikusok határátlépésével kapcsolatos különleges intézkedések.

Illegális határátlépésekkel kapcsolatos bejelentések és intézkedések.

*Fogolycsere.*²⁹⁵

Másrészről azonban Benczur-Ürmössy 6200/1942-VII.res szám alatt kiadott, és 1942. január 15-től hatályos utasítása értelmében Görgényi „...helyettesíti távollétében dr. Kemény István r. főtanácsost és kiadmányozza, illetőleg vizsgálja saját ügykörén kívül a res/fenntartott/ ügykörhöz tartozó előadók által elintéztet tervezeteket.”²⁹⁶

Ezen az alosztályon dolgozott dr. vitéz Zurányi Rudolf rendőrkapitány is. Hozzá tartozott a rendőrség és a csendőrség heti bal- és jobboldali jelentéseinek összegzése, valamint az ezekkel kapcsolatos gyűlések, tanfolyamok, zászlók és kítűzők figyelése, engedélyezése. Zurányi kulcsszerepét mutatja, hogy mindezek mellett kezelte az ún. titkos irattárat, valamint az M. T. I. ún. „házitájékoztatóját” és „rádiófigyelőjét”.²⁹⁷

Pusztay Viktor rendőrfőtanácsos vezetése alatt két ügykör is állt. A „c” sajtórendészeti és a „d” robbanószer és lőszerszállításoké. A sajtórendészeti ügykör némiképp csak kiegészítése volt a miniszterelnökségi sajtóosztálynak. Közvetlenül Pusztay hatáskörébe tartozott az egyes sajtótermékek utcai terjesztésének engedélyezése, illetve ezek visszavonása, a sajtótermékek időleges vagy végérvényes betiltásának előkészítése. A végső döntés joga ezekben az ügyekben ugyanis a minisztertanácsnak, de legalábbis a belügyminiszternek volt fenntartva.

²⁹⁴ ABTL 4.1. A-608, 119.

²⁹⁵ ABTL 4.1. A-608, 117.

²⁹⁶ ABTL 4.1. A-608, 109.

²⁹⁷ ABTL 4.1. A-608, 122.

„A délutáni és éjjeli szolgálatot teljesítő tisztviselők által kijelölt napi sajtó átvizsgálása és az abban foglaltakról a Belügyminiszter Úr Ó Nagyméltóságának jelentéstétel, az egyes ügyosztályok vezetői figyelmének felhívása az őket érintő kérdésekre.”²⁹⁸

Külön ügykör volt „e” jelzéssel a gyülekezési, amelynek fontosságát az biztosította, hogy különleges, illetve kiemelt helyzetekben – például háború idején, a gyülekezési jogot az állam korlátozhatta. Az ügykörnek nem volt külön referense, mivel a gyülekezések megtartását – elvileg első fokon az illetékes rendőrhatalóság engedélyezték, de a döntés jogát a belügyminiszter magának tartotta fent. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a kérelem beérkezése után az illetékes rendőrhatalóság vezetője telefonon jelentette azt az osztály vezetőjének, és egyben a miniszter döntését kérte. Miután a miniszteri döntés megszületett, ezt közölte a rendőrség illetékésével, aki ezt határozatba foglalta, majd kihirdette. A korlátozott jogállam jeleként értékelhetjük, hogy a döntés ellen lehetett fellebbezést benyújtani. Azonban ez teljesen felesleges volt, mivel a fellebbezéssel kapcsolatos döntés meghozatala általában úgy elhúzódott, hogy az a gyűlés időpontjára „pont” nem érkezett meg. Vagyis, ha a hatalom úgy döntött – vagy ha úgy tetszik: azt akarta, akkor egyszerűen jogi-adminisztratív úton megakadályozhatta bárminemű gyűlés megtartását.²⁹⁹

Szintén a VII. a. alosztály hatáskörébe tartoztak az internálási és rendőri felügyelet alá helyezettési („ref”) ügyek („f” ügykör). Az ügykör a háború alatt kiemelt fontosságú volt, irányítója azonban viszonylag gyakran változott. A vezető jellemzően rendőrkapitány vagy rendőrtanácsos rendfokozatban állt. Ha jól meggondoljuk itt is egyfajta sajátos hatalmi és döntési felelősségi megosztás érvényesült a Belügyminisztérium, illetve a belügyminiszter, a VII. a. alosztály és a rendőrség között. A határozatot első fokon ugyanis az illetékes rendőrhatalóságok, vagyis rendőrkapitányságok vagy szolgabírók hozták meg. Fellebbezni természetesen lehetett, ekkor vagy a vidéki főkapitány, vagy az alispán járt el, illetve Budapest székesfőváros területén maga a belügyminiszter. A vidéki főkapitány és az alispán határozatával szemben – amennyiben az kedvezőtlen volt a terhelt számára felülvizsgálati kérelemmel lehetett fordulni a Belügyminisztériumhoz. Így – mivel természetesen minden elítélt megpróbálta az internálást vagy a rendőri felügyeletet elkerülni – minden ügy előbb vagy utóbb a minisztériumban kötött ki.

A vonatkozó jogszabály lehetőséget biztosított a belügyminiszternek, hogy mint legfőbb rendőrhatalóság, maga is elrendelhesse internálást. Az internálási ügyek döntő többségében Benczur-Ürmösy Gábornak referáltak az illetékes előadók. Kivételt képeztek ez alól a politikai pártok által támogatott felülvizsgálati kérelmek. Ezekben ugyanis magának Pásztóy Ámonnak referáltak, aki az ügyeket aztán a belügyminiszter elé vitte. A végső döntéseket csak a belügyminiszter tájékoztatása – és vélelmezhetően véleményének erőteljes figyelembevétele – után hozták meg.³⁰⁰

Ezeknek az ügyeknek a kezeléséről ad képet Pásztóy Ámon háború utáni feljegyzése:

²⁹⁸ ABTL 4.1. A-608, 115.

²⁹⁹ ABTL 3.1.9. V-103599, 72-73.

³⁰⁰ ABTL 3.1.9. V-103599, 73.

„A politikai pártok /Szoc. Dem. Párt, kormány párt, kispárt, nyilas párt/ egy-egy meghatalmazottja átadott a Belügyminiszternek egy névjegyzéket, a pártjukhoz tartozó internálakról, rendőri felügyeletesekről, kérve az internálás, rendőri felügyelet megszüntetését. A jegyzékbe foglalt ügyeket áttanulmányoztam, a miniszternek referáltam, a döntést, mielőtt még írásbeli határozatot az osztály hozott volna, a párt megbízottjával – irodai helységembe rendelve – közöltem. Ha a párt meghatalmazottja tudomásul vette a döntéseket, a határozat soron kívül kibocsájtattam. Ha egyesekre a döntést sérelmezte, esetleg újabb döntésre terjesztettem elő a Belügyminiszternél. Megtörtént számtalanszor, hogy a referátumra az érdekelt pártfőfő is meghívott, hogy argumentumát a miniszternél személyesen előadhassa.”³⁰¹

Az internálások és a rendőrhatalom felügyeletének leginkább a szociáldemokrata és a nyilaskeresztes pártot érintették. Ilyen ügyekben Szeder Ferenc, illetve Vajna Gábor járt el leggyakrabban a Belügyminisztériumban.

A vélelmezhetően nagy számú beadványból sajnálatos módon csak véletlenszerűen maradt meg néhány. Ezek közül az egyikben Szeder nehezményezte, hogy egyrészt Rácz Sándor nevű szabómunkást úgy helyezték „ref.” alá, hogy hetente kell jelentkeznie az illetékes rendőrkapitányságon. Másik panasza a nagykanizsai internálótábor, illetve annak parancsnoka ellen irányult. Ugyanis 4 – vélelmezhetően a baloldali mozgalmakhoz kötődő – fogoly 30 napos fegyelmi büntetést kapott. Azonban közülük egyik 75%-os hadirokkant még az első világháborúból, a másik három személy is beteg, vagyis a táborbeli büntetésük (ami elsősorban rosszabb ellátást jelentett) nem emberséges. A 3854/1943 sz. BM. Feljegyzés értelmében, a fennálló képviselői panasz jogosságának bizonyítására vagy cáfolására ki kell vizsgálni az ügyet, s ha előbbi bizonyul igaznak, akkor meg kell szüntetni a büntetést.³⁰²

A VII. a. alosztály munkájának összetettségét és feladatainak növekedését mutatja, hogy 1943-ban több alkalommal is szabályozni kellett az alosztályon belüli feladatmegosztást és az ügymentet. Az 1943. november 15-én kelt 19300/1943-VII-res és az 1943. november 29-én kelt ad. 19300/1943-VII-res szám alatti utasításokat ad. I. 19300/1943-VII-res szám alatt egészítette ki Benczur-Ürmössy. Utóbbi okirat kelte 1944. február 7-e, életbelépésnek időpontja pedig 1944. február 10-e volt. Hasonlóan a rendszer összetettségét mutatják azok a források, amelyek a pontos feladatmeghatározás mellett kijelölték azokat a megyéket is, amelyekben intézkedhetett az adott miniszteri tisztviselő.

Így például Dr. Latinovits Endre miniszteri titkár „Azok az internálási, kitiltási és rendőrhatalom felügyelet alá helyezési ügyek, amelyekben az alábbi vármegyékben elsőfokon a járási főszolgabírók, másodfokon az alispánok intézkedtek:

Abauj-Torna, Bács-Bodrog, Baranya, Bars és Hont k.e.e., Bereg, Beszterce-Naszód, Békés, Bihar, Borsod, Csanád-Arad-Torontál, Csík, Csongrád, Esztergom, Fejér, Gömör és Kishont, Győr, Moson, Pozsony k.e.e., Hajdu, Háromszék, Heves, Jász-

³⁰¹ ABTL 3.1.9. V-103599, 73.

³⁰² MNL OL K 149, 91. doboz, 651.f.2/1943-4-3131

*Nagykun-Szolnok, Kolozs, Komárom, Maros-Torda, Máramaros, Nógrád, Nyitra és Pozsony k.e.e.*³⁰³

Hasonló feladatot látott el dr. Hermányi István próbaszolgálatra berendelt rendőrfogalmazó a következő megyékben: Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Somogy, Sopron, Szabolcs, Szatmár, Szilágy, Szolnok-Doboka, Tolna, Udvarhely, Ugocsa, Ung, Vas, Veszprém, Zala és Zemplén megyékben.³⁰⁴ Dr. Molnár Zsigmond próbaszolgálatra berendelt magyar királyi rendőrfogalmazó azokban az internálási, kitiltási és rendőrhatalósági felügyeleti ügyekben volt illetékes, amelyekben első fokon a magyar királyi rendőrkapitányságok, a rendőrség határvidéki kapitánysága és a határvidéki rendőrkirendeltségek, illetve másodfokon a Magyar Királyi Rendőrség vidéki főkapitánya járt el. Ha azonban első fokon a rendőrség budapesti főkapitánya volt illetékes, akkor a minisztérium részéről dr. Buzás Sándor rendőrtanácsos járt el. De Buzás feladatköre ennél jóval szélesebb volt. Az internálótáborok ügyei mellett az internálással, kitiltással és rendőrhatalósági felügyelettel kapcsolatos rendeletek is hatáskörébe tartoztak. Az ún. res ügykörben ő kezelte az internálásokra vonatkozó bizalmas feljegyzéseket, az internálási ügyekben a külügyminisztérium által kért esetleges felvilágosításokat és a követségek által tett panaszok kivizsgálását is.³⁰⁵

Dr. Fadgyas Kálmán rendőrkapitány is a Belügyminisztériumba vezényelt tapasztalt rendőrök sorába tartozott, s ez a VII. a. alosztályon vitt ügyköreiből is kitűnik:

„A trianoni Magyarország területén lévő m. kir. rendőrkapitányságok és m. kir. rendőrkirendeltségek havi jelentései.

A német /sváb és szász/, szlovák /tót/ és ruszin /rutén/ nemzetiségi ügyek, az ezekkel kapcsolatos gyűlések, tanfolyamok, ünnepek, lobogók, jelvények, kirándulás, vízum és útlevelek ügyek.

A m. kir. csendőrség jelentéseiből a nemzetiségi vonatkozású ügyek.

Italmérési, dohányárusítási, gépjárművezetési, stb. jogosítványok ügyében véleményezés.

Kárpátaljai szigorúan bizalmas jelentések kiértékelése, ukrán, ruszin ügyekben jelentések feldolgozása.

Cionista ügyek.

*Főispáni jelentések.*³⁰⁶

A VII. a. alosztály feladatok leosztásában a román és délszláv nemzetiségi ügyek – hasonló körülírással, mint a fentiekben – dr. Dalmy István rendőrkapitány feladatköréhez tartoztak. Emellett Dalmy foglalkozott az

„Emigrációs ügyek, Emigránsok útlevelelgyei, hazatérése megfigyeltetése. Külföldi magyarok rendészeti ügyei és saját vagy hozzátartozóik hazatérése és hazatelepítése.

³⁰³ ABTL 4.1. A-608, 112.

³⁰⁴ ABTL 4.1. A-608, 114.

³⁰⁵ ABTL 4.1. A-608, 116.

³⁰⁶ ABTL 4.1. A-608, 112.

Politikai és „K” előadók kijelölése.

*Magyarországon őrizetbe vett külföldiek ügyében külképviseleti hatóságaik intervenciói.*³⁰⁷

Dalmy István ügyköreit kiegészítő ügyköröket vitt dr. Szerednyey Béla rendőrkapitány, akinek feladatai között találjuk:

„Itteni külképviseleti hatóságok megkeresései mindennemű nyomozati, ténymegállapítási és egyéb ügyekben.

....

*Határon bevont útlevelekkel kapcsolatos intézkedések.*³⁰⁸

De mindezek mellett Szerednyey hatáskörébe tartoztak a közellátási panaszok, a Nemzeti Munkavédelemmel kapcsolatos ügyek, a távbeszélő állomások felszerelése és a névtelen feljelentések kivizsgálása is.³⁰⁹

Szintén hosszú évekig dolgozott az alosztályon dr. Szentlélek László rendőrkapitány. Feladatköre – mai szóhasználattal élve – sokkal inkább volt nemzetbiztonsági szakszolgálati jellegűnek, mintsem rendőreinek mondható:

„A titkos és ellenséges adók figyelése és zavarása.

Rendszeres rádió szolgálat.

Rádió adók engedélyezése ügyében állásfoglalás.

Rádió vevőkészülékek és telefonállomások üzemén kívül helyezésével kapcsolatos ügyek.

Rendkívüli rádiószolgálat társszervekkel egyetértőleg.

*Rejtjel ügyek.*³¹⁰

Végignézve feladatkörét, egyértelmű, hogy teljesen egyedül, műszaki képzettség nélkül feladatát nem tudta volna ellátni. Arról, hogy Szentléleknek pontosan hány beosztottja volt, vagy arról, hogy a társszervekkel való együttműködés hogyan is működött a valóságban: sajnos nem rendelkezünk forrásokkal.

A BM VII. osztály másik két alosztálya is aktívan részt vett a kémelhárításban. A b. jelű, egyesületi alosztály esetén leginkább a széleskörű társadalmi kapcsolati rendszert kell kiemelni, amelyet „természetesen” a BM szívesen hasznosított (erre vonatkozóan lásd: Operatív eszközök a kémelhárításban című fejezetet). Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy erre vonatkozóan nagyon sporadikusak a forrásaink. Ezzel szemben a c. alosztály, vagyis a KEOKH esetén már sokkal több dokumentum áll rendelkezésünkre, amelyek alapján bátrabban kijelenthetjük, hogy a Hatóságnak

³⁰⁷ ABTL 4.1. A-608, 121-123.

³⁰⁸ ABTL 4.1. A-608, 120.

³⁰⁹ ABTL 4.1. A-608, 123.

³¹⁰ ABTL 4.1. A-608, 120.

komoly szerepe volt a kémelhárításban.³¹¹ Ha jól meggondoljuk, teljesen logikus, hogy a KEOKH-ot bevonták a kémek elleni küzdelembe, hiszen a Hivatal hivatalból találkozott, avagy kapcsolatba került a Magyarországra érkező külföldiekkel.

A BM központi szervezete mellett a korabeli rendőrségnek is szemmel láthatóan, illetve a levéltári források alapján bizonyíthatóan jelentős szerepe, illetve feladatrendszere volt. Ugyanakkor – hasonlóan a 2. vkf. osztályhoz – szét kell száraznunk a szervezeti rendszert. A rendőrségen belül működött Politikai Rendészeti Osztály, országos hatáskörrel, ilyen irányú tevékenysége többé-kevésbé ismert volt. Ugyanilyen irányú feladatairól a határszéli és határvidéki rendőrségek és a Magyar Rendőrség Vidéki Főkapitányának viszonylag kevesebb szó szokott esni.

Sokakhoz hasonlóan maga Sombor-Schweinitzer József is az 1918–1919-es események egyik okát a politikai rendőrség szervezetlenségében és fejletlenségében látta. Ezért a rendőrség keretein belül már a kezdettől fogva működött külön a politikai nyomozásokra szakosodott egység. A budapesti főkapitányság politikai osztályát 1919. augusztus 6-tól 1920. október 20-ig Botár Béla rendőrségi főtanácsos vezette. Az osztály kb. 20 tisztviselővel, 10 kiegészítő személyzettel, és kb. 250 detektívvel dolgozott. Csak fővárosi ügyekben volt illetékes. 1919-ben 24 490, 1920-ban 26 400 ügyet dolgoztak fel.³¹² A budapesti politikai osztály mellett 1919. augusztus 31-től működött, a Margit körút 83-85. szám alatt – a budapesti hadosztály és dandárbíróóság épületében az országos központi nyomozótestület. Feladata a „kommunista terroralakulatok” ügyében való nyomozás volt. A nyomozótestületet Czövek Sándor rendőrtanácsos vezette, kebelében pedig a budapesti rendőrség, a határrendőrség, a csendőrség tagjait találjuk. Czövek vélelmezhetően kiválóan végzete munkáját, tekintettel arra, hogy később a Belügyminisztérium keretében – a rendőri főosztály részeként – működő nyomozó osztály vezetője lett.³¹³ A testület kezdetben a belügyi tárca alárendeltségében működött, majd a fővárosi rendőrség különítményeként. Őt csoportja az ország különböző országrészeiben volt illetékes. 1919-ben 2149, 1920-ban 1010 ügyet dolgoztak fel.³¹⁴ A politikai csoportnak 1921-ben 6 előadója volt, s összesen 9044 ügyet dolgoztak fel.³¹⁵

Az egyre nagyobb feladatkörrel és ezzel párhuzamosan mind jelentősebb tekintéllyel is bíró csoport vezetője 1923-ban Hetényi Imre főkapitány-helyettes lett.³¹⁶ Az 1920-as évek végére pedig már olyan szervezetté vált, amely hol kimondva, de inkább kimondatlanul több főkapitánysági szervet (pl. útlevélosztály) integrált, a többi

³¹¹ A KEOKH kialakulásáról és szervezeti felépítéséről lásd: Kovács Tamás: Egy szervezet – egy feladat? A Külföldiek Ellenőrző Központi Hatóság létrejötte és működése, 1930–1945., *Rendvédelmi Füzetek*, 2010 (4), 84–101.

³¹² *Jelentés a budapesti állami rendőrség 1918-1920. évi működéséről*, Budapest 1921., 172.

³¹³ 31300/1919 sz. BM. rendelet, *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1920, 691-693.

³¹⁴ *Jelentés...*, 172-173.

³¹⁵ *Jelentés...*, 172-173.

³¹⁶ Hetényi Imre (Pest, 1871. május 19. – Budapest, 1946. május 4.) orvos, jogász. 1914-ben, mint detektívfelügyelő belépett a budapesti államrendőrség kötelékébe, 1918-ban tanácsos, 1920-ban főtanácsos, 1922-től főkapitány-helyettes. 1932 márciusától 1938-as kényszernyugdíjazásáig a politikai rendészeti osztályt vezette. 1945-ben letartóztatták, de tekintettel egészségi állapotára csakhamar szabadon engedték.

tevékenységét koordinálta, és amely Budapesten kívül is rendelkezett hatáskörrel.³¹⁷ 1932. január 8-án a belügyminiszter értesítette a Magyar Királyi Államrendőrség Vidéki Főkapitányát, hogy a politikai rendészeti ügyeket, országos hatáskörrel a budapesti főkapitányság politikai nyomozó osztályának hatáskörébe utalta át. Vagyis a vidéki politikai rendészeti tevékenység irányítása is közvetlenül Hetényi feladata lett.³¹⁸

A '30-as évek közepétől – mint már utaltunk rá – egyre inkább a szélsőjobboldali pártokkal szembeni munka került előtérbe. Ugyanakkor nem egy esetben maga a hatalom sem tudott mit kezdeni ezekkel a mozgalmakkal, mi több Darányi Kálmán miniszterelnök még egyezkedni is próbált velük. Ez azonban Darányi bukását hozta magával 1938 tavaszán. Majd – ehhez képest éles fordulatként – az új miniszterelnök, Imrédy Béla kemény fellépést ígért és várt el Szálasi Ferencsel és aktuális mozgalmával szemben.

Ezek a hullámzások, a megfelelő időben érkező instrukciók hiánya nehéz döntéshozatali helyzetekbe hozta a budapesti rendőrséget is. 1938. február 21-én betiltották Szálasi Ferenc Nemzeti Szocialista Pártjának működését. A rendőrök kivonultak az Andrássy út 60. sz. alatti pártszékházba és bekísérték a főkapitányságra a párt vezérkarát. Az akciót maga Hetényi Imre vezette, s egyben kihirdette Szálásinak és elvbarátainak rendőrhatósági felügyelet alá vételét. Egy hét múlva pedig a párt agitációs központján ütöttek rajta. Erre azonban a radikális jobboldal lépett akcióba. 1938 márciusában azt kezdték el híresztelni, hogy a Hetényi családban „nem magyar származásúak”, vagyis zsidók is találhatóak. A nyilas propaganda bevett módszere volt, hogy a párt, illetve a mozgalom ellenfeleit, családtagjaikat, felmenőiket zsidó származással „vádolták meg”. Hetényit ettől kezdve csak, mint, „*Hetényi-Hoffbauer*” említették a különböző szélsőjobboldali-nyilas anyagokban, vagyis burkoltan, de érthetően lezsidózták. Talán érdemes megjegyezni, hogy ilyen értelemben még Horthy kormányzó felesége sem kerülhette el a sorsát, amikor a '30-as évek végén, amikor a nyilas propaganda azt harsogta, hogy „*Rebeka ki a Várból*”.³¹⁹

A Belügyminisztérium nem mentette meg Hetényit, akit így előbb májusban felmentettek a munkavégzés alól, majd az év végén nyugdíjaztak. Hetényi után dr. Bártfay Ernő rendőrtanácsos vette át a szervezet vezetését. Bártfayt azonban nem igazán kedvelték kollégái, és igazság szerint Sombor-Schweinitzer is mindent elkövetett, hogy megbuktassa új felettesét. Bártfay kinevezésével párhuzamosan Sombor-Schweinitzert büntetésből de iure áthelyezték a bűnügyi osztályra; de facto azonban maradt a politikai jellegű ügyeknél, feladata a politikai hírszerzés lett. Ugyanakkor mindketten továbbra is hivatalosak voltak a reggelente tartott főkapitányi értekezletre. Bártfay azonban csakhamar felőrlődött a Sombor-Schweinitzerrel vívott idegi-hatalomgyakorlási háborúban. Vélelmezhetően az utolsó csepp a pohárban legfőbb ellenségének kormányzói kihallgatása volt. Az eset után Bártfay

³¹⁷ Sas Ferenc: *A 125 éves fővárosi rendőrség története*, Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2006 <http://www.rendeszet.hu/documents/A125eveselozsoval.doc>

³¹⁸ MNL OL, K-149, 1932-6-2153

³¹⁹ A háború utáni nyilas-szélsőjobboldali emigrációban elfogadott volt az, hogy ezt a röplapot egyenesen a rendőrség alkotta meg és terjesztette, hogy Szálásit és mozgalmát ezzel (is) lejárássák. Marschalkó Lajos – Fiala Ferenc: *Vádló Bitófák. A magyar nemzet igazi sírásói*, London, 1958.

azonnal beteget jelentett, majd kérte áthelyezését. Így 1939 elején újabb embert kellett kinevezni az osztály élére, akit Kálnay Gyula rendőr-főkapitányhelyettes személyében találtak meg. Innentől kezdve azonban de facto Sombor-Schweinitzer irányította a teljes politikai osztály munkáját. Ő adta ki az utasításokat, neki referáltak a főcsoport- és csoportvezetők és a detektívek. Kálnay volt annyira bölcs, hogy nem zavarta beosztottja köreit. Olyannyira elterjedt és bevett volt, hogy ki is vezeti valójában a közkeletűen „*politikai rendőrségnek*” nevezett szervezetet, hogy számos hivatalos iratban is – különösen a háború után – Sombor-Schweinitzer neve jelent meg, s nem Bárfayé. A Budapesti Rendőr-főkapitányság hivatalos felépítése 1940-ben az alábbiak szerint festett.³²⁰

Főkapitány: dr. Éliássy Sándor

Helyettes: Harkányi Gyula

Bűnügyi osztály: vezetője: Barna Péter

helyettesek: dr. Borzay Gyula

dr. Sombor-Schweinitzer József

Intellektuális főcsoport: vezetője: dr. Csatószegi Viktor

Állambiztonsági és sajtórendészeti főcsoport vezetője: dr. Mező Elek

Politikai Rendészeti Osztály vezetője: dr. Kálnay Gyula (Budapest)

Nagy Sándor (vidék)

Államrendészeti osztály: dr. Rédey Rezső

Végrehajtó Rendőri Szerv (összesen 10 csoport)

detektív főnök: dr. Szrubián Dezső

4. csoport: intellektuális

7. csoport: politikai

Maga a Politikai Rendészeti Osztály két főcsoportból állt. Az első vezetője dr. Hivessy Jenő detektív főfelügyelő (Sombor-Schweinitzer egyik legfőbb bizalmasa), helyettese pedig dr. vitéz Antal István detektív főfelügyelő volt. Gyakorlatilag ez a főcsoport végezte az „igazi” politikai nyomozásokat. Maga a főcsoport öt további csoportra oszlott. Ebből egy foglalkozott a baloldali ügyekkel, ennek vezetője volt dr. Wayand Tibor detektív felügyelő, egy pedig a szekták ellenőrzésével, amelynek vezetője Fornády Gyula detektív lett. Jobboldali ügyekkel azonban három csoport is foglalkozott, Bánhidi Ottó detektív felügyelő, Szélesi Jenő és Bödő Károly detektívek vezetésével.³²¹ A második főcsoport vezetője Hain Péter rendőrőtanácsos volt. Ehhez a főcsoporthoz az ún. állandó vezényelték tartoztak. Tehát azok a rendőrök, akiket

³²⁰ ABTL 4. 1. A-610

³²¹ ABTL A-417/1, 21.

közvetlen a Belügyminisztériumba, a KEOKH-hoz, a BM. Rádióállomására, az Értelmiségi Munkanélküliek Miniszteri Biztosa mellé, a BM. XIX. (Állampolgársági) osztályára, sőt a Lipótmezei Állami Elmegyógyintézetbe és az Országos Egészségügyi Intézetbe vezényeltek, utóbbi esetben már csak a csalások kiszűrése végett is. Elméletileg ennek a főcsoportnak az alárendeltségébe tartozott a kormányzósági állandó detektív kirendeltség is. A valóságban azonban ez a testőrség parancsnokának vezetésével működött.

A szervek közötti összetűzés tehát szinte kódolva volt, s ez az 1941-es észak-erdélyi bevonulás után be is következett. A testőrség parancsnoka ugyanis Haint egyszerűen eltiltotta a kormányzó személye körüli szolgálattól. Sombor-Schweinitzer viszont nem adott Hainnak újabb beosztást, bár hivatali szobáját és névtábláját meghagyta neki.³²² Egy kimutatás szerint 1943-ban összesen 190 detektív teljesített szolgálatot „politikai vonalon”.³²³

CSENDŐRSÉG NYOMOZÓ OSZTÁLYA

Bár az ország területének nagyobbik hányadában a csendőrség tartotta fenn a közrendet, de a politika számára fontos, vagy kiemelt ügyekben alapvetően a rendőrség nyomozott. A csendőrség berkeiben az idő előre haladtával egyre erőteljesebbé vált az az igény, hogy a „komoly” ügyekben is nyomozhassanak a csendőrök, ne csak, csip-csup kis vidéki ügyekben. A nagy gazdasági világválság megerősítette a csendőrség néhány lelkes tisztjének ezen ideáját, hiszen kormány, illetve kormányzóellenes mozgolódások vidéken is legalább annyira voltak jelentősek és erősek, mint a fővárosban.

A fentebb említett lobbizás végül eredményesnek bizonyult és a 71.464/VI-b.-1930. sz. belügyminiszteri körrendelet alapján létrejött a Budapesten székelő csendőrnnyomozó osztályparancsnokság és alosztály parancsnokság, 1930. március 1-jei hatállyal. Érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy a Csendőrségi Zsebkönyv szerint már 1929-ben létezett nyomozó osztálya és alosztálya Budapesten.³²⁴ Ezzel egyidőben még további három csendőrkerületi székhelyen hoztak létre hasonló alakulatot: Szombathelyen, Szegeden, illetve Debrecenben. Ezeket követte 1932. július 1-jével a székesfehérvári, pécsi, majd miskolci alosztályok megalakulása, és így vált teljessé ez a szakszolgálati szervezet. Természetesen a területgyarapodások után további alosztályok jöttek létre Kassán, Ungváron, Huszton, Kolozsváron, Marosvásárhelyen, illetve Újvidéken.

Az újonnan létrejött szervezeti egység feladatait az alábbiakban tudjuk összefoglalni:

- országos jelentőségű, vagy helyi jelentőséget meghaladó, továbbá olyan bűncselekmények nyomozása, amelyek felderítése különleges szakképzettséget, vagy technikai felszereltséget igényelt; illetőleg ilyen esetekben segítségnyújtás a területi őrsők számára;

³²² ABTL 4. 1. A-417/1, 22.

³²³ ABTL 4. 1. A-824, 1-6.

³²⁴ *Magyar Királyi Csendőrség Zsebkönyve 1929*, Csendőrségi Lapok Kiadása, 97.

- a nagyobb területre kiterjedt ilyen nyomozásokat egységesen kellett, hogy irányítsák, ezeket esetlegesen önállóan is végezzék;

- a csendőrség bünyügyi nyilvántartó- és sajtószolgálatának irányítás.³²⁵

Jogosan teheti fel a kérdést az Olvasó, hogy vajon miként rendezték a rendőrség és a nyomozó osztályparancsnokság kapcsolatát. Nyilvánvaló, hogy a rendőrség segítségére szüksége volt a csendőrnnyomozóknak, de talán a rendőrséget az is érdekelt(het)te, hogy a csendőrök éppen milyen ügyben nyomoznak. Így az a megoldás született, hogy a budapesti rendőrfőkapitányságnál egy összekötő tiszt állt szolgálatba, aki a főkapitányság épületében nyert elhelyezést. Főbb feladatai pedig a következők voltak:

„A.) Olyan sürgős bünyügyi nyomozási ügyekben, amelyekben a főkapitányság, illetve annak valamelyik osztálya, vagy intézkedésre jogosított tagja a m. kir. csendőrség nyomozóalakulatának vagy esetleg őrsének sürgős együttműködését kívánta igénybe venni és annak gyorsabbá tétele érdekében az összekötő tisztet kívánta felkérni, ez utóbbi köteles volt az erre vonatkozó intézkedéseket a csendőrségi alakulatok felé megtenni, illetve azokat a megkeresés sürgős végrehajtására felkérni.

B.) Olyan sürgős nyomozási ügyekben, amelyeket a nyomozó alosztályok és az őrsök az ő útján küldtek meg a budapesti rendőrfőkapitányságnak az illetékes osztályoknál eljárni volt köteles.

C.) A csendőrség és a rendőrség működési területére kölcsönösen kiterjedt, vagy együttesen folytatott bünyügyi nyomozások esetében az együttműködés biztosításában mindkét szervnek segítségére kellett, hogy legyen és az egymással közölt információ-átadást kellett, hogy biztosítsa.

D.) A csendőr nyomozó alakulatok bizalmas információit vagy nyomozási adatait a főkapitánysággal és viszont kellett, hogy közölje, illetve az ilyen ügyekre vonatkozó bizalmas iratokat közvetlenül az elintézésre hivatotthoz el kellett juttatnia.

E.) A nyomozó alakulatok vagy a csendőrség valamely más alakulata és a rendőrség budapesti főkapitánysága között esetleg felmerült nézeteltéréseket kellett tisztáznia.

F.) Csendőrségi szakkérdésekben a főkapitányság egyes osztályainak, illetve intézkedésre jogosított tagjainak felvilágosítást adott.

G.) A nyomozó alakulatok, illetve az őrsök és az Országos Bünyügyi Nyilvántartó Hivatal között a kapcsolatot fenntartotta.

H.) A budapesti rendőrfőkapitányság sajtóirodájával a személyes kapcsolatot fenntartotta és szükség esetén a sajtó képviselőinek személyes felvilágosítással szolgált a nyomozó osztályparancsnok esetenként kiadott rendelkezése, illetve a csendőrségi sajtóiroda vezetőjének felkérése alapján.

³²⁵ Kiss Gábor: Nyomozó alosztályok, <http://www.csendor.com/konyvtar/irasok/magyar/Nyomozo%20alosztyalvok%20-%20Kiss%20G.pdf> (letöltés ideje: 2023. november 11.)

*I.) A Budapesten nyomozás céljából megjelent csendőrrjárőröket a főkapitányságon útbaigazította, feladatuk végrehajtásában segítette, őket eligazította, elhelyezte, illetve ellenőrizte.*³²⁶

A csendőrség az említett komoly ügyek alatt nem csak a nagy tárgyi súlyú bűncselekményeket értette, hanem kifejezetten az állambiztonsági – így a kémkedési – ügyeket is. Annyiban magának a csendőrségnek a megjelenésében is változást hozott a Nyomozó Osztály, hogy a hagyományosnak és emblematikusnak mondható egyenruha és kakastollas kalap mellett megjelentek a civil ruházatot viselő csendőrnnyomozók.

³²⁶ Kiss Gábor: Nyomozó alosztályok
<http://www.csendor.com/konyvtar/irasok/magyar/Nyomozo%20alosztalyok%20-%20Kiss%20G.pdf> (letöltés ideje: 2023. november 11.)

Operatív eszközök a kémelhárításban

Mind a hírszerző, mind pedig az elhárító munkának elengedhetetlen része a mai napig, de akár mondhatnánk azt is, hogy a kezdetektől fogva, a különböző operatív eszközök használata. Hagyományosan ezek közé soroljuk:

- nyilvántartások készítését és használatát;
- környezetanulmány készítését;
- operatív figyelmet;
- operatív technikai eszközök alkalmazását;
- krimináltechnikai eszközök alkalmazását;
- operációt;
- a „K” ellenőrzést, vagyis a postai küldemények operatív ellenőrzését;
- a bomlasztás, lejáratás és elszigetelés módszerét;
- a hálózat kiépítését és alkalmazását.³²⁷

Vajon az említett operatív eszközök mennyire voltak elterjedtek és bevettek 1945 előtt? Solti István erről így írt doktori disszertációjában: *„A II. világháborút követő évek államvédelmi szervei számára rendelkezésre álltak a különböző hálózati úton történő – más szóval a humán erőforrással folytatott – információszerezés lehetőségei, valamint az akkori kor technológiai fejlettségi szintjét képviselő, titokban alkalmazható technikai eszközök.”*³²⁸ ... és *„Telefon lehallgatásra a II. világháborút követően az állambiztonsági szolgálatok mellett a rendőrségnek is lehetősége volt.”*³²⁹

Vagyis egyértelmű, hogy a korszak rendészeti – államvédelmi szervei mindegyik eszközt alkalmazták, mi több: bevettek voltak ezek a módszerek. Következésképpen ezek nem „csak” szimplán tovább éltek aztán a háború után, hanem egyenesen építettek is rájuk az 1945 utáni magyar államvédelmi szervek.

Ugyanakkor érdemes rögzíteni a ma Olvasójának is, hogy 1945 előtt a személyiségi jogok, vagy az emberi jogok fontossága – és tiszteletben tartása – mondhatni nem létező elvárások, avagy kritériumok voltak, pontosabban lettek volna a kor államvédelmi szerveivel kapcsolatban. Már az I. világháború alatt is, de aztán a II. világháború alatt sem volt ez másképpen, minthogy valakinek a megfigyelése, nyilvántartásba vétele, vagy éppen titkos házkutatás tartása egy lakásban, lényegében az adott rendészeti / államvédelmi szerv vezetőjének döntése volt. Vagyis kár például arra vonatkozó bírói döntéseket keresni 1939–1945 közötti időszakban, amelyek engedélyezik az említett tevékenységek realizálását.³³⁰

Ha a kémelhárításban résztvevő szerveket nézzük, akkor szinte mindegyiknél megtaláljuk az operatív eszköztár egyik – másik elemét, sőt, a rendőrségnél szinte mindegyiket. Vagyis a rendőrség, a csendőrség és természetesen a 2. vkf. osztály is vezetett különféle nyilvántartásokat, avagy tartott fenn hálózatot. Természetesen az már egy másik kérdés, hogy a hatékonyság, illetve az egyes szervezetek

³²⁷ Nyeste Péter – Szendrei Ferenc: *A bűnügy hírszerzés kézikönyve*, Budapest, Dialog – Campus, 2019., 36-38.

³²⁸ Solti, 19.

³²⁹ Solti, 40.

³³⁰ Solti, 101.

célrendszere mennyire volt különböző a '30-as években és mennyire lett egységes a világháború éve alatt.

A két világháború közti időszak rendőrségének a különböző felderítésekben és nyomozások realizálásában az 1920-as évek elején már komoly tapasztalatai voltak. Így például tudták, hogy a vizsgálathoz, illetve a sikeres nyomozáshoz mindenekelőtt türelem kell, nemkülönben pedig minden apró adatot és információt szisztematikusan kell összegyűjteni. Ennek a munkának a része volt például az is, hogy a gyanúsítottat többször is ki kell hallgatni, házkutatást kell tartani nála, szembesíteni kell a bizonyítékokkal és feltételezett társaival.³³¹

De először el kellett jutni egy gyanúsítotthoz vagy kémgyanus személyhez, hogy aztán az ő segítségével és/vagy felhasználásával göngyölítsenek fel egy szálat, vagy szerezzenek be tőle további bizalmas és tartalmilag is értékelhető információt. Ehhez, ha kellett puhatolózás módszerét is bevetették. De honnan, milyen forrásból érkezhethet információ egy-egy ilyen személyről? Nagy Valér rendőrfőtanácsos – 1944 nyarán az Állambiztonsági Rendészet parancsnokaként – határozottan kijelentette, hogy: „*A rendőri őrszemélyzet a maga több tízezres [ez erős túlzás a rendőrség létszámát illetően – Szerző] létszámával óriási hírszerző hálózatot jelent*”.³³² A rendőrzvezető csupán annyit felejtett el hozzátenni, hogy maga a rendőrség is – vélelmezhetően – több ezer „civil” emberrel tartott fenn „különleges” kapcsolatot, akiktől információt remélt.

Ők voltak az ún. „b” vagyis „bizalmi”, vagyis közkeletűen fogalmazva a beszervezett egyének. Ezek az állampolgárok vagy hazafias meggyőződésből és így önként, vagy egy lebukást követően elkerülendő egy komolyabb büntetést, esetleg pontosan munkájukból következőleg lettek rendőrségi informátorok. Azt, hogy kik is voltak „b” egyének név szerint, azt ma már szinte lehetetlen lenne megmondani. A beszervezésről nem maradt fenn írásos dokumentum, ráadásul a beszervezettek is csak szóban jelentettek. Csupán a nagyobb, összefoglaló jellegű jelentésekben öntötték írásos formába a tőlük kapott információkat. Mindezek mellett a korabeli rendőrségi vezetők voltak olyannyira bölcssek, hogy politikai felettessiknek sosem adták ki informátoraik nevét, a szakmabeleik pedig nem is kérdezték, csupán a jelentésekben jelezték, hogy „*az információt ellenőrizni nem kell, „b” egyén jelentése alapján*” készült.

Mégis, kik voltak, vagy lehettek munkájukból adódóan informátorok, az az „b” egyének? Erre ad választ a csendőrség Szervezeti és Szolgálati Utasítása: „... azok az egyének a legalkalmasabbak, akik hivatásuknál vagy foglalkozásuknál fogva sok emberrel érintkeznek, sokat járnak-kelnek és alapos helyi és személyi ismerettel rendelkeznek. Ilyen egyének lehetnek: vendéglői, kocsmai vagy szállodai alkalmazottak, fodrászok, bérkocsisok, éjjeli őrök, bábák stb., továbbá olyan egyének, akik ismereteiknél és megbízhatóságuknál fogva egyes esetekben a

³³¹ Ez lehetett akár nyílt, akár titkos. A korabeli titkos házkutatásokról kevés konkrét információval rendelkezünk. Sporadikus nyomok vannak, hogy bevett módszer volt, ahogyan az Hain Péter és emberei Berlinben behatoltak a Kommunista Magyarországi Pártjának irodájába és megszerezték a párt tagnyilvántartását. Az esetről lásd: ABTL 4.1. A-417/1, 8–28.

³³² Bűncselekmények megelőzése a rendőri szolgálatban, *Magyar Rendőr*, 1938. IV. 6.

*csendőrnek segítségére lehetnek: vasúti alkalmazottak, levélhordók, termesterek, megjavult gonosztevők”.*³³³

A leírtak azonban nem csak a csendőrség, hanem a rendőrség informátoraira is messzemenően igazak. Érdemes emellett idézni még Pásztóy Ámont is, aki a háború éveiben a Belügyminisztérium VII. Közbiztonsági osztályának vezetője volt.

*„Egyetlen rendőrhatalóság előtt nem lehet közömbös, hogy a területén működő egyesületek minő magatartást tanúsítanak. Az egyesülési jog szabadságával nem fér össze, hogy a rendőrség komoly indok nélkül beavatkozzon életébe, a rendőrségnek tehát ha jelen is van, észrevétlenül kell jelen lennie. Jelenlétét úgy oldotta meg, hogy konfidens [ügynököt – Szerző] küldött be az egyesületbe tagként, aki az egyesületi életben részt vett, annak minden életnyilvánulásáról tudomást szerzett, s így hű képet tudott adni az egyesület életéről.”*³³⁴

Az ily módon – fogalmazzunk így – megtalált emberek is újabb „b” személyt, vagyis további kapcsolatot jelentettek a rendőrségnek. A beszervezett emberek korrumpálásnak végső fázisa volt, hogy szolgálataikért anyagi ellenszolgáltatást kaptak. Így a '30-as évekre a rendőrségnek kiépült hivatásos, tehát pénzért jelentő besúgóhálózata működött mind a bal, mind a jobboldalon. A konfidens, vagyis ügynök beszerzése a rendőrség mindenkori vezetőjének a feladata volt. Ő a személyes ismerősi, baráti köréből szervezett be, esetleg fizetett meg embereket. A felmerülő költségek fedezésére külön keret állt rendelkezésére. Érdekes, hogy a pénzről és az ügynökről senkinek nem kellett el, illetve beszámolnia. Ez bizalmi kérdés volt valamennyi résztvevő oldaláról. Sok esetben maguk a konfidensek is természetes dolognak, sőt hazafias kötelességnek tekintették a hatalom informálását! Korszakunkban az információ beszerzése és megbízhatósága fontosabb volt, mint az a módszer, amellyel megszerezték azt.³³⁵

Presztízkérdés volt, hogy a detektívek közül ki, és hogy hány „b” embert tart(hat)ott. Nyilván ez szoros összefüggésben állt az adott detektív által végzett nyomozó, illetőleg operatív munkával, ami pedig a feletteséhez, feletteseihez való bizalmi viszonyon is múltott. Az, hogy a Politikai Rendészeti Osztályt de facto vezető Sombor-Schweinitzer Józsefnek is voltak „b” emberei, vitán felül áll, de mi a helyzet a beosztott rendőrökkel? Erről ad érdekes képet Makány 1948-as vallomása:

*„Dombi általában bizalmi embereket tartott és nyomozott. Kb. 1943-tól Dombi és Czobor közvetlenül Schweinitzerhez jártak referálni és utasításokért. Ennek magyarázata az volt, hogy Schweinitzer a legbizalmasabb ügyeket adta ki Dombinak és Czobornak és ezekről még a csoportvezetők sem tudtak, annak dacára, hogy Dombi és Czobor hivatalosan csak beosztottak voltak.”*³³⁶

Természetesen nem állíthatjuk, hogy minden egyes „b” személytől származó valamennyi információ mindig helytálló lett volna. Erre példa a tiszadorogmai

³³³ Szervezeti és Szolgálati Utasítás a m Kir. Csendőrség számára, Budapest, 1941, 159.

³³⁴ ABTL 3.1.9. V-103599, 76.

³³⁵ ABTL 3.1.9. V-103599, 76-78.

³³⁶ ABTL 3.1.9. V-80834, 78.

községi jegyző esete, aki a vád szerint közpénzt sikkasztott, jóban volt a helyi zsidókkal, segített nekik, mi több: gyakran nekik adott igazat különböző vitás kérdésekben. A tiszakeszi csendőrség egy helybeli lakostól nyert bizalmas információkat, majd az illetékes csendőrnnyomozó alosztály (miskolci VII nyomozó alosztály) is beszerzett bizalmas információkat Kupai Dániel községi bírótól, amelyek a korábbi értesüléseket erősítették meg. Ezután alispáni vizsgálat is indult, amely azonban azt állapította meg, hogy a vádak alaptalanok. Ezután azt kérte az alispán az alosztálytól, hogy névtelen feljelentések előtt előbb őt értesítsék, mert az indokolatlan meghurcolások rombolják a hivatalnoki kar tekintélyét.³³⁷ De hasonló esete volt Csáki József bocsorlapujtói körjegyzőnek is, aki ellen az volt a „vád”, hogy elénekelte a „kommunista himnusz”, vagyis az internacionálét.³³⁸

A 2. vkf osztály kebelében működő DEF alosztálynál kissé cizelláltabban tudjuk felvázolni a hálózat felépítését. Az Ujszászy féle leírás alapján meg lehet különböztetni 1) „*általános*”, 2) „*különleges*” és 3) „*szak*” hálózatokat, bár utóbbi nem volt a szó klasszikus értelmében hálózat. Az „*általános*” hálózat tagjai olyan személyek voltak, akik vagy díjazás, vagy ritkább esetben díjazás nélkül vettek részt a kémelhárító munkában. Ők alapvetően valamilyen formában jelentették, ha valakiről azt gondolták, hogy kém, vagy legalábbis (kém)gyanús a viselkedése. Ezek a hálózati személyek nem voltak feltétlenül képzettek és kvalifikáltak erre a feladatra, gyakran személyes érzelmeik és intuícióik is vezették őket. Fontos hangsúlyozni, hogy feladatuk itt, a jelentés megtételével le is zárult. Melyek voltak azok a felderítési irányok, ahol a DEF általános hálózati embereit megtalálhatjuk? A társadalom, a mindennapi élet legszélesebb köreiben megtalálhatóak voltak. Így a különböző politikai pártokban, egyesületekben, egyházakban, sajtó munkatársai és színházi emberek között, de még a minisztériumokban is. Mondhatni: az információszerzés valóban – és a szó szinte minden értelmében – széles skálán mozgott.

A „*különleges hálózathoz*” tartozó személyek már nem „csak” informáltak. Ők maguk is kötelezve voltak kémelhárító tevékenységre, illetve a munkahelyük szerinti illetékes kémelhárító szolgálat támogatására. A „*különleges hálózathoz*” tartozók jellemzően olyan helyeken és olyan pozíciókban vagy beosztásokban dolgoztak, amelyek a hadiipar, a politikai szféra, a közigazgatás és a stratégiai ágazatokon belül is kiemelt fontossággal bírtak.³³⁹ Végül, de nem utolsó sorban a „*szakhálózat*” tagjai azon személyek voltak, akik a kémelhárítást hivatalból szervezték és végezték.³⁴⁰

A szervek számára az információszerzés további elterjedtebb – és jegyezzük meg önkéntes – formája volt még a feljelentő levél. Ugyan nincs pontos kimutatás arról, hogy általában a rendőrség, vagy egyes osztálya, netán vidéki kapitányság mennyi feljelentő levelet kapott, pontosabban kaphatott egységnyi időszak alatt. A megmaradt rendőrségi, csendőrségi, vagy éppen ÁVK-s iratok alapján azonban

³³⁷ MNL OL, K-494-1942-629-ÁVK

³³⁸ MNL OL K-149-1939-1-15887

³³⁹ Haraszti György (szerk.): *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagnak a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései*, Budapest, Corvina, 2007., 341. (továbbiakban: *Vallomások a holtak...*)

³⁴⁰ *Vallomások a holtak...*, 341.

az a benyomása támad a kutatónak, hogy rengeteget.³⁴¹ A feljelentő levelek egy része, természetesen névtelen levélként érkezett az adott szervhez, s ezekből számos esetben sokkal inkább adott személlyel szembeni gyűlölet olvasható ki, mintsem konkrét bűncselekmény, vagy annak gyanúja kapcsán tett adatszolgáltatás. Konkrét névtelen feljelentő levélből sem sok maradt meg, de például egy 1942. decemberi, amelyikben Koncz Árpád sepsiszentgyörgyi polgármestert „*beszámíthatatlan hülye*” jelzővel illetik, azt állítja, hogy panamázik, amiről „*a nyomozó 200 csendőr nem akar tudni*”. S ugyanakkor az elmúlt években megnőtt a városban a nyilasok és a szociáldemokrata párt támogatottsága is. Míg első állítás ellenőrizhetetlen, addig utóbbiról el lehet hinni, hogy igaz, s hogy ezt a levélíró a polgármester bűnének tartja.³⁴²

Az operatív munka másik alapvető eszköze a különböző nyilvántartások és nyilvántartó rendszerek. Az egyik alapvető fontosságú nyilvántartást az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal (OBNYH) adta. De hogyan alakult ki az OBNYH?

A rendőrség berkein belül már a 19. század végén találunk nyilvántartásokat, bár eleinte ezeket csak néhány rendőrtisztviselő, és ők is elsősorban a maguk számára vezették. Ennek fényében talán nyilvánvaló, hogy ezek különböző szisztémák szerinti nyilvántartások voltak. Fontosságukat és hasznosságukat azonban hamar felismerték vezetői szinten, ahogyan azt is, hogy az eredményes munkához a különböző nyilvántartásokat egységessé kell tenni. Török János főkapitány emelte hivatali rangra 1885-ben a bűnügyi nyilvántartások, akkor még meglehetősen kesze-kusza rendszerét. Ezt a racionalizálást követően a bűnügyi nyilvántartás eleinte két fő részből állt:

- elítélt és körözött személyek;
- feltételesen szabadlábra helyezett személyek.

A technika és a rendőrség fejlődését is jelzi, hogy alig két esztendővel később, 1887-ben már arcképpel együtt tartották nyilván a bűnözőket.³⁴³

Ugyanakkor csak Boda Dezső kapitánysága idején rendezik a nyilvántartó és nyilvántartás létét törvényileg is az 1897. évi XXXIV. tc. 26§-ban, amely elrendelte az OBNYH felállítását. Nem teljesen egyértelmű, hogy miért, de a Hivatal csak 1909. január 1-én kezdte meg működését az 1897-es törvény, illetve az Igazságügyi Minisztérium 24300/1908 sz. rendelete (!) értelmében. Az immár valóban működő OBNYH kiváló szervezéssel és a vidéki adatbázisok felhasználásával rövid idő alatt valóban országos lett, és aki akárcsak egyszer is szembekerült a rendőrséggel, az nem csak bekerült a rendszerbe, hanem egész életére benne is maradt.

³⁴¹ Érdemes megjegyezni, hogy az a tény, hogy sok feljelentő levél érkezett a korabeli szervekhez nem tekinthető magyar specialitásnak.

³⁴² MNL OL, K-523, 1 csomó, sz. n. irat

³⁴³ Borbély Zoltán – Kapy Rezső (szerk.): *A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941*, Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadóvállalat, 1942., 156.

A nyilvántartás jellege azonban lényegesen megváltozott az I. világháború és a „*forradalmak kora*” után. Ugyan továbbra is két osztályból állt a Hivatal, úgy, mint:

- igazságügyi
- közigazgatási (rendőri).

Az igazságügyi osztály feladata a beérkező anyagok jogi felülvizsgálata, valamint a kül- és belföldi levelezés lebonyolítása volt más rendőrségi és/vagy igazságügyi hatóságokkal. A közigazgatási (rendőri) osztály látta el az adminisztratív feladatokat, egyes személyek beazonosítását, a bűnügyi fényképezést, a daktiloszkópia (újlenyomat) és a bűnügyi laboratórium vezetését, de még a rendőri múzeum kezelése és felügyelete is ehhez az osztályhoz tartozott.³⁴⁴

A közigazgatási (rendőri) osztályon belül is különleges fontossággal bírt az un betűcsoport. Ennek vezetője a '30-as évek végén Váry Rezső volt, akinek vezetése alatt mintegy 40 nagy tapasztalattal bíró rendőr szolgált. Itt volt az „igaz” nyilvántartás: ez a csoport tudta megmondani szinte bármely magyar állampolgárról, hogy: volt-e büntetve, letartóztatták-e valaha, vagy körözés alatt áll-e éppen. 1941-ben több mint 2, közel 2,5 millió nyilvántartó lapot kezelt a csoport.³⁴⁵ Jegyezzük meg, ebben a számban azok is benne vannak, akik ellen nemzetközi körözés vagy elfogatóparancs volt kiadva. A nyilvántartó lapok száma azonban mindig is hatalmas volt, amely aztán a '30-as évek végén csak tovább gyarapodott. „*Az ország megnövekedése nagy mértékben fokozta a forgalmat, mert nemcsak az értesítésadás növekedett meg, hanem a visszatért országrészek bíróságai által szolgáltatott anyag is.*”³⁴⁶

A már létező fényképgyűjteményt is modernizálták (Bertillon rendszerű hármas fényképek készítése immár), s természetesen a nevek és a képek összekapcsolása maradt ennek a részlegnek a legfontosabb feladata. Ezért aztán az elkövetett bűncselekménytípusok szerint is csoportosították a fotókat, illetve akinek valamilyen jellegzetes testi hibája, vagy közismert gúnyneve volt, szintén külön albumba került.³⁴⁷ Mindezek nyilván könnyítették az elkövetők beazonosítását.

Tán nem meglepő, hogy a Főkapitányság politikai ügyekben illetékes alakulata – a Politikai Rendészeti Osztály – külön, önálló nyilvántartást vezetett. Az itt lajstromba vett emberek eleinte alapvetően baloldali (kommunista, szociáldemokrata) kötődésűek voltak. Nem csak azt tartották nyilván, hogy tag vagy csak szimpatizáns-e valaki, hanem azt is, hogy volt-e már büntetve, illetve hogy a mozgalmon belül hol foglal helyet. A detektívek ugyanakkor a kapcsolattrendszerre és a családi viszonyokra legalább ennyire kíváncsiak voltak.

³⁴⁴ Borbély-Kapy, 156-157.

³⁴⁵ Borbély-Kapy,157, de Hetényi is ekkora számról tud (ld.: Hetényi, 187.)

³⁴⁶ Borbély-Kapy,157.

³⁴⁷ Borbély-Kapy,157.

A '30-as évektől kezdve azonban már nem csak „balról”, hanem „jobbról”, pontosabban szélsőjobbról is igyekeztek minél több információt be- és megszerezni a detektívek. Így hosszú évek, vagy inkább évtizedek munkájával létrejött egy speciális, sok szempontból az OBNYH-val párhuzamos adatbázis. Sajnos források hiányában még csak nagyságrendileg sem tudjuk megbecsülni, hány személy szerepelhetett ebben az adatbázisban, de azzal talán nem téved nagyot a szerző, ha legalább ezres nagyságrendűre becsüli, de talán a tízezres szám sem lehet túlzó.

Az „*Államrendészeti Zsebkönyv*” (ÁZS), más néven „*Fekete Könyv*” rendszer 1931-es létrejöttének háttérét a vonatkozó belügyminisztériumi anyag nyíltan leírja: „*Az államrendészeti szempontból kifogás alá eső egyéneket eddig a különböző hatóságoknál tartottak nyilván anélkül, hogy különböző hatóságok egymással az anyagot kicserélhették és így a nyilvántartást tökéletesíthették volna. Ehhez képest úgy a külképviseleti hatóságoknál, mint a belföldi rendőrhatalóságoknál a politikai szempontból való priorálás nehézségekbe ütközött és a kívánt célt ily módon elérni nem lehetett.*”³⁴⁸ Azonban a rendszer létrejötte még nem jelentette feltétlen annak zökkenőmentes működését, bár kétségtelen: immár egységesült az ellenség különböző kategóriáinak definiálása. Elrendelték, hogy minden információt, adatot, adalékot a BM VII. közbiztonsági osztályán kell összegyűjteni, hogy aztán a kész zsebkönyvet onnan küldjék szét az érintett rendőrhatalósági szerveknek. De jelezték, hogy: „*Ebben az egyéb hatóságoknál lévő most feldolgozás alá kerülő anyag még nem szerepel, tehát a zsebkönyv még nem egészen teljes. Az anyag feldolgozásával párhuzamosan megfelelő pótfüzetet fognak kiadatni, melyek mind addig a zsebkönyvvel együtt kezelendők, amíg új államrendészeti zsebkönyv kiadatni nem fog.*”³⁴⁹

Fontos, hogy a zsebkönyv bizalmas iratként volt kezelendő s a vezető /parancsnok/ vagy helyettese által a beosztott közegek részére csak a szolgálat ellátásának tartamára adhatták ki. A zsebkönyvet hivatalos pecséttel, vagy a hatósági közeg névalírásával, esetleg a rövidítések, illetve betűjelek értelmét magyarázó vagy bármilyen más jellegű jegyzettel szigorúan tilos volt ellátni.

Hogy is nézett ki az ÁZS-s nyilvántartás? A személynév mellett a vallást, a születési időt és helyet kellett feltüntetni, mint alapadatokat. Ugyanakkor az utasítás megjegyzi: „*... Mint hogy a forradalmak utáni időben az adatgyűjtés nem volt mindenütt megbízható, előfordulhat, hogy valamely egyénnél születési hely gyanánt a rendes akkori lakóhely van feltüntetve, épp így a születési hely gyanánt a rendes akkori lakóhely van feltüntetve, épp így a születési évszám is lehet ingadozó, mert az esetek nagy részénél a bmondott életkor alapján lett a születési év kiszámítva.*”³⁵⁰ Vagyis az adatbázis alapja egészen 1918–1919-ig visszavezethető, ami arra utal, hogy a rendőri/belügyi szervek már akkor is nyilvántartották – vélelmezhetően figyelték is – a gyanús személyeket. Ezek után megadták még az illető állampolgárságát és foglalkozását is. Majd ezek után:

³⁴⁸ ABTL 4. 1. A-313/1, 26-27.

³⁴⁹ ABTL 4. 1. A-313/1, 27.

³⁵⁰ ABTL 4. 1. A-313/1, 28.

„A sorok végén a névvel egyforma vastagon nyomtatott betűjel értelme a következő:

- „A.” magyar állami eszme ellen izgató, a magyar nemzetet következetesen becsmérő egyén /antihungarista/
- „D.” kémkedésben gyanús /defensív szolgálat/
- „K.” kommunista tevékenységet kifejtő így gyanú alatt álló egyén.
- „KB.” Kommunista bűncselekmények miatt jogerősen elítélt egyén.
- „K.B.” / Kommunista bűncselekmények miatt büntetett olyan egyén, aki ellen nyomozólevél van kibocsájtva. Így vannak jelölve az elítélt, Oroszországnak kiadott kommunista büntetettek is.
- „M.” általában megbízhatatlan, külföldi szélhámoskodó magyar kalandorok.
- „N.” nemzetiségi agitátorok /Pánszláv, pángermán stb./
- „U.” az ország területéről jogerősen kiutasított külföldi.
- „E.” oly külföldi, ki a kiutasító véghatározat vagy egyéb hatósági rendszabály végrehajtása előtt ismeretlen helyre távozott.”³⁵¹

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az a tény, ha valaki szerepelt az ÁZS-ban, nem jelentette automatikusan azt, hogy a magyar szervek meglátva őt sétálni az utcán, akkor azonnal letartóztatják. A szabályozás értelmében ugyanis: „A zsebkönyvben szerepelő egyénekekkel szemben a /KB. /U. /E. betűvel jelzettek kivételével a hatóságok /közegek/ csupán megfigyelés eszközzésére, a határon való közlekedésük esetén tüzetes podgyász vizsgálat megejtésére, utazásuk célja felőli kikérdezésre szorítkozhatnak.

Velük szemben természetesen csak felmerült konkrét gyanú alapján lehet eljárni.”³⁵²

Azonban a „KB.” jelűeket azonnal őrizetbe kellett venni, s ellenőrizni, hogy az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal adatbázisa szerint van-e ellene/ellenük hatályos nyomozólevél kiadva. Ha van, akkor a rendelet értelmében annak azonnali foganatosítását rendeli el.

Az „U.” jelzéssel ellátottak – ha a visszatérésre vonatkozó hatósági engedélyt felmutatni nem tudnak – szintén őrizetbe veendőek, s az 1879. évi XI. tc. 70. §-ába ütköző kihágás miatt a legközelebbi rendőri büntető bíróságnak átadandóak.³⁵³

Az „E.” jelzésű külföldi állampolgárokkal szembeni eljárást pedig ekképpen szabályozták: „Amennyiben az ország belterületén találtak, sürgősen értesíteni kell erről a névmutatóban megjelölt rendőrhatalóságot.

³⁵¹ ABTL 4. 1. A-313/1, 28-29.

³⁵² ABTL 4. 1. A-313/1, 28.

³⁵³ ABTL 4. 1. A-313/1, 28.

A határszélen való feltalálásuk esetén a szóbanforgó külföldieket /sem belépés, sem a kilépés alkalmával/ ha utiokmányuk rendben van csak azért, mert őket távollétük miatt valamely rendőrhatalóság keresi /körözi/ útjukban feltartóztatni nem szabad. Az ilyen külföldi eltávozásáról az illetékes rendőrhatalóságot csupán értesíteni kell. Az ország területére belépő ily külföldit pedig ki kell kérdezni útjának céljáról, majd útlevélbe be kell jegyezni, hogy „megérkezése után köteles az I. fokú rendőrhatalóságnál személyesen jelentkezni.” Egyidejűleg erről a névmutatóban megjelölt, valamint azt a rendőrhatalóságot is értesíteni kell, ahová az illető külföldi utazott.”³⁵⁴

A fenti szabályozás hosszú évekig érvényben volt, s változtatására elsősorban a II. világháború kitérője, illetve a '30-as évek végének átalakuló és minden korábbinál bizalmatlanabb, ugyanakkor egyre komplexebb állambiztonsági szemlélete adott okot. A változtatások, pontosabban a finomítások másik oka a praktikum és a tapasztalat volt.

A komplexitás irányába történt elmozdulást mutatja, hogy újabb betűkódokkal, és ezáltal gyanúsított körrrel – a korábbi 9-ről immáron 16-ra – bővült a figyelembe vett köre:

- *„D Am Kémkedés miatt letartóztatásban volt.*
- *D.B. Kémkedés miatt jogerősen elítélt egyének.*
- *D.B. Am. Kémkedés miatt jogerősen elítélt, de büntetésük töltése közben amnestia folytán szabadult egyének.*
- *DBU. Kémkedés miatt jogerősen elítélt s az ország területéről e miatt bírói ítélettel kiutasított külföldiek, vagy az ország egyes részeiből /községből, járásból, megyéből, vagy bizonyos határsávból/ kitiltott magyar állampolgárok.*
- *DU. Kémkedésben gyanús, - de emiatt eddig még nem büntetett olyan külföldiek, kik az ország területéről valamely rendőrhatalóság által lettek kiutasítva.*
- *D+ /egy kereszt/ Kémkedésben gyanús s ezért figyelemmel kísérendő egyének.*
- *D++ /két kereszt/ Kémgyanú folytán előállítandók.*
- *D+++ /három kereszt/ Kémkedés büntetével alaposan gyanúsítható olyan egyének, akik ellen e miatt nyomozólevél van kibocsátva.*
- *K. Az az egyén, aki az ú. n. proletárdiktatúra alatt vagy később kommunista tevékenységet fejtett ki, e miatt bűnvádi eljárás, rendőri felügyelet, vagy rendőrhatalósági ellenőrzés alatt állott, illetve áll.*
- *K.B. a proletárdiktatúra alatt, vagy később elkövetett és a bolsevizmus érdekeit szolgáló bűncselekmények miatt jogerősen elítélt egyén.*

³⁵⁴ ABTL 4. 1. A-313/1, 29-30.

- K.B./ zárjelben. Szovjetország kiadott úgynevezett cserefoglyok, akik kommunista bűncselekmények miatt jogerősen elítéltek, vagy még ítélet előtt adták ki a szovjetnek.
- M. Politikailag megbízhatatlan egyén, aki azonban az egyéb betűjelekkel szereplő kategóriákon kívül esik.
- N. Nemzetiségi agitátor.
- R. Olyan rovtomúltu egyén, akire akár, mert politikai és kémvédelmi szempontból is kifogás alá esik, akár mert az ország területéről, mint nem kívánatos külföldi jogerősen kiutasított, akár pedig azért, mert külföldön csavarog, külképviseleti hatóságaink és határellenőrző szerveink figyelmét fel kell hívni.
- S. Külföldön szélhámuskodó, a külföldi magyarokat és külképviseleti hatóságainkat zsaroló, vagy zaklató magyar származású, vagy Magyarországon kapcsolatokkal bíró s időnkint itt is feltűnő kétes jellemű egyének /kalandorok/.
- U. Az ország egész területéről örökre vagy meghatározott időre kiutasított külföldiek. Olyan esetekben, amikor a kiutasítás /kitiltás/ hatályának tartama nincs feltüntetve, azt kell vélelmezni, hogy a kiutasítás örökre történt.”

Megjegyzik továbbá azt is, hogy „... A zsebkönyvben az A, DAm, DB, DBAm, D+ /egy kereszt/, K, KB, M, N, R vagy S-el jelzett egyénnel szemben a zsebkönyv alapján a hatóságok részéről /közegek/ csupán fokozott óvatosság tanúsítandó.” Ez, ha jól megnézzük, akkor a megadott kategóriák több mint a fele.³⁵⁵

A Belügyminisztérium kebelén belül vezették az ún. „*Allamrendészeti Nyilvántartó kartonokat*”, amelyeket az utókor utólagosan és kissé tévesen, de egyszerűen csak csendőrkartonoknak nevezett el.³⁵⁶ Ezt a nyilvántartást a tisztelt Olvasó valóban úgy képzelje el, mint B5-ös kartonlapokat egymás mögé helyezve. Ezek, bár külső megjelenésükben adódhatnak kisebb különbségek, mégis alapvetően hasonló felépítésűek, hiszen az egységes nyilvántartásnak (és kereshetőségnek) ez feltétele. Ebben a nyilvántartásban nagyságrendileg 47-48000 ember szerepelt.³⁵⁷

³⁵⁵ ABTL 4. 1. A- 313/1, 226-231.

³⁵⁶ Kántás Balázs – Szerényi Ildikó: „*Csendőrök és kommunisták*” – *Titkosszolgálati dokumentumok. Egy kartotékrendszer és a magyar politikai rendészeti szervek munkája a két világháború között.* (<https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/csendorok-es-kommunistak-titkosszolgalmi-dokumentumok> letöltés ideje: 2023. november 30.)

³⁵⁷ A kartonok mennyisége kapcsán valószínűleg sosem fogunk tudni pontos számot mondani a vélelmezhető pusztulás miatt. Érdemes megjegyezni, hogy a kartonok több példányban készültek.

A kartonok a hatóságok látókörébe került személyek alábbi adatait szinte minden esetben tartalmazzák:

- a megfigyelt személy neve;
- születési név;
- apja és anyja neve;
- a házastárs neve;
- születési idő, esetleg életkorra vonatkozó adat,
amelyből kiszámítható a születési év;
- születési hely és lakóhely;
- vallás;
- foglalkozás.

A fenti adatok mellett a kartonon szerepelhetnek olyan, a személyleírásra vonatkozó kiegészítések, pontosító adatok is, amelyek rögzítik, hogy milyen volt a megfigyelt termete, arca, haja, szeme, orra, szája, fogazata, vagy volt-e neki szakálla, bajusza. Bár a kartonokon lehetőség volt ujjlenyomat, illetve fénykép rögzítésére is, de ezek a gyakorlatban elenyésző számban találhatók csak ebben a nyilvántartásban.

Ez az irategyüttes alapvetően kétféle kartont tartalmaz. A Magyar királyi Belügyminisztérium rendészeti szerveit irányító BM. VII. (közbiztonsági) osztályának politikai és nyilvántartó csoportja által felvett kartonokat; valamint, a különböző minisztériumok alá tartozó és politikai rendszettel foglalkozó szervek és az alsófokú hatóságok által a központi szerveknek beküldött nyilvántartó lapokat.

Ha megnézzük a kartonokat, akkor, a mai szemmel jelentéktelennek tűnő cselekményekért is bárki a hatóság(ok) látókörébe kerülhetett, ahonnan majdhogynem egyenes út vezetett az államrendészeti nyilvántartásba kerülésig. Elég volt, ha az állampolgár szidta a fennálló autoriter konzervatív politikai rendszert, vagy éppen élesen kritizálta politikusait, nemkülönben baloldali-liberális politikusokat éltetett, netán például nyilvános helyen is elénekelte az internacionálét – amely ekkor még a Szovjetunió himnusza is volt.

A kartonokból gyakran kiderül az is, hogy az illető volt-e már korábban büntetve. Ha igen, akkor az pontosan milyen mértékű volt. Gyakran előfordul, hogy a kartonra rávezették, hogy az illető neve szerepel-e az országos bűnügyi nyilvántartásban, vagy esetleg egy másikban. Ugyanakkor fontos rögzíteni, az a pusztán tény, ha valaki szerepelt az államrendészeti nyilvántartásban, még egyáltalán nem jelentette azt, hogy az illető ellen valaha indult is büntetőeljárás. Bár az is igaz, hogy e kettő igen gyakran együtt járt és összefüggött. A karton arról is szólt, hogy egy személy valamilyen politikai tevékenységével, véleménye kinyilvánításával felkeltette-e a rendészeti szervek érdeklődését, és aztán emiatt azok szemmel tartották-e.

A kartonokon számos esetben olvashatunk az adott ügyhöz kapcsolódó valamilyen ügyiratszámot is. Ez akkor lehet különösen érdekes, ha ezek között „VII.res.” iktatószám-elemmel is találkozunk, mert ez arra utal, hogy az államrendészeti nyilvántartásba vett személy neve más, a Belügyminisztérium

közbiztonsági osztályán keletkezett iratokban is előfordul. Természetesen akadt néhány olyan eset is, hogy ha valakit hosszú éveken át megfigyeltek, akkor egyszerűen betellett a kartonja, ezért azt többször ki kellett egészíteni.

Ellenségkép és annak változása a 20. század első felében

Az 1867-es kiegyezés egyik fontos és hosszú távú következménye volt, hogy az a magyar elit, amely két évtizeddel korábban még lázadt a Habsburgok ellen, immár az új kettős monarchia egyik legstabilabb támogatójává vált. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a három ún. „közös ügyön” kívül a Birodalom két fele nagyfokú önállóságot élvezett. Ebből azonban az is következett, hogy mivel két Belügyminisztérium működött, ezért nem volt összehangolva a két tárca munkája, és egyértelműen tisztázva, hogy a Birodalom osztrák, illetve magyar felén kit is kell ellenségnek tekinteni.

A szintén 1867-ben létrejött önálló magyar Belügyminisztérium, illetve belügyi vezetés a kezdetektől fogva fő feladatai egyikének a belső rend és rendszer fenntartását tekintette. Már pusztán az irattári kútfő-, illetve tételszámok alapján is jól lekövethető, hogy kiket tekintett ellenfelének, vagy még inkább ellenségének a magyar állam a dualista kortól. Talán nem meglepő, hogy a nemzetiségeket, pontosabban a legtöbbjüket lényegében végig így kezelte. A szerbek és a románok esetén ez azért volt kiemelt kérdés, mivel a 19. század végére ennek a két nemzetnek már volt önálló nemzetállama, vagyis volt anyaország, amely adott esetben védelmet adhat(ott) a szó minden értelmében.

Szintén főleg a 19. század végétől kezdődően a munkásmozgalmi és szegényparaszti szerveződések jelentettek újabb és újabb kihívást az elhárítással foglalkozó szerveknek. A munkásmozgalom kapcsán, mivel az a kezdetektől nemzetközi volt, erőteljesen ott lebegett az idegen érdek képviseletének vádjá. Az iratok szerint a magyar belügy külön figyelt az anarchistákra – nem csak az Erzsébet királynőt 1898-ban ért halálos kimenetelű támadás miatt –, hanem annak szintén nemzetközi, vagy még inkább nemzetek felett álló mivolta okán. Ugyanakkor az idő előre haladtával az 1848-as magyar emigráció figyelése elvesztette jelentőségét, s lássuk be: értelmét is, hiszen Andrássy Gyulából miniszterelnök, majd közös külügyminiszter lett, míg Klapka Györgyből pedig Deák párti országgyűlési képviselő. Kossuth Lajos, mint emigráns politikai tényező jelentősége pedig messze nem volt akkora, ahogyan azt a korabeli magyar közvélemény is gondolta, ráadásul környezetében számosan az osztrák titkosrendőrségnek is dolgoztak.³⁵⁸

Míg a belügyi területek nem tartoztak bele a három közös ügybe, addig a hadsereg annál inkább. A császári és király, vagyis a Kaiserlich und Königlich (K. u. K.) hadseregnek nemcsak egységes vezetése – vezérkara volt – hanem egységes szervezetű hírszerző és elhárító szolgálata.³⁵⁹ Már ebből a tényből is számos alapvető szemlélet béli különbség következett a belügyi és a katonai elhárítás között.

A K. u. K. hadsereg, illetve a vezérkar alárendeltségében dolgozó Evidenzbüro feladatai közé tartozott a hírszerzés épp úgy, mint a kémelhárítás. Az 1850-ben alapított egységet természetesen az évek alatt többször átszervezték, illetve – a hírigények

³⁵⁸ Erre jó példa a Kossuth környezetében is dolgozó Zerffi Gusztáv. Részletesen lásd: Frank Tibor: *Egy emigráns alakváltásai. Zerffi Gusztáv pályaképe. 1820-1892.*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985.

³⁵⁹ Bassett, Richard: *For God and Kaiser: The Imperial Austrian Army, 1619-1918.*, Yale UP, 2016.

alakulásának megfelelően – átalakultak célpontjai is. A közös hadsereg a Birodalom egységének egyik fontos szimbóluma, így ott a tisztek nemzetisége, származása nem számított, elég csak megnézni az Evidenzbüro vezetőinek vezetékneveit. Az I. világháború előtt – nyilván a németekkel történt egyeztetést követően – az Evidenzbüro működésében elsősorban a Balkánra és Oroszországra helyezte a hangsúlyt.³⁶⁰ Természetesen ez a fajta érdeklődés visszafelé is működött: az Osztrák – Magyar Monarchia ellen irányuló szerb, román és főleg orosz hírszerző tevékenység igencsak intenzívvé vált a 20. század elején.³⁶¹

Az I. világháború alatt természetesen a kémelhárítás, és nemkülönben a hírszerzés is teljesen új dimenzióba került. Ennek egyik jellemzője volt, hogy a kémelhárítás teljes egészében immár a katonaság felügyelete alá került, másrészt, hogy az idő előre haladtával lényegében minden és mindenki gyanússá tudott válni.³⁶² Vagyis, volt egy első világháborús tapasztalata a politikanak és a hadsereg(ek)nek, hogy kik lehetnek kémek. Ugyanakkor az 1918–19-es „összeomlás” és „forradalmak kora” azonban új színezetet adott a kérdésnek. Ha csak az éppen széteső Magyarországot, pontosabban akkori nevén Magyar Birodalmat nézzük, akkor az egymást követő kormányok egyszerre félték belpolitikai riválisaiktól – jöjjenek azok akár a szélsőjobbról, akár a szélsőbalról – valamint a szomszédos, gyakran éppen alakuló országok hírszerzőitől. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy amíg a kormányok félték a szerb, román és cseh(szlovák) kémektől, addig az antant képviselőivel kifejezetten keresték a kapcsolatot. A kémekről való gondolkodásban az 1919-es esztendő, amikor is a magyar állam a szó politológiai értelmében, valóban egy „*failed state*”, vagyis ún. bukott állam volt. A Tanácsköztársaság 133 napos regnálása alatt történtek mélyen beleivódtak a magyar közgondolkodásba, nemkülönben a katonai és politikai vezetők gondolkodásmódjába. Szűkebb témákra fókuszálva ez abban nyilvánult meg, hogy minden kommunista – vagy annak vélt szervezkedés – ab ovo törvényellenesnek minősült. A gondolatnak az volt az elvi alapja, hogy a kommunista párt olyan világpárt, amely a Szovjetunió érdekeit szolgálja, következésképpen tagjai, támogatói, szimpatizánsai a kommunista államnak dolgoznak, fő szabály szerint egyenesen kémkednek.

Bár a trianoni béke eredményeként az ún. csonka Magyarország lakosságának döntő többsége magyar etnikumú volt, de így is maradtak nemzetiségek, amelyek közül immár a németek (közkeletűen: a „*svábok*”) voltak a legnagyobb csoport. Érdemes megjegyezni, hogy esetükben a '30-as években roppant erős pángermán propaganda kezdődött, az immár nácik vezette Németországból.³⁶³ Ez az agitáció

³⁶⁰ Ronge, Maximilian: *Kriegs- und Industrie-Spionage: Zwölf Jahre Kundschaftsdienst*, Vienna, Amalthea-Verlag, 1930.

³⁶¹ Az oroszok sikeres munkájára jó példa Alfred Redl ezredes beszervezése. Részletesen lásd: Drusza Tamás – Regényi Kund: Adalékok Redl ezredes esetéhez, avagy a Monarchia leghíresebb árulójának máig ható tanulságai, *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2018/Különszám, 36-45.

³⁶² Pilch Jenő: A hírszerzés és kémkedés története I-III, Budapest, Franklin Társulat kiadása, 1936., II. 175-180.

³⁶³ S hogy a mindennapokban lehetett-e pángermán propagandáról beszélni? Csak, mint kiragadott példa említjük a MUNKA Társadalmi és Politikai Hetilap 1938. február 26-ai számát, amelynek címloldalán „*Pángermánizmus*” címen olvasható egy cikk, amely a német szerveződések egyértelműen a náci Németország szövetségeseiként, vagy előretolt bástyájaként értelmezik. De hasonló tartalmú cikket olvashatunk a *Nemzeti Újság* 1939. február 18-ai vagy a *Kis Újság* 1939. február 23-ai, számaiban, de a sort hosszasan lehetne folytatni. Az igazság része azonban az is, hogy például a magyarországi németiség egy része határozottan fellépett a náci Németország ez irányú politikája ellen, amely a Hűségmozgalomban öltött testet.

természetesen nem csak Magyarországon volt tapasztalható, hanem szinte valamennyi közép- és kelet-európai államban, hiszen majdnem mindenhol nagyszámú német anyanyelvű kisebbség élt.³⁶⁴ A magyar rendészeti szerveknek pedig ez komoly kihívást jelentett, legalábbis számos jelentés erről tanúskodik. Hiszen pont ebben az időszakban, a '30-as évek közepén indult a két ország viszonya rohamos fejlődésnek. S bár sokan ezt is legalább olyan komoly államvédelmi kihívásnak tekintették, mint az I. világháború előtti és alatti pánszláv (orosz) propagandát, végül azonban a II. világháború éveire lekerült a belügyi (és honvédelmi) szervek napirendjéről a pángermán propaganda elleni határozott(abb) fellépés kérdése. Ennek oka egyértelműen abban keresendő, hogy a '30-as évek végére Magyarország számos területen függővé vált a náci Németországtól.

Ugyanakkor más nemzetiségi csoportok esetén is egyértelmű volt a magyar szervek potenciális bizalmatlansága. A trianoni határok között ugyan kis számban természetesen éltek szerbek, szlovákok vagy románok a Magyar Királyság területén, de a Belügyminisztérium, majd később a Honvédelmi Minisztérium is, államvédelmi szempontból kockázati tényezőnek, veszélyforrásnak tartotta őket. Annak fényében pedig különösen figyelték ezen nemzetiségeket, hogy a szomszédos, Magyarországgal ellenséges ún. kisantant államokban ők államalkotó elemek voltak. Ezek az államok és Magyarország között eleve feszült volt a viszony különösen a '20-as években. Ez némileg módosult ugyan a '30-as évekre, de az az alapvető helyzet, miszerint a Magyar Királyság és az ún. kisantant államok lényegében kölcsönösen ellenségként kezelték egymást, mit sem változott. A II. világháború idejére azonban sok szempontból komoly változások következtek be – ahogyan erre utaltunk a Diplomáciai háttér című fejezetben – ezekben a kapcsolatokban. A magyar fél 1938–39-re diplomáciailag megerősödött, s ennek számos kézzel fogható jele és eredménye lett. Ezek közé tartoztak például az 1938–1941. között bekövetkezett jelentős területi gyarapodások. Azonban ezeknek az is a következménye lett, hogy az új magyar határok között a szerb és a román népesség száma és lakosságon belüli aránya is jelentősen megnőtt, s új egy tömbben élő kisebbségként megjelentek – Kárpátalja visszaszerzése után – a ruszinok is. Akikre a háború során a magyar államvédelmi szervek egyre inkább ellenségként, majdhogynem orosz ügynökként tekintettek.

Ha megnézzük, hogy a magyar szervek az egyes nemzetiségekben milyen kockázatot láttak, akkor sok szempontból az Osztrák-Magyar Monarchia korából már megismert, vélt vagy valós félelmek egy része köszön vissza.

A bizalmatlanság továbbéléséhez Románia, illetve a románok esetén további okot adott Dél-Erdély – vélelmezett – bizonytalan státusza, vagyis, hogy Magyarország akár azt is visszaszerezheti.³⁶⁵ Másik oldalról pedig élt a román remény, hogy Észak-Erdélyt egyszer majd valahogyan, de visszakapják. Így a kétoldalú kapcsolatokban szó sem lehetett bizalomról vagy barátságról. Mert bár mindkét ország Németországgal

³⁶⁴ Összességében ekkor mintegy 10 millió emberről beszélhetünk, vagyis nem csodálkozhatunk azon a náci célkitűzésen, hogy ezeket az embereket meg kell nyerni a III. Birodalom számára.

³⁶⁵ V. ö. L. Balogh Béni: A dél-erdélyi magyar kisebbség helyzete (1940–1944), In: Földesi Margit (válogatta): *Korrajz 2003. A XX. Század Intézet Évkönyve*, H. n., 2004, XX. Század Intézet, 39–53.

szövetséges volt, és együtt harcoltak a keleti fronton, de ettől függetlenül egymásra is figyeltek, a szó minden jelentéssíkján.

Amikor Magyarország – Németország szövetségeseként és engedélyével – 1941 áprilisában visszaszerezte az ún. délvidéki területeket, akkor a hadjárat eredményeként de facto megszűnt a Jugoszláv Királyság is. Mindez azonban nem jelentette azt, hogy az egykori Jugoszlávia lakói elfogadták volna a kialakult helyzetet, a megszállást, és csakhamar teljesen kaotikus helyzet alakult ki az egykori Jugoszlávia területén. Egrészt kibontakozott egy erős, illetve az évek során egyre jobban erősödő partizánmozgalom, amely szinte a kezdetektől kommunista befolyás alatt állt. Jól ismert vezetője Josip Broz Tito volt, aki idővel nemzetközi elismertségre és tekintélyre is szert tett. Másrészt az egykori királyi jugoszláv hadsereg tisztje, Draza Mihajlovics vezette szerb csetnikekről pedig úgy tűnt, hogy mint királyhű erők folytatják a harcot a megszálló német és olasz erők ellen. Csakhamar kiderült azonban, hogy Mihajlovics inkább kollaborálna velük, s szívesebben harcolnának a kommunista partizánok ellen. A balkáni helyzetet csak bonyolította, hogy Jugoszlávia szétesésével létrejött független, usztasa horvát állam is elsősorban a partizánok ellen kívánt harcolni, főleg, ha azok szerb vagy bosnyák nemzetiségűek voltak. S hogy ebből milyen következtetést vontak le az illetékes magyar szervek? Lényegében azt, hogy minden szerb partizán, de legalábbis partizángyanús személy.

A ruszinok esetén is a partizánveszély volt a magyar szervek legnagyobb félelme, akik ráadásul – egy magyar fülnek – az oroszhoz hasonló nyelvet beszélnek, s akikre már az I világháborúban is a pánszlávizmus eszméjével kívánt hatni az orosz cári propaganda. A forrásokból látszik, hogy a magyar szervek a kárpátaljai területen is épp úgy féltek a ruszin nacionalisták akcióitól, mint a szovjetek által támogatott partizánoktól.

Bár a román vagy főleg a szerb nemzetiséghez képest kevesebb forrásban, de szó esik a magyarországi szlovákságról, akikkel kapcsolatban, ha nem is élesen, de szintén felmerül a megbízhatatlanság vádja. Ne feledjük, 1939-ben létrejött a független Szlovákia, vagyis a magyarországi szlovákoknak (továbbra) volt anyaországa. A két ország – Magyarország és Szlovákia – hivatalosan szövetségesek voltak, hiszen a keleti frontra mindkettő küldött csapatokat.

Másik csoport, akikkel szemben ab ovo élt a kémkedés gyanúja a különböző baloldali – kommunista csoportok és szimpatizánsok voltak. Ennek hátterében az a feltételezés állt a magyar szerveknél, hogy tekintettel arra, hogy a kommunista párt egy világpárt, ezért minden tagja a Szovjetuniót szolgálja. Ez praktikusán azt jelentette, hogy a bolsevik állam javára végez hírszerző tevékenységet. Érdemes azonban két tényről rögzíteni. Az egyik, hogy a kommunista párt / mozgalom Magyarországon a Horthy rendszer teljes időszakában be volt tiltva – szemben például Csehszlovákiával –, így mindennemű kommunista tevékenység eleve illegálisnak minősült. Másik, hogy az idő előre haladtával, ahogy Magyarország egyre jobban belesodródott a háborúba, úgy vált a kommunista szó gumifogalommá. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy minden olyan személyre, aki nem támogatta a háborús részvételt, kritizálta, netán valahogy szabotálta, ellenállt neki, könnyedén rásütötték, hogy kommunista. Így például azon kisegyházak tagjai, akik korabeli szóhasználat

szerint „szektások” (Jehova Tanúi, nazarénusok) voltak, és hitük miatt megtagadták a katonai szolgálatot, azok szintén az ellenség kategóriájába tartoztak.³⁶⁶

A belső, illetve az ország közvetlen környezetében lévő és élő kémgyanús elemek mellett természetesen az illetékes magyar szerveknek mindig munkát adtak a külföldön élő egykori magyar állampolgárok, illetve valamilyen szállal Magyarországhoz köthető személyek. Ha közülük nem is volt mindenki valamilyen szintű politikai szereplő – mint például Habsburg Ottó vagy Károlyi Mihály –, vagy legalábbis politikailag aktív, de a magyar szervek igyekeztek őket szemmel tartani és a lehető legtöbb információt beszerezni róluk. Természetesen az már egy másik kérdés volt, hogy a németek megszállta Európában a Gestapo vagy a Budapesten székelő magyar szervek tudtak-e többet a Nyugat-Európában vagy a Dél-Amerikában élő magyarokról. Nemkülönbön költőinek mondható az a kérdés is, hogy az Egyesült Államokban élő magyar emigrációról mit tudhattak Budapesten, avagy mennyire voltak képesek akár bomlasztani, akár befolyásolni ezeket, különösen 1941 decembere után.

Természetesen a célcsoportok számbavételénél nem feledkezhetünk meg a keleti frontról sem, illetve a magyar honvédség által megszállt, valamint a hadművelési területekről sem. A partizánveszély ezeken a területeken hatványozottabban volt jelen, viszont a lakosság egy jelentékeny része is – akár a szó szoros értelmében – a túlélésre játszott. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tényt, hogy nem mindenki szimpatizált feltétlenül és eleve a kommunista államhatalommal, s talán páran kifejezetten keresték is a kapcsolatot a megszállókkal. Ugyanakkor azonban látni kell azt is, hogy általában és alapjaiban más volt a polgári lakossággal való viszony a keleti fronton, mint az 1938–1941. között visszatért területeken. Előbbi helyen a magyar honvédség egyértelműen és mindenki számára megszálló volt, míg utóbbi helyeken sokak felszabadítóként köszöntötték a bevonuló honvédséget, s mint egy rossz álom vége, úgy élték meg az adott terület visszatértét a Magyar Királysághoz.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a magyar kémelhárítás – legyen szó akár a katonai, akár a polgári vonalról – számos jól körülírható célcsoportot különböztetett meg. Hogy ezeket mennyire a (bel)politika, és mennyire a háborús körülmények teremtették meg, azon természetesen hosszasan lehetne vitatkozni. Mindenesetre azt tényként rögzíthetjük, hogy tekintettel a kémelhárítás területén dolgozók létszámára, komoly kihívás volt valamennyi célcsoport szemmel tartása, nemkülönbön róluk releváns információk gyűjtése, vagy adott esetben semlegesítésük.

³⁶⁶ Bruhács Kinga: „Jehova tanúi Magyarországon a II. világháború alatt”, in: Molnár Judit (szerk.), *A Holokauszt Magyarországon európai perspektívában* (Budapest: Balassi Kiadó, 2005., 448-465.); és Csapody Tamás: A kisegyházakat betiltó rendeletről a rögtönítélő bíróság működéséig — egy konkrét eset tükrében (*Jog, Állam, Politika*, 2016/3, 3-38.)

ELHÁRÍTÓ MUNKA A „VISSZATÉRT” TERÜLETEKEN

A korábbi fejezetekben már többször utaltunk rá, hogy a Magyar Királyságnak meglehetősen feszült és barátságtalan viszonya volt szinte valamennyi szomszédos állammal. A '30-as évek végén azonban alapvetően megváltozott a nemzetközi környezet, s ennek egyik eredményeként a legfontosabb magyar politikai cél, a revízió komoly sikereket tudott elkönyvelni.³⁶⁷ Az első eredményeket Csehszlovákiával szemben, amikor is a széteső félben lévő államtól előbb a felvidék déli sávját kapta vissza Magyarország, nagyhatalmi döntőbíráskodás mellett, s jegyezzük meg: a müncheni konferencia egyfajta folyományaként, vagyis inkább eredményeként. A döntés a bécsi Belveder palotában született meg 1938. november 2-án, s mintegy 12 000 km² és vele együtt mintegy 869 000 főnyi – döntő többségében magyar anyanyelvű – lakossággal lett nagyobb Magyarország. Alig pár hónappal később, 1939. március közepén – Csehszlovákia megszüntetésekor – Hitler lényegében felajánlotta Magyarországnak, hogy vonuljon be Kárpátaljára. A magyar vezetés – némi tanácskozás után – élt a lehetőséggel, s egy kisebb háború után 1939. április elejére birtokba is vett újabb mintegy 12 171 km²-t és 496 000 főnyi lakost, akiknek azonban csak ~13%-a volt magyar anyanyelvű. A magyar revíziós politika következő sikere az ún. 2. bécsi döntés volt, vagyis Észak-Erdély visszatérése. A mintegy 43 492 km² területen – az 1941-es magyar népszámlálás adatai szerint – 2 460 000 ember élt, akiknek közel 55%-a magyar, 43,5%-a pedig román anyanyelvű volt. Az utolsó országgyarapításra 1941 tavaszán került sor, amikor is Magyarország részt vett a Jugoszlávia elleni háborúban, s ennek eredményeként a Muraköz, a Muravidék, a baranyai háromszög és Bácska – összefoglalóan a Délvidék – visszatért Magyarországhoz.³⁶⁸ Ekkor újabb 11 475 km²-rel nőtt az ország területe, és valamivel több, mint 1 millió lakossal, akiknek alig 40%-a volt csak magyar.³⁶⁹

Amíg a magyar nyelvű lakosság a trianoni országrészben kitörő örömmel fogadta az említett területek visszatérését, addig a józanabban gondolkodó politikusok látták, hogy micsoda csapdahelyzetbe került az ország ezen országgyarapodások által. A belügyi és honvédelmi szervek pedig bizonyos értelemben olyan pacifikálandó területet is láttak ezekben, ahol a (mindenkori) magyar állam ellenségei igen nagy számban élnek, ráadásul Észak-Erdély esetén megmaradt az az anyaország, amelyre a románok támaszkodni tudnak.

Vagyis összességében elmondható, hogy a Magyar Királyság területe 79 065 km²-rel ugyan megnőtt ezalatt a néhány esztendő alatt, ezzel párhuzamosan népessége pedig ~4 855 000 fővel gyarapodott, de a magyarok aránya az országon belül az 1938 előtti ~92%-ról lecsökkent ~78,5%-ra.

A visszatért területek integrálása – s erre az eufórikus boldogságban talán kevesen gondoltak – messze nem bizonyult olyan egyszerű feladatnak, mint

³⁶⁷ Jelen könyv keretei mellett nem bonyolódnánk bele abba a kérdésbe, hogy a „*Mindent vissza!*” jelszó vajon mennyire volt politikai szólam és mennyire realitás. De azt talán nem túlzás kijelenteni, hogy a teljes revíziót a kor politikai vezetése sem tartotta elérhető, de talán kívánatos célnak sem. Egyszerűen nem akarták volna, hogy az országban nagy létszámú és tömbben élő nemzetiségi területek legyenek.

³⁶⁸ A Bánátot a német erők szállták meg, s tartották ellenőrzésük alatt egészen 1944-ig.

³⁶⁹ Ormos – Majoros, 398 és 435,

amilyenek talán sokan azt talán gondolták. A nagyságrendileg 20 évnyi – ahogy a korban mondták – „*idegen uralom*” alatt ugyanis mindegyik területnek megvolt a maga sajátos és sajátos fejlődése, amely természetesen nem választható el attól, hogy melyik országhoz tartozott az adott terület. Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy ezen idő (1918/1919 – 1938/1941) alatt felnőtt egy olyan generáció, amelynek nem volt közvetlen élménye a „Nagy Magyarországról”, legfeljebb elbeszélésekből hallhatott az 1918 előtti időszakról, a „*boldog békeidőkről*”.

Látni kell, hogy a kémelhárítás ezeken a területeken végképp egybekötődött, vagy még inkább egybeforrott a II. világháború alatti általános elhárítási elvekkel és feladatokkal, megfejelve ezeken a területeken a különböző nemzetiségekkel szembeni, pontosabban a különböző nemzetiségek egymással szembeni előítéleteivel is.

A Belügyminisztérium 5750/939 Res. Sz. rendelete előírta, hogy az egyes rendőrkapitányságok részletes helyzetjelentést készítsenek az illetékességi területükön lévő pártok működéséről, a lakosság hangulatáról, nemkülönben az egyes egyházak államvédelmi szempontból is figyelemre méltó tevékenységéről. A jelentések periodikusan készültek, de jelentékeny részük nem maradt meg. Viszonylag sok konkrét adat és információ szerepel ezekben a jelentésekben, amelyek jellemzően „b” személyektől származnak. Ugyanakkor tény, hogy számos apró-cseprő ügy mellett számtalan nem ismert, avagy túl fontos személyről, személlyel kapcsolatos információ került be ezekben a jelentésekbe. Tudható, hogy a rendőrség és a csendőrség negyedéves összefoglaló jelentéseket is készített. Mindenesetre egy igen érdekes kép rajzolódik ki ezek alapján, amely sokkal inkább arra mutat, hogy a visszatérés idején megélt eufória hamar eltűnt, helyét felváltotta a bizalmatlanság és a félelem.

Felvidék és Kárpátalja

Felvidék és Kárpátalja az 1920-as trianoni békekötéssel lettek hivatalosan is a frissen alakult Csehszlovák Köztársaság részei. A központi, prágai kormánynak számos elképzelése volt, hogy miként lehetne, vagy inkább kellene valóban egységes országgá tenni a frissen létrejött Csehszlovákiát. S amíg egyik oldalról kisebbségek elnyomásáról és a földterületek újra(el)osztásáról lehetne beszélni, másik oldalon ott vannak olyan, valóban a demokratikus berendezkedésű országokra jellemző elemek, amelyek számos országban akkor még ismeretlenek voltak. Ezek közül a valódi többpártrendszer – például lehetnek etnikai alapú pártok, de a kommunista párt is szabadon működhetett – illetve a szabad választások, szabad sajtó tekinthetőek a legfontosabbaknak. Talán azt is érdemes rögzíteni, hogy a csehszlovák állam valóban köztársaság volt a szónak abban az értelmében is, miszerint a különböző titulusok nem voltak bevettek, szemben például a korabeli Magyarországgal.

Már a korban is nyílt titok volt, hogy a két állam kölcsönösen kémkedik egymásra, igyekezett mindegyik fél minél jobban beépülni a másik ország közigazgatásába, mi több: pártrendszerébe. A csehszlovákiai magyarok ellen pedig számos ügyet kreáltak a helyi szervek, s hoztak aztán ezekben súlyos ítéleteket.³⁷⁰ Ugyanakkor lássuk azt is, hogy néha pedig meglehetősen piszlicsáré ügyekből keletkeztek hosszú jelentések és kreálódtak „nagy” ügyek.³⁷¹

Ahogy arra már többször is utaltunk, 1939 márciusában megszűnt létezni Csehszlovákia. Gondolhatnánk, hogy ezzel a magyar elhárításnak eggyel kevesebb feladata lett, avagy egy probléma megoldódott. Ez azonban mondhatni természetesen nem fedte le a teljes valóságot.

Az 1938-ban bevonuló magyar alakulatok ugyan hamar átvették az ellenőrzést, de a közigazgatás „átvétele” már bonyolultabb feladat volt, nem is beszélve az élet számos praktikus kérdésének elrendezéséről. A magyar szervezetben ugyanis megvolt az a félelem még az I. bécsi döntést követően, hogy a közigazgatásban számos Csehszlovákiához hű, horribile dictu: nekik kémkedő személy dolgozik, akiket – s ez teljesen logikus lépés – ki kellene szűrni. Másrészt a berendezkedő magyar hatalmi struktúrában volt valamiféle reváns vágy mindazokkal szemben, akik együttműködtek, avagy behódoltak a csehszlovák államhatalomnak. A 2300/1939. sz. M. E. alapján számos embernek Igazoló Bizottság előtt kellett számot adnia „*a csehszlovák uralom alatti*” viselkedéséről.³⁷² A későbbi évekből számos forrásunk van arról, hogy különböző emberek prioritását végezte akár a csendőrség, akár a rendőrség, s jelentette a Belügyminisztérium Közbiztonsági Osztályának, hogy egy-egy személyről milyen információkat sikerült összegyűjteni. Jellemző volt, mint kvázi vádpont, hogy valaki a „*cseh megszállás*” idején a cseheket dicsőítette, avagy a

³⁷⁰ Sallai Gergely Sallai Gergely: „A határ megindul, az ország nagyobb lesz...”, PhD. disszertáció, PPKE BTK, 2008., 46.

³⁷¹ Ld.: Tarján Gábor: Az 5. cseh(szlovák) hadoszlop nyomában, *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2017/2, 19-32.

³⁷² MNL OL K 568 (Felvidéki Igazoló Bizottság iratai is roppant töredékesek, csak sejteni lehet az igazoltatás mértékét és mélységét.)

„cseheket éltette”³⁷³, netán valamelyik cseh párt – horribile dictu – a kommunista párt tagja volt...³⁷⁴

De visszatérve az eredeti kérdésfelvetésre: Csehszlovákia megszűnt, és a német bábállam, Szlovákia lett északi szomszédunk, ahol élt egy jelentősebb magyar kisebbség, míg Magyarországon szlovák. A két állam viszonya feszült maradt, s a megmaradt sporadikus források is arra utalnak, hogy szorosan figyelték a magyar szervek nem csak a hazai szlovákság, hanem a budapesti szlovák követség működését.³⁷⁵

Kárpátalja esetében – amely 1939 márciusától – tartozott a Magyar Királysághoz, már eleve egy ruszín többségű területről beszélhetünk. Szinte a kezdetektől a magyar elhárítás érdeklődésének homlokterében volt az ún. Szics mozgalom, illetve az ún. Szics gárda. A Kárpáti Szics prominens tagjait letartóztatták, néhány helyi parancsnokot agyonlőttek, többségüket a Varjúlapon (Nyíregyháza mellett) létesített fogolytáborba zárták, de aztán 1939 nyarán elengedték őket, német követelésre.³⁷⁶ A lengyel állampolgárságú, galíciai származású Szics-gárdistákat március 17-én átadták a lengyel hatóságoknak, ahol azok másnap kivégezték őket, az ukrán állítások szerint mintegy 5-600 főt.

Ugyanakkor érdemes rögzíteni, hogy Kárpátalja, mintha végig kilógott volna a visszatért területek sorából. Az országgyűlés 1939. június 22-én elfogadta az 1939: VI. tc.-et „a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területnek az országgal egyesítéséről”, s ezzel párhuzamosan Teleki Pál miniszterelnök aláírta a 6.200. M. E. rendeletet „a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről”. Ez volt az alapja a polgári közigazgatás bevezetésének. Az addig működő katonai közigazgatást, ugyanis egy, az összes többi magyarországi közigazgatási egységtől különböző polgári irányítási rendszer váltotta fel. A hivatalosan Kárpátaljai Kormányzóságnak nevezett terület élén a kormányzói biztos állt, aki közvetlenül az ország kormányzójának és miniszterelnökének volt alárendelve. Kárpátalja területén azonban a kémelhárítás alapvetően összefonódott két dologgal: egyik a zsidókérdés, a másik pedig az állandó félelem a Vörös Hadsereggel együttműködő ukrán lakosságtól, illetve a Vörös Hadsereg által ledobott ejtőernyős szabotőröktől.

A magyar vezetés egy része nem idegenkedett (volna) attól, hogy Kárpátalján etnikai tisztogatást hajtsanak végre, amelynek célja egyértelmű (lett volna): a magyar részarány növelése a területen, s ennek következtében az országban. Ilyen értelemben (is) kapóra jött, hogy 1941. június 26-án csatlakozott a Szovjetunió elleni hadjáratához. A dátum fényében különösen érdekes, hogy a magyar honvédség vezérkari főnökségének első átíráta a KEOKH-hoz 1941. június 24-én érkezett meg 45228/el.n.2.vkf.D-1941. szám alatt. Ebben közölték, hogy a Német Birodalom területén élő valamennyi 15 évnél idősebb szovjet állampolgárt, vagy akik korábban a „Szovjetunió alattvalói” voltak, azokat azonnali hatállyal internálni kell. Tekintettel

³⁷³ MNL OL K-149-4440-1943

³⁷⁴ MNL OL K-149-7180-1943

³⁷⁵ MNL OL K-149-18505-1942

³⁷⁶ Fedinec, 168.

arra, hogy a szovjet-magyar diplomáciai kapcsolatok megszakadtak, hasonló jellegű rendelet kiadásának megfontolását javasolta a honvéd vezérkar.³⁷⁷

Másnapra meg is született a 179/1941.res.VII/b szám alatti rendelet (1941. június 25). Ez előírta, hogy az I. fokú rendőrhatalóságok intézkedjenek. Így a szovjetországi állampolgársággal rendelkező személyekről „[...] *internálási eljárást soron kívül folyamatba kell helyezni [...] A zsidófajú szovjet-orosz állampolgárokat haladéktalanul a garanyi fogolytáborba kell beutalni.*

2, *A szovjet-orosz állampolgársággal nem rendelkező oroszokat / régebben itt letelepedett volt orosz hadifoglyokat és a volt Wrangel³⁷⁸ hadsereghez tartozó személyeket /állandóan a legszigorúbban szem előtt kell tartani abból a szempontból, hogy orosz propagandát vagy egyéb államellenes / kommunista stb./ tevékenységet nem fejtenek-e ki.*”

Aki gyanús vagy aggályos, azzal szemben „*az internálási eljárást ugyancsak a legsürgősebben folyamatba kell tenni*”. Minderről Pásztóy Ámonnak kellett jelentést tenni, aki ekkor a Belügyminisztérium VII. osztályának vezetője.³⁷⁹

Az első zsidók kitelepítésével foglalkozó rendelet, 1941. július 12-én jelent meg 192/res/1941. szám alatt Siménfalvy Sándor KEOKH vezető aláírásával.³⁸⁰ Tehát leszögezhetjük, hogy a művelet jogi és szakmai háttérét a KEOKH-hoz beosztott két rendőrtiszt teremtette meg. Talán érdemes felhívni arra is a figyelmet, hogy ez a rendelet alig több mint két héttel Magyarország Szovjetunió elleni hadba lépése után jelent meg. Ebben előírták a magyar állampolgárság igazolását, abból a megfontolásból, hogy aki azt nem tudja igazolni, az ab ovo idegen állampolgár, vagyis – a fenti logikából következően – kitelepítendő. A szigorúan bizalmas 192/1/1941. res. VII/b rendeletet egy „*Szigorúan bizalmas*” utasítás egészítette ki az I. fokú rendőrhatalóságok számára:

„Nyomatékosan felhívom a Rendőrhatalóságok figyelmét, hogy az ügyben esetleg távbeszélőn is leadott utasításokat haladéktalanul, a legnagyobb körültekintéssel és határozottsággal tegyék meg, hogy az érdekelt külhonosok eltávolítása zökkenőmentesen és gyorsan lebonyolítható legyen.”

³⁷⁷ ABTL 3.1.9. V-122405, 8.

³⁷⁸ Wrangel, Pjotr Nyikolajevics orosz tábornok (Zarasai [Litvánia] 1878. augusztus 15. – Brüsszel, 1928. április 25.), az oroszországi polgárháborúban a „fehérek” egyik vezetője. Bázisa a Krím félszigeten volt. A kommunisták győzelme után ő és emberei elmenekültek Szovjet-Oroszországból, s különböző európai országokban – számosan Jugoszláviában -, illetve kisebb számban az USA-ban telepedtek le. A '20-as években Wrangel volt az egyik legfontosabb orosz emigráns, akitől komolyan félték a Szovjetunió vezetői. Ezért Sztálin utasítására a szovjet titkosszolgálat – miután a vele egy háztartásban élő testvérének komornyikját beszervezte - megmérgeztette. Holttestét Belgrádban helyezték örök nyugalomba.

³⁷⁹ ABTL 3.1.9. V-122405, 9.

³⁸⁰ Szirtes Zoltán: *Temetetlen halottaink. 1941. Körösmező, Kamenyec-Podolszk*, Budapest, 1996, 12.

„Az eltávolítás fogatosításánál általában azon komoly nemzetpolitikai szempontokat tartsa szem előtt, hogy főként az utóbbi időben az ország területére beszivárgott lengyel és orosz zsidók minél nagyobb számban mielőbb eltávolításra kerüljenek.

A kimutatás 3 napon belül közvetlenül vitéz Siménfalvy Sándor miniszteri osztálytanácsos, a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság vezetőjének címére (IX. Fővám tér 8. I. em. 101) terjessze fel.

Budapest, 1941. évi július hó 12.

A miniszter rendeletéből:

Siménfalvy Sándor

*miniszteri osztálytanácsos*³⁸¹

Kiss Árpád szerint – mint arról már írtunk – Siménfalvy felettése, Pásztóy Ámon szellemében cselekedett mindig, vagyis az igazi döntéshozó a szervezet korábbi vezetője volt.³⁸² A rendelet végrehajtásának ellenőrzésére, valamint, hogy a „szükséges intézkedéseket tegye” Batizfalvy Nándort küldték Körösmezőre.³⁸³ A menekültek a Magyarországon hagyott értékeiket bárkire rábízhatták, ha ilyen személyt nem találtak, akkor azt a hatóságnál letétbe kellett helyezniük. Ez a lehetőség sajnálatos módon újabb, és meglehetősen tág teret engedett a visszaéléseknek: a hatóságnál letétbe helyezett tárgyak soha többé nem kerültek elő.³⁸⁴ A rendelet titkos utasítása szerint a művelet célja a beszivárgott orosz és lengyel zsidók eltávolítása volt. A deportálandók fejéenként összesen 30 pengőt, három napra elégséges ételmelet és személyes használatra szolgáló holmit vihettek magukkal. A zsidókat a határhoz közeli Körösmezőn kellett egybegyűjteni és átadni a magyar katonai hatóságoknak. Megítélésük szerint ugyanis ezek a zsidók az akkor már a honvédség által megszállt Galíciában új életet kezdhetnének.³⁸⁵

Az írásba öntött elképzelés elnyerte az országrész kormányzói-biztosának (Kozma Miklós), a honvéd vezérkar főnökének (Werth Henrik) és a honvédelmi miniszternek (Bartha Károly) tetszését, de a tervet Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a Kárpát Hadseregcsoport parancsnoka sem ellenezte. Bár a minisztertanács által szerkesztett jegyzőkönyvekből az erre az akcióra vonatkozó részek „valahogy”

³⁸¹ ABTL 3.1.9. V-26363, 6.

³⁸² ABTL 3.1.9. V-26363, 4.

³⁸³ Batizfalvy Nándor körösmezei tevékenységének megítélése roppant ellentmondásosnak tűnik a háború utáni népbírói perek és rendőrségi nyomozások vizsgálati dossziéiból. Egyesek szerint Batizfalvy, majdhogynem mentette az embereket Körösmezőn, sokak szerint azonban ez úgy pontos megállapítás, hogy mentette azt, aki komoly összeget fizetett neki. Egy jelentés szerint pedig: „1941. június elején a Keokh. tisztviselői közül kb. 6-8 főt bizalmasan megbízott eskü alatti titoktartás mellett, hogy az irattárból írják össze a deportálandó lengyel zsidók névsorát.”(ABTL 3.1.9. V-141629, 38 o.) Tekintettel Batizfalvy későbbi tevékenységére, de különösen az 1944-esre, azt gondoljuk, hogy a KEOKH tisztviselőjét inkább a pénz, mintsem a humanizmus vezényelte 1941 késő nyarán. V. ö. ABTL 3.1.9. V-141629 és 3.1.9. V-54660

³⁸⁴ ABTL 3.1.9. V-26363, 6.

³⁸⁵ Szirtes, i. m., 12-15.

kikerültek, de az tudható, hogy az elképzelést a kormány megtárgyalta.³⁸⁶ Kozma már 1941. június elején folytatott tárgyalásokat a nem kívánatos elemek eltávolításáról Kárpátaljáról, illetve a határsávból: június 10-én Keresztes-Fischerrel, 14-án Bárdossy László miniszterelnökkel tárgyalt, 21-én pedig magánál a kormányzónál volt.³⁸⁷ Mindezen tárgyalások nemhogy Magyarország hadba lépését, de még a német támadást is 2-3 héttel megelőzték!

Tehát a vezető magyar politikai körök tudtak az elképzelésről, s feltételezhetjük, hogy egyetértésüket nyilvánították ki, különben egyszerűen nem történhetek volna meg 1941 augusztusában a deportálások. Apró adalékként szolgálhat még a körülményekhez és az időpontok értelmezéséhez, hogy M. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke 1941. augusztus 8-ai levele a belügyminiszternek (érkezett: 261093/1941 sz. alatt), amelyben a következőt írta:

„Értesítem Nagyméltóságodat, hogy a Kárpát. Csop. pság. jelentése alapján a galíciai zsidók áttelepítését a németek nem akadályozzák.”³⁸⁸

Ugyanakkor Bárdossy 1941 novemberében, hasonlóan Keresztes-Fischerrel, vállalták az akcióért a politikai felelősséget. A belügyminiszter le se tagadhatta volna, hiszen valamennyi rendeleten szerepel a „*miniszter rendeletéből*” jelzés. Bárdossy miniszterelnök egyenesen kijelentette, hogy a magyar kormány további kitelepítéseket tervezett, de a németek közbelépésére le kellett állítani azokat.³⁸⁹

Az akció lebonyolításában a rendészeti szervek játszották a kulcsszerepet. Kricsfalussy-Hrabár Endre csendőr-alezredes és Ághy Zoltán csendőr őrnagy mellett a határőrség helyi parancsnoka, Meskó Arisztid ezredes és Sáska Elemér honvéd ezredes szerepe nevezhető kiemelkedőnek, akik közül utóbbi az összekötő tiszt volt a német rendészeti és biztonsági szervekkel.³⁹⁰

Számos határ menti megye közigazgatása azonban úgy értékelte a helyzetet, hogy nem csak az idegen, hanem a „*hazai zsidóktól*” is meg lehet szabadulni. Ennek megfelelően július elején számos helyi rendelet, felhívás látott napvilágot, amely arra ösztönözte a zsidókat, hogy települjenek át Galíciába.³⁹¹

A rendeletben előírt igazolások beszerzése nem egy magyar zsidónak is problémát okozott, akik így nem tudták bizonyítani magyar állampolgárságukat. Mindezt tetézte, hogy ha valaki szálla volt a helyi hatóság szemében, vele is könnyen előfordulhatott, hogy nem tudta bizonyítani magyar állampolgárságát. A deportálásra ítélt kárpátaljai zsidóknak lakásukat le kellett zárni, de alighogy elhagyták, a helyiek azon nyomban feltörték és kifosztották azokat. Voltak azonban itt is szerencsések: például a putnoki zsidók, akiket az utolsó pillanatban fordították vissza

³⁸⁶ A kérdés historiográfiai áttekintését alaposan feldolgozta: Gellért Ádám – Gellért János: Az 1941. évi körösmzei deportálások. A kitoloncolásokat jóváhagyó minisztertanácsi döntés háttere, *Betekintő*, 2012/2 http://betekinto.hu/sites/default/files/2012_2_gellert_gellert.pdf (letöltés ideje: 2012. november 19.)

³⁸⁷ Ormos, II., 757.

³⁸⁸ MNL OL K 150, 3873. csomó, 625.

³⁸⁹ Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós I-II*, Budapest, PolgArt Könyvkiadó, 2000., II: 759.

³⁹⁰ Hollós Ervin: *Rendőrség, csendőrség, VKF 2.*, Budapest, Kossuth Kiadó, 1971, 235-236.

³⁹¹ Lévai Jenő: *Fekete könyv*. Budapest, 1946, 179-280.

Körösmezőről.³⁹² A Budapesten elfogott menekülteket a különböző – Rumbach Sebestyén, Magdolna, Páva és Szabolcs utcai – zsinagógákban felállított gyűjtőtáborokba vitték, s sokukat onnan vittek előbb a határra.³⁹³

Az elfogottakkal itt közölték a deportálásukról szóló határozatot, kivételt csak a terhes nőkkel, a krónikus betegekkel és a 70 év felettiakkal tettek. Az összegyűjtött zsidókat marhavagonokba zsúfolva szállították általában 1-2 nap alatt Körösmezőre. Az itt összegyűjtött 17 306 zsidóból 15 567 főt szállítottak át Galíciába 1941. augusztus 9-ig, majd a hónap végéig további, kb. 4000 embert. A belügyminiszter a Honvéd Vezérkar főnökének tájékoztatása alapján a következőt tudhatta meg: „*Értesítem Nagyméltóságodat, hogy a Kárpát csop. pság. jelentése alapján a galíciai zsidók áttelepítését a németek nem akadályozzák.*”³⁹⁴

A Dnyeszteren átszállított zsidóknak csekély esélyük volt visszazivárogniuk Magyarországra. Erről Kricsfalussy-Hrabár csendőr alezredes gondoskodott, aki szigorúan őrizette a folyó átkelőhelyeit, nemkülönben a Kárpátok hágóinak őrzését is megerősítette. A határon áttett zsidókat Kolomea környékén vonták össze, ahonnan 300-400 fős gyalogmenetben indították őket útnak Kamenyec-Podolszk felé. Útközben a német megszállókkal szövetséges ukrán milicisták kínozták meg és rabolták ki őket, aki pedig esetleg ellenállt, azt egyszerűen lelőtték. A Kamenyec-Podolszkba deportált zsidókat nagyjából ideiglenes barakkokban, kisebb részt helyi zsidók lakásaiban helyezték el. A német szervek először nem is tudtak mit kezdeni a nagy tömegben rájuk zúduló Magyarországról deportált zsidókkal. Első felvetésükben arra kérték a magyar felet, hogy állítsa le a deportálásokat, de ez ekkor nem történt meg.

A Magyarországról kitelepített, illetve „*kiszállított*” zsidókat végül 1941. augusztus 27-28-án lőtték agyon. A már nyilvánvalóan elcsigázott embereket 1000 fős csoportokban a településtől körülbelül 15 kilométerre meneteltették, ahol nagyméretű bombatölcsérek voltak, később pedig sírgödröket ásattak velük... Majd megparancsolták nekik, hogy vetközzenek le, végül pedig legéppuskázták őket. Volt olyan is, akit súlyos sebesülten, de élve temettek el. A kamenyec-podolszkiji kivégzésekért a felelős Friedrich Jaeckeln parancsnoksága alatt 1941. augusztus 28-a és 31-e között kivégeztetett 23 600 személynek a döntő többsége zsidó volt, akik a helyi zsidó közösségek tagjai közül, illetve a Magyarországról kiszállított, többségében ún. hontalan zsidók közül kerültek ki.³⁹⁵

Tudható, hogy nagyjából 18 000 „hontalan” zsidót deportáltak 1941 nyarán Magyarországról az ukrán területekre, akik közül hozzávetőleg 2000 élte túl az embertelen megpróbáltatásokat.³⁹⁶ Egy részüknek sikerült megvesztegetniük a lengyel

³⁹² Geyer Artur: *Az első magyarországi deportálás*, in: *Új Élet Naptár, 1960-1961*, Budapest, MIOK, 1960, 78.

³⁹³ MNL OL K 492, 20. csomó, 1 dosszié, 181-183.

³⁹⁴ MNL OL K-150, 3873. csomó, 625. (261093/1941 sz.)

³⁹⁵ Jaeckeln parancsnoksága alatt álló egységek 1941 augusztusában és szeptemberében összesen 44125 embert lőttek agyon Kamenyec-Podolszknál. Browning, Christopher R.: *The Origins of the Final Solution. The Evolution of Nazi Jewish Policy, September 1939 – March 1942*, Jerusalem, Yad Vashem, 2004. 313.

³⁹⁶ A pontos létszám megállapítását nem csak a korabeli primer források hiánya nehezíti, hanem a háború utáni eljárásokban elhangzott, s vélelmezhetően becslült vagy az emlékezeten alapuló létszámok is. A Bárdossy perben még 30000 deportált szerepelt a vádiratban, addig Pásztóy 16000, míg Siménfalvy 18500 főben adta meg a deportáltak számát. Ezzel szemben a nürnbergi perben 11000 főre tették a Magyarországról deportált és Kamenyec-Podolszknál agyonlőtt emberek számát.

parasztoakat és/vagy a magyar katonákat és így menekülhettek meg. Ezzel szemben egy másik nagyobb csoportot, kb. 1000 embert hiába adtak át a magyarok a krakkói SIPO-nak alárendelt tarnopoli különítménynek, utóbbiak augusztus 28-án egyszerűen visszahajtották az áttett zsidókat a magyarok által megszállt területre.³⁹⁷

Részleteiben még a mai napig sem tisztázott, hogy magyar katonai egységek részt vettek-e, és ha igen, akkor milyen formában ebben a megszárlásban. Egy jelentés szerint az egyik utászalakulat jelen volt ennél a kivégzésnél, de pontos tevékenysége – objektív források hiányában – nem ismert.³⁹⁸ Másrészt a Szovjetunió elleni hadműveletekben résztvevő csapatok találkozhattak a deportált zsidókkal.³⁹⁹ Erre példa Somló Béla, aki pécsi honvéd gépkocsizó hadosztály kötelékében járt a térségben 1941 nyarán, s fényképfelvételeket készített a kiutasított-deportált zsidókról.⁴⁰⁰

Az első magyarországi deportálások híre azonban a szélesebb közvéleményhez is csakhamar eljutott. A New York Post 1941. október 23-án terjedelmes cikkben arról számolt be, hogy a német csapatok zsidók ezreit lőtték agyon Ukrajnában. A riporter – a saját bevallása szerint – az információkat a keleti frontról visszatért magyar katonatisztektől szerezte. Az Ukrajnában történeteknek természetesen Magyarországon is hamar híre ment. A megmenekült és Magyarországra visszatért emberek azonnal a különböző zsidó szervezetekhez fordultak, és elmondták nekik az átélteket. Így először e szervezetek, majd a kor liberális és baloldali, illetve józan gondolkodású jobboldali politikusai és közéleti személyei is felemelték hangjukat a deportálások ellen. A tiltakozók közül kiemelkedik Slachta Margit, a Szociális Testvérek Társasága vezetőjének önzetlen tevékenysége. Ő maga nemcsak interveniált a kormányzó Horthy Miklósnál, hanem 1941. augusztus 9-10-én körutat tett Kárpátalján több magas rangú egyházi és világi méltóság társaságában. Ennek során ellátogatott a körösmezei táborba is. Tapasztalatait végül egy mintegy tizennégy oldalas jelentésben foglalta össze.⁴⁰¹

A beérkezett hírek és történetek után több zsidó vezetőből álló küldöttség felkereste Keresztes-Fischer belügyminisztert és tájékoztatták a történetekről. A háború után (!) keletkezett tanúvallomások szerint a miniszter azonnal cselekedett: utasította a KEOKH vezetőjét, hogy állítsa le a deportálásokat. Így mintegy hét szerelvénynyi ember menekült meg. Minderre azonban már 1941. augusztus 9-én sor került, bár hivatalos rendelet erről csak 1941. augusztus 17-én látott napvilágot, 192/101/res/1941 szám alatt. Mindkét időpont napokkal, sőt hetekkel előzi meg a megszárlás napjait.⁴⁰²

A visszavergődött deportáltakat Rahón próbálták meg a magyar szervek összegyűjteni, hogy innen – amennyire az megoldható – egyszerre szállítsanak vissza mindenkit a fővárosba. Ennek a feladatnak a végrehajtását Molnár Gyula detektív

³⁹⁷ Braham, I., 205.

³⁹⁸ Braham, I., 204.

³⁹⁹ V. ö.! Pihurik Judit: Magyar katonák és zsidók a keleti hadszíntéren, 1941 – 1943, *Múltunk*, 52(2007)/3, 49 – 52.

⁴⁰⁰ Az összesen négy fényképet a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi, a képeket közölte: Majsai Tamás: A Kamenyec-Podolszkij-i deportálás, *História*, 1994/7, 26-27.

⁴⁰¹ Részletesen lásd: Majsai Tamás: A körös-mezei zsidó deportálás 1941-ben, in: *Ráday-gyűjtemény évkönyve, IV-V*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986, 59-86.

⁴⁰² Szirtes, 16.

főfelügyelő kapta. Az azonban már egy másik – és még nem megválaszolt – kérdés, hogy vajon a hazatérők mennyire bíztak azokban a magyar szervezetben és tisztviselőikben, akik egy hónapja deportálták őket.

Miben és mennyiben tehető felelőssé az 1941 júniusa óta KEOKH vezetőként tevékenykedő Siménfalvy? Egyrészt, mint ilyen részt vett a Körösmezőre való deportálásban, nem hallgatta meg, és így nem vette figyelembe azt, hogy többen is bizonyítani tudták magyar állampolgárságukat. Másrészt nem tudta a túlkapasokat megakadályozni, bár tudott róluk, sőt igyekezett azok ellen tenni.

A Kamenyec – Podolszkijba történt deportálás tehát – ha jól megnézzük az előzményeket – akkor az elsősorban az orosz nemzetiségű, illetve az ún. „*fehér emigráció*” ellen irányult volna. Róluk –bár ab ovo antikommunisták voltak – de mégiscsak oroszok, akik kapcsán a német fél messze nem volt meggyőződve arról, hogy hajlandók lesz/lennének harcolni szülőhazájuk ellen.⁴⁰³

A másik említett probléma, különösen 1943-tól kezdődően az ellenséges ejtőernyősök észlelése volt. Számos jelentés készült, amely arról tudósít, hogy az ellenség tevékenysége egyre élénkebb, s ennek keretében természetesen ejtőernyősöket dobtak le, magától értetődően rádióadóvevő készülékkel felszerelve. Pontos források hiányában nem lehet pontosan tudni a ledobott ejtőernyősök számát, valamint, hogy az általuk végzett hírszerző munka milyen eredményt hozott a Szovjetunióknak. Jól ismert akció volt, amikor 1943. augusztus 18-án Huszt környékén földet ért az a szovjet ejtőernyős deszant, amelyet Pataki Ferenc vezetett. Pataki tevékenységét mintegy 190 kárpátaljai ember segítette, még a csendőrségnél is volt beépített embere... A magyar elhárítás természetesen tudott az egységről, és mindent meg is tettek elfogásukra. A magyar elhárítás hosszas munka árán, de bemerte a rádióikat és néhány nagyobb akciójuk (robbantások) után lényegében hajtóvadászatot indítottak ellenük. Az akció során közel 600 személyt fogtak el, illetve 34 főt likvidáltak.⁴⁰⁴ Patakit és néhány közvetlen segítőjét végül csak 1944. március végén Budapesten tartóztatták le. Pataki egysége mintegy 215 napon át tudott működni.⁴⁰⁵

A 3. Ukrán Front SMERSH egységének 1944. decemberi jelentésében foglaltak szerint 1944-ben több mint 100 ejtőernyős ügynököt dobtak át Magyarországra, hogy ott felderítő, szabotázs küldetéseket hajtsanak végre.⁴⁰⁶ Más források alapján 1944 júliusa – októbere között a szovjetek mintegy nyolc partizánegységet, összesen mintegy 158 főt dobtak le a területre, hogy szervezzenek partizánalakulatokat. Ilyen volt, amikor 1944. július 9-én a partizánmozgalom ukrán törzskara ejtőernyős csoportot irányított Kárpátaljára Olekszandr Tkanko alezredes parancsnoksága alatt. Ismereteink szerint több helyen a helyi lakosságot is be tudták vonni az akciókba. Így, legalábbis a becslések szerint mintegy 2700 partizán volt a régióban, akikhez legalább ezer illegális tevékenykedő szimpatizánst és segítőt kell még számolni. Ezek a

⁴⁰³ Nem jelen kötet feladata, de tény, hogy maga a német vezetés sem tudta eldönteni, hogy mennyire számíthat, számítson a Barbarossa hadművelet során az antikommunista oroszokra. Különösen az után, Sztálin a kezdetektől fogva nacionalista hírokat pengetett, s az emberek érzelmeire is hatva próbálta megszervezni a szovjet ellenállást.

⁴⁰⁴ Andrianov, N. V.: Magyar hazafiak a szovjet partizánok soraiban a második világháború idején, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1973/4, 625-626.

⁴⁰⁵ Patakit végül elítélték és a nyilas hatalomátvétel után Sopronkőhidán kivégezték.

⁴⁰⁶ https://encyclopedia.mil.ru/files/VOV/tom6/VOV_Vol6_469-565_Chap9.pdf, 549.

szovjetek által létrehozott félkatonai csoportok mintegy 130 diverzáns akciót hajtottak végre, érezhető veszteségeket okozva. Ennek ellenére a főbb hadi eseményekre közvetlen hatást nem gyakoroltak ugyan a kárpátaljai események. Viszont arra pontosan jó volt a partizánok eme hálózata, hogy a megfelelő időben átvegyék az egyes településeken a hatalmat és elindítsák a terület szovjetizálást.⁴⁰⁷ Számos ledobott egységnek neve is volt, így az 1944. szeptember 27-én földet ért egység neve „*Csehszlovákia szabadságáért*” volt. Az elnevezés arra utal(hatott), hogy a benne szolgálók azt gondolták, hogy Kárpátalja a háború után újfent Csehszlovákia része lesz majd.

Ugyanakkor a SMERSH 1944-45-ben körülbelül 40 ellenséges ügynököt leplezett le, akik vissza maradtak, hogy az előre nyomuló Vörös Hadsereg hátában maradvá végezzenek hírszerző tevékenységet.⁴⁰⁸ Vagyis arra következtethetünk, hogy a magyar szervek hosszú harcokra készültek, amelyekhez szükségük volt minden egyes információra a Vörös Hadseregről vagy a hátszáz hangulatáról.

⁴⁰⁷ Fedinec Csilla – Vehes Mikola (főszerk.): *Kárpátalja 1919 – 2009. Történelem, politika, kultúra*, Budapest, Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010, 214.

⁴⁰⁸ https://encyclopedia.mil.ru/files/VOV/tom6/VOV_Vol6_469-565_Chap9.pdf, 549.

Észak-Erdély

A magyar – román viszony, ahogyan arra már ebben a könyvben is számos alkalommal utaltunk alapvetően a bizalmatlanságra épült, amelyet a két ország közös szövetségese – mondhatni természetesen – alaposan ki is használt. Látnunk kell, hogy román relációban is igaz az a korábban leírt megállapítás, hogy mind az elhárítás, mind a hírszerzés több szervnek is a feladata volt. A 2. vkf. osztály ugye adja magát, de van arra is forrásunk, hogy a KEOKH gyulai kirendeltsége, amely ugyan 1940-ben megszűnt, de gyűjtött adatokat a magyar határ menti román haderőről. Érdekes, hogy ez egy 1939-ből származó jelentésben maradt meg, amely az egyetlen, a gyulai kirendeltség működéséről megmaradt forrásunk.⁴⁰⁹ Feltételezhetjük, hogy ezt az információt a KEOKH, illetve a BM átadta a vezérkarnak, illetve a Honvédelmi Minisztérium illetékeseinek. Megítélésem szerint szintén vélelmezhetjük, hogy nem egyszeri, egyedi és kivételes esetről beszélhetünk, vagyis valamilyen rendszerességgel a KEOKH gyűjtött adatokat a szomszéd országok határmentén állomásozó csapatairól.

Szintén érdekes képet ad a román hadsereg állapotáról 1940-ből a m. kir. honvédség VI. (debreceni) hadtestének kémelhárító osztályának jelentése – amely szintén a KEOKH iratai között található meg (!) –, amely szerint 1941. január 1. és október 31. között mintegy 2554 román menekült „fordult meg” (sic!) a hadtest kémelhárító osztályánál.⁴¹⁰ Kissé balladisztikus ugyan az a megfogalmazás, hogy „fordult meg” és csak sejthetjük, hogy mit takar. Mindenesetre sajnos nincs specifikálva, hogy ennek a 2554 embernek milyen a nemzetiségi eloszlása, amely releváns információ lenne. Mindenesetre megítélésem szerint kijelenthetjük, hogy ez a 2554 személy számos értékes információval tudott szolgálni a román hadsereg, illetve Románia általános helyzetével kapcsolatos közhangulatról. Arra nincs forrásunk, hogy vajon az év további időszakában is „fordultak-e meg” további román katonák. Természetesen felmerül(het) a kérdés, hogy vajon nem egy román terheléses dezinformációs művelet volt-e mindez. Tekintettel azonban arra, hogy 1941 júniusában nem csak Magyarország, hanem Románia is csatlakozott a Barbarossa hadművelethez, így ennek valószínűségét csekélynek látjuk. Különösen annak fényében, hogy Romániának területi igényei voltak a Szovjetunióval szemben. De nyilvánvaló az is, hogy a visszatért román katonáktól a román elhárítás által megtudott – akármilyen sporadikus – információk sem voltak haszontalanok. Ne feledjük: Magyarország és Románia évtizedeken át egymás ellen készült, s egyik fél sem zárta ki még 1941-ben sem, hogy akár a nem túl távoli jövőben bekövetkezhet az összecsapás.

Az, hogy Észak-Erdély visszatérése számos (állam)biztonsági kérdést is felvetett, jól példázza az 1940. november 29-én kiadott 1500/eln.-1940/VII/b. számú rendelet, amelynek tárgya: „A katonai közigazgatás tartama alatt hozott kiutasítási véghatározatokkal kapcsolatos teendők” a visszacsatolt keleti és erdélyi részekben. Ugyanakkor vélelmezhető, legalábbis a megmaradt szerény forrásbázisunk alapján, hogy az esetek többségében a KEOKH tulajdonképpen

⁴⁰⁹ MNL OL K 492, 20. csomó, 1-13.

⁴¹⁰ MNL OL K 492, 20. csomó, 641.

csak „*lepapírozta*” a korábban meghozott döntéseket, azokat már nem tudta – és talán nem is akarta – érdemben befolyásolni.

A romániai, vagy Romániával kapcsolatos híreket azonban továbbra is szomjazta a magyar belügyi – és vélelmezhetően katonai – vezetés egyaránt. A már említett belügyi helyzetjelentésekhez kapcsolódóan számos más jelentés is megmaradt, amelyek sajátos képet adnak a háború alatti magyar – román viszonyról. Így a rendőrség bánffyhunyadi kapitányságának 1942. július 17-ei, „bizalmi” egyéntől származó beszámolója. Ebben panaszkodnak – vélelmezhetően az informátorok –, hogy a románok szigorúan őrzik a határt, nehezebb lett csempészni... Ugyanakkor a román közhangulatról, az árak alakulásáról és a sorozástól való félelem tetten érhető épp úgy, mint Észak-Erdély elvesztésén való bánkódás is.⁴¹¹

Sokat elmond az észak – erdélyi állambiztonsági munkáról egy, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárába került dokumentum, amely az „*Erdély részbeni visszacsatolásával kapcsolatban román fogságot szenvedett és „b” szolgálatot teljesített egyének 2. Csoportjának a belügyminisztériumba beadott kérelmei*” tárgyban keletkezett, s 36 személyt érint. Ha csak a tárgy egyes szavait elemezzük, már akkor is az a kép tárul elénk, hogy a magyar szervek megfelelő szélességű és mélységű hálózattal rendelkeztek Erdélyben – értelemszerűen elsősorban a magyarok között. Tekintettel arra, hogy ez a 2. csoport, talán megkockáztathatjuk a kijelentést, hogy lehettek még további csoportok is, vagyis a hálózat létszámát több százra kell, hogy becsüljük, minimumként is. Ugyanakkor érdemes látni, hogy a terület visszatérése után a „b” egyének jutalmazása, szenvedéseikért való kárptólás a BM. II. osztályának a hatásköre lesz, s a legtöbb esetben valamilyen állami álláshoz való juttatásban merült ki az említett ellentételezés. Természetesen hosszan lehetne azon lamentálni, hogy ez elégséges volt-e, avagy kevés vagy lehetett volna másképpen is – de ezen kérdések roppant akadémikusak. Vélelmezhetően ezek az emberek jórészt meggyőződésből segítették a magyar államot, s (anyagai) igényeik eleve nem voltak túlzottan magasak, illetve bíztak benne, hogy az így megszerzett pozíció valóban nyugdíjas állás lesz.

„A kebli II./közjogi/ osztály Vezetőjének.

A m. kir. honvéd vezérkar főnöke a miniszterelnök úr Önagyméltóságához intézett felterjesztésében jelentette, hogy a visszacsatolt keleti és erdélyi országrészekben a száz olyan bizalmas szolgálatot teljesítő egyén lakik, aki szolgálatát állandó életveszély között végezte s közülük sokan súlyos börtönbüntetést is szenvedtek.

Az ilyen szolgálatot teljesített egyének ígéretet nyertek, hogy lakóhelyük felszabadulása esetén elhelyezkedésükről gondoskodás történik és szolgálataik jutalmazásaképpen az állások betöltésénél és állami engedmények adományozásánál előnyben fognak részesülni.

Az eddig összegyűjtött és a m. kir. fővezérség különleges csoportja által igazolt kérelmeket a m. kir. miniszterelnök úr azzal küldötte meg hozzám, hogy a folyamodók kérelmei a legmesszebbmenő módon teljesíttessenek.”⁴¹²

⁴¹¹ MNL OL K-149-16939-1942

⁴¹² ABTL P-318 (7563. szám. Ér. 1940. XI/7.; A beadvány száma és kelte: 320/940.)

Délvidék és Muraköz

Ha volt visszatért terület, ahol szinte a kezdetektől fogva fegyveres ellenállással kellett számolni, akkor az a Jugoszláviától visszatért Délvidék és Muraköz voltak. A bevonuló 3. magyar hadsereg parancsnoka, Gorondy-Novák Elemér altábornagy elrendelte a veszélyesnek minősített területek átfésülését. Ezekbe tartoztak az 1918 óta Bácskába betelepített szerb lakosság, a több tízezres lélekszámot kitevő dobrovoljácok által lakott települések. Még ebben az évben megindul – a dobrovoljácok kárára – bukovinai székelyek és moldvai csángók betelepítése.

S bár a katonai közigazgatás csak 1941. augusztus 15-ig állt fenn, de 1941. április 23-án a területre vonatkozólag kihirdették a rögtönbíráskodást. 1941 nyarán a magyar hatóságok által létrehozott internálótáborokban (Szabadka, Zombor, Topolya, Becs, Újvidék) a fogvatartottak létszáma meghaladta a 11 ezer főt.

1941 őszén nyílt partizánháború folyik a területen: gyűjtogatásokat, vonatrobbantásokat, és telefonhálózat-, illetve vasútvonal-rongálásokat hajtanak végre a partizánok. A magyar hivatalos szervek tagjai elleni rajtaütések is számos áldozatot követelnek. A partizáncsapatok egyre szervezettebbé válnak, például létrejön az ún. sajkás partizáncsoport.

1941. október 9-én Szombathelyi Ferenc, a honvéd vezérkar főnöke átirattal fordult Bárdossy miniszterelnökhöz a „bácskai terrorcselekmények” erőteljesebb megtorlása érdekében.

December 13-án Csurogon a partizánok rajtaütöttek a magyar rendfenntartó erőkön. A támadásnak magyar részről halálos áldozatai vannak és a partizánok foglyokat is ejtettek, majd december 17-én a partizánok Mozsoron is rajta ütnek. 1941. december 30-án a zsablyai csendőrörsöt bizalmasan arról értesítették, hogy a Bánátból – amely német megszállás alatt van – „gyanús elemek” szivárogtak át a Bácskába. A magyar fél ennek ismeretében komolyabb akcióra készül a partizánok ellen. 1942. január 4-én egy Zsablya környéki tanyán felfedezett partizánközpontot gyanítanak, s határvadászokkal megerősített csendőrség (összesen 250 fő) rajtaüt a tanyán. Az ott lévő a partizánok és a magyar egységek között komoly tüzpárbaj alakult ki, a partizánok 10 főt veszítettek, míg a magyar részről 7 fő megsebesült. Az akciót követően az V. hadtest parancsnoka, Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagy jelentést ír Szombathelyi Ferenc vezérkari főnöknek, aki ez alapján elrendeli a Sajakásvidék átfésülését. A művelet célja a partizánvékenység felszámolása volt. A razziát végző karhatalmi erők vezetésével Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagyot bízták meg.

A magyar karhatalmi alakulatok január elején felszámolták a Stevan Divnin vezette partizáncsoportot, amelynek létszámát 100–110 főre becsülték. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a Sajakás-vidék tervszerű átfésülése. Az elfogott emberek vallomásai megerősítették azt a már amúgy is terjedő rémhírt, miszerint a görögkeleti karácsony napjára, január 6-ra felkelést terveztek, amely együtt járt volna a magyar és a német lakosság elleni bosszúhadjárattal. 1942. január 12-én Feketehalmy-Czeydner arról tájékoztatta Keresztes-Fischer Ferenc belügyminisztert, Bartha Károly honvédelmi minisztert, és Szombathelyi Ferencet, a vezérkar főnökét, hogy a partizánok Újvidékre húzódtak be, ezért szükséges a razzia kiterjesztése erre a városra is.

A partizánrazzia története talán ettől a ponttól mondható közismertnek, amikor is a lényegében körülrzárt és a világtól elvágott Újvidéken, ahol lényegében statárium volt érvényben, a magyar alakulatok 3 nap alatt mintegy 3340 embert lőttek agyon vagy az utcán, vagy léket robbantva bele a jeges Dunába („*hideg napok*”). Természetesen az újvidéki akciónak gyorsan híre ment, s Bajcsy-Zsilinszky Endre is követelte az ügy kivizsgálását és a felelősök bíróság elé állítását. Az érintettek – Feketehalmy – Czeydner Ferenc és Grassy József –, természetesen, szerették volna az ügyet eltussolni, de nem tudták. S habár a magyar eljárás elől el tudtak menekülni, de a háború utáni felelősségre vonást nem tudták elkerülni.⁴¹³

Azt talán mondani sem kell, hogy az újvidéki partizánrazzia végképp és teljesen elidegenítette a magyar hatóságoktól a délvidéki szerbeket, vagy tágabban: a szláv lakosságot. A területen a partizánoktól és/vagy csetnikektől való félelem állandósult, nem csak a lakosságban, hanem a szerveknél is. Így könnyen láttak minden kisebb-nagyobb szerveződésben vagy összejövételben összeesküvést. A kölcsönös bizalmatlanság alapvetően nem segítette a magyar szervek munkáját.

⁴¹³ Az említett két tábornokot, valamint Deák László ezredest és Zöldy Márton csendőrszázadost, valamint Szombathelyi Ferencet is kiadták Jugoszláviának, ahol bíróság elé állították őket, majd rövid eljárás után halálra ítélték őket és kivégezték. A razzia, különösen a hozzá kapcsolódó iratok forrásértékéről lásd: Markó György: Az 1942-es „újvidéki” razziával kapcsolatban újonnan előkerült dokumentumok forrásértékéről, *Hadtörténelmi Közlemények*, 125(2012)/1, 175-190.

KÉMELHÁRÍTÁS A HÁTORSZÁGBAN, 1941 – 1944

Konkurenciaharcok a szervek között – avagy ki az ellenség?

Az ország politikai vezetőinek nagy része tisztában volt azzal a '30-as évek végén, hogy Magyarországon a kommunista mozgalom nem rendelkezik jelentős társadalmi bázissal, sejtyszerű működése pedig jó, ha néhány száz emberre kiterjed. Őket azonban már a '30-as évek végén szinte név szerint ismerte a rendőrség, sőt: számosat közülük be is szerveztek. Sok rendőr és detektív – elsősorban dr. Sombor-Schweinitzer József főkapitány-helyettes és emberei – a különböző szélsőjobboldali pártokban, illetve szervezetekben látták az országra leselkedő legnagyobb veszélyt. Dr. Sombor-Schweinitzerék igyekeztek összekötni a szélsőjobboldal megerősödését a náci Németországtól kapott anyagi támogatásokkal (ún. „guruló márkák”), de ezt nem tudták direktben bizonyítani. Azt viszont igen, de ez lényegében nyílt titok volt Budapesten, hogy szélsőjobboldali politikusok rendszeresen egyeztettek német diplomátákkal, gyakran informális keretek, vacsorák közepette.⁴¹⁴ Az 1939-es választások eredménye alapján pedig joggal gondolták azt is, hogy a szélsőjobboldali erőknél, így a nyilasoknak valós és komoly a társadalmi támogatottságuk. A 2. vkf. osztály honvédségen belül végzett megfigyeléseiből is kitűnt: a katonatisztek és a Ludovika hallgatóinak egy jelentékeny része szimpatizál Szálasi Ferencel és pártjával, illetve pártjaival.

Mindezekhez képest a vezérkar és a csendőrség azonban továbbra is elsősorban a baloldali (szociáldemokrata, kommunista, szakszervezeti) mozgalmakban látták az országra leselkedő legnagyobb veszélyt, a szélsőjobboldali mozgalmakat ilyen szempontból nem értékelte, nem látta veszélyesnek. A háború alatt pedig a különböző nemzetiségi – kivétel a népi németek szervezkedései – és a cionista mozgalmak is felkerültek a nemzet- és állambiztonsági szempontból veszélyes csoportok közé.

Jól érzékelhető, hogy a fenti két álláspont, avagy vélemény éles ellentétben áll egymással. Vagyis a kérdés azt volt, hogy a politika végül melyiket fogja magáévá tenni. Bár 1939. február 3-án a Dohány utcai zsinagógából kijövő hívők közé kézigránátokat dobtak, számos sérülést és halálesetet okozva.⁴¹⁵ A tetteseket hetek alatt elfogták, majd el is ítélték, de a merénylet fő szervezője, Kovarcz Emil országgyűlési képviselő Németországba menekült. Ugyanakkor kiderült, hogy a résztvevők Szálasi Ferenc pártjához tartoztak, a Nemzetiszocialista Magyar Párthoz, amelyet épp ebben az időben szerveztek át Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalommá.

Az 1939-es esztendő szempontunkból fontos jogalkotási terméke volt a tárgyévben elfogadott II., a honvédelemről szóló törvénycikk. Természetesen jelen könyv keretei között nem lehetne elemezni a törvény – amely összesen mintegy 235 §-ból állt – minden egyes szakaszát, illetve elfogadásának jogi- és történeti hátterét.⁴¹⁶

⁴¹⁴ Az intenzív tárgyalásokat jól mutatja: Karsai Elek (összeáll. és szerk.): *Szálasi Naplója*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978.

⁴¹⁵ V. ö.! Kovács Tamás: *Történelmi háttér* Körmendi Ferenc: *Júniusi hétköznapi* című regényéhez, in: Körmendi Ferenc: *Júniusi hétköznapi*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2012., 209-215.

⁴¹⁶ Kovács Tamás: Az 1939. évi II. törvénycikk, és annak történelmi háttere, *Katonai jogi és hadijogi szemle*, 2023/2, 83-110.

Ugyanakkor azt feltétlenül ki kell emelnünk a jogszabály kapcsán, hogy ez a törvény hozta létre a Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsot, illetve magát a honvédséget és a vezérkar főnökét kiemelt helyzetbe hozta háború esetén. Ezen törvény alapján 1939. szeptember 1-je után rendeletek százait adják majd ki, többek között az internálásról szólót is – amelyet először pont a nyilasokon „próbált ki” a hatalom –, de ez adta a jogi alapját a Honvéd Vezérkar Különbíróóságának is, amelyet végül 1941 októberében állítottak fel. Ez a bíróság a háborús évek alatt számos politikai ügyben hozott igen súlyos elmarasztaló ítéletet, az ügyek egy jelentékeny része erősen politikai színezetű volt. A törvény számos esetben kötelezte együttműködésre a honvédelmi minisztert más tárcavezetőkkel, elsősorban és legtöbb alkalommal, a belügyminiszterrel. A különböző logika mentén gondolkodó tárcavezetők, a két minisztérium erősen különböző szocializációs közege szinte kódolta a súrlódásokat. Ne feledjük, a törvény megadta annak a lehetőségét, hogy a vezérkar, illetve a Honvédelmi Minisztérium civil, vagyis nem katonai személyek felett is diszponáljon. A törvény jelentősége, értelemszerűen 1939. szeptember 1-je után nőtt meg, hiszen a háború immár realitás volt, s látható volt az is, hogy a lengyel – német háború napok alatt európai méretűvé szélesedett. A magyar szervek pedig készültek nemcsak a kémek elhárítására, hanem a belső, alkotmányos rend fenntartására is – hiszen a két feladat nagyon hasonlatos, mi több: célorientáltság szempontjából azonos.

Ahogy arra fentebb utaltunk, a '30-as évek végén a hatalom még a szélsőjobboldali – nyilas mozgalmak ellen is fellépett, addig ez a '40-es években, a háború alatt már messze nem volt jellemző. Ezen időszakban – elsősorban a csendőrség és a 2. vfk. osztály elképzelései alapján – a baloldali – kommunista mozgalmak ellen léptek fel. Érdemes újfent megjegyezni, hogy a kommunista mozgalom Magyarországon be volt tiltva, aki annak tagja az bűncselekményt követett el. A korabeli felfogás szerint, ugyanis aki kommunista, az egyben szovjet kém is – vagyis összességében ab ovo a hűtlenség bűncselekményét valósítja meg. Természetesen a szervek számára a kommunista egy idő után gumifogalommá vált, s lényegében bármilyen háborúellenes, pacifista mozgalom vagy akár kisegyház is megkaphatta, mint jelző, nemkülönben a legális baloldali mozgalmak vagy párt is. Ennek fényében a '40-es évek első éveiben számos ún. „nagy nyílt nyomozás” realizáltak a szervek, amelyek során több száz, de volt, hogy ezer embert vettek őrizetbe és hallgattak ki. Ezen nyomozások az alábbi helyeken/központokkal történtek:⁴¹⁷

- 1940 – Alag,
- 1941–1944 – Észak-Erdély,
- 1941–1944 – Délvidék,
- 1939–1944 – Felvidék és Kárpátalja,
- 1942 – Andrassy-laktanya,
- 1943 tavasza – Az első soroksári nyomozás,
- 1943 ősze – A második soroksári nyomozás,

Kétségtelen tény, hogy a baloldali mozgalmakat alaposan megroppantották ezek a műveletek, de az összképet nézve mégsem hoztak „igazi” eredményeket, illetve nem

⁴¹⁷ Varga Krisztián Kommunistaellenes nyomozások a második világháború alatt Wayand Tibor önvallomásában, *Betekintő*, 2011/2; A nyílt nyomozásokkal foglalkozott még: Hollós Ervin: *Rendőrség, csendőrség, Vfk/2*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1971.

egy esetben kisebb-nagyobb botrányok is kapcsolódtak egy-egy nyomozáshoz, a kihallgatásokhoz, vagy éppenséggel az azt követő bírósági eljáráshoz, itt elég csak utalni Schönherz Zoltán kivégzésére.⁴¹⁸

A honvéd vezérkar, mondhatni néhány év tapasztalat után, 1942. október 5-ei dátummal elkészített egy meglehetősen részletes tervezetet a „K” szolgálat megszervezéséről a polgári szférában. Csak a címet elolvastva is számos kérdést lehet megfogalmazni a tervezettel kapcsolatban. Egyik, hogy mi alapján gondolta a vezérkar, hogy ez az ő feladata lenne. Erre a válasz eléggé egyértelmű, még ha a rendelet tervezetben nem is szerepel, hogy az 1939. évi II. törvénycikk lehetett az alapja. Vélelmezhetően a többi tárcát azonban nem kérdezték meg, hogy neki(k) milyen elképzeléseik, ötleteik lennének a „K” szolgálat megtervezése kapcsán.

A másik érdekessége ennek a rendelet tervezetnek, hogy nem jogászai nyelvezettel fogalmazták meg. Gyakran tankönyvnek tűnő, magyarázó szövegeket olvashatunk. Ugyanakkor nem hivatkozik sem jogszabályokra, sem pedig rendeletekre vagy parancsokra, csupán egy átiratra a Földművelésügyi Minisztériumból. De nem találunk szervezeti silabuszt sem egy esetlegesen kialakítandó új struktúrához.

Akkor mi lehetett az alábbi szöveget megfogalmazó – vélelmezhetően nagy tapasztalattal rendelkező – 2. vkf. osztályon szolgáló tiszt célja? A szöveget alaposan végigolvasva számos gyakorlati kérdésre, problémára hívja fel a figyelmet, illetve megmagyaráz, definiál az államvédelemben, kémelhárításban fontos fogalmakat. Vagyis azt a következtetést kell levonnunk, hogy 1942-ben körülbelül az ebben a tervezetben felsorolt problémákat és hiányosságokat érzékelt a 2. vkf. osztály a polgári hivatalokban. Nyilván csak érdekesség, de azért sokat mondó, hogy amíg a kommunista propaganda és a szovjet ügynökök egy rövid bekezdés erejéig szerepelnek, addig a román hírszerzés és a vele szembeni védekezés – ezen esetben konkrét példák felhozásával – szintén egy, de meglehetősen hosszúra nyúló passzusban kerül elemzésre. Vagyis bár az ország a Szovjetunióval állt háborúban, amelyben Románia a szövetségese, de kémelhárítási szempontból úgy mond „*érdemes*” mindkettőre figyelni. Talán az sem mondható véletlennek, avagy lényegtelennek, hogy a németek nincsenek megemlítve a szövegben sem, mint pozitív példa, sem pedig mint potenciális veszély. Utóbbi talán érthető is. Különösen érdekes részei az anyagnak a Külügyminisztériummal foglalkozó passzusok, amelyekből kiviláglik, hogy a tárcának mekkora és milyen szerepet szán (vagy szánának) a hírszerzés területén is.

⁴¹⁸ Varga Krisztián: „Az ítéletet megerősítem, és annak végrehajtását elrendelem!” Gondolatok Schönherz Zoltán ítéletéről, *Múltunk*, 2014/1, 19-51.

„A VKF 2. „K” elhárítási tervezete!

T e r v e z e t

A honvéd vezérkar Főnökének f. évi május 8-án kelt 32.502/el.n.2.Vkf.D.-1942. sz. átirata alapján

K. Szolgálat megszervezése a polgári minisztériumokban és alárendelt központi hivatalokban.

I. Általában

Az ellenséges hírszerzés működése, az elkövetett kémkedések terén szerzett tapasztalatok azt mutatják, hogy az ellenséges hírszerzés mindig szélesebb és szélesebb mederben folyik, mindig több és több helyre, központi parancsnokságokhoz, hatóságokhoz, intézetekhez igyekezik bejutni, természetes nem kímélve a polgári minisztériumokat s a nekik közvetlen alárendelt központi és vidéki és [ceruzás, olvashatatlan bejegyzés – Szerző] szerveit sem.

Ma, amikor a nemzet élet-halál harcában honvédelem s ezen keresztül az ütőerő, a hadsereg szolgálatába, minden erőtenyező – az anyagtól kezdve az emberig – totálisan e van állítva, tökéletesnek és teljesnek kell lennie a védelemnek is, hogy az ellenséges hírszerzés eme erőtenyezők titkaihoz, mibenlétéhez hozzá ne férközhessenek. Ezért az ellenséges hírszerzés elleni védekezést igen széles alapra kell helyezni.

II. K. szolgálat kiterjesztése a polgári hivatalokra:

Az ellenséges hírszerző szervezetek működése nemcsak tisztán katonai természetű, hanem megnyilvánul mind az ipar, mind a gazdaság és néplélek terén is.

A háborús előkészületi munkálatok ma már az ország egész területére, állami és magánhivatalaira, társadalmi rétegeire is kiterjednek, ezért az ellenséges hírszerzés igyekszik bejutni a különböző minisztériumokba és azok hatásköre alá tartozó központi hivatalokba, de a nép széles rétegeibe is, hogy olyan adatokat – köztük sokszor egyesek szemében lényegtelennek látszókat is – melyet ellenünk különleges alkalmak beálltakor felhasználni szándékoznak, beszerezzenek.

Ha mindezekhez hozzáadjuk azt a szívós kommunista propagandát, amelyet a szovjet által pénzelt ügynökök ellenünk kifejtenek, úgy tiszta képet kapunk arról, hogy a látszólag nyugodt élet színpalái mögött milyen irtózatossá váló harcra kell vívnunk.

Függetlenül attól, hogy a nemzetvédelmi harcot vívó különböző szervezetek a nagy harcban egymást kölcsönösen támogatva és központi irányítás mellett kell működniük, szükséges, hogy e szervezetek – legelsősorban a honvéd K. szakszervek – a különböző hivatalok és a társadalom széles rétege megfelelő támogatásban részesüljenek.

De nemcsak arra van szükség, hogy a különböző központi hivatalok a K. szervezetet támogassák, hanem maguk is tevékenyen működjenek közre a K. szolgálatban annyiban, hogy saját kebelükön belül a K. preventív óvórendszabályokat megtegyék, azokat betartsák.

Az összes társmisztériumok és hatáskörül alá tartozó központi hivatalok a különleges alkalomra vonatkozó OM. munkálatokban szorosan be vannak kapcsolódva, tehát mindenütt folynak olyan előkészületi munkálatok, amelyek különösebb K. védelmet igényelnek. Az ezekkel járó további irodai ténykedések pedig, mint legépelés, vázlatok készítése, sokszorosítások, kezelések, stb. ugyancsak megkövetelik a titoktartást s ezzel kapcsolatban az óvórendszabályok megtételét és betartását.

De tovább menve, nemcsak ez a már eleve bizalmas ügyek intézése kívánja a szigorú titoktartást, hanem a ténykedések is, melyek a nemzet gazdasági életére, munkabírására, belső és külső politikai életére, népnevelésére, kultúréletére, hadseregén kívüli kiképzésére, nemzetvédelmére, az ellenséges propaganda elleni harcban, stb. stb. olyan befolyást gyakorolnak, melyek hivatva vannak a nemzetet nagyra tenni, ellenálló erejét és ütőképességét annyira fejleszteni, hogy válságos pillanatokban a helyét a nagy harcban feltétlenül meg tudja állani, ugyancsak a K. védelmet igényelnek.

A m.kir. Földművelésügyi Miniszter Úr még 1940. évben, a vezérkar főnökéhez intézett 301.077/Om.biz.-eln.1/b.-1940. számú ügyiratában maga is reá mutatott a K. szolgálat megszervezésének szükségességére az egyes polgári minisztériumokban.

A felsorolt tényekre tekintettel országos érdekből kifolyólag feltétlenül szükséges tehát a K. szolgálatot és az abban való közreműködést az összes polgári minisztériumokra is, - hasonlóan mint az a honvédelmi minisztériumban már megvan, - kiterjeszteni.

Ha a minisztériumoknak szervezetét vizsgáljuk, mindenütt vannak olyan osztályok, hol a K. szolgálatot, illetőleg óvó rendszabályokat fokozottabb mérvben lesz szükséges megtenni, betartani és vannak olyanok, ahol a K. szolgálat és preventív intézkedése mint kevésbé fontos helyen tágabb téren fog mozogni.

Előbbiekhez főként azok az osztályok tartoznak, melyek katonai ügyekkel is foglalkoznak, míg utóbbihoz a nemzetvédelemre kevésbé fontos osztályok. Az egyes ügyosztályokat ilyen szempontból kellene majd osztályozni.

III. A K. szolgálat megszervezésének terve:

A polgári minisztériumokban a K. szolgálatot, - az alábbi útmutatás, illetve javaslat esetleges felhasználásával, - az illetékes miniszterek szerveznék meg.

1./ Irányítás:

A polgári minisztériumokban a K. szolgálat legfőbb irányítására, - az elnökséggel egyetértőleg és az illetékes miniszter rendelkezései szerint -, az OM. osztály lenne a leghivatottabb, ahová a minisztériumok összes osztályaiból a szálak befutnak, s amely osztály közvetlen az illető miniszternek lévén alárendelve, annak nevében az egyes osztályoknak közvetlen intézkedést adhat ki.

2./ OM. osztály feladata volna:

A K. szolgálat irányítása, rendelkezések kiadása az egyes ügyosztályok és közvetlenül alárendelt hatóságok, központi hivatalok, szervek, K. tisztjeinek, óvórendszabályok megtételének szabályozása és betartásának ellenőrzése.

Megállapítaná:

a./ melyek azok az ügyosztályok, melyek munkakörükből kifolyólag fokozottabb K. védelemben részesítendők,

b./ melyek azok az ügyosztályok, melyek K. védelemre kevésbé szorulnak rá, esetleg arra egyáltalán szükségük nincs;

c./ melyek azok az alárendelt hatóságok, központi hivatalok, szervek, melyek az egyes minisztériumok hatáskörébe tartoznak s ott K. szolgálat hasonló megszervezésére szükség van, legyen az bár vidéken is elhelyezve,

d./ azokat a tisztviselőket, akik az egyes osztályoknál a K. tisztviselői szerep /:munkakör:/ betöltésére alkalmasak, az osztályvezetővel egyetértőleg kiválasztja és azokat priorálja, kötetmeikre kioktatja, időnkint egybehívja, s megbeszélést tart, fontosabb kémkedési eseteket okulásul ismerteti.

3./ Összekötöttség:

„K” tekintetben az OM. osztály közvetlen összekötötést, kapcsolatot tartanak fenn a 2.vkf. osztállyal. A K. tisztviselők a hozzájuk befutott tapasztalatokat, jelentéseket összesítenek s azokról valamint a K. helyzetről saját miniszterét és a 2.vkf.osztályt /:D alcsoport:/ időnként tájékoztatná.

4./ K. szolgálat súlya:

A K. szolgálat súlya a megelőző /:preventív:/ kémelhárításon nyugodnék.

A K. szervek nyomozó szolgálatot nem végeznének, a K. szolgálatban való közreműködésük csak az óvórendszabályok megtételére, megfigyelésre és megállapítására terjedne ki s mihelyt valami konkrét kémgyanú merülne fel, úgy azt a honvéd K. szakszerveknek adná át további eljárás végett.

5./ K. szervek kiképzése:

Amennyiben az illetékes miniszter kívánná, az OM. osztályok ama tagjait /:vezetők, helyetteseik, vagy e szolgálat ellátásával megbízott tisztek, tisztviselők:/, akik a K. szolgálatot az egyes minisztériumokon belül irányítani hivatottak lesznek, a 2.vkf.osztály egy rövidközponti tanfolyam keretében, megfelelő kiképzésben részesítené, súlyt helyezvén a megelőző K. szolgálatra.

A K. tisztviselőket az OM. osztálynak a K. szolgálat irányításával megbízott tisztje, tisztviselője képezné ki, szem előtt tartván az illető minisztérium intézeti sajátosságát és helyi viszonyait.

6./ K. segédletek:

A 2.vkf.osztály minden egyes minisztérium Om. osztálya részére kiadná az N.-1. jelzetű hírszerző és kémelhárító utasítást.

Ez az utasítás bőséges támpontokat nyújt a kémek elleni védekezésre, a K. szolgálat megszervezésére, az óvórendszabályok megtételére, valamint a K. szervek kiképzésére és továbbképzésére, nemkülönben a K. szolgálatnak a minisztériumok összes tisztviselői előtt konkrét példák alapján való ismertetésére, azoknak kioktatására.

A Külügyminisztérium és szerveinek szerepe a kémelhárításban.

A hírszerzés és annak elhárítása az ember természetének velejárója. Éppen ezért úgy a hírszerzés, mint annak elhárítása állandóan adott igyekezete, amióta ember a Földön él. Ha jóbarátok, vagy barátnok bizalmasan, „négy szemközt” mondanak valamit egymásnak, lehetőleg a közösen érdekelt harmadikról, épp úgy elhatározzák annak titokban tartását, mint ahogy az érdekelt harmadik elhatározza annak megtudását, felderítését.

Érdekcsoportok és pártok vetélkedésében már szélesebb alapokon, komolyabb és veszélyesebb hírszerzés és elhárítás folyik, mert az eredmények nagyobb kihatásúak, mint egyesek, vagy családok közötti harcban. Éppen ezért a célravezető eszközök is erőszakosabbak, sőt kockázatvállalkozásoktól sem riadnak vissza.

Az államok létért folyó küzdelmében már nagy ...vé fokozódik e téren a harc és kiterjed az állam fennmaradásához szükséges összes létfenntartási ágakra, de súly mindig azon van, amelyekben a vetélkedő államok érdekei leginkább ütköznek. Tegyük fel pld., hogy egy iparilag fejlett állam életterében több mezőgazdasági állam fekszik, melyek közül az egyik bár iparilag nálánál kevésbé fejlett, de gazdaságilag különösen életerős, ha azonos ipara fejlesztésére kezd áttérni, az ott érdekeltéssel bíró ipari állam mindent el fog követni, hogy az ipari fejlődést ott megakadályozza, ha ezt nem teszi, akkor nem saját ipari piaca forogna veszélyben és a vele szomszédos, tisztán mezőgazdasági államban is elvesztené –ját, melyek ma még életteréhez tartoznak. Hogy az ipari állam a helyzetnek e reá nézve kedvezőtlen alakulását meg tudja akadályozni, elsősorban a tervezett ipari fejlesztésről, a tervbe vett ipari termékekről igyekszik híreket szerezni, hogy a felderítés alapján jobbat és olcsóbbat állítson elő, mint amint az ipari hódításra induló állam előállítani képes. Szükség esetén erőszakos eszközök alkalmazásától sem riad vissza; az épülő ipartelepek elpusztítása, a gépberendezések rongálása a gyártmányok minőségének mesterséges lerongálásával megakadályozhatja, béníthatja, vagy legalább is késleltetheti a termelést. Utóbbinak ezen hírszerzéssel szemben tehát létérdeke, hogy mindaddig, amíg termékeivel piacra nem lép, terveit, gyártmányait és ár kalkulációját titokban maradjanak, épülő ipartelepeit pedig ellenséges szabotázs ellen megbízhatóan oltalmazza.

Kézenfekvő, hogy ilyen helyzetben a vetélkedő államokban hírszerzés és az elhárítás súlya gazdasági téren lesz, mert pillanatnyilag ez veszélyezteti a vetélkedő államok létérdekét. Ugyanígy terelődik át azonban a hírszerzés és az elhárítás súlya a mindenkori szükség szerint kereskedelmi, pénzügyi, vagy bármely más tere, mely az állam fejlődése szempontjából, vagy a mindenkori helyzetből eredően életbevágóan fontos.

A történelem tanításai szerint, azonban államok sorsát az említett téren folyó küzdelmek bár befolyásolják, de nem döntenek el. Egy állam sorsára döntően a politika, illetve a politikának tekintélyt és súlyt adó hadsereg által megvívandó háború hat ki csupán, mint a külpolitika végső eszköze.

A külpolitika feladata tehát nem merül ki csupán az állam területi épségének fenntartásában, helyzeti energiájának megőrzésében, illetve ennek fejlesztésében és területi aspiráció megvalósításában és a hadsereg – mint a külpolitika faktora – nem csupán határőrző, vagy országgyarapító eszköz. Egy ipari, kereskedelmi, pénzügyi téren folyó küzdelemben is sikertelenség esetén mindenkori ott van még erőszakos, döntő eszköznek a háború, mely rákényszerítheti akarátát a vesztes országra. Minden

háború sikerének előfeltétele azonban a kedvező politikai előkészítés. A politikának és a háborúnak ily minden más államfenntartó tényezőnél nagyobb fontossága a hírszerzésnél és a kémelhárításnál is, rendkívül fontosságú szerepet juttat a két tényezőnek. Míg az egyéb államfenntartó tényezőkre bizonyos általános helyzet megőrzésen felül csupán a mindenkori helyzet által megkövetelt szükség szerint fekszik rá a hírszerzés, addig a külpolitika, valamint a háború megvívására hivatott hadsereg elleni hírszerzés állandó és mindenkor erősebb bármely más téren folyó hírszerzésnél. Ennek következménye, hogy e két tényezőnél a legkíméletlenebbek a hírszerzési adatok és eszközök, tehát természetszerűleg a legerősebbnek kell lennie az elhárításnak is.

A politikánál és a hadseregnél az állambiztonsági szempontból védendő adatok elhelyezkedése szerint a politikai hírszerzés a magasabb politikai szervekhez való beférkőzés eszközével dolgozik. A hadsereg elleni katonai hírszerzés a legkisebb egységnél kezdi munkáját és igyekszik mind magasabb helyekre jutni. E módszereknek megfelelő képzésük a hírszerzést végrehajtó szervek is, abból következik, hogy a katonai hírszerzés elsősorbanmeghírszerzés, másodsorbanban tömeghírszerzés.

Ehhez kell igazodnia az elhárításnak is. Míg a katonai elhárításba be kellett kapcsolni az ország minden polgárát, főként pedig a hírszerzésre alkalmas telepeken ülő polgárait, addig a politikai elhárítás súlyát a minőségi szempontból első helyen álló külügyi szervekre, a Küm-re és a külterületi képviselőkre kell helyezni.

Az emberiség történelme óta ismert leggigantikusabb, az egész földkerekségen dúló világháborúba mi is belesodrótunk földrajzi helyzetünk és történelmi elhivatottságunknál fogva. Ismét vérrel kell megváltanunk méltó helyünket Európában. Ez a nagy cél, mely a bennünket körülvevő nemzetek erő kifejtésével egyirányú. De tudjuk, hogy ezen általános nagy cél elérése után számos szűken történelmi határainkra korlátozódó és lokális probléma előtt fogunk állni, melyek már ma is fennállanak, de melyek megoldásától bennünket egyelőre a nagy cél önzetlen szolgálata tart vissza. Ezen nyílt háborús pártállásunk és elfojtott jövő problémáink irányítják külpolitikánkat, melynek súlyt katonai erőnk ad: részben a fronton nyílt küzdelemben, részben itthon, a jövő feladatainak szükség esetén erőszakos megoldására készen.

Ebből kifolyólag az ellenséges hírszerzés is, melyekkel meg kell birkóznunk, két fajta: az egyik a nyílt ellenségeink által folytatott hírszerzés, a másik pedig azon hírszerzés, melyet elfojtott jövőendő problémáink által érintett államok folytatnak ellenünk. Az előbbi rajtunk keresztül szövetségeseink érdekeit is sérti, az utóbbi szövetségeseinknél is támad bennünket. Az előbbi a legvéresebb és legpokolibb, az utóbbi a legfondorlatosabb és lepiszkosabb eszközökkel dolgozik.

(Törlés az eredeti iraton – Szerző) a Küm-t és szerveit a kémelhárításba szorosabban bekapcsolja.

Miben tud a Küm. A kémelhárításban hathatósan közreműködni:

A./ A belső biztosítás fokozásában,

B./ Az elg. hírszerzés felderítésében és

C./ A feszes kapcsolat és összműködés megszervezésében szak-kh-szerveinkkel.

ad.A./ Mit értünk belső biztatás alatt és hogyan hajtsuk azt végre?

A belső biztatás a passiv védelem. Övrendszabályok, melyekkel körülbástyázom magamat úgy, hogy ezen védőfalon az elg. hírszerzés ne tudjon áttörni. Ha mégis át akar törni, kénytelen legyen erőszakos eszközöket alkalmazni, ami tehát eltűnik, feledezhető és áruelőjává válik.

A belső biztosítás kiterjed:

1./ Az elg. számára h iranyagot képezhető titok védelme, iratok gondos őrzése, illetéktelenek számára való hozzáférés lehetőségének kizárása, pc. szekrények és egyéb safe-ek kulcsainak őrzése és másolat készítésének lehetetlenné tétele, ügykezelésnek, kézbesítésnek, továbbításnak megfontolt szabályozása, ügykezeléssel és továbbítással megbízott személyek gondos megválogatása, másolatok, sokszorosítások példányszámának ellenőrzése, a másolásra, sokszorosításra felhasznált áruló anyag biztos megsemmisítése stb.

2./ Telefon használatának a lehallgatás és kihallgatás veszélyét figyelembe vevő korlátozás.

3./ kiadványok, utasítások írásbeli- és szóbeli intézkedéseknek alapos mérlegelése, annak, hogy titok [olvashatatlan írás – Szerző] közöljünk mással. Elvben soha se többet, mint amennyi a helyzet megértéséhez elengedhetetlenül szükséges. (szélgjegyzet ceruzával: és csak azzal, aki arra illetékes.)

4./ Irodahelyiségek, pc. szekrények, íróasztalok őrzése és ellenőrzése hiv. időn kívül, különös tekintettel esetleges kint felejtett iratokra,

5./ Takarítás szabályozása és ellenőrzése, különös tekintettel a takarító személyzet alacsonyabb rendűségéből eredő könnyebb hozzáférhetőségére,

6./ belépés szabályozása hivatalos helyiségekbe, belépő idegenek ellenőrzése, illetve távoltartása,

7./ saját személyzet priorálása és ellenőrzése hivatalban és magánéletében,

8./ titoktartás, különös tekintettel a fecsegés kiirtására,

9./ beosztottak időközönkénti, illetve esetenkénti iskolázása és tájékoztatása, természetesen hivatali beosztására szabott mérvben,

10./ Futárszolgálat gondos szabályozása, különös tekintettel a futárszemélyzet megválogatására és biztonságára.

Természetesen a felsorolt övintézkedéseket az egyes osztályok és hivatalok ügyköréhez szabottan, a célnak megfelelően szigorúbban, vagy enyhébben kell meghatározni aszerint, hogy a védendő hely fontosabb, vagy kevésbé fontos h iranyagot kezel, vagy őriz-e. Így az ügykezelésre nem lesz késleltető, bénító kihatással. Ennek részleteiben történő szabályozásával dr. Moór min. tan. úr öméltségére van megbízva.

ad B./ Az elg. hírszerzés felderítésében a Küm. főként külterületi szervei és azon politikai osztályai révén tud eredményesen közreműködni, melyek a Magyarországon [olvashatatlan írás – Szerző] idegen külképviseleti hatóságokkal.

Csak természetes, hogy ha egy idegen állam hírszerzője feladattal hazánkba beutazik, itteni működéséről csak az esetben fogok tudomást szerezni, ha:

a./ az életébe léptetett óvrendszabályokat a hिरanyag megszerzése céljából át akarja törni,

b./ ha akár közvetlenül, akár a feladata végrehajtásához igénybe vett, itt lakó segítőitársai az u.n. letelepített kémek, valamely durva hibát követnek el s így tűnnek el,

c./ ha a kém fecseg, vagy a feladat végrehajtásába bevont egyik munkatársa a következményektől való félelmében elárulja őt,

d./ legkritikább esetben akkor, ha a véletlen fatális összejátszása folytán ott és akkor akar működni, ahol és amikor a kémelhárító-szervek ellenőrző-figyelést hajtanak végre.

Amint látjuk, igen kicsiny a valószínűség egy jól kiképzett, intelligens, óvatos kém lebuktatására, különösen akkor, ha az illetőnek hazánkban jól beültetett, ügyesen rejtett letelepített munkatársai vannak. Még nehezebb a leleplezés és a tárgyi bizonyítékoknak előzetes, bizalmas beszerzése pld. román viszonylatban, mely állam kimondottan hírszerzési feladatokra oly nagyszámú személyzetet tart fenn sajtóattachéi álca alatt, mint azt a Budapesti román követségnél, a kolozsvári és nagyváradai konzulátusoknál találjuk és akik túlnyomórészt É-Erdélyben születtek, a magyar nyelvet tökéletesen bírják, Magyarországon kiterjedt rokonságuk és barátikörük van és egy tekintélyes számú, ny. szempontból kétes megbízhatóságú kisebbség áll rendelkezésükre. Avagy vegyük a már felszámolt angol nyelvtanár működött mint letelepített kém és bizonyos magyar köröknek még a diplomáciai viszony megszakítása előtt:

Ha tudnánk, hogy kik azok, akik külterületen az idegen H-szervvel ök-t tartanak fenn, tehát feltehetően szolgálatában állanak, ez esetben most még szétforgácsolt figyelésünk ezen ismert személyek tevékenységének felderítésére tudnák összpontosítani már az országhatár átlépésének pillanatától, illetve belterületen észlelt felbukkanásuktól kezdve. Plausibilis, hogy így összehasonlíthatatlanul nagy eredményt érne el elhárításunk.

Kérem öméltóságát, hogy ezen aktív kémelhárítás végrehajtásának megbeszélésére a tekintetbe jövő politikai osztályokkal egy későbbi időben még alkalmat adni szíveskedjék.

A rendelkezésemre álló rövid idő alatt csak nagyvonalúan érinthettem azon elsőrendű fontosságú feladatokat, melyek a Kh. terén a Küm-re hárulnak. A részletek egyébként is dr. Moór öméltósága kiadandó intézkedéseiből fognak kitűnni és az eredmény is ennek betartásától fog függni.

Most még csupán pár példát szeretnék ismertetni előadásom élénkebb megvilágítására, melyek részben a múlt világháború idejében, részben a közelmúltban megtörténtek.⁴¹⁹

⁴¹⁹ ABTL 4. 1. A-616

KÍSÉRLET AZ INTEGRÁCIÓRA: ÁLLAMVÉDELMI KÖZPONT (1942 – 1944)

Mindezek fényében az 1942-es esztendő közepére a magyar kormányzat számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a hatékony politikai nyomozások és a kémelhárítás érdekében a különböző katonai és rendészeti szervek – tartozzanak bár értelemszerűen különböző minisztériumok alá – munkáját szükségszerű (lenne) összehangolni. Egyértelműen látszott, hogy a különböző szervek egymással való rivalizálása, beszéljünk akár a felderítésről, akár az elhárításról, nemkülönben a konkrét műveletek végrehajtásának hatékonyságáról nem vezet feltétlenül pozitív eredményre. Ekkorra már arra is találunk példát, hogy ugyanakkor hova vezethet az együtt nem működés, esetlegesen egyes szervek túlterjeszkedése, vagy „csak” egyes esetek túlreagálása. Ilyes eset volt – a már korábban említett – 1942. január utolsó napjaiban Újvidéken és környékén lezajlott partizánrazzia, ami a történelmi szakirodalomba, mint „*hideg napok*” került be.⁴²⁰

A háborús részvétel fokozódása ugyanakkor várható volt, hiszen szintén 1942 januárjában Wilhelm Keitel tábornagy, a német Véderő Főparancsnokság főnöke hivatalos látogatást tett Budapesten, amelynek keretében a németek újabb, nagyobb és még aktívabb magyar részvétel követeltek a magyar féltől.⁴²¹ Végezetül ezen tárgyalások eredménye lett a 2. magyar hadsereg kivezénylése a frontra. Mindezek fényében a várható nagyobb szerepvállalás mellett még fontosabb lesz a hátországban a – szó minden jelentéssíkjában vett – rend fenntartása.

Így a Belügyminisztériumban, természetesen állandóan egyeztetve a Honvédelmi Minisztériummal és a honvéd vezérkarral, 1942 nyarán elkezdték kidolgozni egy, a központi politikai nyomozásokat és kémelhárítást felügyelő szervre vonatkozó rendeletet. Arról, hogy a két említett minisztérium, illetve a vezérkar között pontosan milyen nézeteltérések voltak az új szervvel kapcsolatban, sajnos nem állnak rendelkezésre korabeli források. Csak vélelmezhetjük, hogy a vitás pontokat gyorsan megoldották, és tették mindezt vélelmezhetően a legnagyobb titokban. A végleges szövegű, jogi formába öntött – soha ki nem hirdetett – rendelet az Államvédelmi Központ (ÁVK) létrehozásáról 1942. szeptember 4-én jelent meg, a Belügyminisztériumban 6290/1942. BM. eln. sz., amíg a Honvédelmi Minisztériumban 52161/el.n.oszt.-1942. sz. alatt. Vagyis attól a gondolattól, hogy kell(ene) egy központi szerv, eljutni a vonatkozó rendelet megszövegezéséig, nagyságrendileg 8-9 hónapra volt szüksége a minisztériumoknak. Hosszan lehetne elmélkedni azon, hogy vajon ennyi idő sok, avagy kevés egy rendelet, vagy inkább egy szervezet létrehozására. Mindenesre ez a tény is megerősíti azt a korábbi feltételezésünket, hogy érdemi viták voltak a minisztériumok, illetve a vezérkar között.

Az ÁVK létrehozását v. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter egy minisztériumi együttes államtitkári – osztályvezetői értekezleten jelentette be. Ez az új, vagy inkább újabb szerv létrehozása azonban sokakat meglepett a belügyi apparátusban. A belügyminiszter hivatalos, de szűk körben, közvetlen beosztottjai előtt elmondott indoklása csupán az volt, hogy a kormány nem kíván még egy

⁴²⁰ V. ö.! Arpad von Klimo: *Remembering Cold Days: The 1942 Massacre of Novi Sad and Hungarian Politics and Society, 1942-1989*, University of Pittsburgh Press, 2018.

⁴²¹ Szakály Sándor: Két dokumentum a magyar királyi 2. honvéd hadsereg hadműveleti területre küldésének előzményeihez, *Honvédségi Szemle*, 150(2022)/3, 130-139.

„Újvidéket”.⁴²² A belügyminisztérium VII. közbiztonsági osztályának vezetője, Pásztóy Ámon felvetette – legalábbis háború utáni tanúvallomásában –, hogy az egész az ún. délvidéki razzia teljes mértékben katonai akció volt, hiszen azt a vezérkar rendelte el. Vagyis annak katasztrofális végkimenetele, valamint az ebből következő felelősség a honvéd vezérkart kell(ene), hogy terhelje, nem pedig a Belügyminisztériumot. Így Pásztóy szerint nem túl logikus, hogy „*a Belügyminisztériumot a vezérkarba illesztik*”.⁴²³ Ebből a rövid idézetből inkább azt illusztrálja, hogy a belügyi vezetés miként élte meg az Államvédelmi Központ létrehozását, mit gondolt a honvéd vezérkarról. További érdekesség, hogy ezen az értekezleten – legalábbis Pásztóy emlékei szerint – Keresztes-Fischer kijelentette, hogy ő „*a honvéd vezérkar főnökének felügyelete alatt áll.*”⁴²⁴ Ha el is hangzott eme kissé erősnek minősíthető kijelentés, nyilván költői túlzás volt, amely sokkal inkább az erőviszonyok leírására szolgált. Ugyanakkor nehezen hihető, hogy pont Pásztóy, aki az egyik kulcsfontosságú osztályt vezette a Belügyminisztériumban, csak egy ilyen értekezleten hallott volna először az ÁVK-ról, vagy, hogy ne hallotta volna, hogy a saját minisztériumában készül a rendelet tervezete egy ilyen koordinációs szervezet létrehozása kapcsán. Megítélésünk szerint, Pásztóy inkább háritani akarta magáról még a látszatát is, hogy neki személy szerint bármi köze lett volna/lenne az ÁVK-hoz, de különösen annak vezetőjéhez, Ujszászhoz.

Az új csúcsszervet hivatalosan a belügyminiszternek rendelték alá, ezzel deklarálva annak „*polgári*”, vagyis nem „*katonai*” mivoltát. Ugyanakkor mind a rendelet, mind a korábban készített rendeletervezetek szövegében is erősen hangsúlyozták, hogy az ott leírtak a honvédelmi miniszterrel és a vezérkari főnökkel való szoros egyeztetés eredményeként születettek meg, vagyis a katonai szervek az ott leírtakkal a legmesszemenőbben egyetértenek. Aki tudott olvasni a sorok között, az azonnal érzékelhette, hogy ezek az utalások pontosan azt jelentik, hogy a katonai szervek érvényesíteni tudták a saját elképzeléseiket, akár a BM rovására is.

Az új szervezet élére a titkosszolgálati munka világában jártas Ujszász István vezérőrnagyot nevezték ki. Ujszász élete kalandos volt és nem szűkölködött kisebb – nagyobb ellentmondásokban és kalandokban sem, ugyanakkor számos alkalommal töltött be katonai attaséi posztot. Vagyis tudott hírt szerezni, s ha kellett, azokkal „*kereskedni*”. Az ismert és elismert katonadiplomatát 1939. május 1-én kinevezték a 2. vkf. osztály élére, ami addigi katonai pályafutásának a csúcsa volt. Horthy és környezete bízott benne, tudták, hogy kapcsolatrendszere meglehetősen széles körű, de ő maga nem elvakult németbarát. Kállay számított rá a magyar kiugrásban, annak előkészítésében. Így Ujszásznak az 1943-as római látogatásakor már komoly benyomásai lettek az olaszok esetleges átállásáról.⁴²⁵ A teljes Ujszász képhez tartozik, hogy természetesen hivatali posztjából kifolyólag 1943 februárjában találkoznia kellett az RSHA legmagasabb szintű vezetőivel, így Kaltenbrunnerrel, Nebevel és Müllerrel. Vélelmezhetjük, hogy nem csak Ujszász tudta, hogy kikkel fog kezdet, de a német fél is tisztában volt a magyar tábornok világlátásával és korábbi

⁴²² ABTL V-103599, 78.

⁴²³ ABTL V-103599, 78.

⁴²⁴ ABTL V-103599, 79.

⁴²⁵ Lőrincz Zsuzsa (szerk.). *A madridi követségtől Mauthausenig. Andorka Rudolf naplója*, Kossuth Könyvkiadó, 1978., 305.

cselekedeteivel. Így például, hogy kifejezetten jó kapcsolatot ápolt Canaris tengernaggyal, vagy, hogy 1939 őszén Kazimierz Sosnkowski tábornok szökése az ő hathatós támogatásával sikerülhetett. Nem kétséges az sem, hogy az RSHA-nak is volt arról információja, hogy miként segítette Ujszászy 1943 közepén belzi csodarabbi, Áháron Rokéach, és testvére, Mordecháj kimenekítését a német megszállás alatt álló Lengyelországból. A két rabbi szakállát és pajeszát leborotvtálták, és elfogott orosz tábornokoknak álcázták őket, akiket Budapestre kell szállítani, hogy kihallgathassák őket. A magyar fővárosban aztán nyolc hónapon keresztül, egészen 1944 januárjáig bújttatták őket, hogy végül a szükséges iratokkal ellátva, Románián át a Törökországba induló Orient Expresszen biztonságban elhagyhassák Magyarországot.⁴²⁶ Jól látható: Ujszászy, sokakkal szemben nem volt a „németek embere”, ugyanakkor nem nagyon volt tapasztalata – honnan és hogyan is lett volna? – belföldi, politikai rendészeti ügyekben. Így kijelenthető, hogy kinevezésének háttérében – túl az iránta való bizalmon túl – egyértelműen az állt, hogy külföldi kapcsolatrendszerén és ismeretanyagán keresztül segítse, ha kell, készítse elő az ország háborúból való kiugrását. Ma már azt is tudjuk, hogy Ujszászy kapcsolata az OSS-szel nem csupán „plátói” volt, hanem nagyon is gyakorlati: rendszeresen juttatott releváns információkat az amerikaiak.

A fentebb hivatkozott rendelet szerint az ÁVK személyi állománya: „... honvéd-, csendőr- és rendőrtisztekből. Polgári tisztviselőkből, csendőr és katonai nyomozókból, rendőrségi detektívekből és a szükséges egyéb segédmunkaerőkből tevődik össze.”⁴²⁷ Vagyis, pro forma minden a belső rend fenntartásával és kémelhárítással foglalkozó szerv képviseltette magát az ÁVK-ban, bár arra nem volt szabály, hogy az egyes szervek milyen arányban legyenek jelen, avagy egyes feladathoz mennyi és/vagy milyen típusú tiszteket kell delegálni.

Az 1943. január 1-jei állapot alapján az ÁVK központ tisztí állománya mindössze tucatnyi emberből állt össze. Ujszászy helyettese Kudar Lajos csendőr-alezredes lett, a beosztott tisztek pedig: Környey Ferenc és Árbócz János csendőr-alezredesek, Gáspárdy Rezső alezredes, Garzuly József őrnagy, dr. Csorja Ernő hadbíró őrnagy, dr. Bellyei Árpád rendőrkapitány, dr. Tamássy László királyi ügyész, Korondi Béla csendőr-százados, dr. Bartha Béla és dr. Takács István rendőrkapitányok.⁴²⁸ Ez a kis létszám is, ha követjük a kronológiát, nehezen jöhetett össze, hónapokig tartó munka eredménye volt. Ebből az a következtetés is levonható, hogy nem volt kihívás, avagy perspektíva átkerülni az újonnan létrejött szervhez.

Az ÁVK-hoz vezényelt csendőrtisztek ugyanakkor jelentős nyomozói tapasztalatokkal rendelkeztek. Így például Kudar Lajos korábban a csendőrség központi nyomozóparancsnokságának államrendészeti előadó-csoportjának a vezetője volt, akkor még őrnagyi rendfokozatban. Környey Ferenc pedig a kassai csendőrkerületi parancsnokság segéd tisztje a kárpátaljai kormánybiztosságon, szintén őrnagyi rendfokozatban. Korondi Béla a szombathelyi csendőrkerületi parancsnokság nyomozó-alosztályán főhadnagy, amíg Nyerges Pál a csendőrnemzeti iskolaparancsnokság egyik oktatója volt, szintén főhadnagy rendfokozatban.

⁴²⁶ Borsányi Schmidt Ferenc: A belzi hászidok és híres rebbéik, *Remény*, 2006/2.

⁴²⁷ Beránné - Hollós, 377 o.

⁴²⁸ *Budapesti útmutató és címtár. Rendőrségi zsebkönyv*. 1943. XXIII. évf., Budapest, 1942.

Mindebből arra a következtetésre jutunk, hogy az ÁVK-hoz való vezénylés nemcsak elvi szinten, hanem nem egy esetben gyakorlatilag is előléptetéssel járt együtt.

Várható volt az is, hogy az ügyek kezeléséhez szükség lesz ügyész(ek)re. Kirendelésükről Radocsay László igazságügy miniszter 64000/1942.IV.IM. számú rendelete gondoskodott, tekintettel a várhatóan nagyszámú büntetőügy, illetve jogi kérdés megoldása végett. Csakhamar kiderült, hogy az ÁVK-hoz vezényelték nem bírják feldolgozni a befutott anyagokat, már csak azok mennyisége miatt sem. Ebből következően pedig növelni kellett az ÁVK-hoz vezényelték számát. A megmaradt iratok alapján nem lehet pontosan megállapítani az állomány végső létszámát, illetve, hogy országosan már 1942-ben vagy 1943-ban hány ember és milyen egységtől vezényelték az ÁVK-hoz. Csak sporadikus forrásaink vannak az ÁVK létszámára vonatkozóan, így például egy 1944. áprilisi fizetési kimutatás szerint az ÁVK-nál 26 tényleges csendőr teljesített szolgálatot.⁴²⁹

Tény, hogy már 1942-ben is tapasztalható volt, hogy folyamatosan újabb és újabb vezénylések történtek az ÁVK-hoz, ekkor elsősorban a csendőrség részéről. A szervezett létrejötte után nem sokkal, 1942. szeptember 1-jei hatállyal Szentkúti László csendőrtörzsörmszermester is az új szervezet állományát erősítette. Szentkúti tapasztalt csendőr volt, 1930 óta a szervezet szolgálatában állt. 1940-ben Budapesten nyomozói tanfolyamot végzett; 1942-ben az Újvidéken székelő 5/1 csendőrnemzet-álosztály intellektuális alcsoportjában volt nyomozó, egészen szeptember 1-ig.⁴³⁰ Hasonló pályát tudhatott magáénak Újvári Jenő csendőrtörzsörmszermester, aki 1933 óta volt tagja a szervezetnek. Talán Szentkútival együtt végezték el a nyomozói tanfolyamot, és együtt és ugyanabban az alcsoportban szolgáltak Újvidéken.⁴³¹ Szintén már 1942 szeptemberében az ÁVK-hoz vezényelték Jurányi Antalt, aki korábban a szombathelyi nyomozó álosztályon teljesített szolgálatot, és mind baloldali, mind intellektuális ügyekben nyomozott pályafutása alatt. Az 1927 óta csendőrként szolgáló Jurányi gimnáziumi érettségivel és 4 félév jogi egyetemi tanulmányokkal a háta mögött lett külső csoportvezető az ÁVK-nál.⁴³²

Maga az ÁVK kizárólagosan országos hatáskörű ügyekkel foglalkozott. Pásztóy feljegyzése szerint: „*Bejelentette [Keresztes-Fischer belügyminiszter – Szerző], hogy az Államvédelmi Központ a honvéd vezérkar főnöke külön bírósága illetékessége alá tartozó bűncselekmények kizárólagos nyomozó hatósága és a politikai rendőrség irányú nyomozásait is csak az Államvédelmi Központ irányítása alatt végezheti.*”⁴³³ Ebbe a kategóriába sorolták:

„1) akár idegen államok, akár belföldről kezdeményezett olyan mozgalmak és szervezkedések, amelyek az ország belső rendje ellen irányulnak és kihatásukban a honvédelem érdekeit sértik vagy veszélyeztetik:

2) a termelést veszélyeztető sabotázs cselekmények,

⁴²⁹ MNL OL K 523, 2. csomó, sz. n .

⁴³⁰ Hadtörténelmi Levéltár (továbbiakban: HL) HM. 6790 csomó

⁴³¹ HL. HM. 6790 csomó

⁴³² HL. HM. 6790 csomó

⁴³³ ABTL V-103599, 79.

3) *országos jellegű közellátási visszaélések, amelyek a honvédelem érdekeit sértik vagy veszélyeztetik*”.⁴³⁴

A rendelet szabályozta, hogy az egyes nyomozások alkalmával mi az ÁVK feladata, melyek a nyomozásba való közvetlen bekapcsolódás lehetőségei:

„a) *irányítja a bizalmas megfigyeléseket, felderítéseket és nyomozásokat, ennek keretében gondoskodik a polgári közbiztonsági szervek és a katonai szervek összhangjáról,*

b) *összefoglalja és kiértékeli a polgári közbiztonsági és a katonai szervek felderítésének eredményeit és a kapott híryananyagot,*

c) *a rendelkezésre álló adatokból helyzetképet állít össze és azok alapján javaslatokat tesz a szükséges intézkedésekre.*”⁴³⁵

Mindezek alapján azt lehetne állítani, hogy az ÁVK vezetője soha nem látott kulcspozícióba került. Ez azonban csak akkor lenne, pontosabban lett volna igaz, ha a szervezet beváltotta volna a hozzá fűzött – egyébként nem csekély – reményeket. A belügyminiszter maga mellé vezényelte, és neki rendelte alá a belügyminisztérium közbiztonsági osztályát a rendeletben foglalt esetekre.⁴³⁶ Kémkedési ügyekben pedig az ÁVK vezetője a vezérkari főnöknek volt alárendelve, illetve ilyen ügyekben nem is kellett (lehetett?) referálnia a belügyminiszternek. A rendelet értelmében a kémelhárítási ügyben a vezérkari főnök az ÁVK-n keresztül rendelkezett.⁴³⁷ Végül szintén a rendeletben rögzítették azt is, hogy az ÁVK személyi állományának az illetményét továbbra is az illetékes tárca, míg dologi kiadásokat a belügyi és a honvédelmi tárca közösen állja.

A rendeletet a belügyminisztériumtól megkapta a budapesti és valamennyi vidéki rendőrkapitányság, valamint a csendőrség központi nyomozó alosztálya is. Hasonlóan intézkedtek a honvédelmi tárca elnöki osztályán, ahonnan a hadtestparancsnokságokhoz, a honvéd kerületi parancsnokságokhoz, valamint a 6. vkf. osztályához és a minisztériumon belül pedig a 19. osztályhoz juttatták el a rendeletet.

Még nem pontosan feltárt, hogy az egyes szervek hogyan fogadták a tényt, miszerint egy központi szervet hoztak létre, s egyben helyeztek föléljük. A töredékes és sporadikusan megmaradt iratokból, valamint a háború utáni visszaemlékezésekből úgy tűnik, hogy a csendőrség, de különösen a 2. vkf. osztály igyekezett minél inkább független maradni Ujszászytól és az ÁVK-tól. Talán ezért is történetelt meg, hogy a német rendészeti és biztonsági szervekkel „igen jól együttműködő” 2. vkf. osztály lehallgatta az ÁVK és Ujszászy privát telefonjait is...

Eleinte hetente, majd kéthetente rendszeres értekezleteket tartottak az Államvédelmi Központban, amely a korabeli belügyminisztérium épületének 3. emeletén volt. Egymás között a belügyminisztérium alkalmazottai ezeket a

⁴³⁴ Beránné – Hollós, 377 – 378.

⁴³⁵ Beránné – Hollós, 378.

⁴³⁶ Beránné – Hollós, 378.

⁴³⁷ Ezt a kiegészítést Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a honvéd vezérkar főnöke maga javasolta, és mind Bartha Károly honvédelmi miniszter, mind Kersztes-Fischer Ferenc belügyminiszter elfogadták.

tanácskozásokat – sokat sejtetően – csak „*mesedélutánnak*” hívták. A tanácskozás állandó résztvevői voltak az ÁVK vezetői (Ujszászy és Kudar), a vezérkari főnök megbízottja, a vezérkari főnökség különbíróságának ügyésze, a csendőrnnyomozó alosztály vezetője, a belügyminisztérium VII. osztályának vezetője (Pásztóy Ámon), de rendszeresen jelen volt még dr. Sombor-Schweinitzer József rendőr-főkapitányhelyettes is. A megbeszélések eredményeiről Ujszászy rendszeresen, és külön is tájékoztatta Horthy Miklós kormányzót is, a két illetékes miniszter mellett. Ugyanakkor az értekezleteknek többé-kevésbé állandó koreográfiája volt. Ujszászy vagy Kudar ismertette az elmúlt időszak főbb eseményeit, a hadi helyzetről épp úgy beszélt, mint a fontosabb nyomozásokról. Visszaemlékezések szerint a tájékoztatót sosem követte vita, mivel annak célja eleve a tájékoztatás, és nem a közös munka előkészítése vagy esetleg a korábbi időszakban végzett munka értékelése volt.⁴³⁸

Azonban csakhamar kiderült, hogy a különböző szervek közötti zökkenőmentes együttműködés nem megy sem olyan gyorsan, sem pedig olyan egyszerűen, mint ahogy azt gondolták, illetve, ahogyan azt szabályozni igyekeztek. Így valamennyi közbiztonsággal és/vagy állambiztonsággal foglalkozó szervezet – tehát a rendőrség, a csendőrség és a 2. vkf. osztály csakhamar összekötőket delegált az ÁVK budapesti törzséhez. S hogy mi változott a politikai nyomozásokban? A csendőrök továbbra is elsősorban a baloldali és nemzetiségi, a rendőrök pedig a jobboldali ügyekért voltak felelősek. A klasszikus értelemben vett katonai kémelhárítást a csendőrök és a honvédség közösen végezték. Vagyis a lényegét tekintve: semmi sem változott...

Az 1942-ben létrehozott csúcsszerv azonban mielőtt kifuthatta volna magát, gyakorlatilag már be is fejezte önálló működését. Az 1944. március 19-ei német megszállást követően az ÁVK jelentősége erősen csökkent. Ebben nyilván komoly szerepet játszott, hogy a szervezet vezetőjét a német rendészeti és biztonsági szervek április 17-ről 18-ra virradó éjjel – több más magyar katonai vezetővel együtt – letartóztatták. Ennek hátterében a nyugati szövetségesekkel való közvetlen tárgyalások és korábbiakban már említett ún. „*veréb misszió*” álltak, amelyek nyilvánvalóan a Nagynémet Birodalom ellen irányultak.

S hogy mennyire voltak kormányzóhűek, avagy a háborúból való kiugrás hívei az ÁVK vezetői? Jó példa erre Kudar Lajos 1944 őszi – téli sorsa. Kudar 1944. szeptember 14-én a Kormányzó megbízásából Szlovákiába utazott gr. Zichy Lodomér birtokára, a Zólyom környéki partizánok főhadiszállására, hogy megszervezze a Faragho Gábor altábornagy vezette fegyverszüneti tárgyaló bizottság útját Moszkvába. Bár a delegáció útja, ha nem is volt teljesen zökkenőmentes, de sikeres, hiszen eljutottak Moszkvába, ahol meg is született a fegyverszüneti megállapodás a két ország között október 11-én. Azonban a budapesti október 15-ére időzített kiugrás már kudarcba fulladt, a Szálasi Ferenc vezette Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom átvette a hatalmat.

De mit jelentett mindez az ÁVK, illetve Kudar életében? Az ÁVK vezetését de iure Kuthy László vk. ezredes átvette ugyan, azonban de facto értelemben Ujszászy helyettese, Kudar Lajos csendőr ezredes irányította a szervezetet. A nyilas hatalomátvétel után ugyan formálisan megmaradt az ÁVK egy rövid ideig, de már teljesen elvesztve mindenféle jelentőségét, avagy szakmai önállóságát. Amikor a

⁴³⁸ ABTL V-103599, 83.

nyilas belügyi vezetés, illetve Szálasi is újragondolta az állam védelmét, akkor ebben a gondolatkörben az ÁVK már nem szerepelt, bár a nyilas hatalomátvétel után resz neki Zákó Andrászt nevezték ki az ÁVK vezetőjének. A szervezetet végül formálisan Szálasi Ferenc szüntette meg 1944. november végén.⁴³⁹

Kudar, aki már a március 19-ei német megszállást is tragédiaként élte meg, a nyilas hatalomátvétel után minden megmaradt hatalmát és kapcsolatát a nyilas hatalom és a megszálló németek elleni ellenállásra, illetve annak megszervezésére fordította. Számos politikai üldözöttet látott el hamis okmányokkal, akik így végül meg tudtak menekülni a Gestapo, illetve az SS, illetve az SD elől. A nyilas hatalomátvétel után volt, hogy fegyveres erővel akadályozta meg, hogy a pártszolgálatosok az ún. védett házakból zsidókat hurcoljanak el. Több alkalommal pedig a deportálandók, illetve letartóztatandók névsorát előre átadta olyanoknak, akik a listán szereplőket gyorsan tudták értesíteni, s így azoknak legyen idejük és lehetőségük elmenekülni.⁴⁴⁰

A megszálló németek és így a nyilasok előtt sem maradt titokban, hogy a moszkvai fegyverszüneti delegációról nem csak hogy tudott, hanem részt vett az utazásuk megszervezésében. Kudar nyaka körül azonban a hurok 1944 decemberében egyértelműen és egyre jobban szorulni kezdett: 1944. december 4-én letartóztatták két közvetlen munkatársát, Nyerges Pál és Korondi Béla századosokat.⁴⁴¹ Kudart másnap, 1944. december 5-én tartóztatták le. Előbb a Margit Körúti honvéd fogházban, majd a Pestvidéki Törvényszék Fő utcai börtönében tartották fogva, ahonnan aztán 1945. január 11-én átszállították a Belügyminisztérium budai várban található épületébe. Kudar utolsó heteiről nincsenek megbízható információink, hivatalos dokumentumok épp úgy nem maradtak fenn, mint ahogyan csak a kevés és egymásnak is ellentmondó tanúvallomásból is csak annyi állapítható meg, hogy a pár nappal a kitörés előtt, 1945. február 11-én – mindenféle tárgyalás nélkül – egyszerűen kivégezték.

⁴³⁹ 1944. november 23-án kelt Nemzetvezetői elhatározással Zákó András, az ÁVK megszüntése okán annak vezetői beosztásából felmenti a nemzetvezetőt. BFL VII. 5.e. (Pogány Imre anyaga) HM 1944. november 29-ei 72. számú Házi parancs. Abban a 99.951/Elns.-1994. számot viselő, 1944. november 23-ai Nemzetvezetői Elhatározást közlő rendelet, amely a 99.801/el.n.8.e.-1944. számú HM rendeletre utal. A szerző ez úton köszöni meg az adat közlését prof. Dr. Szakály Sándornak.

⁴⁴⁰ Kudar ezirányú tevékenységéről meglehetősen kevés, a háború után keletkezett szóbeli beszámolóra épülő forrásunk van csak.

⁴⁴¹ Korondinak 1945. január 4-én sikerült megszöknie és túlélnie a háborút. Korondi 1945 utáni életéről a „*Sorosok a II. világháború után*” című fejezetben írunk részletesebben.

Munkakapcsolat a német szövetséggel

MUNKAKAPCSOLAT A KELETI FRONTON

A magyar és német csapatok a korabeli sajtó és propaganda szerint vállt vállnak vetve küzdöttek a bolsevizmus ellen. Természetesen a kép ennél kissé árnyaltabb, hiszen a két hadsereg közti méret- és felszerelés béli különbség szabad szemmel is jól látható volt. Tény, hogy a német fél 1941 nyarán nem kérte a magyar fél segítségét a Szovjetunió elleni háborújához, így a kapcsolatok eleinte a szükségszerűség határán mozogtak, és nem feltétlenül az egyenlő felek megegyezésén alapulva. Jól mutatja az erőviszonyokat, hogy magyar Kárpát Csoport éppen a felvonulása közben kapta a parancsot, hogy 1941. július 1-jén elővédjével, július 2-án pedig zömével a 17. német hadsereg tehermentesítése érdekében kezdje meg támadását a Kárpátokon át. A hadműveleti cél a Dnyeszter folyó minél előbbi elérése volt, ami végül sikerült. 1941. július 9-én azonban változás történt a magyar csapatok alárendeltségében, s talán ennek köszönhetően a kitűzött feladatokban is. Az ún. Gyorshadtest – amely 1941. július 9-én vált ki a Kárpát csoportból –, Miklós Béla vezérőrnagy vezetésével közvetlenül a Dél hadseregcsoport parancsnoksága alá lett rendelve, és korlátlan alkalmazásra (!) átengedték őket a német haderőnek. A Kárpát-csoport parancsnoksága, mint területi és katonai közigazgatási parancsnokság pedig megmaradt az országhatár és a gyorshadtest hátsó körzetei közötti megszállott területen, melyeknek a szétszóródott kisebb szovjet csapatok megsemmisítése és a közbiztonság helyreállítása lett a feladata. Ezen alakulatok jelentették az első magyar megszálló erőket Ukrajnában. Vagyis, ha a német érdek úgy kívánta, akkor a szövetséges csapatok ripsz-ropsz német parancsnokság alá is kerülhettek, amelyeket aztán természetesen be is vetettek. Ez felveti annak a kérdését, hogy vajon a németek mennyire is tekintették egyenrangúnak szövetségeseiket. Érdeemes megjegyezni, hogy a lakosság – Ukrajnában és a balti államokban különösen – felszabadítóként fogadta a Wehrmacht alakulatait, előbbi helyen a szláv szokásoknak megfelelően sóval és kenyérrel. A Barbarossa terv azonban nem számolt különösebben a helyi lakossággal, lényegében a náci fajelmélet azon passzusa mentén gondolkodtak róluk, miszerint a szláv népek egyetlen feladata a németek szolgálata lesz majd az „Új Európában”. A megszállt területeket elsősorban éléskamrának és nyersanyagforrásnak tekintették a németek, amely a gyors győzelem után egyetlen célt fog szolgálni: Németország ellátását.

Így nem meglepő, hogy a kezdeti eufóriát és örömet egy idő után felváltotta az ellenállás gondolata. Ez a lengyel területeken eleve erős volt, de csakhamar a szovjet területek esetében is egyre erősödő partizánmozgalommal kellett szembenéznie a megszállóknak.⁴⁴² Ez praktikusán azt jelentette, hogy a megszállt szovjet területeken voltak kollaboránsok, ellenállók, de olyanok is, akik ekkor érezték elérkezettnek az időt országuk függetlenné tételére, és természetesen ott voltak még a megszálló csapatok. Ezen szereplők fő szabály szerint egymás ellen harcoltak, vagyis a hátszágban egyszerre folyt polgárháború és küzdelem a megszállók ellen...

⁴⁴² Grenkevich, Leonid D.: *The Soviet partisan movement, 1941–1944: a critical historiographical analysis*, Frank Cass Publishers, 1999.

De térjünk vissza 1941 késő nyarára! Csakhamar kiderült azonban, hogy a magyar és német szervezetek muszáj lesz egyeztetniük és együttműködniük, legalább egy kérdésben. Ez 1941nyarán pedig a – német terminológiával élve – „*a zsidókérdés végső megoldásával*” kapcsolatos kérdések, polémiák és „*problémák*” kezelése volt. Ugyanis a németek megszállta szovjet – illetve korábbi lengyel – területeken rengeteg zsidó élt, akikkel valamit kezdenie kellett a megszállóknak.

Ezzel párhuzamosan kristályosodott ki az a magyar terv, amely a történelembe Kamenyec-Podolszkiji mézárálásként került be, miszerint a magyar szervezetek Kárpátaljáról az ún. tisztázatlan állampolgárságú zsidókat összegyűjtik, majd pedig egyszerűen átteszik a határon – és a németek kezdenek velük, amit tudnak... A magyar szervezetek realizálták tervüket, s bár a források és a szakirodalom is többféle számot említ, de nagyságrendileg 22 000-23 000 embert gyűjtöttek össze és deportáltak a németek által éppenhogy megszállt szovjet területekre 1941 nyarán. Látni kell, hogy a deportálást a honvéd vezérkar rendelte el, vagyis végrehajtásában magyar honvédség és csendőrség vett részt.⁴⁴³

A német szervezetek először nem is tudtak mit kezdeni a nagy tömegben rájuk zúduló Magyarországról deportált zsidókkal. Első felvetésük az volt, hogy határozottan arra kérték a magyar felet, hogy állítsa le a deportálásokat. A magyar fél azonban ezt német kívánalmat nem teljesítette. A „*probléma*” – vagyis: rengeteg zsidó van a területen – nagyságát jelzi, hogy a Kamenyec-Podolszkba koncentrált zsidók sorsa az ukrajnai Vynicában tartott német katonai értekezleten is szóba került. Friedrich Jaeckeln SS-Obergruppenführer und General der Polizei (SS-Obergruppenführer és a rendőrség tábornoka) [1944. IV. 1-jétől a Waffen SS tábornoka is] tájékoztatta a megjelenteket, hogy 1941. szeptember 1-ig befejezi a zsidók likvidálását.

Ezt a tervét Jecklen végül kíméletlenül realizálta is. Ami a Magyarországról deportált zsidókat illeti, mintegy 17 000-18 000 embert – a helyi ukránokból verbuválódott ukrán milícia segítségével – a területen tevékenykedő Einsatzgruppe C augusztus végén agyonlőtte. Tudható az is, hogy hozzávetőleg 2000 fő élte túl az embertelen megpróbáltatásokat.⁴⁴⁴ Egy részüknek sikerült ugyanis megvesztegetniük a lengyel parasztokat és/vagy a magyar katonákat, és végül így menekülhettek meg a biztos haláltól. De volt olyan eset is, amikor a magyar szervezetek egy nagyobb csoportot, kb. 1000 embert hiába adtak a krakkói SIPO-nak alárendelt tarnopoli különítménynek: a tarnopoli SIPO különítmény emberei augusztus 28-án egyszerűen visszahajtották az áttett zsidókat a magyarok által megszállt területre.⁴⁴⁵ Vagyis látható volt, hogy a németek nem kérnek „import zsidókat”, hiába gondolták a magyar vezetők, hogy ezzel „jó pontot” szereznek náluk.

⁴⁴³ A kamenyec-podolszkiji deportálás történetét és historiográfiáját lásd: Gellért Ádám – Gellért János: Az 1941. évi kőrösmezői deportálások, *Betekintő*, 2012/2.

⁴⁴⁴ A pontos létszám megállapítását nem csak a korabeli primer források hiánya nehezíti, hanem a háború utáni eljárásokban elhangzott, s vélelmezhetően becsült vagy az emlékezeten alapuló létszámok is. A Bárdossy perben még 30000 deportált szerepelt a vádiratban, addig Pásztóy 16000, míg Siménfalvy 18500 főben adta meg a deportáltak számát. Ezzel szemben a nürnbergi perben 11000 főre tették a Magyarországról deportált és Kamenyec-Podolszknál agyonlőtt emberek számát.

⁴⁴⁵ Braham, i.m., 205.

További sporadikus forrás a magyar – német kapcsolatokra, hogy a KEOKH illetékesei – egész pontosan: dr. Sándor Jenő⁴⁴⁶, Meskó Arisztid és Batizfalvy Nándor – 1942 tavaszán a németek megszállta lengyel területeken, Lembergben tettek hivatalos látogatást. Ennek egyik – meglehetősen szubjektív és egyben bizarr – „élményét” Batizfalvy ekképpen foglalta össze: „...rövid ¼ óra alatt 40-50 zsidót végeztek ki a németek, akik megtagadták a munkát”.⁴⁴⁷ Vagyis a magyar szervek középvezetői pontosan látták, vagyis tisztában voltak azzal, hogy mi is történik a zsidókkal a megszállt lengyel és szovjet területeken.

Batizfalvy 1942 szeptemberében Hans Krüger SS-Hauptsturmführernél, egy másik látogatás alkalmával, már az iránt érdeklődött, hogy a németeknek „szükségük van-e” (!) esetleg néhány újabb zsidó transzportra Magyarországról. Krüger nem zárkózott el ugyan az újabb félhivatalos magyar – s jegyezzük meg: önkéntes – felajánlásától, de ennek realizálására végül nem került sor.⁴⁴⁸

Vagyis kijelenthető, hogy a magyar belügyi szervek is épp úgy kapcsolatban voltak a német katonai szervekkel, mint ahogyan a magyar katonaiak. Más kérdés, hogy ezen kapcsolat(ok)nak mi volt a tartalma. Ne feledjük, bár 1941-ben a moszkvai csatát elvesztették a németek, de 1942 nyári nagy német offenzíva és Leningrád ostroma éltette a német reményeket, hogy a Szovjetunió legyőzhető. Ugyanakkor érzékelhető volt – még mindig – hogy a hátszországban, a megszállt területeken még van tennivalója a kémelhárító szerveknek. Ez akár úgy is lefordítható, hogy a fronton elért eredmények nem jelentették automatikusan azt, hogy a hátszországban is rend lenne. S bár sokan talán nem vették komolyan, de ahogy Londonból, úgy Moszkvából támogatták a megszállt területeken folyó ellenálló tevékenységet. Ezek hatékonyságát mi sem mutatja jobban, mint a Magyar királyi Honvéd vezérkar főnöke 35750 sz./eln.2.vkf.D.-1942 sz. bizalmas feljegyzése, a K végrehajtó szolgálat tárgyában Ungváron tartott magyar-német értekezletről.

„A m. kir. Belügyminisztérium VII. RES. Osztályának

Budapest, 1942. évi július 1.

Budapest.

A lengyel főkormányzóság és Északkelet Magyarország kémelhárító szerveinek, bekapcsolva a közreműködő kémelhárító szerveket /: főként csendőrséget és rendőrséget:/, az adott helyzetre való tekintettel a jövőben fokozottabb együttműködésre lesz szükség.

Az együttműködés biztosítása kiterjedne:

a./ a szomszédos kémelhárító szervek egymással való összeköttetéseknek a szabályozására,

⁴⁴⁶ Az utazásról Sándor is említést tett vizsgálati vallomásában, de nem merült bele az út részleteinek elbeszélésébe. ABTL 3.1.9. V-54660, 8.

⁴⁴⁷ ABTL 3.1.9. V-104139, 14.

⁴⁴⁸ ABTL 3.1.9. V-104139, 14.

b./ ellenséges propaganda elleni védekezés és

c./ forradalmi törekvések elleni közös intézkedések megtételére.

A felvett kérdések július hó 28-án Ungvárott tartandó értekezleten kerülnének megbeszélésre, hol az alábbiak megjelenése szükséges:

1./ német részről:

a krakkói kémelhárító osztály vezetője,

2./ magyar részről:

a./ a Kárpátalján működő határvidéki rendőrkapitányság vezetője,

b./ a m. kir. H.M. 19. osztály képviselője, 8. hv. dandár határforgalmi előadója,

c./ a m. kir. csendőrség nyomozó osztály képviselője kassai és ungvári nyomozó alosztály parancsnokai

d./ VIII. hdt. kassai és ungvári kémelhárító osztály vezetői,

e./ 2. vkf. osztály képviselői.

Ezt az értekezletet megelőzőleg július hó 27.-én egy megbeszélés lesz, amelyen a megjelenteket a kémelhárító alcsoport vezetője tájékoztatni fogja a helyzetről és a másnapi értekezlet anyagáról, egyöntetű eljárásról.

Kérem Nagyméltóságodat, hogy a 2. a. pontban említett képviselőjét kirendelni méltóztassék.

Az értekezlet kezdete július hó 27.-én 9 órakor a kárpátaljai kormányzósági épületben az ungvári kémelhárító osztálynál.

A m. kir. honvéd vezérkar főnöke rendeletéből:

v. Vasváry ezredes⁴⁴⁹

1942. július 28-án Ungvárott (újabb) közös határügyi értekezletet tartottak a magyar és a német szervek. A jövőbeni feladatokat, terveket, illetve azt, hogy miben állapodtak meg konkrétan, mintegy 20 pontban foglalták össze az értekezlet résztvevői. Ezek jelentékeny része a határellenőrzés szigorításával foglalkozott, hogy mind a csempészt (nem csak értéktárgyak, hanem emberek vonatkozásában is), mind pedig a németek megszállta területekről információk áramlását megszüntessék a Magyar Királyság és a Krakkói Főkormányzóság között. A feljegyzés számos pontja ugyanakkor arra is utal, hogy magyar és a német szervek sem ismerték pontosan a másik fél humán erőforrását, munkamódszerét, egyenruháját, de még szolgálati igazolványát sem! A kívánt összhang eléréséhez szükséges lépéseket végül külön pontokban rögzítették a felek. A feljegyzés végén annak készítője a következőket írta Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszternek: „Általánosságban a német rendőri és határszervekkel a legjobb viszonyt és úgy a rendőri, mint minden egyéb vonatkozásban a legszorosabb együttműködést tartom

⁴⁴⁹ MNL OL K-149, 78. doboz, 651.f.2/1942-4-16320

*fenn.*⁴⁵⁰ Látható tehát, hogy a határ menti együttműködés – ugyan kissé dőcögösen – de működött a két fél között.

Más kérdés volt, hogy a magyar csapatok által megszállt területeken miként működött (működhetett?) együtt a két állam hadserege, illetve annak elhárítása, hírszerzése. Ma már jól ismert tény, hogy a szovjet területek jelentékeny részén a megszállást magyar alakulatok végezték. Nem elveszve szervezeti és alakulattörténeti kérdésekbe, 1941. október 6-án Vinnyica, majd Kijev székhellyel megalakult Magyar Megszálló Csoport Parancsnokság alá tartoztak kirendelt magyar csapatok, összességében mintegy 40 000 katonáé.⁴⁵¹ 1942. február 5-től egészen 1943 májusáig a megnövekedett arcvonal mögötti területen széthúzott magyar megszálló seregetesteket két magyar parancsnokság felügyelte. A Magyar Megszálló Csoport Parancsnokságból alakult Keleti Megszálló Csoport Parancsnoksága alá a 102., 105. és a 108. gyalogdandárok, a Nyugati Megszálló Csoport Parancsnoksága alá pedig a 121. és a 124. gyalogdandárok tartoztak.⁴⁵²

1943 májusától a keleti hadszíntéren megszálló tevékenységet ellátó magyar megszálló alakulatoknál számtalan szervezési változtatás történt, de mindezek mellett gyakran változtak alárendeltségi viszonyok is. Természetesen, magának a frontvonalnak az egyre sűrűbb változásával is magyarázhatóak ezek a módosítások. 1943. május 1-jén Kijev székhellyel megalakult a „*Magyar Királyi Megszálló Erő parancsnokság*”, de használták a 2. hadsereg-parancsnokság megnevezést is. A Nyugati Megszálló Csoport Parancsnokság helyét a Dontól visszavonult VII. hadtestparancsnokság, a szintén megszűnt Keleti Megszálló Csoport Parancsnokság helyét pedig az 1943. június elején mozgósított VIII. hadtest-parancsnokság vette át. 1944 elejétől a nyugat-ukrajnai, s részben belorusz területen csoportosuló, s addig ukrán, lengyel és szovjet partizáncsoportok ellen bevetett magyar megszálló csapatok egyre gyakrabban sodródtak bele reguláris alakulatokkal vívott harcokba. Egyrészt a szovjet előrenyomulás 1944 januárjában és februárjában egyre kevésbé tudta ellátni megszálló feladatát, másrészt a magyar hadvezetés immár minden magyar alakulatot a Kárpátok védelmére szeretett volna visszavonni. Az egyes német parancsnokságok mindvégig gátolták a magyar hadvezetésnek ezen terveit és törtéteit.

A fentiek alapján is talán érzékelhető: a megszálló alakulatok fő ellenségei a szovjet partizánok voltak. De ahogy utaltunk rá, a polgárháborús körülmények közepette léteztek olyan szervezetek is, amelyek lényegében mindkettőt, vagyis a megszállókat is, és a szovjeteket is ellenségként kezelték. Ilyen nacionalista szerveződés volt a Українська Повстанська Армія (Ukrajinszka Povsztanszka Armija) is, amely 1942-ben – megalakulásakor –, még kifejezetten ellenségesen viszonyult a magyarokhoz, ám ezek ekkor még nem vezettek erőszakos cselekedetekhez, bár később voltak összecsapások. Azonban az UPA fő ellenségei mégiscsak a kommunista partizánok voltak. Így logikus volt, hogy az UPA és a magyar fél megpróbál egymással kiegyezni. Az első tárgyalások 1943 januárjában történtek az UPA és a helyben szolgáló magyar csapatok között. A felek

⁴⁵⁰ MNL OL K 149, 651.f.2/1942-4-16320, 6 o.

⁴⁵¹ Ungváry Krisztián: *A magyar honvédség a második világháborúban*, Budapest, Osiris Kiadó, 2004., 123-128.

⁴⁵² Ungváry 2004., 132-144.

megállapodtak a kölcsönös semlegességről, vagyis nem támadják egymást. Az UPA bizonyos mennyiségű fegyvert is kapott élelmiszerekért és haszonállatokért cserébe. A magasabb szintű tárgyalások 1943 augusztusában kezdődtek meg, és 1943 őszén Budapesten, a Magyar Fegyveres Erők Főparancsnoka és az UPA vezetése végleges megállapodást kötött. Ennek legfontosabb része a semlegesség volt, vagyis az UPA nem harcol a magyar alakulatokkal, cserébe a magyar fél nem hajt végre megtorló akciókat az UPA barátjának vélt lakosság kárára. Ezenkívül a magyar csapatok fegyvereket, gyógyszert és különféle felszereléseket szállíthatnak az UPA számára.

Mindezekhez képest a németek nem (mindig) tudtak az UPA-val kiegyezni, lényegében gengsztereknek tartották az UPA-t, akiket néha a szovjet partizánok, illetve a Vörös Hadsereg légi utánpótlással támogatott...

MUNKAKAPCSOLAT A HÁTORSZÁGBAN, AVAGY A BARÁTSÁG HATÁRAI

A német magyar kapcsolatok, legyenek azok politikaiak, gazdaságiak vagy katonaiak, mindig is különleges jelentőséggel bírtak. Különösen igaz ez a megállapítás az I. világháborút követő évekre, amikor mindkét két vesztes próbált kitörni több-kevesebb sikerrel a nemzetközi elszigeteltségből. A kapcsolatot a német szervek (elsősorban az Abwehr ekkor még) már a '30-as évek elején keresték a magyar társszervvel. A magyar – német kapcsolatok a '30-as évek közepétől váltak egyre intenzívebbé előbb politikai, majd gazdasági, végül pedig katonai, titkosszolgálati téren is.⁴⁵³

Az évtized végén azonban már azt tapasztaljuk, hogy a német szervek megkezdték a beépülésüket a magyar katonai és politikai elit soraiba. Az erre vonatkozó egyik első ismert jel 1938 őszéről származik, amikor is egy Werth Henriknek írt jelentés tételesen felsorolja a magyar szervek által bemért titkos német rádiólehallgató és bemérő-állomásokat.⁴⁵⁴ Ekkorra azonban már a német titkosszolgálatok mélyen beépültek a magyar honvédség, csendőrség, rendőrség soraiba, de a politikusok között is találunk olyat, aki a németekkel a megengedettnél „*kellénél szorosabb*” kapcsolatot alakított ki.

Arra, hogy a magyar-német viszony mikor kezdett különösen szorosá válni – megbízható források hiányában – nehéz válaszolni. Bizonyos jelek azonban arra utalnak, hogy az erőteljes beépülés valamikor a '30-as évek közepétől figyelhető meg. 1937-38-tól már biztosan a németek embere Hain Péter, rendőrfőtanácsos, a politikai osztály egyik vezetője, vagy az egykori csendőrtiszt Bakó László is. A KOFFA keretein belül az S alosztály már eleve erős, „túl jó” német kapcsolatokkal rendelkezett. Egyes – talán kissé túlzó – vélemények szerint gyakorlatilag kezdetektől

⁴⁵³ Az egyik első katonai jellegű együttműködés még 1933-ban jött létre a két vezérkar között a „*hírcsereforgalomban mutatkozó hiányok kiküszöbölése*” végett. A magyar tiszti küldöttséget elvitték egy újonnan felállított internálótáborba is, amely igencsak elnyerte a magyar tisztek tetszését. A későbbi megbeszéléseken elsősorban Csehszlovákia, illetve a csehszlovák hadsereg volt a téma. Csakhamar kiderült azonban, hogy a magyar vezérkar sokkal, több adattal, és így realisabb képpel rendelkezik a csehszlovák erőkről, mint a német. ABTL A-427, 5., 38., 67.

⁴⁵⁴ ABTL A-860, 114.

fogva német irányítás alatt állt ez a vonal.⁴⁵⁵ Hasonlóan a háború kiteljesedésével párhuzamosan figyelhető meg, hogy a zsidó származás, majd 1941-től már a zsidó származású feleség is kizáró okká válik hírszerző vagy elhárító szolgálat végzéséhez.⁴⁵⁶

Magyarország háborúba való 1941-es bekapcsolódásával, majd az ún. „Kállay-kettős” politikájával csakhamar még inkább a német hírszerzés és elhárítás érdeklődésének előterébe került. Ugyanakkor a különböző német szolgálatok külön-külön működtek Budapesten, és eredményeiket is önállóan juttatták el Berlinbe. Magyar részről bonyolította a helyzetet, hogy hivatalosan együttműködés volt a magyar és a német szervek között, amely a valóságban azt jelentette, hogy a németek meglehetősen jól megismerhették a magyar terveket, és ez így újabb és újabb lehetőségeket adott a német szerveknek az újabb és újabb emberek beszerzésére.

Ugyanakkor nem volt rendkívüli, hogy Ujszászy István vezérőrnagy, aki előbb, mint a 2. vkf. osztály, majd pedig mind az ÁVK vezetője folytatott hivatalos megbeszéléseket a német partnerszervvel. Ebből kifolyólag számos alkalommal járt Németországban és tárgyalt az Abwehr, az RSHA, a Gestapo, illetve az SD vezetőivel. Már 1939-ben találkozott Wilhelm Canaris tengernaggyal, később vele többször is egyeztetett, amelyek helyszíne hol a Nagynémet Birodalom, hol pedig a Magyar Királyság volt. Ne feledjük, hogy Canaris is szeretett vadászni, amelyek mindig remek alkalmak voltak bizalmas beszélgetésekre. 1943-ban Ujszászyt hivatalos megbeszélés keretében fogadta Heinrich Müller SS-Gruppenführer, a Gestapo és Arthur Nebe SS-Gruppenführer, az RSHA V. osztályának (SIPO és KRIPO) vezetője.⁴⁵⁷

Hain Péter detektívfelügyelő, a rendőrség politikai osztályának kommunista ügyekre specializálódott osztályának vezetője baráti kapcsolatot ápolt Franz-Josef Huberrel, a Gestapo bécsi főnökével. Kapcsolatuk egyik jól ismert epizódja volt, amikor 1941. június 21-én Mosonmagyaróváron megegyeztek egymással a két ország rendőrségi munkájának összehangolásáról, valamint tárgyaltak az „*időszerű feladatokról*”.⁴⁵⁸ Hain egykori iskolatársa pedig a belgrádi Gestapo parancsnoka volt a '40-es évek elején. Nyilván „*csak a véletlen műve*” lehetett, hogy szinte mindig egyszerre utaztak haza Títelre, rokonlátogatásra, ahol természetesen rendszeresen találkoztak.

Természetesen hivatalosan is voltak a német szerveknek emberei Magyarországon, így az Amt Abwehr Ausland összekötő tisztjei is hivatalosan tartózkodtak Magyarországon (Hubert Pfannenstiel alezredes, majd Edgar Scholtz ezredes), de mellettük számos más Abwehr és SD és kapcsolattartó tiszt és ügynök is tevékenykedett Budapesten. Nekik jellemzően általában valami fedőfoglalkozásuk volt, általában követségi alkalmazottak, diplomaták voltak, de lehettek szállodai dolgozók, üzletemberek, vagy akár újságírók is.

A jól képzett német rezidensek pár szó után felismerték azt, ha valaki beszervezhető. A már említetteken kívül kétségtelen, hogy hasonló német kapcsolatokkal rendelkezett Ruszkay Jenő, a Volksbund vezér, Basch Ferenc,

⁴⁵⁵ ABTL A-859, 232.

⁴⁵⁶ v. ö.! ABTL A-864, 101.

⁴⁵⁷ *Vallomások a holtak...*, 80., 93.

⁴⁵⁸ Szita Szabolcs: *A Gestapo Magyarországon*. Budapest, Korona Kiadó, 2002., 57-58.

korompai Brubswik György altábornagy, Horthy útimarsallja, Ferenczy László és Orendy Norber csendőr-ezredek.⁴⁵⁹ Természetesen nem minden beszerzés sikerült, bár érdekes módon erről kevesebb forrásunk van. Az, hogy egy ilyen beszélgetés hogyan is zajlott le, azt Kádár Gyula is viszonylag részletesen leírta memoárjában.⁴⁶⁰

A német követségi alkalmazottak közül Cuno Heribert Fütterer tábornok, légügyi attasé hírszerző tevékenysége kétségtelen, de az SD magyar szakértője, dr. Wilhelm Höttl SS-Sturmbannführer is hírszerzési feladatokat látott el magyarországi tartózkodása alatt. A magyarul tökéletesen beszélő újságíró, Adolf Michaelis is német ügynök volt, aki ráadásul kiváló nyilas kapcsolatokkal is rendelkezett. Ő – bizonyos források szerint – az Abwehr munkatársa volt. Budapesten – a birodalmi nagykövetségen kívül – még legalább három német expozitúra működött.⁴⁶¹

Az egyik, az ún. MAM autókereskedés volt (Deák téren / Andrássy út és a Liszt tér sarkán), amely a magyar honvédség autószükségeit is kielégítette. Vezetője Korda Rudolf és Reiner Ottó – több forrás szerint is zsidó származású, eredetileg osztrák állampolgárok – voltak. A német vezérkar nem engedte, hogy letartóztassák őket 1944. március 19-e után. Reinert azonban végül a Gestapo megmérgezte, míg Korda el tudott rejtőzni. Az ő esetében homályos utalás van arról, hogy az angol szerveknek is dolgozott. A magyar rendőrség és 2. vkf. osztály tudta, hogy a MAM egy német kémközpont: Sombor-Schweinitzer József egy volt detektívjét be is tudta építeni a céghez. Másrészt maga Korda és Reiner is szolgáltatott adatokat a Sombor-Schweinitzernek, nyilván ez egyfajta védelmet is jelentett nekik. Ugyanakkor nemcsak a rendőrségnek, hanem a vkf-nek is volt beépített embere a MAM-nál, aki rendszeresen jelentett. Nyilván az is csak egy véletlen egybeesés, hogy Reiner és a KOFFA egyik ezredese még az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében katonatársak voltak, és kapcsolatukat a háború után is fenntartották... Ehhez a központhoz kapcsolható személy volt még Kászonyi Kösztl Károly, Arthur Mahr (német tiszt), Mann Jenő (vkf. beépített embere), Merkly Antal és Halmi Béla.⁴⁶²

A másik fontos német kémközpont a Bajza utca 44-ben működött, a Mittelmayer és Társa kereskedő cég volt. A Szeher utca 16-ban külön rádióállomást működtettek, tevékenységi körükbe nemcsak beszerzés és adatgyűjtés tartozott, de alkalmazottaik futárként is működtek. Az ennél a csoportnál dolgozó személyek közül csak Richard Klatt és Leo Presiz nevei ismertek.⁴⁶³

Közelebről nem ismert helyen, de Budán is működött egy német expozitúra, valahol a Hunyadi János úton, de ennek felépítése és pontos tevékenysége nem ismert. Mindenesre Sombor-Schweinitzer ide is be tudta építeni az egyik emberét. A fenti kirendeltségeken kívül német hírszerző sejt működött a Beiersdorf vegyészeti gyárban, a Kamgarn Szövő- és Fonóipari RT-nél, a Mercede-Benz képviselőn, a Minerva Bankban és az Első Dunagőzhajózási Társaságnál.⁴⁶⁴

⁴⁵⁹ ABTL O-11541/1

⁴⁶⁰ Kádár II., 497.

⁴⁶¹ ABTL O-11541/1, 38.

⁴⁶² ABTL O-11541/1, 78.

⁴⁶³ ABTL O-11541/1, 78.

⁴⁶⁴ ABTL O-11541/1, 78.

Az ügynökök rendszeres havi fizetést kaptak, amelynek nagysága 400 és 800 pengő között mozgott, vagyis egy jó fizetésnek megfelelő összeg volt.

Mit tehetett mindezzel szemben a magyar elhárítás? A magyar katonai és politikai elit nehéz helyzetben volt a német féllal szemben. Egyrészt hivatalosan a két ország között fegyverbarátsági szerződés élt, a magyar katonatisztek többsége szívesen látott vendég volt Berlinben, vagy éppen a Wehrmacht főparancsnokságán. Ugyanakkor természetesen és egyre gyakrabban fogalmazódott meg a kérdés: hol van a határa az együttműködésnek, hol a határa a fegyverbarátságnak? Ráadásul a német tiszték, de akár a Budapestre akkreditált diplomaták is igyekeztek minél több tisztet megnyerni, vagyis lényegében beszervezni a „német – magyar fegyverbarátságnak”, vagy a „Birodalom barátjának”.

Ilyen körülmények között pedig valóban elsőrendű kérdéssé vált, hogy ki a magyar 2. vkf. osztály vezetője, s mennyire határozottan és keményen lép fel a németek ellen. A helyzet súlyosságát jelzi, hogy 1943. december 1-én – vagyis három és fél hónappal a német megszállás előtt – az alábbi bizalmas rendeletet adta ki a honvédelmi miniszter:

„Előfordult, hogy egy baráti állam véderejének tisztje a m. kir. Honvédség egyik tagjához fordult és tőle egyik fegyvernemünk szervezetére vonatkozó részletes felvilágosításokat és adatokat kért.

Az addig kiadott ily irányú rendelkezések kapcsán újból felhívom a figyelmet arra, hogy katonai természetű felvilágosításokat vagy szervezeti adatokat baráti és szövetséges államok részéről is kizárólagosan az illető országnak Magyarországra akkreditált katonai /légyügyi/ attachéja kérhet a meghatározott szolgálati úton.

Ha tehát bármely külföldi véderőnek egy tagja ilyen természetű felvilágosításokért a m. kir. Honvédségnek egy tagjához közvetlenül fordul, a válaszadás alól udvariasan ki kell térni azzal, hogy kívánságát országának katonai /légyügyi/ attachéja útján adja elő.

Ilyen esetekről az illető tiszték azonban a m. kir. honv. vezérkar főnöke 2. osztályának haladéktalanul tegyenek jelentést.”⁴⁶⁵

Természetesen jogosan teszi fel a kérdését a tisztelt Olvasó, nem kellett volna, nem lett volna szükséges már korábban kiadni egy ilyen tartalmú rendeletet. Természetesen a válasz igen, ki lehetett volna adni. A kérdés inkább az, lett volna fogantatja? Nyilván a németeket egy ilyen „papírdarab” nem akadályozta volna meg semmiben, vagyis a német tiszték, diplomaták folytatták volna ez irányú, hálózatépítő tevékenységüket. Milyen hatással lett volna a magyar tisztekre? Erre a kérdésre nehéz ennyire egyértelmű választ adni. Nyilván, sokan elgondolkoztak volna, hogy vajon miért ad ki a vezérkar vagy a miniszter egy ilyen tartalmú rendeletet, s talán óvatosabbak lettek volna még a német bajtársakkal való kapcsolattartásban. Másik oldalról viszont azok, akik mélyen hittek a német győzelemben – akár 1943-as nagy német vereségek után is –, vagy annyira félték a Szovjetuniótól, hogy azt gondolták, hogy annál bármi jobb, esetükben kétséges, hogy hatott (volna)-e egy ilyen rendelet. Ugyanakkor megfogalmazódik a kérdés, hogy lehetett adott esetben valaki oly annyira

⁴⁶⁵ HL. HM. 6115 csomó

óvatlan, hogy fontos katonai adatokat és információkat árul el akár informális környezetben.

Roppant sporadikus forrásaink vannak csak arra vonatkozóan, hogy harmadik ország diplomáciai képviselőire a német szervek mennyire dolgoztak rá. Vélelmezhetjük, hogy igen, de konkrét esetet csak az USA magyarországi követsége kapcsán ismerünk. Amikor Rooseveltt kinevezte Herbert Claiborne Pell Jr.-t az USA magyarországi követének 1941-ben, akkor Budapesten a Duna-parti Ritz szállóban rendezte be hivatalát és lakását egyaránt. Természetesen felesége személyes szolgálatára alkalmazott egy szobalányt, aki azonban nagyon hamar rájött arra, hogy munkájából extra hasznot is húzhat. Nem tett mást, mint a Pell által kiselejtezett iratokat a papírkosárból kivette és összegyűjtötte. Feltételezhetően ezt jelezte egy német diplomatának, aki továbbította ezt az üzenetet a megfelelő helyre. Így a Schellenberg vezette SD felvette a kapcsolatot a szobalánnyal. Az akció keretében az SD végül több száz oldalnyi dokumentumhoz jutott, nagyrészt a követ hazaküldött jelentéseinek és magánlevelezésének másolataihoz. A hivatalos jelentések mellett a legfontosabbak a követ és az elnök közötti közvetlen, személyes levelek voltak, amelyekben Rooseveltt és a jól értesült követ részletesen kifejtették a háborús helyzetre vonatkozó információikat, véleményeiket.⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ V. ö.! Peterecz Zoltán: Herbert C. Pell és Magyarország. Az USA második világháború előtti utolsó követe, *Külügyi Szemle*, 10(2011)/3, 132-148.

A NÉMET MEGSZÁLLÁS ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Tisztogatások a magyar szerveknél

A német megszállást követően alapvető kérdés volt, hogy a magyar politikai elit és közigazgatás miként fog reagálni a megszállásra, kik maradnak, maradhatnak a helyükön, s ennek fényében kik(nek) kell menekülniük vagy „csak” menniük. Számos közigazgatási szakember úgy érezte, hogy „valami” nagyon megváltozott, még akkor is – ha a német terveknek és érdekeknek megfelelően – a helyén is maradt. A magasabb kormányzati szinten a Sztójay kormány hivatalba lépése alapvető volt, illetve a belügyi tárca vezetésében bekövetkezett változások. Jaross Andor miniszteri kinevezése mellett Endre László és Baky László államtitkári megbízatása is érezhető változásokat hozott a közigazgatásban, illetve a csendőrségnél.⁴⁶⁷ Ugyanakkor a honvédelmi miniszter személye nem változott, továbbra is Csatay Lajos vezérezredes vezette a tárcát – bár ő többször is le szeretett volna mondani, de (állítólag) Horthy unszolására végül maradt a posztján.

A változások, vagy inkább tisztogatások a tavasz folyamán elérték a megyei szintet is. Talán Veessenmayer Berlinbe küldött jelentései elárulják, hogy német részről mekkora jelentőséget tulajdonítottak a főispánoknak is. A teljhatalmú birodalmi biztos 1944. április 28-án azt jelentette, hogy „*a főispánok leváltásáért folyó harc első eredményeként most 19 főispánt mentettek fel. ...Néhány napon belül további főispánok leváltását fogom követelni. Ebben is számítani kell a kormányzó határozottabb ellenállására*”.⁴⁶⁸ Néhány héttel később, május 11-én pedig már a következőt jelentette Berlinbe: „*A magyar vidéki közigazgatás tisztogatása kielégítően halad. Eddig 41 főispánt mentettek fel és 38 főispáni állást töltöttek be, további három még betöltetlen; minthogy a magyar vidéki közigazgatásban 62 főispáni állás van, amelyek közül 41 vármegyei és 21 még városi, az eddig újonnan betöltött főispáni állások száma meghaladja az összesnek kétharmadát, mert egyes esetekben a vármegyék és a városok élén azonos személy áll*”.⁴⁶⁹ Akit nem váltottak le, azok németbarátsága megkérdőjelezhetetlen volt, mint például Piukovich József Bács – Bodrog Vármegyei főispán. Ugyanakkor érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a változtatások kieszközlése láthatóan nem volt rövid folyamat, nem azonnal történt meg.

A rendőrséget vizsgálva azonban az látható, hogy a német megszállást követően Oroszlány Endrét (1943. 05. 12. – 1944. 04. ?) Dr. ifj. Buócz Béla (1944. 05. 13. – 1945. ?. ?.) váltotta ezen a poszton. Források hiányában nehéz rekonstruálni a váltás igazi okát, nemkülönben a két említett kapitány kinevezésének hátterét és tevékenységét. A Budapesti Rendőrfőkapitányság élén még gyakoribbak voltak a vezetőváltások a háború utolsó éveiben. A szervet 1937 óta vezető Éliássy Sándort előbb Petrányi György (1944. május – augusztus), majd Kovács Nagy Pál (1944. augusztus – október) követte ezen a poszton. A rendőrségen belül azonban a németek

⁴⁶⁷ Endre korábban Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye alispánja volt, addig a nyugalmazott csendőrtiszt Baky országgyűlési képviselő volt, különböző szélsőjobboldali pártok frakcióiban foglalva helyet. A „két Laci” közismert németbarát és antiszemita politikus volt.

⁴⁶⁸ Veszprémy László Bernát: Magyar főispánok: akiket a nácik és a kommunisták is üldöztek, *Mandiner*, <https://mandiner.hu/hirek/2022/06/foispan-tortenelem> (letöltés ideje: 2023. 11.12.)

⁴⁶⁹ Uo.

legfőbb ellensége a Politikai Rendészeti Osztály volt. Kérdés volt önmagában már az is, hogy mi történjen az Osztállyal? Mindenesetre a német megszállás hírére a Főkapitányság épületében a PRO emberei azonnal elkezdték elégetni az osztály által keletkeztetett iratokat, legyenek azok jelentések vagy nyilvántartások.

„Hajnali fél három óraker a poltikai osztály vezetője, dr. Sombor József főkapitány-helyettes telefonon berendelt a hivatalába. Amikor megérkeztem, már ott találtam dr. Somboron kívül Szrubián Dezső detektívfőnököt, dr. Szathmáry Róbert detektívfelügyelőt és Hain Péter detektívőfelügyelőt, akinek szoros német kapcsolatai ismeretek voltak a politikai osztályon. ... Négy óra körül dr. Sombort telefonon a miniszterelnökségre rendelték, ahol a miniszterek valamennyien együtt voltak már. Sombor alig negyed óra múlva visszatért hivatalába, ott gyors elhatározással felnyitotta a pánccsaszekrényeit, amelyekben a politikai osztály legbizalmasabb iratait – köztük a náci és Volksbund elleni nyomozások adatait – tartotta. Egyben utasítást adott nekem és még egy pár teljesen megbízható munkatársamnak, hogy az általa a szekrényből kidobált iratokat hordjuk le a pincébe és ott égessük el a gőzfűtési kazánban”⁴⁷⁰ Ugyanakkor, a németeknek dolgozó Hain Péter szerint ez már csak egy pótcselekvés, hiszen a németek úgy is mindenről és mindenkiről mindent tudnak.⁴⁷¹ Hainnak annyiban nagyon is igaza volt, hogy a bevonuló német rendészeti és biztonsági szervek pontosan tudták, hogy a rendőrségen belül kikre számíthatnak, és kikre nem.

A budapesti Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD (Biztonsági Rendőrség és Biztonsági Szolgálat Parancsnoksága) Josef Urban SS-Obersturmbannführer⁴⁷² felügyelete alatt március 21-én letartóztatta Sombor-Schweiniztert és nyolc közvetlen, bizalmi emberét (dr. Kálnay Gyula, dr. Hivessy, dr. Borbáth, dr. Haraszthy, Bánhidi Ottó, Szélesi Jenő, dr. Dombi Antal, Okos Sándor, Szabados Béla), illetve öt további politikai ügyekben is járatos detektívet.⁴⁷³ Utóbbiakat – vagyis dr. Antalt, dr. Haraszthyt, Joót, Makányt és Várkonyit – néhány nap elteltével szabadon engedték, nyilván őket mégis megbízhatónak és/vagy veszélytelennek tartották. Először az Astoria épületében berendezett börtönben voltak a detektívek. Akiket nem engedtek el, azokat próbálták pszichésen megtörni, például néha eljátszották velük, hogy leviszik őket a Duna partra, hogy kivégezzék valamennyiüket.⁴⁷⁴ Majd átvitték őket Bécsbe, ahol a Gestapo helyi székházban tartották fogva őket három hónapig. Majd innen is tovább vitték őket, méghozzá először a Linz melletti mauthauseni, majd onnan újra tovább a flossenbürgi koncentrációs táborba. A háború alakulása – vagyis a folyamatos német visszavonulás – miatt azonban innen is elvitték az értékes magyar detektív foglyokat. Nem egyértelmű, hogy mikor és hol érte őket a felszabadulás: egyik forrás szerint végül az augsburgi táborban történt ez meg,⁴⁷⁵ amíg Szélesi már többször is idézett memoárja szerint Heiligenkreuz településre eljutva szabadította fel őket az USA hadserege pár

⁴⁷⁰ Szélesi Jenő: „Hitler döntött”, Szerző Kiadása, 1959., 129.

⁴⁷¹ Kovács (2023), 45.

⁴⁷² Urban sokáig fedett állományban volt az SD budapesti rezidense. Egyes források szerint Urban kezdetektől szimpatizált Szálasival. Bokor, i.m., 194. (Wilhelm Höttl interjú)

⁴⁷³ ABTL, 3.1.9. V-43464 (Várkonyi János vallomása)

⁴⁷⁴ Szélesi, 128-129.

⁴⁷⁵ ABTL 4.1. A-417/1, 1-2.

nappal a háború európai vége előtt, 1945. május 6-án.⁴⁷⁶ Sombor és társainak letartóztatása tehát a megszállást követő első 48 órán belül megtörtént. Ez is azt a benyomást erősíti, hogy Sombor-Schweinitzer és munkatársai komolyan útjában voltak nemcsak a német megszállóknak, de vélelmezhetően a magyar kollaborálóknak is.

A katonatisztek közül – talán meglepő –, de Ujszászy István és Kádár Gyula volt a leginkább útban a megszállóknak. Tudták róluk, hogy messze nem németbarátok, nem hívei a háború minden áron át való folytatásának. S ne feledjük, a németek tisztában voltak azzal a szereppel, amit egy kiugrás, illetve fegyverszünet előkészítésében is betölthettek volna, illetve betöltöttek. Ugyanakkor érdekes, hogy velük szemben nem mertek azonnal, vagyis március 19-20 körül lépni. Erre az időszakra vonatkozóan Kádár visszaemlékezése érdekes képet fest – még ha természetesen erős forráskritikával is kezelendő ez a memoár is. Majd egy hónappal a megszállás után azonban sem az ÁVK-t vezető tábornok, sem a 2. vkf. osztály vezetője nem kerülhette el sorsát: a németek letartóztatták mindkettőjüket, április 17-ről 18-ára virradó éjszaka.⁴⁷⁷ Kádár ellen összesen 26 db feljelentés érkezett a németekhez, saját megítélése szerint ezek többsége a 2. vkf. osztályán szolgáló tisztektől származott.⁴⁷⁸ Mindenestre Veessenmayer április 24-én egyfajta győzelmi jelentésként tájékoztatta Berlint az újabb sikeres, fontos személyeket érintő letartóztatásokról.⁴⁷⁹

Ujszászy és Kádár letartóztatása azonban már a kormányzónál és a kormánynál is egyfajta vörös vonal volt, s amint eljutott hozzá a német akció híre, szinte azonnal követelte ő is, és későbbiekben a Szótjay kormány (!) is az átadásukat a felettük illetékes magyar hatóságnak, mondván: neki van joga eljárni. Ez a huzavona – hiszen a németek, teljesen logikusan, nem akarták értékes foglyaikat visszaadni – majdnem két hónapig tartott. Amennyire a Kádár féle memoárból is kiderül, a németek rendszeresen kihallgatták és keményen szembesítették a már a birtokukban lévő információkkal, így például a „Veréb misszióról”, vagy éppenséggel a Hatz féle OSS-szel történt tárgyalásokról. Vélelmezhető, hogy Ujszászy esetében is hasonlóan jártak el a németek, sőt: tőle talán még több és még mélyebb információt és adatot reméltek a kihallgatók. S bár június végén elengedik a három letartóztatott magyar tisztet, de vesszőfutásuk ezzel messze nem ért véget. Ujszászyt és Kádárt lényegében bújtatja a magyar vezetés, előbb a Nádor Laktanyában, amelyet „természetesen” a németek felfedeznek és kis híján fegyveres összeütközésre is sor kerül. Sokat elmond a németekről, hogy Kern Károlyt később újra letartóztatták, addig Ujszászy és Kádár is csak a szerencsének és éberségüknek köszönhetően, hogy elkerülték a rájuk vadászó németeket.

⁴⁷⁶ Szélesi, 141.

⁴⁷⁷ Kádár II., 367-368.

⁴⁷⁸ Kádár II., 683.

⁴⁷⁹ Szita (2006), 18.

Az „Új alapokra” helyezett együttműködés a Német Birodalommal

A német birodalmi rendészeti és biztonsági szervek Magyarországon 1944. március 19-e után roppant gyorsan berendezkedtek. Lássuk be azonban, hogy nem csak a velük kollaborálók segítették őket, hanem a korábban beszerzett információk is. De azt se feledjük, hogy már volt egyfajta rutinjuk is abban, hogy egy megszállt országban hogyan kell kiépíteniük rendszerüket. Magyarországon 1944. március 19-ét követően még az RSHA vezetője Ernst Kaltenbrunner SS-Obergruppenführer rövid időre Budapestre utazott, hogy megszervezze az RSHA működését, és segítséget nyújtson az új magyar kormány felállításában.⁴⁸⁰ Bár Kaltenbrunner a kormányzó vonatan utazott, de csak a Bicskén történt rövid megállás alkalmával ismerkedett meg Horthy Miklós kormányzóval. A kölcsönös bemutatkozás ceremóniáját egyébként maga Hain Péter rendőrfőtanácsos vezényelte le, akiről tudjuk, legalább 1938 óta rendszeresen tájékoztatta a német szerveket a magyar belpolitikai helyzetről, nem csekély díjazás ellenében.⁴⁸¹

A magyarországi RSHA alá tartozó egységek parancsnoka Otto Winkelmann SS-Obergruppenführer lett.⁴⁸² Winkelmann 1944. március 19–31-e között a Nagynémet Birodalom Ordnungspolizei-führere volt, majd kinevezték magyarországi „*Höherer SS und Polizeiführernek*”, vagyis a magasabb SS és rendőri egységek parancsnokának. Hatásköre tehát kiterjedt valamennyi Magyarországra vezényelt Gestapó, SS és egyéb rendőri (KRİPO, ORPO és SIPO) egységekre, amelyeket végül 11 alegységbe szerveztek:

1. Biztonsági, politikai és bűnügyi rendőrség, parancsnoka (SIPO és KRİPO): Hans-Ulrich Geschke SS-Standartenführer. A budapesti kirendeltség vezetője 1944. július végéig Alfred Trenker SS-Obersturmbannführer⁴⁸³ volt, posztját augusztus 10-én Reiner Gottstein SS-Sturmbannführer vette át.
2. VI. iroda, „G” csoport (politikai rendőrség és hírszerzés), parancsnok: dr. Wilhelm Höttl SS-Sturmbannführer.
3. IV. iroda (politikai rendőrség, zsidóügyi alosztály), vezetője: Adolf Eichmann SS-Obersturmbannführer.
4. közbiztonsági rendőrség (ORPO), parancsnoka: Otto Matros, majd Hitschler.

⁴⁸⁰ Aly, Götz – Gerlach, Christian: *Az utolsó fejezet. Reálpolitika, ideológia és a magyar zsidók legyilkolása 1944/1945*, Noran, Budapest, 2005.

⁴⁸¹ Hain esetében „Gestapo Huber”, vagyis Franz Joseph Huber SS Brigadeführer, a bécsi SIPO és Gestapo parancsnok volt a „magasabb kapcsolat”. Huber a háború után a Német Szövetségi Köztársaság Bundesnachrichtendienst alkalmazásában állt, 1955. és 1964. között, majd nyugdíjba vonult.

⁴⁸² Eredetileg ő lett volna Budapest Erőd parancsnoka is, de 1944. december 5-én kénytelen volt ezt a beosztást átadnia Karl Pfeffer-Wildenbruchnak. A háború után Winkelmann számos perben, mint tanút kihallgatták, Magyarországnak való kiadatását azonban elutasították. 1977-ben hunyt el szülővárosában, Bordesbolmban.

⁴⁸³ Trenkert visszavezényelték Berlinbe, hogy a Hitler elleni merénylet felgöngyölítésében vegyen részt.

5. Waffen SS csapatok, parancsnoka: Georg Keppler, majd Karl Pfeffer-Wildenbruch SS-Gruppenführer.
6. Lómustra bizottság, fegyverkezési törzs, vezetője: Kurt Becher SS-Obersturmbannführer (1945. januártól Standartenführer).
7. SS gazdasági ügyek, intendáns: dr. Bobermin, majd Solleder.
8. magyarországi ellátóegység, parancsnoka: Prescher.
9. Népi németek ügyei (VOMI), vezetője: dr. Weibgen.
10. Magyarországi SS tartalék egység, parancsnoka: Heermann, majd Dietz (?).
11. SS- és rendőri bíróság, vezetője: Baumgartl, majd Fiala (?).

Winkelmann közvetlen törzséhez tartozott még, az egyes alegységek vezetőin kívül Ernst Kienast, aki – mint magyar szakértő – elsősorban politikai tanácsokkal látta el felettesét. Winkelmann legnagyobb ellenlábasa, talán meglepőnek tűnik, de nem a magyar politikusok között keresendő. Az SS-Obergruppenführernek a legtöbb nézeteltérése, avagy legnagyobb riválisa a Nagynémet Birodalom magyarországi teljhatalmú megbízottja, vagyis dr. Edmund Veesenmayer SS-Brigadeführer volt.

Az ország belső rendjének és politikai elitjének „kordában tartásában” egyértelműen a Magyarországra vezényelt SIPO és SD különítmény játszotta a főszerepet. Ennek hivatalos megnevezése Befehlshaber de Sicherheitspolizei und des SS in Ungarn (rövidítése: BdS) volt. Az egység parancsnoka Hans-Ulrich Geschke SS-Oberführer volt, aki embereit már március közepén Mauthausenbe rendelte eligazításra („összetartásra”), ekkor már célirányosan készülve Magyarország megszállására. Adolf Eichmann SS-Obersturmbannführer különleges kommandója a zsidó transzportok technikai kivitelezéséért volt felelős, addig a fővárosi zsidók ügyei a budapesti BdS, így azok Alfred Trenker SS-Obersturmbannführer hatáskörébe tartoztak. Eichmann egysége azonban országos hatáskörű volt.

Az ország területén mintegy nyolc BdS kirendeltség működött:

- Budapest (parancsnok: Trenker SS-Obersturmbannführer⁴⁸⁴, majd Reiner Gottstein SS-Obersturmbannführer),
- Miskolc (parancsnok: Reiner Gottstein, majd Brandt),
- Kolozsvár (parancsnok: dr. Rudolph Oebsger-Roeder SS-Obersturmbannführer, június elejétől Günther Fentz SS-Sturmbannführer),
- Debrecen (parancsnok: dr. Bauer),
- Újvidék/Szeged (parancsnok: Adolf Blunck SS-Sturmbannführer),
- Pécs (parancsnok: dr. Josef Auinger SS-Obersturmbannführer),
- Székesfehérvár (parancsnok: Sprintz – 1944 decemberéig). Vélelmezhetően ezt a BdS kirendeltséget vonták vissza Szombathelyre, de ekkor már dr. Friedrich Schallwig SS-Sturmbannführer parancsnoksága alatt.

⁴⁸⁴ Trenkert a Hitler elleni merénylet után Berlinbe vezénylik, ahol részt vesz az elkövetők felderítésében és elfogásában.

Egyes BdS-eknek lehettek alkirendeltségeik is, ilyenek működtek Kassán és Kaposváron.⁴⁸⁵

Az ORPO hivatalos neve Magyarországon Einsatzkommando der Ordnungspolizei, illetve más forrásokban Kommando der Ordnungspolizei alakokban egyaránt előfordul, hivatalos rövidítése KdO volt. Századnagyságú kirendeltségei a főváros mellett Székesfehérváron, Pécsen, Debrecenben, Szegeden, Marosvásárhelyen és Kolozsváron működtek, de szakasz nagyságban lehettek más városokban kirendeltségeik is, például Kaposváron egy szakasznyi KdO állomásozott. Az ORPO, illetve a KdO feladatrendszere – jórészt források hiányában – csak nagy vonalakban ismert. Az Auschwitzba induló vonatok felügyeletét ellátó egységek egy részét a KdO adta, de számos más biztosítási feladatot is rájuk bízta Magyarországon, 1944 tavaszán és nyarán. Ugyanakkor az év végén a KdO-kat beolvastották a BdS-ek rendszerébe.⁴⁸⁶

Ahogy arra már többször utaltunk, minden magyar igyekezet ellenére – itt elsősorban Sombor-Schweinitzer József és Kádár Gyula ezredes munkájára gondolunk – a német hírszerző szervek komoly rezidens és ügynökhálózattal rendelkeztek a magyar katonai, csendőrségi és politikai életben. Az ország német megszállását követően a korábbi titkos német hírszerző tevékenység teljesen nyitltá vált. Ez egyrészt magyarázható magával a megszállással, másrészt pedig azzal, hogy nem egy korábbi ügynök került felelős államigazgatási pozícióba, harmadrészt pedig, hogy sokan meginogtak, és jobbnak látták, ha a németekkel mindenben együtt működnek. Egyes magyar tiszték és politikusok nyíltan és szívesen mutatkoztak a megszálló német tiszték és diplomaták társaságában, örömmel mentek a katonai és politikai elit prominensei vacsorázni akár Edmund Veessenmayer teljhatalmú birodalmi követhoz, vagy Winkelmannhoz, esetenként pedig Höttilhöz is.

A megszállás napján az SIPO és SD emberei kész letartóztatási listákkal érkeztek meg egy-egy városba, ahol megérkezésük után azonnal munkához láttak, vagyis letartóztatták a Birodalom vélt vagy valós ellenfeleit. Így szinte egy nap alatt eltűntek a német- és náciellenes politikusok és a megbízhatatlan hivatalnokok. Budapesten például megbízható taxisok várták Alfred Trenker SS-Obersturmbannführert és embereit a Kelenföldi pályaudvaron.

Az SD budapesti parancsnokságának iratanyaga szerint 18 tiszt tartott kapcsolatot az ügynökökkel. A beszervezettek között számos menekült (francia, olasz, lengyel) található, ugyanakkor az összes beszervezettnek pedig kb. 30%-a nő volt. Nagyon fontos ügynökök működtek Horthy közvetlen környezetében, így például a már korábban is említett Brunswick György, a Horthy kormányzó útimarsallja.

Természetesen az „új alapok” nem csak azt jelentették, hogy a megszállt országban a német rendészeti és biztonsági szervek szabadon működhetnek, hanem annál is többet. Hiszen feltehetjük a kérdést, vajon a magyar vezetés – különösen a belügyi és a honvédelmi – hogyan reagálta le a március 19-én történetet. A honvédség esetén már utaltunk a magyar – német fegyverbarátságra, amely annyira erős volt,

⁴⁸⁵ Aly – Gerlach

⁴⁸⁶ Aly – Gerlach,

hogy alig-alig akadt ellenállásra példa. Ami a belügyi vezetést illeti, álljon itt 6000/1944. VII. res rendelete a BM-nek:

„Tárgy: Irányelvek a magyar hatóságok és a német fegyveres erő és rendőrség alakulatai közötti együttműködésre.

A német hadseregnek Magyarországra történt bevonulás alkalmával és az azóta eltelt idő alatt a Wehrmacht és a fegyveres SS, SD szervek, valamint a magyar hatóságok között helyenként súrlódások támadtak.

Ezeknek a súrlódásoknak részben megvolt a természetes magyarázata és oka, mert hiszen az események váratlan bekövetkezése mind a két részről bizonytalanságot teremtett az egymás közötti érintkezés terén. Másrészt azonban a hatóságok és a német véderő tagjainak egymástól való idegenkedése idézte elő a meg nem értést. Ezt a bizonytalanságot és sok helyen felmerült nézeteltérést bizonyos fokig kiváltotta az a körülmény is, hogy az új magyar kormány megalakulása több napot váratott magára.

Amikor jelen rendelettemmel nyugalmat akarok teremteni, egyúttal az is szándékomban van, hogy irányt szabjak annak a magatartásnak, amely a német fegyveres erő, rendőrség és a magyar hatóságok között a harmónikus együttműködést biztosítja.

Ennek az együttműködésnek az alapja az a tudat, hogy a német hadsereg és rendőrség nem féltve őrzött függetlenségüktől való megfosztás végett és nem ellenségként lépett magyar területre, hanem barát- és bajtársként, eltelve attól a szent gondolattól, hogy nehéz küzdelmünket és harcunkat, közös ellenségünkkel szemben csak akkor tudjuk győzedelmesen befejezni, ha erőnkifejtésünk nemcsak kint a harctereken, hanem itthon, a belső fronton is, szorosan összhangban van egymással.

Ezt a nélkülözhetetlen összhangot pedig csak a két szomszéd és egymásra utalt nép teljes megértése, őszinte fegyverbarátsága, a két hadsereg, csendőrség, rendőrség és a magyar hatóságok jól értelmezett, megértő és súrlódásmentes együttműködése biztosíthatja.

Az eddig leszűrt tapasztalatok után méltán állítható, hogy a céltudatos, közös munka biztosítása nem ütközött nehézségbe ott, ahol ehhez a kérdéshez a hatóságok vezetői magasabb szempontok figyelembevételével, a magyar haza fennmaradására irányuló törhetetlen akarattal és a két szomszéd nép közös küzdelmét helyesen felfogó megértéssel nyúltak hozzá. – Viszont nem is lehet súrlódásmentes együttműködést várni ott, ahol a hatóságok vezetői heteken át nem keresték az összeköttetést a német katonai és rendőri parancsnokságokkal és hatóságokkal, avagy kicsinyes problémákkal, a mai időkhöz nem illő túlzó érzékenységgel távol tarthatták magukat amazok jó indulatú közeledésétől.

....

A súrlódások homlokterében érthetően a zsidókérdés áll.....

Másik súrlódási felület az, hogy a német hadsereg és rendőrség sokszor egészen egyszerű kívánsága (pl. beszállásolás) tekintetében is merevség volt hatóságaink részéről tapasztalható. Pedig egy-egy rövid tárgyalás után hány helyen szinte önmaguktól oldódnak meg ezek a kérdések is.

Helyes eljárás csak az lehet, ha a német katonai szervek és a magyar hatóságok között megállapodás jön létre, hogy azok minden kívánságukat juttassák el a magyar hatóságokhoz, amelyek eddig a lehetőség határán belül teljesítsék azokat – nem ellenségnek, hanem a baj- és fegyvertársnak.

Ha a német alakulathoz tartozó egyének még ismeretlenek és kívánalmakkal lépnek fel, az érdemi tárgyalás megkezdése előtt személyazonosságuk és felhatalmazásuk (megbízatusuk) igazolására udvariasan fel kell őket szólítani. A személyi adatokat (név, rendfokozat, alakulat) fel kell jegyezni és az esetleg hozzám felterjesztendő jelentésbe fel kell venni. Hasonlóképpen fel kell említeni a jelentésekben minden alkalommal az igazolás esetleges megtagadását is.

Ha az itt kifejtett szellem hatja át hatóságaink vezetőit, szükségtelenek, de meg lehetetlenek is tartom szigorúan körvonalazni a német és magyar hatóságok jogkörét, s ezáltal apróbb jogi kérdések időszerűtlen feszegetését, inkább azt a járhatóbb utat választottam, hogy a német központi vezetőséget hasonló szellemű intézkedések végett egyidejűleg megkerestem abban a biztos reményben, hogy a közös síkon folyó megértő és vállvetett munka csakhamar súrlódásmentes mederbe fog terelődni.

*Felhívom Címedet, hogy alárendelt hatóságait ilyen értelemben haladéktalanul utasítsa.*⁴⁸⁷

Az együttműködésnek / kiszolgálásnak, avagy Hain Péter jó kapcsolatainak és lobbijának köszönhetően létrejött a Magyar Királyi Állambiztonsági Rendészet (ÁR). Nagy reményekkel vette kézbe az ún. politikai ügyek és az ÁR megszervezését és irányítását Hain, aki, mint ahogyan arra utaltunk biztosan számíthatott német támogatóira. Talán ellentmondásnak hat, de a magyar vezetők közül többen már szinte kinevezésükkor, így Jaross belügyminiszter és Baky belügyi államtitkár sem bíztak igazán a köztudottan „túl jó” német kapcsolatokkal rendelkező főrendőrben. A kölcsönös bizalmatlanság, féltékenykedés és pozícióharcok amúgy is meghatározóak voltak a szervezet alig egy éves életében.

Az Állambiztonsági Rendészet 250-260 fős létszáma – eredendően – négy osztályra és néhány kiegészítő csoportra tagolódott⁴⁸⁸:

1. személyi ügyek (vezetője: dr. Kotsis Árpád),
2. gazdasági ügyek (vezetője: dr. Szécsényi Dezső),
3. harmadikhoz a bizalmi ügyek (vezetője: dr. Versényi János) tartoztak.

A negyedik osztály (vezetője: dr. Juhász József) több alosztályból állt úgy, mint:

1. baloldali (vezetője: Cser István),
2. jobboldali (vezetője: vitéz Paál Károly),

⁴⁸⁷ Beránné – Hollós, 404–406.

⁴⁸⁸ BFL. XXIV. 4. a 1. (Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság RPO iratai 1944-1946, Kerekes Béla detektív vallomása)

3. szabotázs (vezetője: Bödő Károly),
4. zsidó (vezetője: dr. Koltay László),
5. államrendészeti és sajtó (vezetője: dr. Körmeny Sándor),
6. vegyes ügyek (vezetője: Martinidesz Ödön).

Az Állambiztonsági Rendészet kötelékébe tartozott még egy készenléti (vezetője: Somos Remig), helyszínbiztosító (vezetője: dr. Juhász István) és kormányzósági csoport (vezetője: Lábody Gyula) is. De az ÁR-s detektívek teljesítettek szolgálatot különböző követségeknél, mint figyelők (német és török), egyes minisztériumoknál (Belügy- és Kultuszminisztérium), de még a Szépművészeti Múzeumban (Vizkelety János), a katonai hatóságoknál (Batay Jenő és Emőry István, akik korábban a 2. vkf osztálynál teljesítettek szolgálatot), valamint a Gestapónál (Millin János – nyilván összekötő tisztként) is.⁴⁸⁹

Mondhatni, a rendszer felállt és teljes volt, de Hain nem tudott élni vele. Az ÁR működését botrányok jellemezték, amelyek között nem csak a fogvatartottakkal való bánásmód, hanem a házkutatások során lefoglalt értéktárgyak eltűnése is szerepelt. Hain próbált ügyeskedni és még nagyobb hatalomhoz jutni, de ebbéli próbálkozása sikertelen maradt. A nyár elején már azt rebesgették, hogy leváltása napirenden van. Hiába próbálta német kapcsolatai által megmenteni magát, próbálkozása nem hozott sikert: júniusban menesztették, legközvetlenebb munkatársait – vagyis Cser Istvánt, Wayand Tibortot, Koltay Lászlót és Kotsis Árpádot – pedig áthelyezték a rendőrség más osztályaira.⁴⁹⁰ Hain pihenés és regenerálódás céljából pedig Bécsbe utazott. Úgy látszott, hogy egy új szervezeti egység, amely lényegében német kérésre és a németek emberének vezetésével jött létre, nem tudott „igazi” eredményt felmutatni...

Ugyanakkor nem volt „kötelező” a németek minden kérését gondolkodás és feltétel nélkül teljesíteni. 1944 tavaszán az SD azzal a kéréssel fordult a magyar Belügyminisztériumhoz, hogy a lengyel menekültek legszigorúbb internálása történjék meg (végre), majd szállítsák ki valamennyiüket németországi munkavégzésre. A német félelmet megalapozottnak is lehetne mondani: féltek a szabotázsoktól és hogy átszöknek Titóhoz.

Mi volt erre a magyar reakció? Ebbe ad bepillanást az Államvédelmi Központ megmaradt előadói ivére írt két pro domo.

⁴⁸⁹ BFL. XXIV. 4. a 1. (Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság RPO iratai 1944-1946.)

⁴⁹⁰ Kovács (2023), 49-50.

„A VII. közbiztonsági osztály részéről:

A polgári lengyel menekültek összegyűjtését és Németországba munkazolgálatra való kiszállítását közbiztonsági okokból a legmelegebben üdvözlénk.

Ha ez valamilyen okból nem volna lehetséges, zárt táborba való összevonását és egységes foglalkoztatását tartjuk kívánatosnak. Ezzel kapcsolatban azonban megjegyezzük, hogy erre a célra táborunk nincs, ezt a kérdést a m. kir. honvédség tudná csak az 1939. évi II. t.c. alapján a célnak megfelelően megoldani.

Budapest, 1944. évi május 24-én.

v. Király ezds.

XXI/b. /menekültügyi alosztály részéről:

A lengyel polgári menekültek zárt internálótáborba való elhelyezését megfelelő férőhelyek hiányában megoldhatatlannak tartjuk.

*Németországba való kiszállításuk nézetünk szerint a nemzetközi jog szabályaiba ütközik, s ezért a megoldásra vonatkozóan a Külügyminisztérium véleménye lenne kérendő.*⁴⁹¹

⁴⁹¹ MNL OL K-494-3359-ÁVK-Eln-1944.

BEFAGYOTT VISZONYOK 1944 AUGUSZTUS 23. – OKTÓBER 15.

Ahogy azt a „Diplomácia háttér” című fejezetben már írtuk, 1944. augusztus 23-án a Román Királyság sikeresen átállt az antifasiszta szövetségesek oldalára – s így végül a győztes oldalon fejezte be a háborút 1945-ben. A román átállás azonban alaposan meglepte nem csak a német, hanem a magyar vezetést is. A német hadvezetés természetesen a front stabilizációjával és a német alakulatok kimentésével volt elfoglalva 1944 augusztusának utolsó napjaiban. A németek szerint a románhoz képest a magyar helyzet sokkal stabilabb volt, így valamelyest csökkenteni merték Magyarországon állomásozó erőiket. Ne feledjük, a Wehrmacht mind a keleti fronton, mind pedig a nyugatin kíméletlen harcokat folytatott. A román átállás után két nappal a szövetséges erők felszabadítják Párizst, majd augusztus 28-án Lyonban tör ki németellenes fegyveres felkelés, majd 29-én kitör a szlovák nemzeti felkelés Besztercebányán.

S bár a Sztójay kormányt 1944. augusztus 7-én átalakították, Kunder Antal kereskedelem és közlekedésügyi és Jaross Andor belügyminisztert, valamint utóbbi két hírhedt államtitkárát is menesztették. A román átállás okozta politikai felfordulás azonban módot teremtett egy komolyabb kormányátalakításra is. Így sikerült Horthynak menesztetni Sztójay Döme miniszterelnököt, s utódjául Lakatos Géza vezérezredest, „régi katonáját” tudta kinevezni. Látni kell azonban azt is, hogy a Sztójay leváltásához szükséges háttér szervező munkát Szent-Iványi Domokos koordinálta, illetve végezte el. S bár a miniszterelnöki poszton váltás történt, de a kormányban így is több nyíltan és köztudottan németbarát miniszter marad, így Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter, vagy Jurcsek Béla Földművelésügyi és egyben Közellátásügyi tárca nélküli miniszter. Róluk mindenki tudta, hogy belső meggyőződésükből kifolyólag osztottak meg minden fontosabb információt a németekkel. A belügyi tárcát vezető Bonczos Miklós kétségtelenül komoly közigazgatási tapasztalattal bíró jogász és egykori katonatiszt volt, aki különösen a szociális témákra volt érzékeny. Ugyanakkor megnyilvánulásai és cselekedetei teljes összhangban álltak a hivatalos németbarát és háborúpárti állásponttal.

Az 1944 augusztus vége és október idusa között eltelt alig több mint másfél hónap egy átlagember életében sem számít hosszú időszaknak, nemhogy egy országében. Ugyanakkor ez a hat – hét hétnyi időszak egy ország történelmében szinte szempillantásnyi, de még egy kormány regnálásában is. De 1944 késő nyara és kora ősze egy meglehetősen feszült időszaka volt nem csak a magyar, hanem a világtörténelemnek is. A háború végkimenetele ugyan egyre tisztábban látszott, de ezzel párhuzamosan, és mégis, mindezek ellenére a harcok intenzíven folytak tovább, mindegyik fronton.

Magyarországon ugyan mindenki érezte, hogy a Lakatos kormány hivatalba lépésével „*valami*” komolyan megváltozott, sok szempontból belpolitikai enyhülés is várható. Ugyanakkor az ország még mindig német megszállás alatt volt, s így a magyar gazdaság és erőforrások kizsákmányolása töretlenül folyt tovább.

S mialatt a III. Birodalom minden egykori szövetségese elpártolt tőle, addig Magyarország ekkor nemhogy nem szakított vele, hanem egyenesen háborút indított a nemrég átállt Románia ellen. S mialatt a magyar sajtó a kérész életű sikereket éltette,

addig a magyar kormány még mindig fél szemével az észak-olaszországi eseményeket figyelte.

Bakay Szilárd 1944 őszén már, mint a budapesti I. hadtest parancsnoka készítette elő a főváros védelmét egy esetleges német támadás ellen. Bakay a főváros védelmét öt szektorra és három koncentrikus körre osztva alakította ki. A budapesti helyőrségek titokban bővítetett csapatait a németek által vont körgyűrűn belülré, de a fővároson kívülre – Fót, Mogyoród, Kerepes, Dunaharaszti és Aszód térségébe – helyezte ki. A hadtestparancsnok a fővárosban hagyott egy (harckocsi nélküli) pótpáncélos csoportot, emellett itt maradt a Várba telepített budapesti őrszázlój és testőrzsázlój. A budapesti I. hadtest kémelhárító osztálya számos konkrét, célirányos felderítést is végzett ebben az időszakban. Így sikerült a gépkocsi tanezred egyik zászlóaljának németpárti zendülését elfojtani a Zách utcai laktanyában, 1944. október 6-án. Bakay ezután a parancsnoksága alá tartozó alakulatoknál együtt-tartást rendelt el, és több csapatát behozatta Budapestre, de ugyanakkor parancsot adott a korábbinál jóval sűrűbb járőrözésre is.

Természetesen mindezt a „szövetséges” németek is érzékelték. Teljesen világos volt, hogy Bakay Szilárd egy Horthyhoz mondhatni végtelenségig hű tábornok, aki soha nem árulná el őt. Így az is egyértelmű volt, hogy ha „véletlenül” sor kerülne egy német katonai akcióra, akkor Bakay parancsnoksága alatt egy kemény ellenállási góc lenne Budapest. Ezért a német vezetés meghozta a döntést: Bakayt „ki kell emelni”, ezért Otto Skorzeny és alakulata 1944. október 8-án fényes nappal, Budapesten egyszerűen elrabolta, és még aznap repülőgéppel a Gestapo bécsi központjába vitte a magyar tábornokot. Néhány napos őrizet után Bakayt átszállították a mauthauseni táborba, ahol aztán egészen 1945. május 5-éig, a tábor felszabadulásáig raboskodott. Bakay elrablása kapcsán érdemes azonban feltenni legalább egy kérdést. Nevezetesen: hogy történhetett, hogy egy komoly, vezető beosztásban lévő tábornokot el lehetett rabolni. Milyen lehetett vajon a Bakay személybiztosítása, avagy hogyan lehetett gond nélkül kijutni vele egy Budapest környéki repülőtérré...

SIKERTELEN KIUGRÁS ÉS A NYILAS URALOM

Bár Horthy nagy reményekkel tekintett a Lakatos Géza vezette kormányra, s talán a román kiugrás okozta sokk a németeket is némi visszafogottságra kényszerítette, de ez az idillikus pillanat valóban pillanatnyi idő volt. Bár a magyar elitben egyre nyíltabban esett szó a fegyverszünet kérdéséről, pontosabban: kéréséről – de ezzel a német fél tökéletesen tisztában volt. Augusztus végétől az események két szálon futottak. Egyrészt, Horthy és környezete szervezte a kiugrást, másrészt a németek elkezdték keresni az alternatív megoldásokat. Az ekkor illegálisban lévő Szálasinak 1944. augusztus 28-án a német összekötőjeként is dolgozó Kurt Haller feltette a kérdést: vajon pártja kész lenne-e átvenni a hatalmat? Szálasi erre a kérdésre (és lehetőségre) várt a '30-as évek közepétől fogva... A bizalmatlanság ennek ellenére élt. Ezért Szálasi ragaszkodott ahhoz, hogy Hitler garantálja, hogy Szálasi és a Nyilaskeresztes Párt - Hungarista Mozgalom az egyetlen erő, amelyre számíthatnak, valamint, hogy a Horthyval egy életre végeztek a németek. Szálasi emlékezetében még ugyanis élénken élt a román Vasgárda 1941. januári puccskísérletének története, amelyet az akkori román kormány éppen Berlin engedélyével, mi több: segítségével vert le. De azt sem felejtette el a nyilasok vezetője, hogy az 1944. március 19-ei német megszállás után nemhogy nem őt nevezték ki miniszterelnöknek, de felelős német körökben fel sem merült a neve, szemben a zsidó ösökkkel is bíró Imrédy Bélával.

A nyilas puccs előkészítése már szeptember 13-án elkezdődött (!) Ekkor nevezték ki Kovarcz Emilt a párt fegyveres erejének parancsnokává. Kovarcz számos aktív honvédtiszt, nyugalmazott és gyakorló politikust ismert. Tudta, hogy kikre lehetne számítani egy nyilas hatalomátvétel esetén, s azt is tudta, hogy a tisztikar zöme soha nem harcolna a németek ellen. Tisztában volt azzal is, hogy a kormányzó igazából csak a Kárpátalján harcoló 1. és az Erdélyben védekező 2. magyar hadsereg parancsnokában, Dálnoki Miklós Bélában és Veress Lajosban bízhatott. A Dél-Alföldön küzdő 3. hadsereg parancsnoka, Heszlényi József közismert volt a nyilasok iránt érzett szimpátiájáról.

Berlin intézkedett a hatalomátvétel katonai előkészítéséről is. Ennek keretében szeptember 20-án Budapestre érkezett Otto Skorzeny SS-Obersturmbannführer. Alárendeltek két ejtőernyős-zászlóalj, valamint a bécsújhelyi hadapródiskola motorizált zászlóalj. Budapestre küldték a frissen feltöltött 503. nehézpáncélos-osztály 47 Tiger B harckocsiját, valamint a magyar főváros körüli pályaudvarokon várakoztatták a tiszántúli harcokra szánt 24. páncélos hadosztályt szállító szerelvényeket is, arra az esetre, ha be kellene avatkozni. Október 13-án a magyar fővárosba érkezett Erich von dem Bach-Zelewski SS-Obergruppenführer is, aki hírnevét a varsói felkelés leverésében alapozta meg.

Ahogy az közismert Moszkvába a Faragho Gábor vezette delegáció hosszas tárgyalások és viták után október 11-én aláírta a fegyverszüneti megállapodást. Ugyan ezen a napon a Magyar Front vezetői (Tildy Zoltán és Szakasits Árpád) jártak a kormányzónál, aki tájékoztatta őket a Moszkvában törtétekről. Itt érhető tetten az első hiba, amit a kormányzó elkövetett. Egyszerűen nem tudta/akarta továbbra sem eldöntenie, hogy mennyiben számít a Magyar Frontra, illetve, hogy a hadsereggel és a lakossággal mikor és milyen formában közli a hírt. Talán ennél is nagyobb hiba volt, hogy Horthy a fegyverszünetről elsőként Veessenmayert kívánta tájékoztatni, mondván

a lovagiasság szabályait be kell tartani egy régi szövetséggel szemben.⁴⁹² Csak újfent jelzem, hogy a németeknek, Veesenmayernek október elején már pontos információi voltak a Faragho féle misszióról és annak feladatáról.

Horthy végül úgy döntött, hogy október 15-e, vasárnap legyen a kiugrás napja. Aznapra egyrészt berendelte hivatalába Veesenmayert és ugyanakkor összehívta a Koronatanácsot is, valamint felvette a kiugrást bejelentő beszédét is. Az események azonban végül abszolút nem Horthy tervei szerint alakultak. Ennek egyik oka pedig nem volt más, mint hogy október 15-én a németek is akcióba kezdtek.

Az SD egyik leghajmeresztőbb magyarországi akciója ifjabb Horthy Miklós, a kormányzó kisebbik fiának csapdába csalása, illetve elrablása volt 1944. október 15-én. A németek két ügynöke – egy bácskai magyar és egy koszovói albán – Titó tábornokainak adták ki magukat, és kapcsolatba léptek ifjabb Horthyval. Bemutatkozásuk olyan jól sikerült, hogy a várban többször is tárgyaltak egymással. Egyszer azonban a két „tábornok” gondolt egyet, és kihívta a biztonságot adó budai várból ifjabb Horthyt, aki elkövette az a hibát, hogy elfogadta a meghívásukat. A magyarokra jellemző naiv módon ifjabb Horthy most sem ellenőrizte le, hogy tárgyalópartnerei valóban Titó emberei-e, avagy sem. Még nagyobb hiba volt, hogy az ominózus találkozóra is csupán pár testőre kísérte el. Höttl SS-Obersturmbannführer azt tervezte, hogy in flagranti rajta kapja a kormányzó fiát, amint éppen az „ellenséggel” tárgyal, és így majd könnyen meg tudja zsarolni akár őt, akár az apját. A ravasz SD tiszt terveit azonban keresztül húzta dr. Wolfgang Wolf, aki valójában nem volt más, mint a már Budapesten tartózkodó Skorzeny – nem túl fantáziadús – álneve. Ő azonban egészen másfajta megoldások híve volt, mint SD-s kollégája, és azonnal a maga hatáskörébe utalta „Horthy junior” elfogásának a kérdését. Skorzeny embereivel gyakorlatilag megrohmozta az épületet, ahol az áltárgyalások folytak. Itt rövid tűzharc is kialakult Horthy testőrével, majd Skorzeny emberei valamennyi tárgyaló felet egyszerűen leütötték, szőnyegbe csavarták, és ismeretlen helyre szállították. Később ifjabb Horthy Miklóst a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolták.⁴⁹³

A kormányzó Horthy a Koronatanácsot délelőtt 11 órára hívta össze, amely ugyan egy kis késéssel, de lényegét tekintve időben elkezdődött. Ugyanakkor vészjelző jel is lehetett volna, ekkor már néhányan hallottak arról, hogy a németek elrabolták az ifjabb Horthyt. Az ülésnek lényegében egyetlen napirendi pontja volt, nevezetesen a háborúból való kiugrás, illetve a fegyverszünet kérése a Szovjetuniótól. Horthy bejelentette a minisztereknek, hogy fegyverszünetet kért a Szovjetuniótól, s ennek végrehajtásában kéri a kormány segítségét. Jellemző, hogy a kormány minden tagja – még a németeknek híreket vivők is – nagy lelkesedéssel támogatták a kormányzó ezen kérését, illetve döntését. Ugyanakkor egy hatásköri kérdés okán azonnal élénk vita alakult ki a miniszterek között, így a koronatanács elhúzódott. Az ülésről azonban Horthynak távoznia kellett, hiszen a délre berendelt Veesenmayer megérkezett idő közben. Horthy és a rendkívüli követ beszélgetése messze nem volt barátinak minősíthető: Horthy vádak sokaságát sorolta fel Veesenmayernek, aki először lényegében mindent tagadott, majd sok mindent – így például ifjabb Horthy

⁴⁹² Horthy Miklós: *Emlékirataim*, Buenos Aires, 1953, 289.

⁴⁹³

http://www.holokausztmagyarorszagon.hu/index.php?section=1&type=content&chapter=6_3_2 (letöltés ideje: 2023. november 12.)

elrablását is – elismert. A ravasz diplomata Veessenmayer a beszélgetés során rávette Horthyt, hogy fogadja Hitler személyes megbízottját Rudolf Rahnt. A szintén tapasztalt és ravasz német diplomata 13 órakor lépett be a kormányzói dolgozósobába, s alig 10 perc múlva a rádióban beolvasták a kormányzói proklamációt, amelyben Horthy jelezte, hogy fegyverszünetet fog kérni... A Rahnnal való tárgyalás végül nem hozott sok eredményt, ellenben Horthyt lekötötte, ha úgy tetszik időt veszített. Horthy bejelentése a fegyverszünet kéréséről (!) általános meglepetést okozott az országban mindenhol, sokan már a háború végét látták és várták ezekben a pillanatokban. Sokakat azonban negatív értelemben lepett meg Horthy beszéde, főleg a katonatisztek.

Vörös vezérkari főnök ugyanakkor Pogány Imre ezredesen, a Kormányzó Katonai Irodája főnökének helyettesén keresztül intézkedett az előre megbeszélt jelmondat leadására. Ezt azonban fél kettő és kettő között Kapitánffy Albin vezérkari őrnagy megakadályozta. Nem sokkal később a Honvéd Vezérkar híradó osztályának vezetője, Porzeinszky Ádám ezredes utasítást adott, miszerint tilos a csapatok felé továbbítani bármilyen, a kormányzóságról érkező parancsot vagy közleményt. Nádas Lajos vezérkari ezredes, a Honvéd Vezérkar 1. (hadműveleti) osztályának vezetője távmondatot adott le mindhárom hadsereg-parancsnokságnak, hogy a kormányzói proklamációt nem szabad fegyverszünetként értelmezni, és további parancsnok fognak érkezni. A vezérkari főnök nevében – nem tudni, hogy valóban Vörös János írta-e, de – 14.50-kor olyan hadparancsot adtak ki a csapatoknak, miszerint a harcot tovább kell folytatni.

A beavatott tiszték közül ugyan Dálnoki Miklós Béla vezérezredes átment a front túloldalán lévő szovjet parancsnokságra, de távollétében nyilasokkal szimpatizáló tiszték átvették az I. hadsereg felett a parancsnokságot. Veress Lajost, a II. hadsereg parancsnokát a saját vezérkari főnöke tartóztatta le, miután megtudta, hogy végre kívánja hajtani a kormányzó kiugrásra vonatkozó parancsát. A budapesti hadtest parancsnokát, Aggteleky Bélát, és a dunai flotilla parancsnokát, – a Horthy családdal távoli rokonságban álló – Hardy Kálmánt is saját beosztott tisztjeik tartóztatták le.⁴⁹⁴

S bár Horthy proklamációját beolvasták még egyszer 14 órakor, de egy órával később a német csapatok és a nyilasok megkezdték a főváros stratégiai pontjainak tervszerű megszállását. Ennek keretében délután négy óra körül elfoglalták a Magyar Rádiót is, ahol 16 óra 15-kor már azt a felhívást olvasták be, amelyikben Beregfy Károly vezérezredest azonnali hatállyal Budapestre rendelik. A helyzet kvázi tisztázódott 21.40-kor, amikor is a Rádióban beolvasták Szálasi Ferenc proklamációját, amely a hatalom átvételéről és a harc folytatásáról szólt, utóbbi természetesen a németek oldalán. E mellett megismételték Vörös korábban kiadott hadparancsát is, végezetül pedig beolvasták a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség felhívását a fegyveres harc folytatására vonatkozóan.

Oroszlánrésze volt a német rendészeti és biztonsági szerveknek abban, hogy 1944. október 15-én a nyilasok hatalomátvétele különösebb probléma nélkül zajlott le. Kiderült, hogy Horthy valódi hatalma, befolyása a honvédségre, a belügyi szervekre egészen minimális volt.

⁴⁹⁴ Bokor, 268-270.

Horthy október 15-én délutánra teljesen beszorult a Budai Várba – a szó minden jelentéssíkjában. A vár ostromát 1944. október 16-ára, reggel 6 órára tervezte Bach-Zelewski. Horthyék azonban egyszerűen nem gondolhattak komoly ellenállásra, hiszen az erőviszonyok egyenlőtlenek voltak. A csata vagy ostrom alig 20 percig tartott, amelyben végül 2 testőr és 7 német katona esett el. Horthy, családja és szűkebb környezete német fogságba, eufemisztikusan „*német védőőrizetbe*” került. Az események október 16-án már gyorsan és forgatókönyv szerűen peregtek le. Estére kicsikarták a kormányzóból utolsó nyilatkozatát, amelyben lemondott kormányzói posztjáról, egyben megbízta Szálasi Ferencet az új kormány megalakításával. Másnap megalakult az új magyar kormány.

Az új magyar kormány koalíciós volt, Szálasi pártján kívül még több más szélsőjobboldali párt is bekerült az ország vezetésébe. Így például a Pálffy Fidél névvel fémjelzett Nemzetiszocialista Párt, de még a korábbi kormánypártnak, a Magyar Élet Pártjának szélsőjobboldala is; így aztán Reményi-Schneller Lajos megtartotta a tárcáját. Újra pozícióhoz jutott Endre László és Baky László. Előbbiből a hadműveleti területek kormánybiztosa, utóbbiból a tényleges hatalommal nem bíró Nemzetbiztonsági Iroda vezetője lett. Ugyanakkor a belügyi tárcát Vajna Gábor⁴⁹⁵, míg a honvédelmit Beregfy Károly vezérezredes kapta meg.

⁴⁹⁵ Vajna pályafutásáról részletesen ír: Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma – Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás*, Budapest, Attraktor Kiadó, 2009.

Az államvédelem újragondolása 1944. október 15-e után – Nemzeti Számonkérő Szervezet⁴⁹⁶

Már a puccs éjszakáján felvetődött a gondolat, sőt Szálasi írásba is adta, hogy a közbiztonsággal foglalkozó szerveket is teljes mértékben át kell alakítani, természetesen hungarista szellemben. Ebben a memorandumban szó esett például az Államvédelmi Központ teljes átszervezéséről és teljes alárendeléséről a nyilas pártnak és érdekeinek.⁴⁹⁷ Felvetődött az az elképzelés is, hogy tapasztalt csendőrökből létre kellene hozni egy külön alakulatot, amelynek fő feladata a rendszer (értsd: a hungarista állam) ellenségeinek felderítése és letartóztatása, tekintet nélkül arra, civilek-e vagy katonák.⁴⁹⁸ Az idő rövidsége miatt a rendőrség és a csendőrség teljes átszervezésére nem került sor a nyilas érában.⁴⁹⁹ A rendőrség esetében ezt még a szervezeten belüli ellenállás is akadályozta. A nyilasok sosem bíztak meg igazán a rendőrégben.

A bizalmatlanság fő oka többek közt az volt, hogy korábban a nyilas párttagok közül nem egynek volt dolga velük különböző köztörvényes bűncselekmények kapcsán. Komoly problémát jelentett az is, hogy a rendőrségen, a csendőrségen, illetve a honvédség keretein belül működő tábori biztonsági szolgálat mellett a közrend fenntartásába és a nyomozásokba a nyilas pártszolgálatosok és a Fegyveres Nemzetszolgálat (FNSZ) tagjai is bekapcsolódtak.⁵⁰⁰ Ezek a szervek – a hagyományoknak megfelelően – egymással is rivalizáltak. November végén Szálasi utasítására az FNSZ-t a belügyminisztérium alá rendelték, így Ládai István csendőrezredes, belügyminisztériumi államtitkárnak közvetlen ismeretei voltak tevékenységükről.⁵⁰¹ Az ő javaslata volt az is, hogy a régi, nyilas párttag vezetők helyébe csendőröket állítsanak, mert a pártszolgálatosok teljesen alkalmatlanok voltak a rájuk bízott feladat ellátására.⁵⁰²

⁴⁹⁶ Jelen fejezet a szerző *A Nemzeti Számonkérő Különítmény* c. tanulmányát felhasználva készült.

⁴⁹⁷ Ebből első körben csak annyi valósult meg, hogy Orendy Norbert csendőrezredes október végén engedélyt kapott, hogy az ÁVK nyomozó részleg munkájának irányítását átvegye. ABTL 3. 1. V-145705, Orendy rendőrség előtt tett vallomása. 13. Ugyanakkor, ahogyan jeleztük: az ÁVK végül 1944. novemberében formálisan megszűnt.

⁴⁹⁸ ABTL 3. 1. V-130792, 13–14.

⁴⁹⁹ ABTL 3. 1. V-130792, 13–14.

⁵⁰⁰ A Fegyveres Nemzetszolgálatot a 4190/1944. sz. ME állította fel. A rendelet értelmében az FNSZ feladata volt a Nemzetvezető személye körüli biztonsági teendők ellátása, a hungarizmus céljai megvalósításának elősegítése és a karhatalmi alakulatok támogatása is. MOL K-775. 6. csomó. XVIII. kútfő. 30. – 1945-ben a FNSZ-nek a rendőrséggel és a német rendészeti és biztonsági szervezetekkel is együtt kellett működnie. Feladatuk a magyar katonaszökevények üldözése, az államellenes szervezkedések felderítése, a magyar lakosság figyelése és egyben támogatása volt a német szerveknek. (MOL K-775. 6. csomó. XVIII. kútfő. 306.)

⁵⁰¹ ABTL 3. 1. V-130792, 14.

⁵⁰² ABTL 3. 1. V-130792. Ilyen, a Fegyveres Nemzetszolgálatához irányított csendőrtiszt volt Ághy Asbóth Zoltán csendőrezredes is, aki azonban hamar rájött, hogy a Fegyveres Nemzetszolgálatból sosem lesz valódi, használható karhatalmi erő. (Uo. 3. 1. V-47834. 21.) A Varga-interjúból kiderül, hogy a Fegyveres Nemzetszolgálat tagjai korábban semmilyen katonai kiképzésben nem részesültek. (OSZK TIT DA/014. 48–49.)

A csendőrség és az FNSZ mellett mintha feltámadt volna az Állambiztonsági Rendészet, amelynek élére visszatért Hain Péter. A régi-új vezető átszervezte az ÁR-t. Létrejött az elnöki osztály, dr. Kotsis Árpád vezetése alatt. A személyzeti ügyek vezetését dr. Antal István főfelügyelő, bizalmi ügyek pedig újból dr. Versényi János hatáskörébe tartoztak. A politikai nyomozócsoport vezetője dr. Wayand Tibor lett, alosztályvezetői pedig: Cser István, v. Paál Károly, Bödő Károly, dr. Körmendy Sándor lettek. A zsidó ügyek újfent dr. Koltay László hatáskörébe utaltattak.⁵⁰³ Hain a nyilas pártban rendszeresített bilgericsizmában és nyilas karszalaggal a kabátján jelent meg az ÁR Sváb hegyi központjában. 1944. október 15-én elsők között fogantatosította Szálasi Ferenc azon intézkedését, amely a tradicionális „kolléga” megszólítás helyett a „*testvér*”, hivatalos köszönésként a „*Kitartás! Éljen Szálasi!*” formulát tette kötelezővé.⁵⁰⁴ Ugyanakkor Hain és az ÁR most sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Nem tudta felvenni a versenyt a társzervekkel, ráadásul Hain újfent elkezdett konspirálni, belebonyolódni politikai harcokba. A hadi helyzet alakulása azonban Haint is arra kényszerítette, hogy megszervezze a rendőrség, pontosabban saját egységének Budapestről való kitelepítését. Ez már 1944. december 8–10. között megkezdődött, vagyis bő két héttel az ostromgyűrű bezárulta előtt. Az állomány többségének Szombathelyre és Sárvárra kellett (volna) költözniük, addig Hain és közvetlen környezete az osztrák határ közvetlen közelségében lévő Kázmérpusztán rendezkedett be.⁵⁰⁵ Hainék tervei között szerepelt például egy offenzív felderítőcsoport szervezése 1945 februárjában. A front mögötti területekre is ügynököket kívántak telepíteni, hogy a lakosságtól információkat gyűjtsenek. Elképzeléseik szerint, az így beszerzett információkkal támogatni kívánták a tervezett tavaszi német ellentámadást. Hain, Wayand és Vajna Gábor nyilas belügyminiszter 1945. március 15-én Győrben találkoztak, ahol arra kapott megbízást az Állambiztonsági Rendőrség, hogy Tatatóvárosban szervezzenek meg egy felderítő központot. Ezek az elképzelések vagy tervek azonban – tekintettel a Vörös Hadsereg előretörésének ütemére – lényegében a fantazmagória kategóriájába sorolhatóak voltak már akkor is. 1945. március 25-én Hainékat hivatalosan arról értesítették, hogy a Wehrmacht Gau Ostmark (a mai Ausztria) területéről fogja a nagy ellentámadását megindítani a Vörös Hadsereg ellen. Ez praktikusán azt is jelentette, hogy minden további rendőrségi munka – amellet, hogy német alárendeltségben történhet csak – immáron bécsi központtal koordinálandó.⁵⁰⁶

Az Állambiztonsági Rendőrség 1945. március 29-én hagyta el Magyarországot. Ugyanakkor Hain és társainak a fanatizmusára jellemző, hogy Bécsben április 1-én (!) felállították az Állambiztonsági Rendészet törzsét. A Vörös Hadsereg előretörése miatt azonban állandóan költözniük, pontosabban menekülniük kellett, érdemi munkavégzésről nem lehet beszélni. Utolsó táborhelyük – a háború utáni vallomások alapján – a bajorországi Ramsdorf falu kocsmájának kuglizóhelyége volt. Itt már ők sem láttak más megoldást, mint hogy saját maguk oszlassák fel az Állambiztonsági Rendőrséget...

⁵⁰³ BFL XXIV. 4. a 1

⁵⁰⁴ Kovács (2023), 50.

⁵⁰⁵ Kovács (2023), 50.

⁵⁰⁶ Kovács (2023), 51.

A fővárosban maradt detektívek nagyságrendileg 30 fős csoportja B. Szilágyi János detektív csoportvezető parancsnoksága alatt állt. Ők az ostrom alatt nem végeztek érdemi munkát, idejüket jórészt kártyázással és sakkozással töltötték.⁵⁰⁷ Központjuk előbb a Kapás utca 12-be – amely egyben a II. kerületi nyilas ház is volt, majd a Belügyminisztérium várbeli óvóhelyére költözött.⁵⁰⁸ A sikertelen német kitérés kísérlettel egy időben ők is megpróbálták eltűnni. Elhagyták a Minisztérium óvóhelyét és szétszóródtak a városban.⁵⁰⁹

A helyzetet bonyolította, hogy az egyes szervek hatáskörét nem rendezték. A katonatisztek és a csendőrök lenézték és prolinak minősítették a nyilas pártszolgálatosokat. Emiatt több összeütközés is történt, és külön rendeletben kellett rögzíteni, hogy a különböző szervek tagjai kölcsönösen tiszteljék egymást.⁵¹⁰ A zavaros viszonyokat jelzi az is, hogy a Nemzeti Számonkérő Különítmény többféle elnevezése is előfordult mind a korabeli dokumentumokban, mind a háború utáni visszaemlékezésekben: Nemzeti Számonkérő Szervezet, Nemzeti Számonkérés Szervezete vagy Nemzeti Számonkérő Különítmény, de sokan csak Számonkérőként említették az osztag tagjait. Jelen kötetben a Nemzeti Számonkérő Különítmény (a korabeli rövidítés szerint NSZK) formát használok, megkülönböztetve a belügyminisztérium illetékes alosztályától, a Nemzeti Számonkérés Szervezetétől. Nem keverendő ide a nyilas éra alatt működő Nemzeti Számonkérő Szék sem. Ez speciális, a nyilasok által felállított bíróság volt, amelynek fő feladata a korábbi kormányok „bűneinek” kivizsgálása és a „felelősök” szigorú megbüntetése, de hatáskörébe tartoztak a nyilas párttagok különböző ügyei is.⁵¹¹ Ennek a bíróságnak dr. Pethő Tibor kúriai bíró volt a vezetője.

Ládayék tehát több szinten is ellenőrizték az úgynevezett politikai nyomozásokat. Vajna vezetésével többször tartottak úgynevezett közbiztonsági értekezletet a belügyminisztériumban a csendőrség és a rendőrség kerületi parancsnokainak.⁵¹² Ezek az értekezleteken beszélték meg a fontosabb nyomozások állását, a kiűréssel, valamint az esetleges szabálytalanságokkal, visszaélésekkel kapcsolatos ügyeket is.⁵¹³ Ezek mellett Láday heti jelentéseket készített közvetlenül Szálasinak, amelyekből egy másolatot kapott a tábori biztonsági szolgálat vezetője is. A nyilasokra vonatkozó kompromittáló esetekről külön jelentésben számolt be a nemzetvezetőnek az államtitkár.⁵¹⁴ Láday maga is közvetlen szerepet vállalt egyes nagyobb súlyú ügyek intézésben.⁵¹⁵

⁵⁰⁷ BFL XXIV. 4. a 1.

⁵⁰⁸ BFL. XXIV. 4. a 1. (Kerekes Béla detektív önéletrajza)

⁵⁰⁹ Kovács (2023), 51.

⁵¹⁰ V. ö.! Varga-interjúban (OSZK TIT DA/014. 48–49.); 203400/1944 NYKP pártszolgálat együttműködése az állami közbiztonsági szervekkel. (MOL K-775. 4. csomó. VII. tétel.)

⁵¹¹ Hollós (1972), 401.

⁵¹² ABTL 3. 1. V-130792, 14.

⁵¹³ Ezek az ügyek elsősorban a garázdálkodó nyilas csapatok elleni eljárások lehetnek. Erre példa, hogy Radó utolsó szó jogán elmondott beszédében védekezésül elmondta: ő és az alá rendelt Számonkérők Pápán a fosztogató nyilasok ellen is nyomoztak! (ABTL 4. 1. A-1115, 45.)

⁵¹⁴ ABTL 3. 1. V-1310792, 15.

⁵¹⁵ ABTL 3. 1. V-1310792, 14. és ABTL VII/20-a, 76.

A belügyminisztérium VII/d alosztályaként működő Nemzeti Számonkérő Szervezet létrehozását, amint az a háború utáni népbírósi és népügyészségi vallomásokból kiderül, Szálasi rendelte el 1944. november 1-jén. Többen is – megítélésem szerint tévesen – úgy vélték, hogy a szervezetet hivatalosan akkor alakították meg. Vélelmezhetően keverik az NSZK-t és a Belügyminisztérium D alosztályát, amelyek elnevezése kétségtelenül hasonló, sőt bizonyos források szerint azonos.⁵¹⁶ Vitathatatlan ugyan, hogy Orendy november első napjaiban kapta meg a parancsot a különítmény létrehozására.

Az első szervezeti sémát és egyéb kapcsolódó tervezeteket Orendy napok alatt elkészítette és benyújtotta feletteseinek. Láday és Vajna azonban pár nap múlva visszaadta átdolgozásra, mondván, hogy nem elég nagy szervezettel számolt. Orendy átforgatta tervét, amelyet így már a nyilas felső vezetés is elfogadott. E szerint a szervezet Ládayn és Vajnán keresztül a nemzetvezetőhöz kapcsolódott. De facto november első felében jött létre az új szervezet. Tagjai közé Orendy – Ferenczy László szavaival élve – „*jobboldali szempontból kifogásolhatatlan embereket válogatott össze*”.⁵¹⁷ De jure a 30782/res. XX-1944 sz. rendelet hozta létre a Nemzeti Számonkérő Különítményt 1944. november 20-án. A rendelkezés azonban jogilag nem volt megalapozott, ezért az akkor már Sopronban székelő Budinszky László igazságügy-miniszter hozzáfogott ennek elvégzésére. Erről 1945. február 15-én a következőket írta: „...*a nemzeti számonkérő testület létesítésére és működésére is törvényes alapot kívánok teremteni*.”⁵¹⁸ Ennek megfelelően új rendelettervezet készült az NSZK-ról. A rendelet alapját a honvédelemről szóló 1939. évi II. tc. 141. §-ának 2. bekezdésére alapozták, ami a kivételes hatalom körében felhatalmazta a minisztériumot, hogy bizonyos, a törvényhozás körébe tartozó kérdéseket rendeleti úton megvalósítsa. A rendelet 2. §-a pontosan szabályozta az NSZK feladatait:

„*1. a) hungarizmus céljai megvalósítását veszélyeztető jelenségek figyelemmel kísérése* „1. b) *az állam és a közösségellenes bűncselekmények felderítésébenvaló közreműködés*.”⁵¹⁹ A rendelet a továbbiakban kimondta: „*az (1) bekezdésben meghatározott feladatokban mind polgári, mind katonai személyekkel szemben eljárhat*”; valamint, hogy illetékessége az ország egész területére kiterjed.⁵²⁰ Az 1945-ös rendelet kissé finomította a kinevezési procedúrát is. E szerint az NSZK parancsnokára és helyettesére a honvédelmi miniszter a belügyminiszterrel egyetértve tesz javaslatot a Nemzetvezetőnek, aki végső soron kinevezi az NSZK vezetőit.⁵²¹ Az NSZK parancsnokát csapatparancsnoki jogkörrel is felruházták.⁵²² Ez is igazolja, hogy a szervezet mérete és feladatköre széles volt. A csapatparancsnoki hatáskör hadbíráskodási joggal is járt, vagyis a különítmény parancsnoka önállóan is elrendelhetett túszedést és felkoncolást. Azt azonban meg sem említették, hogy a rendőrség és a csendőrség főfelügyelőjének bárminemű beleszólása lenne a szervezet

⁵¹⁶ Vö. Szakály Sándor: *A Magyar Tábort Csendőrség Története 1938–1945*. Ister, Budapest, 2000. 103.; Szita Szabolcs: *A Gestapo Magyarországon*. Korona Kiadó, Budapest, 2002. 257.

⁵¹⁷ ABTL A-1115. Ferenczy László csendőr-alezredes vallomása 1945-ben.

⁵¹⁸ MNL OL K-775. 1. csomó. 247.

⁵¹⁹ MNL OL K-775. 1. csomó. 231.

⁵²⁰ MNL OL K-775. 1. csomó. 231.

⁵²¹ MNL OL K-775. 1. csomó. 231.

⁵²² A honvédségnél általában a zászlóalj vagy az azoknál magasabb egységek vezetői rendelkeztek parancsnoki jogkörrel.

működésébe.⁵²³ Az 1945-ös rendelet előkészítése folyamán két vitás kérdés merült fel. Az egyik, hogy polgári tisztviselők is lehessenek-e Számonkérők. Ezt a lehetőséget azonban végül elvették. A másik rendelettervezet 4. §. 3. szakaszában foglaltak szerint a tagokat – beosztástól és rendfokozattól függetlenül – havi 50 pengő úgynevezett Sz[ámon] K[érő] pótdíj illeti meg.⁵²⁴ Ezt a szakaszt – még a rendelet előkészítése folyamán – Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes végül egyszerűen kihúzta a tervezetből.⁵²⁵ A pótdíj szabályozására a pénzügyminisztérium tett egy ésszerű javaslatot. Egyrészt a pótdíj differenciált legyen, tehát függjön a beosztástól és a rendfokozattól. Másrészt azt az NSZK költségvetése szabályozza, így az esetleges változtatás nem igényel külön kormányrendeletet.⁵²⁶

A második, végleges rendeletet a Számonkérőkről 1945 februárjában hivatalosan is kihirdették.⁵²⁷ További kérdés a különítménnyel kapcsolatban, hogy pontosan mekkora létszámmal működött. Erre vonatkozóan nincsenek pontos adatok, névsorok is csak töredékesen maradtak fenn.⁵²⁸ Bizonyos ellátmányok mennyisége alapján mégis következtethetünk a létszámra. Például az 56731/VI-a. 1945 sz. BM. rendelet alapján leveles dohányt lehetett igényelni. Ennek alapján az NSZK létszámát a parancsnoki törzs 21 fő-tisztben és 270 fő legénységben adta meg, mondván, valamennyi Számonkérő csendőr, és mind dohányzik, tehát mindannyian kérnek dohányt...⁵²⁹ Ugyanakkor az előbbi rendeletre adott válasszal egy napon az NSZK gazdasági hivatala egy vaj- és sajtkiutalási kérelem kapcsán már csak 21 tisztben és 240 főnyi legénységben adja meg a szervezet létszámát.⁵³⁰ Egy nappal e jelentések után egy harmadikat is készítettek. Az NSZK gazdasági hivatala – a gyümölcsíz kiutalásáról szóló rendeletre válaszolva – 21 fő-tisztben, 300 főnyi legénységben, 8 menekült csendőr családban (24 fő) és 14 úgynevezett nem tényleges csendőrben adta meg a különítmény létszámát.⁵³¹ A fentebb idézett adatok azonban 1945-ösek, vagyis nem tartalmazzák a Budapesten maradt körülbelül 100 fős NSZK-különítményt. Ezek szerint a létszám összességében 400 fő körül mozgott. Megítélésem szerint a létszám változása két dologgal magyarázható.

Egyrészt a szervezet egyre több feladatot kapott, tehát növelni kellett az állományt. Másrészt sokan gondolhatták, hogy az NSZK kiemelten fontos alakulat, tehát ellátásának is átlag felettinek kell lennie. Így többen is próbálkozhattak azzal, hogy a jobb ellátás reményében felkerüljenek az NSZK névsorába, tehát nem lehet

⁵²³ A posztot 1944. november 1-jei hatállyal Finta József (Káptalanvizi, 1889–Sopron, 1968) töltötte be. A háború után Finta élesen tagadta, hogy neki bármilyen beleszólása lett volna a NSZK működésébe, mivel posztja szemléltetői állás volt. Feladata a csendőrség és a rendőrség militarizálása lett volna. (ABTL 3. 1. V-98687. Finta József vallomása 1958-ban. 42.)

⁵²⁴ MNL OL K-775. 1. csomó. 235.

⁵²⁵ MNL OL K-775. 1. csomó. 241.

⁵²⁶ MNL OL K-775. 1. csomó. 248.

⁵²⁷ MNL OL K-775. I. 1. 1945–24

⁵²⁸ Az 1945 után, illetve az 1958/59-ben keletkezett rendőrségi iratok alapján sem lehet a teljes névsort rekonstruálni. Az őrizetbe vett csendőrök mindig igyekeztek letagadni, hogy az NSZK kötelékébe tartoztak. 1958-ban mindössze alig kéttucatnyi Magyarországon élő egykori Számonkérőt derítettek fel. (ABTL O-11202. Verők dosszié.)

⁵²⁹ MNL OL K-164. NSZK Parancsnokság 154/1945 30.

⁵³⁰ MNL OL K-164. NSZK GH 39/1945. 31.

⁵³¹ MNL OL K-164. NSZK GH 33.

kizárni, hogy az egyes listákon fiktív vagy nem az NSZK kötelékébe tartozó személyek is szerepeltek. A háborús nehézségek mellett könnyen elképzelhető, hogy egyesek plusz ellátmányhoz akartak jutni, hogy azt a fekete piacon értékesítsék. Összességében megállapíthatjuk, hogy a szervezet valódi létszáma – tiszti és legénységi állomány együttesen – 300 fő körül mozgott. Ezt támasztják alá a háború utáni kihallgatási jegyzőkönyvek is.⁵³²

A SZERVEZET FELÉPÍTÉSE

Az NSZK parancsnoka Orendy Norbert csendőrezredes lett, helyettese pedig Könczey Gyula majd vitéz Borgóy János csendőrőrnagy. Orendy segéd-tisztje Komroday Pál csendőr-főhadnagy (1944. november–1945. január) és dr. Perlaky Gyula csendőrszázados (1945. január–1945. április) volt. A parancsnoki törzs mellett működött még felderítő, nyomozó, különleges felderítő osztály, rohamszázad, esetleg zászlóalj⁵³³ és gazdasági hivatal.⁵³⁴ A felderítő osztály parancsnoka karácsonyig Réti Imre volt, majd Bánpataki (keresztneve és rangfokozata ismeretlen). Utóbbiban a nyilasok nem bíztak, így munkáját, ahol lehetett, gátolták.⁵³⁵ A nyomozó osztály élén először szintén Könczey állt (1944. november), de őt csakhamar Karabélyos Imre csendőrőrnagy (1944. november–1944. december 24.) váltotta fel. Karácsony után, amikor Karabélyos Imre a Budapesten ostromgyűrűben maradt különítmény parancsnoka lett, Könczey ismét átvette a nyomozó osztályt.⁵³⁶ Ez több alosztályból állt: katonai nyomozó alosztály (parancsnoka dr. Radó Endre csendőrszázados⁵³⁷, létszáma 50–60 fő), ipari nyomozó alosztály (parancsnoka Csergő András csendőrszázados, létszáma 25–30 fő), valamint politikai nyomozó alosztály (parancsnoka Balassa Bálint csendőrfőhadnagy, létszáma 25–30 fő). Az NSZK kötelékében szolgálatot teljesítő csendőrökről csak a katonai csoport esetében áll rendelkezésre egy közel teljesnek mondható, év-szám nélküli névsor.⁵³⁸ Ezt egészíti még ki Horváth Sándor háború utáni vallomása, amely azonban csak 25–30 főben adta meg a Radó-féle katonai nyomozó alosztály létszámát.

A szervezet rendelkezett önálló lehallgató csoporttal is, amelynek fő feladata a rádió- és telefonlehallgatás, valamint a nyomozások sikere érdekében titkos technikai eszközök – poloskák – telepítése volt. Szálasi védelme érdekében lehallgatták Imrédy Bélát, Rátz Jenőt, Endre Lászlót, Baky Lászlót, Otto Winkelmann SS-Obergruppenführert, és Hans-Ulrich Geschke SS-Standartenführert.⁵³⁹ Ez azonban már a németeknek is sok volt, ezért a Winkelmann törzséhez tartozó Krumholz őrnagy felszólította a nyilas vezetőket, hogy mérsékeljék az „*atrocitásokat*”. A továbbiakban

⁵³² V. ö.! ABTL 3.1. V-130792., 3. 1. V-145705., 3. 1. V-145795.

⁵³³ MOL K-775. I. 1.

⁵³⁴ A gazdasági hivatalt csak 1945. március 15-ei hatállyal hozták létre. (MNL OL K-164. 1945. 156.)

⁵³⁵ ABTL 3. 1. V-145705. Karabélyos Imre vallomása 1959-ben.

⁵³⁶ ABTL 3. 1. V-145705. Karabélyos Imre vallomása 1959-ben.

⁵³⁷ Dr. Radó Endre (Kassa, 1913–Budapest, 1946) 1942 óta szolgált a csendőrségnél. Előbb a szilágyosmlyói, majd a kézdivásárhelyi csendőrszárny ideiglenes parancsnoka. A háború után a népbíróóság halálra ítélte.

⁵³⁸ MNL OL K-164. NSZK 1–4.

⁵³⁹ Karsai László–Molnár Judit: *Az Endre–Baky–Jaross-per*, Cserépfalvi, Budapest, 1994., 386.

az NSZK nem gyűjtött adatokat a megszálló német rendészeti és biztonsági szervekről.⁵⁴⁰ A roppant sporadikus források alapján tudni lehet, hogy a Számonkérők nyomozásokat indítottak és vizsgálatokat folytattak magyarországi németek, horvátok, szlovének és szerbek ellen. Arra, hogy a német nemzetiségűek ellen is nyomoztak, csupán egy megjegyzés utal Szűcs József csendőr-főtörzsőrmester állambiztonsági nyilvántartásában („*a Pángermán-féle német nemzetiségi alcsoportban szolgált*”).⁵⁴¹ A nyilas rendszer ellentmondásosságára utal, hogy egyrészt vezethettek nyomozásokat a német kisebbség ellen, ugyanakkor figyelemmel kísérték a különböző nemzetiségek németellenes kijelentéseit is. Erre példa, hogy Hajnácskőy László rendszeresen figyeltette a muraközi papok németellenes tevékenységét, kijelentéseit. A nyilas belügyminisztérium, végül nem mert lépni az ügyben, mivel a Muraköz a zágrábi érsek alá tartozott, intézkedés végett az aktát átküldte a külügyminisztériumba.⁵⁴²

A dr. Balassa Bálint csendőrfőhadnagy vezette közéleti és politikai osztály a nem katonai személyek ellen folytatott nyomozásokat a hivatalokban, gyárakban, kocsmákban. Munkájukat segítette a nagyszámú feljelentés, valamint a rendőrségtől és a csendőrnemzetektől örökölt „b”, (bizalmi és/vagy besúgó) egyének hálózata is.⁵⁴³ Ennek gerincét a házmesterek, postások és kalauzok alkották. Terveik között szerepelt a „b” hálózat további kiépítése, országos viszonylatban is teljessé tétele. Erre azonban a katonai helyzet alakulása miatt nem kerülhetett sor, bár a Nyugat-Dunántúlon voltak ilyen irányú kísérletek. Az eleinte Nagy Zsombor csendőrszázados vezette rohamoszázad – négy szakasz, létszáma 120–150 fő – csendőrei csak könnyűfegyverzettel rendelkeztek. Kérdéses, hogy a rohamoszázad, illetve a Szathmáry Károly csendőrszázados által vezetett csendőrszázad (esetleg zászlóalj) között milyen kapcsolat állt fent.⁵⁴⁴ Könnyen lehet, hogy az ostrom alatt a Budapesten Nagy által irányított alegység pótlására felállított század élére nevezték ki Szathmáryt, majd ezután töltötték fel az alakulatot zászlóalj nagyságúra. Emellett egyes források szerint Nagy Zsombor 1945 februárjában már az egyetemi rohamzászlóalj parancsnoka volt, és a február 11-i kitérés alkalmával elesett.⁵⁴⁵ Az NSZK törzsének és nyomozó osztályának a székhelye eleinte (1944 novemberétől Budapest ostromának kezdetéig) Budapesten a Naphegy tér 2. szám alatti laktanyában volt. A kaszárnya azonban csakhamar szűknek bizonyult, így a késő őszi folyamán igénybe kellett venni a Margit körüli honvéd büntető intézet egy részét, majd egészét. Mind a korabeli, mind a későbbi írásokban, forrásokban hol fegyházként, hol fogházként szerepel az említett épület. A megnevezések, bár nem precízek, de helytállóak, mivel őriztek benne fegyvereket és foglyokat is. Az ipari alosztály székhelye eleve a Tigris u. 10-ben volt,

⁵⁴⁰ Teleki Éva: *Nyilas uralom Magyarországon 1944. október 16.–1945. április 4.*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974., 123.

⁵⁴¹ ABTL 4. 1. A-969/5. 186.

⁵⁴² MNL OL K-707. II. kútfő. 35.

⁵⁴³ Juhász István volt politikai detektív szerint: „*A besúgóval szemben egyébként soha ne használjuk a »besúgó« kifejezést, hanem helyette a »bizalmi« szót. Az ugyanis, hogy besúgó, rossz hatást vált ki emberünkben, mert állandóan az árulkodás, spicliszkedés stb. jár az eszébe. De ha azt mondjuk, hogy bizalmi, akkor az emberünk azt érzi, hogy nekünk bizalmasunk.*” (ABTL V-VII/20-a. 58.)

⁵⁴⁴ Szathmáry Károly (1916 – Torontó, 1985) 1942 júniusától állt a csendőrség hivatásos állományában.

⁵⁴⁵ Rektor Béla: *A magyar királyi csendőrség oknyomozó története*, Cleavlen, Árpád Könyvkiadó Vállalat, 1980., 285.

míg a rohamszázad az Orvos u. 11-ben rendezkedett be.⁵⁴⁶ A szervezet létszáma egyre emelkedett, és ezzel párhuzamosan nőtt az őrizetek tömege is.

Maguk a Számonkérők 1945. március 29-én, Bozsok községnél, az Irottkő lábánál hagyták el Magyarországot. Lelkesedésük nem lankadt a kitelepülés után sem, bár tevékenységük minimálissá vált. Az állandó menekülés miatt sehol sem volt idejük tartósan berendezkedni. Orendy és Vajna az utolsó megbeszélést 1945. május 2-án tartotta. Ennek két témája volt. Egyrészt Orendy jelentése egy 1945. áprilisi, Szálasi-ellenes legitimista szervezkedésről Linz környékén, másrészt egyeztettek a Bajorországba történő (további) kitelepülésről. A Nemzeti Számonkérő Különítményt végül május első napjaiban a bajorországi Harback faluban oszlatták fel hivatalosan.⁵⁴⁷

⁵⁴⁶ ABTL V-145705/1, 320.

⁵⁴⁷ Kovács (2006), 99.

SORSOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Az már a háború időszakában, ha tudható nem is, de mindenképpen érezhető volt, hogy a háború utáni világ élesen különbözni fog az 1939 előttről. Azok, akik – fogalmazzunk így – a mai fogalmainkkal élve állambiztonsági területen dolgoztak szintén, talán még jobban látták azt a jövőt, hogy a következő (hideg) háborút az USA és a Szovjetunió fogja vívni. 1944 végén már tudható volt, hogy Németországot fel fogják – valahogyan – osztani a győztesek, s Kelet- és Közép-Európa döntő része szovjet befolyás alá fog kerülni. Az antifasiszta koalíció azt is nyilvánvalóvá tette, hogy a háború után a háborús bűnösök felelősségre vonásra számíthatnak. A vesztes oldalon már csak ezért is sokak feltették a kérdést, hogy vajon a felelősségre vonás milyen szintig fog lemenni. Ugyanakkor a győztesek, elsősorban az USA és a Szovjetunió 1945-ben már egyértelműen „vadászott” a számukra értékes emberekre, legyen az éppen természettudós vagy egykori titkosszolga. Számos érthető okból kifolyólag, akik csak tudtak, igyekeztek angolszász, de még inkább amerikai fogságba esni, nem pedig szovjetbe, gondoljunk csak Werner von Braunra és a rakétaprogramban dolgozó mérnökökre... Ugyanakkor az egykor Budapesten szolgált SD tisztnek, mint például Höttl vagy éppen Urban amerikai szolgálatba álltak.

Ha szűkebb témánkra, vagyis Magyarországra koncentrálunk, akkor érdemes szétszálazni az eseményeket, illetve a különböző érintetti kategóriákat. 1944 októberétől lényegében az ország egésze hadműveleti terület lett, s bár a nyilasok október 15-ei puccsal hatalomra kerültek, de ennek elfogadása a leendő győztesek részéről nem történt meg. Ellenben a Debrecenen összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés és Ideiglenes Kormányt már tárgyalópartnernek tekintették. Vagyis mind a rendőr-, mind a honvédtisztek előtt – legkésőbb december végén – volt politikailag is értelmezhető alternatíva, hogy melyik oldalon kívánják befejezni a háborút. Sorsukat befolyásolta személyes meggyőződésük és túlélési ösztönük épp úgy, mint a berendezkedő kommunista, nem feltétlenül csak szovjet elképzelés arról, hogy mihez lehet(ne) kezdeni ezekkel az emberekkel.

A szovjet elhárító szervnek, a SZMERS-nek a fantáziáját kezdetektől élénken foglalkoztatta a budapesti SD rezidentúrán szolgáló tiszték és SD-nek dolgozó ügynökök sorsa. Utóbbiak száma nagyságrendileg 80 fő (körül) lehetett, akikről az SD külön nyilvántartást vezetett. Ez azonban az ostrom során a Vörös Hadsereg, illetve a SZMERS kezébe került. A listáról a szovjet szervek egy példányt átadtak az Államvédelmi Hatóságnak, nyilván az azon szereplők priorálása a magyar szerv feladata volt. Az ÁVH nyomozása végül megállapította, hogy a listán szereplő személyek közül ekkor már csak négy él Magyarországon, a többiek a háború végén, illetve nem sokkal a harcok befejeződése után nyugatra menekültek. Ugyanakkor az ÁVH az itthon maradottakról már azt állapította meg, hogy „*azokból egy már hosszabb ideje Hatóságunk hálózatában van foglalkoztatva*”.⁵⁴⁸

De hogy mennyire érdekelte a magyar elhárítást, illetve hírszerzést az egykor Magyarországon tevékenykedő német ügynökök sorsa, arra jó példa az alábbi intézkedés:

⁵⁴⁸ ABTL 3.1.5. O-11541/1, 38.

„Volt gestapó ügynökök felderítése érdekében beszerveztük „Dobost” volt gestapó rezidenst. Nevezett beszervezésekor beismerést tett nyilas tevékenységére és a gestapó részére kifejtett tevékenységéről. Több olyan személyről tett említést, akik a nyilas párt központjában mint vezetők dolgoztak.”⁵⁴⁹

De mi történt az 1944. márciusában letartóztatott magyar rendőrökkel? Többféle életúttal találkozunk, talán némi tipizálás is elképzelhető. A következőkben a fontosabb személyek mellett a tipikusnak mondható 1945 utáni életutakat villantjuk fel, néhány példával illusztrálva. Dr. Sombor-Schweinitzer József-re és embereire felszabadulásukat követően szinte azonnal lecsapott az OSS. Az amerikaiak azt kérték – vagy tán pontosabban fogalmazva felszabadításukért cserébe azt kérték –, hogy az egykori detektívek segédkezzenek, az ún. „magyar ügy feldolgozásában”, vagyis a nyugatra menekült magyar háborús bűnösök felderítésében, adott esetben elfogásában.⁵⁵⁰ Elfogásuk szinte elképzelhetetlen lett volna 1945-46-ban az egykori III. Birodalom területén a Sombor-Schweinitzer-féle magyar detektívalakulat nélkül. Ők ugyanis, szemben az amerikaikkal, nem csak ki tudták hallgatni adott esetekben a magyar menekülteket, de legalább képről ismerték a keresett háborús bűnös személyeket. Sombor-Schweinitzer esetében talán még az is megkockáztatható, hogy nem egyet személyesen is ismert még aktív szolgálati éveiből. Érdekes és adott személyről sokat elmondó eset, hogy 1945 késő nyarán már jó néhány, korábban a németeket és a nyilasokat is kiszolgáló detektív – így például dr. Wayand Tibor – önként jelentkezett Sombor-Schweinitzernél, vagy valamelyik emberénél, hogy szívesen csatlakozna hozzájuk és dolgozna az USA hadseregének, illetve az OSS-nek...⁵⁵¹

Bár Sombor-Schweinitzer közismert, kommunisták ellen is nyomozó rendőrtiszt volt lényegében az egész ellenforradalmi rendszer ideje alatt, mégsem merült fel a magyar kormány részéről, hogy kikérje, illetve nem tették fel a háborús bűnösök listájára sem. Nem vádolták meg sem háborús, sem pedig népellenes bűncselekmények elkövetésével; de még tanúként sem idézték meg egyetlen népbíróági perben sem. Neve csak az egykori detektívek, és néhány csendőrtiszt vallomásában bukkan fel. A nyugati szövetségesek 1946 nyarától kezdve – az 1946. évi VII. tc., a köztársaság és demokratikus államrend védelméről szóló törvény⁵⁵² elfogadásától kezdődően – nem adták ki a Magyar Köztársaságnak háborús és/vagy népellenes bűncselekményekkel vádolt személyeket.

Sombor-Schweinitzer és embereinek 1946 utáni története, illetve tevékenységük – nyílt források hiányában – némileg a homályba vész. Tudni lehet, hogy az OSS átszervezése után az új szervezet, a Counter Intelligence Corps (Kémelhárító Szervezet [CIC]) is igényt tartott munkájukra. A különböző korai emigráns memoáriródalomban itt-ott feltűnik ugyan egy-egy egykori, ekkor már amerikai szolgálatban dolgozó detektív neve, de a visszaemlékezők már meglehetősen negatív színben írják róluk,

⁵⁴⁹ ABTL 3.1.5. O-11541/2, 71/a.

⁵⁵⁰ Azt, hogy a magyar állam kit tekint háborús bűnösnek, és kinek kéri a kiadását, azt a magyar kormány döntötte el, némely személy esetében nem kis vita után. Az egyik ilyen első listán alig szerepel detektív. ABTL 4.1. A-612

⁵⁵¹ ABTL 4.1. A-417/1, 3-4 o. és ABTL 3.1.9. V-145957 (Binder Gusztáv vallomása, 1959. október 15.)

⁵⁵² <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8225> (letöltés ideje: 2012. november 19.)

lényegében gerinctelen árulóknak tartják őket.⁵⁵³ Az egykori magyar rendőr-főkapitányhelyettes, Sombor-Schweinitzer, a CIC salzburgi kirendeltségére került, ahol természetesen a magyar ügyekkel foglalkozó osztályon dolgozott. Ennek az osztálynak a vezetője a '40-es évek végén az egykor SD-s, Josef Urban volt, de immár ő is úgymond az Egyesült Államok uniformisát viselte...

Sombor-Schweinitzer jelen ismereteink szerint 1948 nyaráig volt CIC alkalmazott, amikor is leépítések történtek a szervezetnél, s ennek egyik áldozata ő volt. Sombor-Schweinitzer életének utolsó öt-hat éve lényegében permanens vesszőfutás volt. Bár 1948-ban elvesztette állását, de 1944 óta nem látott felesége csak ebben az évben tudott Magyarországról kiszökni hozzá. Házasságuk már Sombor-Schweinitzer letartóztatása előtt is válságban volt, de a házaspár megpróbálta kapcsolatát rendezni; de mint hosszabb távon kiderült: vajmi kevés sikerrel.

Sombor-Schweinitzer gondolatainak középpontjában 1948 második felében már a kivándorlás állt, elsősorban az Egyesült Államokba, esetleg Kanadába. Helyzetét nehezítette, hogy a korábban csak lappangó ellentét a győztesek között 1948-ra nyílt ellenségeskedéssé vált: kitört a hidegháború. Sombor-Schweinitzer CIC-től való elküldése után szinte állandóan költözni volt kénytelen. Több mint érdekes, hogy 1948 novemberében a francia hatóságok kitiltották Németország általuk megszállt zónájából. Az esetet Sombor-Schweinitzer kissé rezignáltan kommentálta Szegedy-Maszákknak írt 1948. december 3-ai levelében: „...*a francia hatóságok, helyesebben a surete*⁵⁵⁴ *előttem teljesen ismeretlen okból kifolyólag zónájukból kitoloncoltatott. Tehát ezt is meg kellett érnem. Nyilván jó nyilasainknak*⁵⁵⁵ *köszönhetem ezt, mert a városkában [Niederlahnstein – Szerző] rebesgették, hogy sok becsületes magyart juttattam akasztófára.*”⁵⁵⁶

Sombor-Schweinitzer állandóan kapcsolatot keresett a magyar emigráció vezetőivel Eckhardt Tibortól, Varga Bélán át egészen Nagy Ferencig és Pfeiffer Zoltánig. Nyíltan felajánlotta szolgálatait a magyar emigrációnak: de a források alapján úgy fest, hogy leveleit még válaszra sem méltatták. Legtöbbet Sombor-Schweinitzeréknek Szegedy-Maszák Aladár próbált segíteni, de valamilyen nehezen érthető okból kifolyólag az amerikaiak sokáig nem akartak bevándorló, illetve letelepedési vízumot adni nekik. Így Somborék csak valamikor a '40-es évek legvégén, vagy inkább az '50-es évek legelején tudták elhagyni Európát és átköltözni az Egyesült

⁵⁵³ Kisbarnaki Farkas Ferenc: *Az altöttingi országgyűlés*, München 1969., 12-16.

⁵⁵⁴ A surete (=biztonság) szó nyilvánvaló utalás az SDECE-re.

⁵⁵⁵ A „nyilas” kifejezés sokkal inkább gyűjtőfogalom ebben a kontextusban, mintsem egy adott párt tagjaira vonatkozó megjelölés. Sombor-Schweinitzer vélelmezhetően azokra gondolt, akik kiszolgálták a megszállás után a németeket, majd 1944. október 15-e után a nyilasokat is. Számos egykori magas rangú katonatiszt ugyanis felesküdt Szálásira, akik nyugatról nem óhajtottak hazatérni 1945 tavasza után, illetve 1946 nyarától már a kiadatástól sem kellett tartaniuk. Közülük többeket is megpróbált beszervezni valamelyik nyugati titkosszolgálat, igaz változó sikerrel. 1945. és 1949-50 között a magyar katonai emigráció feje, akinek ugyanakkor komoly politikai ambíciói is voltak és egyben jó francia – titkosszolgálati - kapcsolatokkal is rendelkezett Kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes volt. V. ö. ABTL 3.2.4. K-1709/1-3 és Kisbarnaki.!

⁵⁵⁶ United States Holocaust Memorial Museum Collection Division, Archives Branch. Aladár Szegedy-Maszák papers, 1927-1987, RG-10.436, Box 7; Folder 14, 12.

Államokba.⁵⁵⁷ Új hazájában már nem gyakorolta aktívan eredeti szakmáját, hanem tapasztalatait adta át a rendőrök és elhárítók újabb, de amerikai nemzedékének. Az egykori rendőrfőkapitány-helyettes 1953. november 16-án tüdőrákban hunyt el New Yorkban. Halálhíre nem kapott különösebb nyilvánosságot épp úgy, mint élete és rendőri munkája sem.⁵⁵⁸

Sombor-Schweinitzer sorsa még úgy, ahogy követhető, hasonlóan azokhoz az embereihez, akik 1946-ban hazatértek Magyarországra. Akik azonban „nyugaton” maradtak teljesen eltűntek, neveik ugyan – hasonlóan Sombor-Schweinitzeréhez – előelő fordulnak a különböző népjogvédelmi, népbírói eljárásokhoz kapcsolódó vizsgálati jegyzőkönyvekben, főleg 1944. március 19-e előtti tevékenységük kapcsán, illetve hogy a kihallgatott személy esetleg mit tud, mit hallott róla. Ilyen „nagy eltűnő” volt még Czobor és Hivessy. Előbbiről mindössze annyi tudható, hogy felesége Budapesten élt, könyvelőként dolgozott, valamint 1945 óta az SzDP oszlopos tagja lett. Fontos adat volt még Czobornéről, hogy van autója.⁵⁵⁹ Hivessyről még ennyi sem....

De mi történt azokkal, akik hazatértek? Okos Sándor 1946. szeptember 13-án hazatért, és nem sokkal ez után a megfelelő igazoló bizottság igazolta is. Alig egy évvel később, 1947 szeptemberében a belügyminiszter r. nyomozó századosnak nevezte ki. 1948. július 1-én azonban hirtelen nyugdíjazták, majd még ugyanazon év december 9-én a Szolnok megyei ÁVH őrizetbe vette.⁵⁶⁰ Mi állhatott az őrizetbe vétel mögött? Egyrészt már 1947. május 24-én kikérdezték rá vonatkozóan: dr. Dombi Antal r. százados (lopási csoport), dr. Kovács Sándor r. őrnagyot (életvédelmi osztály) és Joó Imre r. őrnagyot (bűnügyi osztály). Dombi⁵⁶¹ és Joó is Sombor-Schweinitzer embere volt, akiket szintén letartóztattak a németek 1944. március 21-én... Majd 1948. szeptember 3-án Wayand Tibort is kihallgatták Okosra vonatkozóan. Neki egyik érdemi megállapítása az volt, hogy Okos azt nehezményezte leginkább Németországban, a felszabadulás után, hogy az amerikaiak nem akarták őt használni eléggé...⁵⁶² Bár Okost nem állították bíróság elé, még csak nem is internálták végül, „csak” operatív nyilvántartásba vették, ahonnan csak 1975. december 15-ei határozat alapján törölték, tekintettel megromlott egészségi állapotára.⁵⁶³

Az 1919–1944. között detektív, majd detektív felügyelő Fornády Gyula 1945 utáni rendőrségi karrierje (1946-ban a Budapesti Rendőr-főkapitányság Igazgatásrendészeti Osztály helyettes vezetője [!]) is csak addig tarthatott, amíg ki nem derült, hogy 1925-ben részt vett Rákosi Mátyás és Vas Zoltán elfogásában. Nem sokkal ez után leszerelték, és 1952-53-ban internálták, majd 7 év börtönre ítélték háborús bűnök miatt.

⁵⁵⁷ Talán csak véletlen egybeesés, de a magyar államvédelem is ebben az időben kezdett el komolyan érdeklődni Sombor-Schweinitzer egykori kapcsolatrendszeréről.

⁵⁵⁸ United States Holocaust Memorial Museum Collection Division, Archives Branch. Aladár Szegedy-Maszák papers, 1927-1987, RG-10.436, Boks 10, Folder 28, 14.

⁵⁵⁹ ABTL 3.1.9. V-80834, 156.

⁵⁶⁰ ABTL 3.1.9. V-19329, 3-10.

⁵⁶¹ Dombi sem kerülhette el sorsát, hiába tett meg ellene mindent: 1948 szeptemberében Kistarcsára internálták.

⁵⁶² ABTL 3.1.9. V-19329, 13.

⁵⁶³ ABTL 3.1.9. V-19329, 41.

Némileg egyedinek mondható dr. Akantisz Rezső rendőrkapitány, aki 1944 áprilisától az Állambiztonsági Rendészet IV/3. (kommunista és baloldali ügyek) alosztályának fogalmazáskarbelti referense, majd a csillaghegyi és Rökk Szilárd utcai detektív-különítmények összekötője lett. Tevékenysége elsősorban a nyomozásban résztvevő detektívek ellenőrzésére és a csendőrnnyomozó szervekkel, valamint a német biztonsági szolgálatok megbízottjaival való kapcsolattartásra terjedt ki. 1944. október 15-e után Hain Péter eltávolította az újjászervezett Állambiztonsági Rendészetről. Közvetlenül a háború után ugyanis nem indult ellene eljárás, de 1959-ben elővették az egykori rendőrt. Ekkor a BM őrizetbe vette és kihallgatta, végül háborús bűncselekmény vádjával bíróság elé állították. Első fokon életfogytiglani szabadságvesztésre, majd ezt enyhítve végül 10 év börtönben letöltendő büntetésre ítélték el. Akantisz végül 1963-ban kiszabadult, és csak 1975-ben hunyt el.

Ugyanakkor egy másik egykori detektívet, Várkonyi Jánost 1948. szeptember 8-án internálták, annak ellenére, hogy az „*ÁVH ügynöke*” volt, valamint ekkor már a Magyar Dolgozók Pártjának tagja.⁵⁶⁴ Várkonyi, amellet, hogy fellebbezett internálása ellen, egyben vallomást tett két egykori kollégájára: Czoborra és Dombira, valamint igyekezett mentőtanút is szerezni a maga számára, akit nem más, mint Nagy Ferenc miniszterelnök személyében meg is talált. Nagy ugyanis igazolta, hogy Várkonyi szerepet játszott a Nemzeti Ellenállási Mozgalomban és így a fasizmus elleni harcban.⁵⁶⁵ Mindezek a lépések azonban végül nem sokat segítettek Várkonyin, nem kerülhette el sem az internálást, sem az operatív nyilvántartásba vételét.

Az egykori detektíveknek volt azonban egy másik, nem jelentéktelen csoportja is, akiket az amerikai hadsereg – mint háborús és népellenes bűnökkel vádoltakat – kiadott a Magyar Köztársaságnak. Közülük Hain Péter, Wayand Tibor, Cser István, Kotsis Árpád és Koltay László voltak a prominensek, vagyis az egykori Állambiztonsági Rendészet vezetői. Hain, Kotsis, Koltai és Cser ellen gyorsan lefolytatták a népbírósi eljárást, igazolásuk mondhatni „természetesen” szóba sem jöhetett. Vallomásaik egysíkúak abból a szempontból, hogy egyrészt sok mindent tagadtak (különösen a tettelegességeket és az esetleges zsidó vagyonnal kapcsolatos lopásokat) vagy esetleg nem emlékeztek rájuk, ugyanakkor igyekeztek mindent vagy a többi detektív (főleg a tettestársként szintén eljárás alatt állókra), vagy igen gyakran a németek nyakába varrni. Mindkettőt meglehetősen kevés sikerrel tettek, vallomásaikban ugyanis nem csak egymásnak mondtak ellent, hanem saját maguknak is.

Hain és Koltai ellen 1946-ban (Hain ítéletének végrehajtása: 1946. június 27., Koltayé: 1946. július 31.), míg Cser ellen 1947-ben (ítélet végrehajtás időpontja: 1947. június 4.), Kotsis ellen pedig 1948-ban született meg az elmarasztaló, halálos ítélet. Elolvastva a vizsgálati és a periratokat, nem lehetett kétséges, hogy mi lesz az eljárások, illetve a perek végeredménye. Némileg érdekesebb és összetettebb volt azonban Wayand Tibor esete. Az ellene folytatott eljárás ugyanis egészen 1949-ig elhúzódott, végül ő sem kerülhette el sorsát: elítélték és kivégezték. Wayandot ugyanis a háború után többször is kihallgatták, számos esetben – főleg kollégáira vonatkozóan – kellett vallomást tennie. Wayand mint koronatanú elhitte (vagy elhittették vele?), hogy ha

⁵⁶⁴ ABTL 3.1.9. V-80834, 3-5.

⁵⁶⁵ ABTL 3.1.9. V-80834, 29.

együttműködik, akkor megúszhatja, ha a börtönt nem is, de legálább a halálos ítéletet. Wayand nem egy kvázi visszaemlékezést írt életéről, s persze rendőri munkájáról.⁵⁶⁶ Ezek a feljegyzések nemcsak a két világháború közötti időszak fontosabb nyomozásait írják le, hanem az egyes konkrét nyomozásokhoz kapcsolódó operatív és szervező munkát is. Ezeket az 1945, de még inkább az 1948 után létrejött állambiztonsági szerv(ek) háttéranyagként – mint „A” jelzésű dossziék – gyakorlatilag a rendszerváltásig használták.

A kép nem kevésbé színes, ha az egykori hírszerző, illetve elhárító tiszték 1945 utáni sorsát nézzük. A legnagyobb talány – a mai napig – hogy mi is történt pontosan Ujszászy Istvánnal, az ÁVK alapító parancsnokával. Ujszászy élete 1944. március 19-e után már a letartóztatás – szabadulás – bujkálás ördögi háromszögében tellett. Csak vélelmezhetjük, hogy ez az időszak még egy Ujszászy kaliberű figurát is erősen megviselhetett, nem csak fizikálisa, hanem főleg pszichésen. 1944. év végén – 1945. év elején a svéd követségen talált menedéket, majd egy budai villában bujkált, végül február 5-én az NKVD/SZMERS letartóztatta, másik verzió szerint pedig önként feladta magát a szovjeteknek. A források szerint Budapestről Moszkvába szállították, ahol a híres – hírhedt Butirszkaja börtönben (Бутырский следственный изолятор; следственный изолятор № 2 г. Москвы; Бутырская тюрьма) tartották fogva, majd pedig a krasznogorszki fogolytáborban. 1948-ban a szovjetek visszahozták Magyarországra, ahol Fekete Iván álnéven megírta a 2. vkf. osztály és az ÁVK működésével kapcsolatos ismereteit. S bár a legendáriumban szerepel a Péter Gábortól kapott nyakkendő metaforikus jelentése, de ami tudható: 1948 év végén Ujszászyt átvette a szovjet szervekkel különösen szoros kapcsolatot ápoló HM Katonapolitikai Osztály. S bár teóriák és legendák vannak, hogy mi is történhetett ez után, de csak annyi biztos, hogy Ujszászy pontos sorsa, halálának helye, ideje és körülményei a mai napig ismeretlenek.⁵⁶⁷

Szintén érdemes megvizsgálni a 2. vkf osztály vezetőinek 1945 utáni sorsát. A fentiekben Ujszászy pályafutását tekintettük át, aki 1939. május 1. és 1942. augusztus 1. között vezette a 2. vkf. osztályt. Az őt követő parancsnokok, v. Vasváry József, Kádár Gyula, Kuthy László és resz neki Zákó András túléltek a háborút, de sorsuk roppant különböző volt aztán. Vasváry és Zákó emigrációba vonultak 1945 után és szervezték a magyar katonai ellenállást, addig Kádár megjárta néhány börtönt, míg Kuthy komoly karriert futott 1945 után. De nézzük röviden az egyes sorsokat!

Kádár Gyulát 1944. április 17-én a németek letartóztatták, de magyar nyomásra átadták a magyar katonai bíróságnak, majd július 1-én szabadlábra is helyezték. Emiatt azonban a németek tiltakoztak, ezért Vörös János parancsára megint letartóztatták, de a bíróság (újfént) felmentette. A nyilas hatalomátvételnél Beregfy utasítására újból letartóztatták Kádárt. 1944 végén tekintettel a Vörös Hadsereg közeledtére és a főváros várható ostromára, a Margit körúti fegyházból előbb Sopronkőhidára, majd Németországba szállították. Végül itt szabadította fel az amerikai hadsereg a fogságból 1945. május 2-án.⁵⁶⁸ Kádár nem követett el ugyan háborús bűnöket, de hazatérésekor a HM Katonapolitikai Osztály szinte azonnal letartóztatta, majd nem sokkal ez után,

⁵⁶⁶ Varga Krisztián (szerk., bevezetőt írta): *Önvallatás. Wayand Tibor fogságban írt visszaemlékezései 1945-1946*, Kronosz Kiadó, 2019.

⁵⁶⁷ Szita Szabolcs: Ujszászy István tábornok pályafutása, *Múltunk*, 51(2006)/2, 4-30.

⁵⁶⁸ Kádár II., 794.

mint háborús bűnöst átadta a Szovjetuniónak. Kádárt egy a szovjet katonai bíróság 15 évi kényszermunkára ítélte. Kádár csak tíz évvel később, 1955. november 19-én térhetett vissza Magyarországra. Hazatérése után azonban a magyar szervek újra és újra kihallgatták, nem engedték hazamenni, és csak 1956 szeptemberében bocsátották szabadon. Ugyanakkor ebben az immár magyarországi őrizetben megtörték, ugyanis beszervezték ügynöknek, aki „Késmárki” fedőnéven írta jelentéseit. Fő feladata nem más volt, mint korábbi tisztársainak, elsősorban Kéri Kálmánnak és Hátszegi Ottónak az ellenőrzése, akik maguk is az állambiztonság ügynökei lettek ekkorra már. A három tiszt általában pozitív és semmitmondó jelentéseket írogatott egymásról, hiszen részint egymás jó barátaivá váltak ebben a helyzetben, és nem is akartak egykori katonatársaiknak kellemetlenséget okozni. Vélelmezhetően pontosan tisztában voltak azzal is, hogy az értékelő tisztek mit néznek, miket keresnek és értékelnek a jelentéseikben...

Korondi Bélát (1937-ig Dergán B. György) 1942-ben helyezték Budapestre az Államvédelmi Központba, Kudar Lajos mellé segéd tisztnek, csendőr századosi rendfokozatban. Korondi egyike volt azoknak, akik Kudar segítségével megszervezte a Horthy Miklós által Moszkvába küldött fegyverszüneti bizottság tagjainak biztonságos útját, fegyverrel biztosította átjutásukat a határon túlra. 1944. december 4-én a Gestapo letartóztatta, de meg tudott szökni. Ez után csatlakozott az ellenálláshoz és részt vett a németek elleni fegyveres harcban is. Karrierje azonban nem tört meg 1945-ben, mi több Pálffy György behívta az alakuló új, ún. „demokratikus” hadsereg szervezésébe, méghozzá őrnagyi rendfokozatban. A következő esztendőben, 1946-ban áthelyezték a Belügyminisztériumba, ahol a karhatalmi osztály vezetőjeként megszervezte a karhatalmi alakulatokat. 1947-ben már a kiképzési osztály vezetője lett, ekkor már, mint ezredes. Korondit 1949. június 6-án azonban letartóztatták, és „hirtelen” a Rajk-per részeként értelmezhető Pálffy-perben az egyik fővádlott lett.⁵⁶⁹ A koncepció per végén 1949. október 15-én kötél általi halálra ítélték és október 24-én kivégezték. Rehabilitálása csak 1956-ban történt meg.

Bár csak néhány hónapig volt a 2. vkf. osztály vezetője Kuthy László 1944. áprilisa és októbere között, a nyilas hatalom átvételkor a német szervek letartóztatták és átadták az új nyilas vezetésnek. Kuthy előbb a fővárosban, majd a sopronkőhidai börtönben tartják fogva, innen pedig a Birodalomba való kitelepítés előtt azonban szabadon bocsájtották. Kuthy csatlakozhatott az újjászerveződő honvédséghez, 1945 áprilisától vezérőrnagyként a Honvédelmi Minisztérium személyzeti csoportfőnöke. 1946-tól altábornagy, a Honvédség Főfelügyelője. Egy évre rá 1947-ben vezérezredessé léptetik elő. 1948-49-ben pedig a Honvédelmi Minisztérium katonai államtitkára. 1950 márciusában azonban az ÁVH letartóztatta, s egy koncepció perben először halálra, majd életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. A forradalom a váci börtönben érte, ahonnan a felkelők 1956. október 28-án kiszabadították. 1958. szeptemberében visszarendelték büntetése folytatására, amelyre nem volt hajlandó, inkább öngyilkosságot követett el.⁵⁷⁰

⁵⁶⁹ Ötvös István: *A katonai főperек Magyarországon, A koncepció felépítése az 1949-50-dik évi törvénysértő katonai perekben*, ELTE, Ph. D. disszertáció, 2007., 71.

⁵⁷⁰ Szakály (2015), 78-79.

Az országot elhagyó – és aztán soha vissza nem térő – Vasváry József és Zákó András sorsa, ahogyan arra utaltunk már, jóval szerencsésebben alakult, mint Magyarországon maradt bajtársaiké.

Zákó András 1945 májusában Ausztria területén esett amerikai fogságba, akikkel viszonylag gyorsan jó viszonyt alakított ki, így nemsokára az Absam helységben kialakított német hadifogolytábor öre lett. A háború végén számos nyugatra visszaszorult, illetve visszavont egységhez csatlakoztak a Magyarországról különböző időkben disszidált katonák.

A magyar hatóságok ugyan kikérték az amerikaiaktól Zákót, mint háborús bűnöst. A fő vádpont vele szemben Szálasi hatalomra jutásának elősegítése volt, de kiadatása végül elmaradt. A francia zónában Kisbarnaki Farkas Ferenc és Zákó, vitéz Adonyi-Naredy Ferenc vk. alezredes pedig az angol zónában, Karinthiában szervezte a katonai emigrációt.

1947-ben alakult meg a Honvéd Bajtársak Közössége, amely Klagenfurtban 1948. október 23-án Zákó javaslatára vette fel a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK) nevet. A szervezetnek tagja le(hete)tt szinte minden Magyarországról emigrálni kényszerült magyar katonatiszt. A szervezet céljának Magyarország szovjet megszállás alóli felszabadítását tűzte ki. Központja előbb Absam, majd 1955-től München lett. Szintén Zákó volt a szervezet lapjának, a Hadak Útjának a főszerkesztője is. A világháború alatti mintegy 35 ezer főnyi aktív tisztikarból körülbelül 27-28 ezer fő távozott Magyarországról 1945-46 között, és zömük idővel az MHBK tagja lett. A területi alapú szerveződés mellett az MHBK-nak volt elhárító és hírszerző részlege is, előbbinek Kapitánffy Albin vk. őrnagy, utóbbinak Kovács Attila a vezetője 1950-ig.

A volt csendőrök külön emigráns szervezetbe, a Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösségbe (MKCsBK) tömörültek, de az MHBK-nak is volt néhány csendőr tagja. Feltehetően a 2. világháború idején teljesített katonai szolgálata alapján lehettek a szervezet tagjai.

Ha az MHBK konkrét magyarországi tevékenységére kellene példát mondani, akkor az az ún. „Kopjás mozgalom” lenne. A Kopjás mozgalom csoportjait eredetileg az előretörő szovjet hadsereg hátában szabotázs és egyéb diverzáns akciók végrehajtására hozták létre. Az 1945 utáni magyar állambiztonsági szervek szerint a világháború végéig 10 647 fő (259 tiszt, 618 tiszthelyettes) kapott a Kopjás-mozgalom központjaiban katonai, illetve diverzáns kiképzést. Egyes források szerint Zákó 1946 januárjában illegálisan hazatért, hogy reaktivizálja a szervezetet, és tizenöt hónapot (!) töltött Magyarországon.⁵⁷¹

1948. június 2-i keltezésű CIC emlékeztető a CIA által nyilvánosságra hozott dokumentumokból a Zákóval folytatott tárgyalásokról:

„[Zákó András] *Állítása szerint az ellenállási mozgalomnak 35 ezer tagja van, akik jelenleg inaktívak, közülük mintegy 50-60 képzett hírszerzőt helyeztek el Magyarországon*

⁵⁷¹ Zsitányi Ildikó: Egy „titkos háború” természete. A Magyar Harcosok Bajtársi közössége tagjaival szemben lefolytatott internálási és büntetőeljárás gyakorlat 1948-1950, *Hadtörténelmi Közlemények*, 115(2002)/4., 1086-1102., 1087.

különböző városaiban, többen állami beosztásban. Azt is állítja, hogy Magyarországon kívül mintegy 1000 magyar követője van, akik közül 20-30 képzett hírszerző. Azt mondja, 12-16 futárja van Magyarországra.

Az alany [Zákó] azt mondta, hogy érdeklődik iránta a francia hírszerzés, de szívesebben dolgozna az Egyesült Államoknak. Azt is kijelentette, hogy egyetlen korábbi kapcsolata az amerikai hírszerzéssel a passzai CIC-től Jacob úrral és a salzburgi CIC-től Ringer úrral folytatott megbeszélésekből állt. (Az EUCOM-nál nincs feljegyzés ezekről a megbeszélésekről).⁵⁷²

Zákóék – ahogy látszik a fenti forrásból – folyamatosan tárgyaltak az amerikai CIC-cel, amely azonban meglehetősen kételkedve fogadta Zákó néhány kissé bombasztikusnak ható kijelentését. Ha jól értékeljük az események sorát, akkor Zákó kvázi „országot váltott”, és 1948 végétől már a francia SDECE-vel állapodott meg. Így ennek következtében az MHBK központja a továbbiakban a francia szervezet alárendeltségében működött egészen 1953 elejéig.⁵⁷³

Az MHBK szervezete Ausztrián és Németországon kívül folyamatosan bővült, számos szervezet alakult meg a '40-es évek második felében Nyugat-Európában, Észak és Dél-Amerikában is, vagyis lényegében mindenhol, ahová magyar tisztek emigráltak. Az MHBK-nak 1950 elején világszerte már 22 országban mintegy 30 területi szervezete működött tízezres nagyságrendű tagsággal, de ezek többsége értelemszerűen nem vett részt a magyarországi akciókban.

A források általában csak nagyon érintőlegesen említik, hogy az MHBK, hasonlóan a nyilas mozgalomhoz, szoros kapcsolatot ápolt Francisco Franco vezette fasiszta Spanyolországgal, mi több: onnan jelentős anyagi támogatást is kapott.⁵⁷⁴

S hogy mennyire működött hatékonyan az MHBK? 1945-46-ban vélemezhetően nagy lelkesedéssel és bizalommal és talán őszintén hittek abban, hogy terveiket végre tudják majd hajtani. Azonban a magyar emigrációra oly jellemző széthúzás éreztette hatását az MHBK-ban is. A szervezet egy idő után kifejezetten rettegett a Magyarországról érkezett, és csatlakozni kívánó tisztektől. Sokan úgy gondolták, hogy őket jó eséllyel a magyar hírszerzés küldte azzal a céllal, hogy épüljenek be az MHBK-ba. Egyes adatok szerint a magyar hírszerzés mintegy 123 ügynöke tudott beépülni a szervezetbe, volt, aki egyenesen Zákó közvetlen munkatársai közé is be tudott férközni.⁵⁷⁵ S hogy az MHBK-sok félelme megalapozott volt-e? Tény, hogy az MHBK emberi 1951-ben tömegesen buktak le Magyarországon, s ennek nyilván volt valami oka...⁵⁷⁶

A háború utáni korszak egyik legérdekesebb figurája Gát Zoltán volt. Az egykori 2. vkf. osztálynál szolgáló tiszt, 1945 után a HM Katonapolitikai Osztálynál töltött be komoly pozíciót. A Ludovika Akadémiát végzett Gát egyes források szerint már a

⁵⁷² https://www.cia.gov/readingroom/docs/ZAKO%2C%20ANDREAS_0115.pdf

⁵⁷³ Baráth Magdolna: A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége és a nyugati hírszerző szervek (1948-1956), *Betekintő*, 17(2023)/2, 40, (elektronikus elérés: https://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2023_02_barath.pdf)

⁵⁷⁴ Ungváry Krisztián: *A magyar katonai elhárító szolgálatok vezetői*, In: Drusza, Tamás (szerk.) *A magyar elhárítás fejlődése*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019., 42. és 43.

⁵⁷⁵ Farkas, 304.

⁵⁷⁶ Farkas, 304.; Ungváry Krisztián: Démy-Gerő Sándor élettörténete, *Betekintő*, 2019/1

harmincas évektől adatokat szolgáltatott a Szovjetunióknak. Gát konkrét átállásáról meglehetősen kevés forrás áll rendelkezésünkre, ami biztos, hogy a front közeledtével, jugoszláv területen átment a szovjet csapatokhoz.

Gát 1945 augusztusától szolgált a HM Katonapolitikai Osztályon, majd Kruchina Viktor disszidálása után lett Pálffy György helyettese, 1948-tól a hírszerzés és a támadólagos elhárítás vezetője volt. A források szerint a szovjetek teljes mértékben megbíztak benne, Pálffy György letartóztatása után ki akarták nevezni tábornoknak és a Katonapolitikai Osztály élére akarták tenni. A magyar felső pártvezetés azonban a ludovikás tisztekkel szemben eleve roppant gyanakvó volt, és ebben a konkrét kérdésben vitába szállt a magyarországi szovjet tanácsadókkal. Így végül Gát kinevezését meg tudták akadályozni, és a Katonapolitikai Csoportfőnök rövid időre Földi Lajos, majd Révész Géza lett, akit egyenesen a varsói követi posztról hívtak vissza. Révész az első pillanattól kezdve gyanakodott az ún. „horthysta” beosztottjára⁵⁷⁷, de Gátot csak egy évvel később, 1949. december 28-án tartóztatták le.⁵⁷⁸ Gát ellen majd egy évig folyt a vizsgálat, amelybe számos ismerőst, kollégáját bevonták, de vádemelés egyszerűen nem történt meg, ugyanis egyszerűen nem volt hozzá elegendő mennyiségű és mélységű bizonyíték. Ugyanakkor tény volt az is, hogy Gát irányába megszűnt a bizalom. Ezért 1950. október 1-jén internálták. Végül Gát Zoltánt 1953. november 17-én öt év börtönbüntetésre ítélték. Terhelő vallomását felhasználták a Kardos György elleni perben – itt lényegében dilettantizmussal vádolta meg Kardost –, de tanúként szerepelt Farkas Mihály 1957-es perében is.⁵⁷⁹ Nem sokkal később Gát kiszabadult, és a Magyar Lakkfestékipari Vállalatnál helyezkedett el.

⁵⁷⁷ Ötvös, 107.

⁵⁷⁸ Nem teljesen világos, hogy a szovjeteket mi győzte meg arról, hogy engedjék letartóztatni Gátot. Két elmélet is van erre vonatkozóan. Egyik szerint Gát a kezdetektől átlátta a Rajk ügyet és annak koncepcionális mibenlétét és ezzel veszélyeztett magát a már lezárt Rajk ügyet. A másik szerint Gát elhitette, hogy sikerül beszerveznie egyik emberét a szerveződő Nyugat-Német titkosszolgálatba, de a kapcsolat leállt az emberével, amit nem jelentett. Amikor a szovjetek ellenőrizték (!) Gátat, akkor ez természetesen kiderült, hogy bizony a lejelentett találkozóiban egyszerűen nem valósulhattak meg...

⁵⁷⁹ Moldova György: *Aki átlépte az árnyékát...*, Budapest, Urbis Könyvkiadó, 2001., 74.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A tisztelt Olvasó joggal teheti fel a kérdést, mennyire volt eredményes, mennyire működött jól a korabeli magyar kémelhárítás, illetve hírszerzés. Nehéz értékelni, hiszen – mint ahogyan arra utaltunk – a primer írásbeli források meglehetősen hiányosak, sokszor mozaikszerűek. A tevékenység jellegéből adódóan pedig – mai divatos szóval élve – „oral history” források is csekély számban állnak rendelkezésünkre, s vélelmezhetően számuk már nem is fog növekedni.

Messze álljon tőlünk a gondolat, hogy ítéletet mondjunk a II. világháború alatti magyar kémelhárításról, hírszerzésről, nemkülönbön a különböző szervek vezetőiről, avagy az oda beosztottakról. Gyáni Gábor egy előadásában ekként fogalmazott: *„Korábban több alkalommal is utaltunk rá, hogy a „ne ítélj (könnyen)!” szabálya egyik döntő előfeltétele a történetírás tudományosságának. Ezt a szabályt nem lehet azonban valami könnyen (és egyáltalán) betartani, mert a történetírás nem pusztán intellektuális játék és nem is csak szórakozás vagy szórakoztatás, hanem tanmese, amely a mindenkori jelen okulására (épülésére) is szolgál.”*⁵⁸⁰

Folytatva ezt a gondolatsort, vajon milyen következtetések és tanulságok vonhatóak le a magyar kémelhárítás, illetve hírszerzés II. világháború alatti történetéből?

Egyik, a politikai vezetés egységessége, illetve egyértelmű és reális célmeghatározása, illetve mindezek hiánya. Jól látható, hogy bár a korabeli magyar vezetés, pontosabban annak egy része mindig is a nyugati szövetségesekhez húzott, mindeközben azonban a nyilvános térben és a frontokon Magyarország egyértelműen a náci Németország szövetségeseként jelent meg. Nyilván, az ország földrajzi elhelyezkedése (is) sok mindent determinált, de az is tény: a magyar politikai vezetés nem tudta (vagy akarta?) reálisan értékelni Magyarország nemzetközi helyzetét, valamint súlyát. Ugyanakkor a magyar politikába, de különösen a kormány(zat)ba beépült erősen németbarát elemek előtt nem voltak titkok. Problematikus volt, hogy az ő eltávolításuk, kiszorításuk nem történt meg – lássuk be: még kísérlet sem nagyon volt rá – de igaz az is, hogy 1944. március 19-e után erre már nem volt sem mód, sem pedig „igény”.

Tény, hogy a magyar közvélemény, s ennek folyományaként a honvédség és a kémelhárítás is a revízió nagy céljának volt alárendelve, mint ahogy szinte minden. Ennek megfelelően a honvédséget is egy lokális, a szomszéd államok elleni háborúra készítették fel, alapvetően a kémelhárítás és a hírszerzés is a szomszéd országokra volt „kihegyezve”. Ehhez meg is voltak az eszközei, bevett és működő módszerei.

A másik problematika a szervezeti széttagoltságához köthető, amely természetesen a politika akarata is volt, nem csak néhányak egyéni ambíciójának az eredménye. Ebből a fragmentáltságból természetesen – sok más mellett – a konkurencia harc is következett. A különböző szocializációs háttérű szervek és

⁵⁸⁰ Gyáni Gábor: A történetés, mint bíró. A történetírói ítélkezés „joga” és kötelezettségei, Working Papers in Philosophy, 2013/1, https://fi.abtk.hu/images/Esem%C3%A9nyek/2013/working_papers/2013_01_gyani_gabor_a_tortenesz_mint_biro.pdf (letöltés ideje: 2023. november 11.)

emberek együtt nem dolgozása és egymás elleni harca meghatározta ezen időszaknak történetét. Mindezt tetézte a német szervek beépülése, amely ellen – kellő politikai akarat hiányában – nem mertek és/vagy akartak fellépni. A rosszul értelmezett „Waffenbruderschaft” pedig mind a katonai, mind pedig a politikai vezetőket rossz nyomvonalon tartotta akkor is, amikor már „sávot” kellett volna váltani.

BIBLIOGRÁFIA

Monográfiák

A Gehlen-szervezet felépítése és tevékenysége, Budapest, BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, 1961.

Ádám Magda: Nagyhatalmak szorításában. Az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamai a két világháború között. Tanulmányok, Budapest, Aura, 2014.

Aly, Götz – Gerlach, Christian: Az utolsó fejezet. Reálpolitika, ideológia és a magyar zsidók legyilkolása 1944/1945, Noran, Budapest, 2005.

Anderle, Alfred: Die deutsche Rapallo-Politik, Deutsche-sowjetische Beziehungen 1922 – 1939., Berlin, Rütten & Loening, 1962.

Árvai Zoltán – Gyaraki Károly: 100 éves az önálló magyar katonai felderítés, hírszerzés és elhárítás, 1918–2018, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019.

Bartha Ákos: Véres város. Fegyveres ellenállás Budapesten, 1944–1945., Budapest, Jaffa, 2021.

Bassett, Richard: For God and Kaiser: The Imperial Austrian Army, 1619-1918, New York, Yale University Press, 2016.

Beal, Richard: Sparrow: Sparrow Mission, iUniverse, 2002.

Béres János et al. (szerk.): Válogatás a magyar katonai felderítés és hírszerzés történetéből. Szemelvénygyűjtemény, 1918–2018, Budapest, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, 2018.

Borbándi Gyula: A magyar emigráció életrajta, 1945 – 1985, Bern, Európai Protestáns Szabadegyetem, 1985., elektronikus változat: <https://web.archive.org/web/20140504205321/http://www.elib.hu/03400/03472/html/> (letöltés ideje: 2023. október 11.)

Borbély Zoltán – Kapu Rezső (szerk.): A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941, Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadóvállalat, 1942.

Botos János: A Belügyminisztérium története a Monarchia széthullásától a második világháború végéig, Budapest, BM Kiadó, 1995.

Braham, Randolph L.: A népirtás politikája, Budapest, Belvárosi Könyvkiadó, 1997. I. – II. kötet

Browning, Christopher R.: The Origins of the Final Solution. The Evolution of Nazi Jewish Policy, September 1939 – March 1942, Jerusalem, Yad Vashem, 2004.

Carmilly – Weinberger Mózes (szerk.): Cluj Memorial Book – A kolozsvári zsidóság emlékkönyve, New York, 1970.

Cibulka, Erich: Deckname Dogwood. Erinnerungen an Alfred Schwarz, Wien, Buchschmiede, 2022.

- Cullen, Stephen: *Cohort of the Damned: Armed Collaboration in Wartime France – the Milice Francaise, 1943–45.*, Warwick, Allotment Hut Booklets, 2008.
- Doenecke, Justus D., Doencke (ed.): *In Danger Undaunted: The Anti-Interventionist Movement of 1940-1941 as revealed in the Papers of the America First Committee*, Hoover Institution Press Publication 1990.
- Farago, Ladislás: *A rókák játszmája: A német hírszerzés második világháborús angliai és egyesült államokbeli tevékenységének eddig kiadatlan története*, Budapest, Fabula, 1971.
- Fedinec Csilla – Vehes Mikola (főszerk.): *Kárpátalja 1919 – 2009. Történelem, politika, kultúra*, Budapest, Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010.
- Forcade, Olivier: *Services spéciaux militaires, dans Dictionnaire historique de la Résistance*, Robert Laffont, Paris, 2006.
- Frank Tibor: *Egy emigráns alakváltásai. Zerffi Gusztáv pályaképe. 1820-1892.*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985.
- Grenkevich, Leonid D.: *The Soviet partisan movement, 1941–1944: a critical historiographical analysis*, Frank Cass Publishers, 1999.
- Gross, Jan Tomasz: *Revolution from Abroad: The Soviet Conquest of Poland's Western Ukraine and Western Belorussia*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2002.
- Gurrey, Donald: *Across the Lines. Axis Intelligence and Sabotage Operations in Italy, 1943-45*, Turnbridge Wells, Parapress, 1994.
- Hassell, A, – MacRae, S: *Alliance of Enemies: The Untold Story of the Secret American and German Collaboration to End World War II*, Thomas Dunne Books, 2006
- Heller, Michail – Nyekrics, Alexandr: *Orosz történelem, I - II. kötet*, Budapest, Osiris, 2003.
- Hollós Ervin: *Rendőrség, csendőrség, VKF/2.*, Budapest, Kossuth Kiadó, 1971.
- Horváth Csaba: *A magyar katonai felderítés története a kezdetektől 1945-ig*, Budapest, Püedlo Kiadó, 1999.
- Jagadics Péter – Rajos Sándor – Simon László – Szabó Károly: *A magyar katonai elhárítás története 1918–2018*, Budapest, 2018.
- Juhász Gyula – Szuhay-Havas Ervin – Róna Judit: *Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978.
- Kiss Dezső: *Az orosz külpolitika Rapallótól Genfig, Pécs, Dunántúl Ny.*, 1935.
- Klimo, von, Arpad: *Remembering Cold Days: The 1942 Massacre of Novi Sad and Hungarian Politics and Society, 1942-1989*, University of Pittsburgh Press, 2018.
- Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma – Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás*, Budapest, Attraktor Kiadó, 2009.

Lagzi István: *Lengyel katonák evakuációja Magyarországról, 1939–1941*, METEM – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest – Szeged–Varsó, 2015.

Lévai Jenő: *Fekete könyv*, Budapest, 1946.

MacLaren, Roy: *Canadians Behind Enemy Lines, 1939-1945*, University of British Columbia Press, 2004.

Mader, Julis – Stuchlik, Gerhard – Pehnert, Horst: *Dr. Sorge jelenti Tokióból*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968.

Majoros István – Ormos Mária: *Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945.*, Osiris, Budapest, 1998.

Mälksoo, Lauri: *Illegal Annexation and State Continuity. The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR*, Brill, 2022. (2. kiadás)

Marschalkó Lajos – Fiala Ferenc: *Vádló Bitófák. A magyar nemzet igazi sírásói*, London, 1958.

Moldova György: *Aki átlépte az árnyékát....*, Budapest, Urbis Könyvkiadó, 2001.

Moorhouse, Roger: *The Devil's Alliance: Hitler's Pact with Stalin, 1939 – 1941*, London, The Bodley Head, 2014.

Navarre, Henti: *Le Service de Renseignements (1871-1944)*, édition Plon, 1978.

Nyeste Péter – Szendrei Ferenc: *A bűnügy hírszerzés kézikönyve*, Budapest, Dialog – Campus, 2019.

Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós I-II*, Budapest, PolgArt Könyvkiadó, 2000., II: 759.

Ormos Mária: *Háború Etiópia földjén*, Budapest, Kossuth Kiadó, 1970.

Pasqualini, Maria Gabriella: *Carte secrete dell'intelligence italiana*, Vol. II: 1919-1949. Rome: Ministero della Difesa, 2007

Paxton, Robert: *L'Armée de Vichy: Le corps des officiers français 1940-1944*, Paris, Tallandier, 2004.

Pilch Jenő: *A hírszerzés és kémkedés története I-III*, Budapest, Franklin Társulat kiadása, 1936., II. 175-180.

Ránki György: *A Harmadik Birodalom árnyékában*, Budapest, Magvető, 1988.

Ránki György: *Gazdaság és külpolitika. A nagyhatalmak harca a délkelet-európai gazdasági hegemoniáért. 1919-1939*, Budapest, Magvető, 1981.

Ravasz István: *Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban 1914 – 1945*, Debrecen, Püldo Kiadó, 2003. (online elérhetősége: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/2vhSzakkonyv-magyarok-a-ii-vilaghaboruban-2/magyarország-es-a-magyar-királyi-honvedseg-a-xx-szazadi-vilaghaboruban-1914-1945-BB49/>)

Rektor Béla: *A magyar királyi csendőrség oknyomozó története*, Cleavland, Árpád Könyvkiadó Vállalat, 1980.

- Resperger István (szerk.): *Nemzetbiztonsági alapismeretek*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.
- Richelson, Jeffrey: *Foreign Intelligence Organizations*, Ballinger Publishing Company, 1988.
- Ronge, Maximilian: *Kriegs- und Industrie-Spionage: Zwölf Jahre Kundschaftsdienst*, Vienna, Amalthea-Verlag, 1930.
- Sas Ferenc: A 125 éves fővárosi rendőrség története, Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2006.,
<http://www.rendeszet.hu/documents/A125eveseloszoval.doc>
- Seres Attila: *Magyar – szovjet gazdasági kapcsolatok 1920-1941*, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2010.
- Sullivan, Brian R.: The Italian Armed Forces, 1918-1940., in: Millet, Allan R. and Williamson Murray (ed.): *Military Effectiveness, Vol. 2: The Interwar Period* (Boston: Unwin Hyman, 1988.)
- Szakály Sándor: *A 2. vkf. osztály: Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és elhárítás témaköréből 1918-1945.* (2. javított és kiegészített kiadás) Magyar Napló, H. N [Budapest], Veritas. 2015.
- Szakály Sándor: *A Magyar Tábortörzsként Története 1938–1945*, Ister, Budapest, 2000.
- Számvéber Norbert: *Páncélosok a Dunántúlon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2017.
- Számvéber Norbert: *Páncélosok a Tiszántúlon. Az alföldi páncéloscsata 1944 októberében*, Budapest, Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, 2002.
- Szelke László: *Gresham a nácik ellen. Az ellenzék, az embermentés és az ellenállás hálózatai*, Budapest, Jaffa Kiadó, 2016.
- Szirtes Zoltán: *Temetetlen halottaink. 1941. Körösmező, Kamenyec-Podolszk*, Budapest, 1996.
- Szita Szabolcs: *A Gestapo Magyarországon*, Budapest, Korona Kiadó, 2002.
- Tabajdi Gábor – Ungvári Krisztián: *Elhallgatott múlt: A pártállam és a belügy*, Budapest Corvina Kiadó, 2008.
- Teleki Éva: *Nyilas uralom Magyarországon 1944. október 16.–1945. április 4.*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974.
- Ungváry Krisztián: *A magyar honvédség a második világháborúban*, Budapest, Osiris Kiadó, 2004.
- Ungváry Krisztián: *Kiugrás a történelemből - Horthy Miklós a világpolitika színpadán*; Budapest, Open Books, 2022.
- Vesa, Nénye – Munter, Peter – Wirtanen, Toni – Birks, Chris: *Finland at War: The Winter War 1939–40*, Osprey Publishing, 2018.
- Wheeler Wheeler-Bennett, John: *The Nemesis of Power The German Army in Politics 1918–1945.*, London: Macmillan, 1967.

Tanulmányok

Ablonczy Balázs: Távol Párizstól, in: Pritz Pál – Sipos Balázs – Zeidler Miklós (szerk.): *Magyarország helye a 20. századi Európában*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 65-78.

Allen, Matthew: The Foreign Intelligence Committee and The Origins of the Naval Intelligence Department of the Admiralty, *The Mariner's Mirror*, 81(1995)/1, 65-78.

Alvarez, David: Axis Sigint Collaboration: A Limited Partnership," in Alvarez, David (ed.): *Allied and Axis Signals Intelligence in World War II*, London, 1999.

Andrianov, N. V.: Magyar hazafiak a szovjet partizánok soraiban a második világháború idején, *Hadtörténelmi Közlemények*, 20(1973)/4, 623-638.

Árokay Lajos: A rejtett magyar katonai attassé szolgálat első állomáshelyeinek felállítása, 1920 – 1923, *Hadtörténelmi Közlemények*, XXX(1983)/3, 356–381.

Balogh Béni: A dél-erdélyi magyar kisebbség helyzete (1940–1944), In: Földesi Margit (válogatta): *Korrajz 2003. A XX. Század Intézet Évkönyve*, H. n., 2004, XX. Század Intézet, 39–53.

Bandi István: A román titkosszolgálatok intézménytörténeti áttekintése az első világegyeztetől a királyság bukásáig, in: Szekér, Nóra; Kávássy, János; Nagymihály, Zoltán (szerk.): *Utak a Teleki térről: Esszék és tanulmányok a 75 éves M. Kiss Sándor tiszteletére*, Lakitelek, Antológia Kiadó, 2018, 23-45.

Bankwitz, Philip C. F. :Maxime Weygand and the Fall of France: A Study in Civil-Military Relations, *The Journal of Modern History*, Vol. 31, No. 3 (Sep., 1959), 225-242.

Barát Magdolna: A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége és a nyugati hírszerző szervek (1948-1956), *Betekintő*, 17(2023)/2 (https://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2023_02_barath.pdf)

Baráth Magdolna: A II. Ukrán Front hátországát biztosító NKVD-csapatok magyarországi tevékenysége, in: *Virányi Péter (szerk.): Út(elágazások): Magyarország 1944 – 1945*, Budapest, MTA II. világháború története albizottság, 2022, 381-394.

Baráth Magdolna: A sztálini rendszer létrejötte a kelet-európai államokban, in: Takács Tibor (szerk.): *A Rajk-per éve: közéletések 1949-hez*, Pécs, Kronosz Kiadó, 2020, 35-47.

Baráth Magdolna: Szovjet tanácsadók a magyar állambiztonsági szerveknél, in: Gyarmati György – Palasik Mária (szerk.): *A Nagy Testvér szatócsboltja: Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*, Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (ABTL), L'Harmattan Kiadó, 2012, 49-65.

Borsányi Schmidt Ferenc: A belzi hászidok és híres rebbéik, Remény, 2006/2 <https://remeny.org/remeny/2006-nyara-5766-tamuz-av-elul/> (letöltés ideje: 2023. november 30.)

Botos János: Szenes Hanna emlékezete, *Magyar Zsidó Szemle*, 2009-2010/(6-7), 39-48.

Böll Gábor: A VKF-2 szervezettörténete az újabb kutatások tükrében. In: Katonaperek a kommunista diktatúra időszakában 1945–1958., in: Okváth Imre (szerk.): *Tanulmányok a fegyveres testületek tagjai elleni megtorlásokról a hidegháború kezdeti időszakában*, Budapest, Történeti Hivatal, 2001., 71-102.

Bruhács Kinga: Jehova tanúi Magyarországon a II. világháború alatt, in: Molnár Judit (szerk.): *A Holokauszt Magyarországon európai perspektívában* (Budapest, Balassi Kiadó, 2005) pp. 448-465.

Csapody Tamás: A kisegyházakat betöltő rendeletről a rögtönítélő bíróság működéséig — egy konkrét eset tükrében, *Jog, Állam, Politika*, 2016/3, 3-38.

Cseh Gergő Bendegúz: Fegyverszüneti ellenőrzés Közép-Európában: béke-előkészítés vagy térfoglalás?, in: Fülöp, Mihály (szerk.): *Az elfelejtett béke*, Dialóg Campus Kiadó, 2018, 69-89.

Dávid Ferenc: Arcélek A Magyar Katonai Elhárítás Történetéből: Korondi (Dergán) Béla György (1914-1949), *Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos-Szakmai Folyóirata* 2012/2, 187-195.

Dobák Imre: A 2. vkf. osztály és a rádióamatőr mozgalom kapcsolatai, *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2(2014)/1, 101-113.

Dobák Imre: A Rádióamatőr Tevékenység "Nyomai" a 2. Vkf. Osztály Munkájában, *Felderítő Szemle*, 12(2013)/3, 128-136.

Dobák Imre: Adalékok A 2. Vkf. osztály képzéstörténeti kérdéseire, *Felderítő Szemle* 13(2014)/2, 105-116.

Dragon Sándor: Az orosz állambiztonság rendszere Az orosz állambiztonsági szervek oktatásának és képzésének fejlődése a történelem és a vezetéselmélet tükrében, *Nemzetbiztonsági Szemle*, 10(2022)/2, 79-90.

Drusza Tamás – Regényi Kund: Adalékok Redl ezredes esetéhez, avagy a Monarchia leghíresebb árulójának máig ható tanulságai, *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2018/Különszám, 36-45.

Erdélyi Lajos: Sármás, Arad, 1944 szeptember, *Múlt és Jövő*, 15(2004)/4, 34-41.

Fedinec Csilla: Kárpátalja is Visszatér 1938-1939, *Rubicon*, 29(2018)/11-12, 82-89.

Forró János: A Rendvédelmi Szervezetek Sajátos Tevékenysége Háborús Helyzetben Fejér Vármegyében 1944 Őszétől 1945 Tavaszáig, *Rendvédelem-Történeti Füzetek - Acta Historiae Praesidii Ordinis: Tudományos Periodika*, 22 (2012) (26), 35-43.

Gellért Ádám – Gellért János: Az 1941. évi körösmezői deportálások, *Betekintő*, 2012/2

Geyer Artur: Az első magyarországi deportálás, *Új Élet Naptár*, 1960-1961, Budapest, MIOK, 1960.

Gosztonyi Péter: Weichs tábornagy 1944-es magyarországi Naplója *Új Látóhatár*, 35(1984)/1, 90-108.

- Hamerli Petra: A két világháború közötti magyar–olasz kapcsolatok vázlata, *Közép-Európai Közlemények*, 2017/4, 44–64.
- Hiller István: Egy soproni „fővádlott” emlékére, *Soproni Szemle*, 43(1989)/1, 80-88.
- Hiller István: Késői tisztelgés egy elfelejtett erdőmérnök mártírunk előtt, *Az Erdő*, 34(1989)/8, 360-362.
- Horváth Csaba: A 2. Magyar Hadsereg Közelfelderítő Repülőszázadának Működési Rendszere, *Új Honvédségi Szemle: A Magyar Honvédség Központi Folyóirata*, (1991-2007) 47(1993)/3, 18.
- Horváth Csaba: A Magyar Harcászati-Hadművelési Felderítés Története: 1918-1990, *Felderítő Szemle*, 7(2008)/Emlékszám, 107-149.
- Horváth Csaba: A magyar katonai hírszerzés és felderítés "háttérintézményei" 1919-1944 között, *Felderítő Szemle*, 6(2007)/2, 137-153.
- Horváth Csaba: A Magyar Királyi Honvédség szerepe a belső elhárítás intézményrendszerében 1919 és 1945 között, *Felderítő Szemle*, 3(2004)/3, 167-184.
- Horváth Csaba: A vállalkozások szerepe a 2. magyar hadsereg felderítő rendszerében, *Új Honvédségi Szemle: A Magyar Honvédség Központi Folyóirata* (1991-2007) 47(1993)/10, 7.
- Horváth Csaba: Adalékok a vezérkarfőnökség 2. osztályának szervezet- és működéstörténetéhez, *Felderítő Szemle* 2(2003)/2, 15.
- Hudi József Attila: Miniszter a frontvonalban: Zsindely Ferenc Naplója, *Acta Papensia*, 23(2023)/1-2, 214-221.
- Joó András: A magyar sajtófőnök "tudtával és segítségével": háborús portrévázlat kérdőjelekkel, *Közép-Európai Közlemények*, 2017/4, 65-82.
- Joó András: Árnyak A Teleki-Ködben. in: *Veritas Évkönyv 2016*. Magyar Napló Kiadó - Veritas Történetkutató Intézet, Budapest, 227-248.
- Joó András: Egy emigráns diplomata észrevételei a Foreign Office számára, *Lymbus - Magyarországtudományi Forrásközlemények*, 2017, 523-538.
- Juhász Gyula: Magyarország hadbalépése Nagy Britannia és az Amerikai Egyesült Államok ellen, *Történelmi Szemle*, 8(1965)/1, 61-87.
- Kincses Katalin Mária: Markó Árpád Hadtörténész Visszaemlékezése Rátz Jenő Honvédelmi Miniszterre, in: *Histora Lux Veritatis. Szakály Sándor Köszöntése 60. Születésnapján*, Budapest, Veritas Történetkutató Intézet-Magyar Napló, 2016, 253-263.
- Kovács Tamás: Adalékok a Magyar Királyi Külügyminisztérium szerepéhez az államvédelemben és az államrendészetben, *FONS: Forráskutatás és Történeti Segédtudományok*, 15(2008)/1, 81-94.
- Kovács Tamás: Adalékok a magyar-német Waffenbruderschafthoz, in: Réfi Attila – Sziklai István (szerk.): *Tanulmányok Vida István egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Budapest, MTA-ELTE Pártok, pártrendszerek, parlamentarizmus kutatócsoport, 2010, 271-282.

Kovács Tamás: Az 1939. évi II. törvénycikk, és annak történelmi háttere, *Katonai jogi és hadijogi szemle*, (2023)/2, 83-110.

Kovács Tamás: Egy szervezet – egy feladat? A Külföldiek Ellenőrző Központi Hatóság létrejötte és működése, 1930–1945., *Rendvédelmi Füzetek*, (2010)/4, 84–101.

Kovács Tamás: Történelmi háttér Körömdi Ferenc: Júniusi hétköznapi című regényéhez, in: Körömdi Ferenc: Júniusi hétköznapi, Budapest, Napvilág Kiadó, 2012., 191-216.

Kovács Zoltán András: Ládai Istvánnak a Szálasi-kormány belügyminisztériumi államtitkárnak fogságban írott feljegyzései, *LYMBUS - Magyarisztantudományi Forrásközlemények*, 2008, 321-355.

Laurent, Sebastien-Yves: The free French secret services: Intelligence and the politics of republican legitimacy, *Intelligence and National Security*, 15(2000)/4, 19-41.

Lippai Zoltán Sándor: Az üzemőrségtől a fegyveres biztonsági őrségig, In: Kovács, István; Frigyer, László; Tirts, Tibor (szerk.): *Globális kérdések – globális válaszok: rendészettudomány a hallgatók szemével*, Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2021, 133-144.

Lippai, Zoltán Sándor (2022) A rendőrtiszthelyettes-képzés múltja és jelene = Past and present of police non-commissioned officer training, *Belügyi Szemle: a Belügyminisztérium szakmai tudományos folyóirata*, 70(2022)/4, 721-737.

Majoros János: Titkos küldetés – 1944. szeptember 22., *Magyar Szárnyak*, 9(1980)/9, 18-21.

Majsai Tamás: A Kamenyec-Podolszkij-i deportálás, *História*, 15(1994)/7, 26-27.

Majsai Tamás: A körös-mezei zsidó deportálás 1941-ben, in: *Ráday-gyűjtemény évkönyve, IV-V*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986, 59-86.

Markó György: Az 1942-es „újvidéki” razziaival kapcsolatban újonnan előkerült dokumentumok forrásértékéről, *Hadtörténelmi Közlemények*, 125(2012)/1, 175-190.

Mujzer Péter: A 2. Páncélosadosztály Hadműveletei Galiciában, 1944-ben II. rész, *Haditechnika*, 52(2018)/1, 2-6.

Murphy, William T.: French Military Intelligence on the Brink of War, 1939–1940, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Volume 35, Number 4, 2 October 2022, 755-783.

Nánási László: Különleges nyomozó szerv a második világháború idején: az Államvédelmi Központ ügyésze (1942–1944), *Betekintő*, 2011/2, https://www.betekinto.hu/hu/2011_2_nanasi (letöltés ideje: 2023. október 11.)

Négyesi Imre: A Megfigyelés és Információgyűjtés Múltja, Jelene és Jövője, *Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos-Szakmai Folyóirata*, 7(2009)/3, 35-50.

Okváth Imre: A magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás története a második világháború végétől a rendszerváltásig, *Felderítő Szemle*, 17(2018)/2, 38-50.

Olasz Lajos: Az ejtőernyős elhárítás megszervezése magyarország hadba lépését követően 1941-1942., *Rendvédelem-Történeti Füzetek* 28(2018)55, 39-56.

Onslow, Sue: Britain and the Belgrade Coup of 27 March 1941 Revisited, *Electronic Journal of International History*, 8(2005)/March, 359–370.

Peterecz Zoltán: Herbert C. Pell és Magyarország. Az USA második világháború előtti utolsó követe, *Külgügyi Szemle*, 10(2011)/3, 132-148.

Pihurik Judit: Magyar katonák és zsidók a keleti hadszíntéren, 1941 – 1943, *Múltunk*, 52(2007)/3, 40-66.

Pirnat Antal: Fabula és história, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 88(1984)/2, 137-149.

Ritter László: A Magyar Rádiófelderítés a Második Világháborúban, *Felderítő Szemle*, 9(2010)/2, 149-168.

Ritter László: Az Achilles-Csoport: A brit hírszerzés és Magyarország, 1943-45, *Felderítő Szemle*, 10(2011)/3-4, 32-48.

Romsics Ignác: A magyar hadüzenet amerikai fogadtatása, *História*, 14(1992)/2, 15.

Romsics Ignác: Erdély helye a magyar külpolitikai gondolkodásban, 1918–1947, *Acta Academiae Agriensis*, XLIV(2017), 535-550.

Saburova, Irina: The Soviet Occupation of the Baltic States, *The Russian Review*, 14(1955)/1, 36-49.

Sallai János: Első "Helyzettájékoztató" A II. Világháború Előestéjén, *Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos-Szakmai Folyóirata* 7(2011)/1, 125-132.

Szabó Károly: A katonai elhárítás és a műveleti biztonság, *Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos-Szakmai Folyóirata* 13(2016)/1, 108-119.

Szabó Károly: Hogyan dolgoznak a kémek? A hadsereg felkészítése a kémvédelemre, *Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos-Szakmai Folyóirata* 10(2014)/3, 16-34.

Szabó Mátyás: Állambiztonsági eszköztár – az operatív-technikai rendszabályok és módszerek, *Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos-Szakmai Folyóirata*, 16(2018)/1, 7-32.

Szakály Sándor: A két világháború közötti katonai attaséi szolgálat személyi összetétele, *Felderítő Szemle*, 12(2013)/2, 22-39.

Szakály Sándor: A magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás szervezetének létrehozása, feladatai és tevékenysége a két világháború közötti Magyarországon (1918-1945), *Felderítő Szemle*, 17(2018)/2, 16-37.

Szakály Sándor: Akik a magyar katonai hírszerzést és kémelhárítást irányították (1919-1945), *Felderítő Szemle*, 9(2010)/2, 83-120.

Szakály Sándor: Az Evidenzbürótól az önálló magyar katonai hírszerzés megteremtéséig, *Felderítő Szemle*, 15(2016)/2, 64-74.

Szakály Sándor: Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása és működése a két világháború közötti magyarországon 1918-1945, *Felderítő Szemle*, 7(2008)/Emlékszám, 19-45.

Szakály Sándor: Hadüzenet, *História*, 14(1992)/2, 12-13.

Szakály Sándor: Kassa bombázása és a hadba lépés, *Rubicon*, 22(2011)/6, 52–56.

Szakály Sándor: Két dokumentum a magyar királyi 2. honvéd hadsereg hadműveleti területre küldésének előzményeihez, *Honvédségi Szemle*, 150(2022)/3, 130-139.

Szakály Sándor: Náday István „útravalója”, *Lymbus – Magyarástudományi forrásközlések*, 2008., 315-319.

Szelke László: Katonák, kémek, kalandorok – Az SOE és a 2. vkf. osztály a második világháborúban (1940 – 1942), *Honvédségi Szemle*, 146(2018)/6, 180.

Szilágyi István: Az orosz geopolitikai gondolkodás. Áttekintés, *Geopolitikai Szemle*, 1(2019)/1, 9-39.

Szita Szabolcs: Ujszászy István tábornok pályafutása, *Múltunk*, 51(2006)/2, 4-30.

Tarján Gábor: Az 5. cseh (szlovák) hadoszlop nyomában, *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2017/2, 19-32. <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/nbsz/article/view/1720> (letöltés ideje: 2023. november 30.)

Teleki Géza: A moszkvai fegyverszüneti tárgyalások, *Hírünk a Világban*, 5(1955)/1-4, 1-5.

Ungváry Krisztián: A magyar katonai elhárító szolgálatok vezetői, In: Drusza, Tamás (szerk.): *A magyar elhárítás fejlődése*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019., 13-70.

Ungváry Krisztián: Démy-Gerő Sándor élettörténete, *Betekintő*, 2019/1 https://betekinto.hu/hu/2019_1_ungvary (letöltés ideje. 2023. noveber 30.)

Varga Krisztián Kommunistaellenes nyomozások a második világháború alatt Wayand Tibor önvallomásában, *Betekintő*, 2011/2 https://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_2_varga_k_0.pdf (letöltés ideje: 2023. november 30)

Varga Krisztián: „Az ítéletet megerősítem, és annak végrehajtását elrendelem!” Gondolatok Schönhertz Zoltán ítéletéről, *Múltunk*, 59(2014)/1, 19-51.

Vargyai Gyula: Hadiállapot Magyarország és az USA között, in: Sipos Péter – Ravasz István: *Magyarország a II. Világháborúban, Lexikon A-Zs*, Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság – PETIT REAL Könyvkiadó, 1996.

Vargyai Gyula: Hadiállapot Magyarország és Nagy-Britannia között, in: Sipos Péter – Ravasz István: *Magyarország a II. Világháborúban, Lexikon A-Zs*, Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság – PETIT REAL Könyvkiadó, 1996.

Zsitányi Ildikó: Egy „titkos háború” természete. A Magyar Harcosok Bajtársi közössége tagjaival szemben lefolytatott internálási és büntetőeljárás gyakorlata 1948-1950, *Hadtörténelmi Közlemények*, 115(2002)/4, 1086-1102.

Forráskiadványok, interjú kötetek

Beránné Nemes Éva – Hollós Ervin (szerk.): *Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből (1920-1944)*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977.

Bokor Péter: *Végjáték a Duna mentén. Interjúk egy filmsorozathoz, Budapest, RTV – Minerva, Kossuth Kiadó, 1982.*

Hetés Tibor – Morva Tamásné (szerk.): *Csak szolgálati használatra!*, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1968.

Karsai László–Molnár Judit: *Az Endre–Baky–Jaross-per*, Cserépfalvi, Budapest, 1994., 386.

Karsai László – Molnár Judit (szerk.): *A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt*, Budapest, 56-os Intézet, 2004.

Ránki Gy. – Pamlényi E. – Tilkovszky L. – Juhász Gy. (összeáll.): *A Wilhelmstrasse és Magyarország - német diplomáciai iratok Magyarországról: 1933-1935*, Budapest, Kossuth Kiadó, 1968.

Doktori disszertációk

Borhi László: *Hadüzenettől rendszerváltásig: az Egyesült Államok és Magyarország, 1941-1991.*, Magyar Tudományos Akadémia, MTA Doktora disszertáció, MTA Történettudományi Intézet, 2011.

Blayney, Michael S.: *Diplomat and Humanist: The Diplomatic Career of Herbert Claiborne Pell*, Ph.D. dissertation, Washington State University, 1973.

Cseh Gergő Bendegúz: *Amerikai és brit részvétel az olaszországi, romániai, bulgáriai és magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságok tevékenységében (1943-1947)*, ELTE BTK, 2010.

Hetesy Zsolt: *Titkos felderítés*, PTE ÁJK, 2011.

Kovács Tamás: *Megfigyelés, internálás, deportálás*, PTE BTK, 2014.

Nánási László: *A magyar királyi ügyészség története, 1871-1945.*, SZTE ÁJK, 2010.

Ötvös István: *A katonai főperek Magyarországon, A koncepció felépítése az 1949-50-dik évi törvénysértő katonai perekben*, ELTE BTK, 2007.

Sallai Gergely: *„A határ megindul, az ország nagyobb lesz...”*, PPKE BTK, 2008.

Solti István: *A titkos információgyűjtés, elvei, eszközei és módszerei, alkalmazásának lehetőségei a nemzetbiztonsági munkában*, NKE HHK 2017.

Stöckert Dávid: *A Harmadik Birodalom németéppolitikája Magyarországon. Magyarnémetek Németország árnyékában (1938-1945)*, PPKE BTK, 2014.

Memoárok

„I was Francis Moly" Magyary Gyula emlékezései egy titkos politikai-diplomáciai békmisszióra. [Szerk., a bev. tanulmányt írta és a forráskiadást jegyz. Fejérdy András, a visszaemlékezést legépelte, az előszót írta, a dokumentumokat összegyűjtötte: Lantos Erzsébet] Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2019.

Cserépfalvi Imre: *Egy könyvkiadó feljegyzései*, Gondolat, Budapest, 1982.

Duke, Florimonde: *Name, Rank, and Serial Number*, Meredith Press, New York, 1969.

Friessner, Hans: *Árulások, vesztett csaták – A Wehrmacht harcai Magyarországon 1944-45-ben*, Budapest, Co-Nexus, 1992.

Gibson, Hugh (szerk.): *Gróf Ciano naplója 1939-1943* (I. kiadás), Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., é. n.

Hetényi Imre: *Amikor a rend őre voltam*, Budapest, Pantheon, 1941.

Horthy Miklós: *Emlékirataim*, Buenos Aires, 1953.

Kállay Miklós: *Magyarország miniszerelnöke voltam, Budapest, 1942–1944. Egy nemzet küzdelme a második világháborúban*, 1-2. (szerk.: Antal László, előszó: C. A. Macartney, jegyz. ellátta: Antal László, Borhi László, utószó Borhi László), Budapest, Európa–História, 1991.

Karsai Elek (összeáll. és szerk.): *Szálasi Naplója*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978.

Kisbarnaki Farkas Ferenc: *Az altöttingi országgyűlés*, München 1969.

Kornis Pál: *Tanúként jelentkezem*, Budapest, Zrínyi Katonai Könyvkiadó, 1988.

Lakatos Géza: *Ahogy én láttam*, (szerk.: Antal László, jegyz., utószó: Szakály Sándor), Budapest, Európa–História, 1992.

Paillole, Paul: *Services spéciaux (1935-1945)*, Robert Laffont, Collection Vécu, 1975.

Palgi, Joel: *Ruach Gedolah ba'ah*, Ha'Kibbutz Ha'Meuchad, Tel Aviv, 1946.

Rivet, Louis: *Carnets du chef des services secrets, du Front Populaire a Vichy*, Nouveau Monde éditions, 2010.

Schellenberg, Walter: *The Labyrinth. The Memoirs of Hitler's Secret Service Chief*, London, 1956.

Szélesi Jenő: *„Hitler döntött”*, Szerző Kiadása, 1959.

Szent-Iványi Domokos: *Visszatekintés 1941–1972*, Budapest, Magyar Szemle, 2016.

Egyéb felhasznált források

Budapesti útmutató és címtár. Rendőrségi zsebkönyv, 1943. XXIII. évf., Budapest, 1942.

Bűncselekmények megelőzése a rendőri szolgálatban, *Magyar Rendőr*, 1938. IV. 6.

Gyáni Gábor: A történész, mint bíró. A történetírói ítékezés „joga” és kötelezettségei, *Working Papers in Philosophy*, 2013/1, https://fi.abtk.hu/images/Esem%C3%A9nyek/2013/working_papers/2013_01_gyani_gabor_a_tortenesz_mint_biro.pdf (letöltés ideje: 2023. november 11.)

Jelentés a budapesti állami rendőrség 1918-1920. évi működéséről, Budapest 1921., Kántás Balázs – Szerényi Ildikó: „Csendőrök és kommunisták” – Titkosszolgálati dokumentumok. Egy kartotékrendszer és a magyar politikai rendészeti szervek munkája a két világháború között. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/csendorok_es_kommunistak_titkosszolgalati_dokumentumok (letöltés ideje: 2023. november 30.)

Kiss Gábor: Nyomozó alosztályok, <http://www.csendor.com/konyvtar/irasok/magyar/Nyomozo%20alosztalyok%20-%20Kiss%20G.pdf> (letöltés ideje: 2023. november 11.)

Magyar Királyi Csendőrség Zsebkönyve 1929, Csendőrségi Lapok Kiadása
Szervezeti és Szolgálati Utasítás a m Kir. Csendőrség számára, Budapest, 1941, 159.

Veszprémy László Bernát: Magyar főispánok: akiket a nácik és a kommunisták is üldöztek, *Mandiner*, <https://mandiner.hu/hirek/2022/06/foispan-tortenelem> (letöltés ideje: 2023. 11.12.)

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. O-11541/1

3.1.6. P-318

3.1.9. V-19329

3.1.9. V-26363

3.1.9. V-43464

3.1.9. V-54660

3.1.9. V-80834

3.1.9. V-103599

3.1.9. V-104139

3.1.9. V-122405

3.1.9. V-130792

3.1.9. V-141629

3.1.9. V-145705/1

3.1.9 V-145705

3.1.9. V-145957

3.2.1. Bt.262/1, 19.

3.2.4. K-1709/1-3

4.1. A-417/1

4. 1. A-313/1

4.1. A-417/1

4. 1. A-427

4.1. A-608

4. 1. A-824

4. 1. A-858

4.1. A-859

4.1. A-860

4.1. A-864

4. 1. A-863

4. 1. A-969/5

4. 1. A-1115

4. 1. A-3143

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

K-149, 651.f.2/1942-4-16320

K-149, 91. doboz, 651.f.2/1943-4-3131

K-150, 3873. csomó

K-492, 20. csomó

K-523, 2. csomó

K-568 (Felvidéki Igazoló Bizottság iratai is roppant töredékesek, csak sejteni lehet az igazoltatás mértékét és mélységét.)

K-149, 1932-6-2153

K-149, 78. doboz, 651.f.2/1942-4-16320

K-149-16939-1942

K-149-18505-1942

K-149-1939-1-15887

K-149-4440-1943

K-149-7180-1943

K-150, 3873. csomó

K-164 NSZK Parancsnokság

K-494-1942-629-ÁVK

K-494-3359-ÁVK-Eln-1944

K-523, 1 csomó

K-707

K-775, 1. csomó

HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Levéltár és Irattár

HL. HM., 6115 csomó

HL. HM., 6790 csomó

Budapest Főváros Levéltára

BFL. XXIV. 4. a 1. (Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság PRO iratai 1944-1946)

United States Holocaust Memorial Museum

United States Holocaust Memorial Museum Collection Division, Archives Branch.
Aladár Szegedy-Maszák papers, 1927-1987, RG-10.436, Box 7; Folder 14,

United States Holocaust Memorial Museum Collection Division, Archives Branch.
Aladár Szegedy-Maszák papers, 1927-1987, RG-10.436, Borsz 10, Folder 28

NÉVMUTATÓ⁵⁸¹

A,Á

Abakumov, Viktor.....	89
Ablonczy Balázs.....	16
Adonyi Naredi Ferenc	30
Aggteleky Béla.....	195
Ághy Zoltán.....	145
Akantisz Dezső.....	209
Ambrózy Gyula.....	46
Andorka Rudolf.....	24
Andrássy Gyula.....	134
Andropov, Jurij.....	20
Anhalter Rajmund	65
Antal István dr.	118
Antal László	24
Árbócz János	166
Arndt, Walter.....	80
Árvai Zoltán	23
Auer Pál.....	59
Auinger Josef dr.	185

B

B. Szilágyi János	199
Bach-Zelewski, von dem, Erich ...	193
Badoglio, Pietro.....	93
Bajcsy-Zsilinszky Endre.....	153
Bakay Szilárd	192
Baky László.....	176
Balassa Bálint.....	202
Bálint György.....	58
Balogh István.....	51
Bánhidi Ottó	118
Bánpataki.....	202
Barankovits István.....	61
Bárdossy László	43
Barna Péter	118
Bártfay Ernő	117
Bartha Béla.....	166
Bartha Károly	144
Basch Ferenc	177

Batay Jenő	189
Batizfalvy Nándor	144
Bauer dr.	185
Baumgartl	185
Beal, Richard.....	25
Becher, Kurt	185
Békeffi László	58
Békeffy István	58
Belovai István.....	23
Bellyei Árpád	166
Benczur-Ürmösy Gábor	110
Berecz Bertalan	50
Beregfy Károly	195
Berija, Lavrentyij.....	88
Best, Werner.....	91
Bethlen András	62
Bethlen István.....	66
Bíró X.....	65
Blaskovich Lajos	110
Blunck, Adolf	185
Bobermin.....	185
Boda Dezső.....	126
Bokor Péter.....	20
Bonczos Miklós	109
Borbáth.....	182
Borbola Jenő.....	63
Borgóy János	202
Borhi László	22
Borzay Gyula.....	118
Botár Béla.....	116
Bougey, Peter	71
Bödő Károly	118
Brandt.....	185
Braun, von Werner	205
Brubswik György, korompai	178
Bruce, David K. E.	79
Brunswick György	186
Budinszky László	200
Buócz Béla, dr. ifj.....	181
Burkner.....	84
Burland.....	60

⁵⁸¹ A névmutató a nevek első oldali megjelenését tartalmazza.

Buzás Sándor	114	dr. Kotsis Árpád	188
C		Duke, Florimonde	25
Canaris, Wilhelm	84	E,É	
Carboni, Giacomo	93	Eckhardt Tibor	58
Churhill, Winston.....	57	Ehrlinger, Erich.....	91
Cicero.....	16	Eichmann, Adolf.....	184
Cordwell, George.....	75	Éliássy Sándor.....	118
Craig, John	60	Ellerington, H.....	74
Czobor	124	Elliot.....	75
Czövek Sándor	116	Ellis, Dick	78
Cs		Emőry István.....	189
Csáki József	125	Endre László	181
Csapody Tamás	22	Erdélyi György.....	61
Csatay Lajos, vitéz.....	46	Erős/Stark János.....	58
Csatószegi Viktor.....	118	F	
Cser István	189	Fadgyas Kálmán.....	114
Cserépfalvi Imre.....	24	Famádi Sándor Jenő.....	110
Cserépfalvi Katalin	24	Faragho Gábor, vitéz.....	49
Csergő András.....	202	Farkas Mihály	214
Csorja Ernő	166	Fazekas Csaba.....	22
D		Feketehalmy-Czeydner Ferenc.....	152
Dalmy István	114	Félix Pál	24
Dálnoki Miklós Béla	195	Fentz, Günther.....	185
Dálnoki Veress Lajos.....	67	Ferenczy László	178
Dálnoki Veress László	67	Fiala	185
Dalton, Hugh.....	57	Fiziker Róbert	16
Darányi Kálmán	117	Fóris Ákos.....	22
Darlan, Francois	86	Fornády Gyula	118
Davidson, Basil	57	Foschini, Vittorio	94
De Chaestellain	60	Földi Lajos	214
De Gaulle, Charles	86	Förstner	76
De Leo, Candeloro	94	Frey András.....	66
Deák László	153	Friedrich Jaeckeln	146
Dewavrin, Andre.....	87	Fütterer, Cuno Heribert.....	178
Dietz.....	185	G	
Dittel, Paul	91	Gamba.....	93
Divnin, Stevan.....	152	Garzuly József.....	166
Domby Antal dr.	208	Gáspárdy Rezső	166
Dominich Vilmos.....	64	Gát Zoltán	213
Donovan, William J.	77	Gecsényi Lajos.....	16
Doumergue, Gaston	85	Geschke, Hans-Ulrich.....	184
dr. Kálnay Gyula	118	Ghyczy Jenő.....	45

Gibson, R. H.	74	Holland, J. C.	56
Giraud, Henri.....	87	Hollós Ervin	19
Gold Ferenc	64	Hoover, Edgar J.....	78
Goldstein Perc (Ferenc)	71	Horthy Istvánné, özv. (Edelsheim- Gyulai Ilona Mária Andrea Gabriella)	46
Gorondy-Novák Elemér	152	Horthy Miklós ifj.....	45
Gottstein, Reiner.....	184	Horthy Miklós, vitéz, nagybányai ..	21
Gömbös Gyula, vitéz, jákfai	98	Horváth Csaba	23
Görgényi János	111	Horváth Sándor	202
Grassy József.....	153	Howe, Edward.....	57
Gratz Gusztáv	59	Höttl, Wilhelm dr.	25
Grosz Andor („György András”) ...	74	Huber, Franz-Josef	177
Groszmann Lili	24		
Grün Zsigmond.....	61		
Gy		I,Í	
Gyáni Gábor	215	Illyés Gyula	42
Gyaraki Károly	23	Imrédy Béla	117
Gyöngyösi János.....	51		
H		J	
Habsburg Károly (IV. Károly)	69	Jaeckeln, Friedrich.....	146
Habsburg Ottó	69	Jagadics Péter	23
Hain Péter.....	118	Jaross Andor, vitéz, nemesmiticzi ..	47
Hajma Lajos	23	Jodl, Alfred.....	94
Hajnácskóczy László	203	Joó Imre.....	208
Haller, Kurt.....	193	Jost, Heinz	91
Halmi Béla.....	178	Juhász István	189
Hamerli Petra.....	223	Juhász József	188
Haraszthy.....	182	Jurányi Antal	167
Haraszi György	22	Jurcsék Béla.....	191
Hardy Kálmán	195		
Harkányi Gyula	118	K	
Hátszegi (Hatz) Ottó.....	82	Kádár Gyula	20
Heermann	185	Kállay Miklós, dr., nagykállói.....	44
Hellebrandt László	16	Kálnay Gyula.....	118
Henneyi Gusztáv	24	Kaltenbrunner, Ernst	91
Hermányi István	114	Kapitánffy Albin	195
Heszlényi József.....	193	Karabélyos Imre	202
Hetényi Imre, dr.	116	Kardos György	214
Heydrich, Reinhard	91	Kászonyi Kösztl Károly	178
Hillgruber, Andreas	24	Kasztner Rezső.....	72
Himmler, Heinrich.....	90	Katona Jenő	58
Hitler, Adolf	35	Kauber	73
Hitschler	184	Keitel, Wilhelm	164
Hivessy Jenő.....	118	Kemény István.....	110
		Kenedli Tamás.....	17

Keppler, Georg.....	185	Láday István.....	110
Kerekes György	76	Lakatos Géza.....	48
Keresztes-Fischer Ferenc	152	Lasalle, George	75
Kéri Kálmán.....	211	Latinovits Endre.....	113
Kern Károly	183	Laval, Pierre.....	87
Kertész Róbert	61	Léederer Sándor.....	61
Kienast, Ernst.....	185	Legeza János	105
Király Gyula.....	110	Lengyel (Löwi) Endre.....	64
Kisbarnaki Farkas Ferenc.....	30	Lengyel Sándor	64
Kiss Árpád	144	M	
Klapka György.....	134	MacArthur, Douglas	78
Klatt, Richard.....	178	Macfarland, Lanning "Packy".....	80
Koltay László	189	Magyary Gyula	228
Komroday Pál	202	Mahr, Arthur	178
Koncz Árpád	126	Maier, Heinrich	81
Korda Rudolf	178	Majoros István	16
Korondi Béla.....	166	Makány	124
Kossuth Lajos.....	134	Mann Jenő.....	178
Kovács Gábor.....	16	Marshall, G. B.....	75
Kovács Imre	61	Martinidesz Ödön.....	189
Kovács Nagy Pál.....	181	Marton Dezső.....	64
Kovács Pál	82	Matros, Otto	184
Kovács Sándor dr.	208	Merkly Antal	74
Kovács Zoltán András.....	22	Merkulov, Vsevolod Nikolayevich ..	88
Kovarcz Emil	154	Meskó Arisztid.....	145
Kozma Miklós.....	144	Mező Elek	118
Könczey Gyula.....	202	Michaelis, Adolf	178
Königsberg Imre	64	Mihajlovics, Draza.....	137
Körmendy Sándor	189	Millin János.....	189
Környey Ferenc.....	166	Molnár Gyula	147
Köves András.....	46	Molnár Pál.....	105
Kreutz Róbert.....	50	Molnár Zsigmond.....	114
Kricsfalussy-Hrabár Endre.....	145	Molotov, Vjaszcseszlav Mihajlovics	
Kruchina Viktor	214	37
Krumholz	202	Morell, Sidney.....	57
Krüger, Hans	173	Morgan, William.....	60
Kuckhoff, Greta	20	Mussolini, Benito.....	14
Kudar Lajos.....	82	Müller, Heinrich.....	91
Kunder Antal.....	191	N	
Kupai Dániel	125	Nádas Ernő.....	64
Kuthy László.....	98	Nádas Lajos.....	195
Kuti Ferenc.....	16	Nagy Ferenc	207
L		Nagy Lajos.....	42
Lábody Gyula.....	189		

Nagy Sándor (vidék)	118	Porzezinszky Ádám	195
Nagy Valér	123	Prescher	185
Nagy Zsombor	203	Presiz, Leo	178
Naubauer György	64	Pusztay Viktor	111
Nebe, Arthur	91		
Niske – Gerstenberger Jenő	62	R	
Nunn, Guy	81	Rácz Sándor	113
Ny		Radó Endre	202
Nyerges Pál	166	Radó Sándor	19
O,Ó		Radocsay László	167
O’Leary, Peter	74	Rahn, Rudolf	195
O’Mailley	59	Rajk László	211
Oebsger-Roeder, Rudolf	185	Rajos Sándor	23
Ohlendorf, Otto	91	Rákosi Mátyás	42
Okos Sándor	182	Rátz Jenő	202
Olajos István	63	Rédey Rezső	118
Orendy Norbert	202	Reiner Ottó	178
Oroszlány Endre	181	Reményi-Schneller Lajos	191
P		Réti Imre	202
Paál Károly	189	Révész Géza	214
Paillole, Paul	86	Ribbentrop, Joachim	37
Pálffy Fidél	196	Rivet, Louis	85
Pálffy György	211	Rockefeller, Nelson	78
Pálóczi-Horváth György	58	Rokéách, Áháron	166
Panzinger, Friedrich	91	Rokéách, Mordecháj	166
Páskándy János	110	Ronge, Maximilian	105
Pásztóy Ámon	110	Roosevelt, Franklin Delano	77
Pataki Ferenc	148	Ruszkay Jenő	177
Pataki István	50	S	
Pell, Herbert Claiborne Jr.	43	Sajti Enikő	22
Perlaky Gyula	110	Sallai János	17
Pesti Barnabás	50	Sándor Jenő	110
Péter Gábor	23	Sáska Elemér	145
Péterffy Tibor	61	Schallwig, Friedrich dr.	186
Pethő Tibor	199	Schellenberg, Walter	91
Petrányi György	181	Scholtz, Edgar	177
Peyer Károly	63	Schönherz Zoltán	156
Pfannensticl, Hubert	177	Schrecker Károly	66
Pfeffer-Wildenbruch, Karl	185	Schwartz professzor az isztambuli jogi egyetemen	61
Piesz Irma	64	Schwarz, Alfred	80
Piukovich József	181	Shepardson, Whitney	79
Pogány Imre	195	Siménfalvy Sándor	110
		Simon László	23

Singer Endre.....	64	Szerednyey Béla.....	115
Six, Franz.....	91	Szerov, Ivan Alexandrovics.....	88
Skorzeny, Otto.....	94	Szikra Sándorné Lőrinczi Augusztá	50
Slachta Margit.....	147	Szilágyi, Leslie.....	74
Solleder.....	185	Szita Szabolcs.....	22
Solti István.....	16	Szombathelyi Ferenc.....	47
Sombor József.....	182	Szőllösi Jenő.....	201
Sombor-Schweinitzer József.....	62	Szrubaián Dezső.....	118
Somló Béla.....	147	Sztálin, Joszip Visszarionovics.....	34
Somló Ferenc.....	65	Sztankovics Viktor.....	58
Somos Remig.....	189	Sztóyai Döme.....	47
Soós Géza.....	46	Szudakov.....	74
Soós Mihály.....	16	Szűcs József.....	203
Sosnkowski, Kazimierz.....	166		
Soustelle, Jacques.....	88	T	
Sprintz.....	186	Tábori György.....	60
Starosolszky Aranka.....	62	Takács István.....	166
Stephenson, William.....	77	Tamássy László.....	166
Stimson, Henry.....	77	Tarján Gábor.....	16
Stössel Nándor.....	61	Tartsay Vilmos.....	82
Streckenbach, Bruno.....	91	Taylor, A. J. P.....	75
Suarez, Alfred.....	81	Teleki Géza gr.....	49
Supka Géza.....	58	Teleki Pál, gr.....	38
Suslik Ádám.....	16	Thiery.....	73
Sz		Tihanyi (Tichteldorf) Miklós.....	105
Szabados Béla.....	182	Tito, Josip Broz.....	70
Szabó Károly.....	23	Tkanko, Olekszandr.....	148
Szakály Sándor.....	21	Tóth „Potya” István.....	83
Szakasits Árpád.....	59	Tóth Csaba.....	17
Szálasi Ferenc.....	15	Tozan, Satvet Lüfti.....	63
Szántó (Strasser) György.....	64	Török János.....	126
Szathmáry Károly.....	203	Trenker, Alfred.....	184
Szathmáry Róbert.....	182		
Szécsényi Dezső.....	188	U,Ú	
Szeder Ferenc.....	113	Ujszászy István.....	22
Szegedy-Maszák Aladár.....	58	Újvári Jenő.....	167
Szélesi Jenő.....	118	Újváry Dezső.....	68
Szelke László.....	22	Ullain-Reviczky Antal.....	58
Szendrei Ferenc.....	16	Ungváry Krisztián.....	22
Szenes Hanna.....	71	Urban, Josef.....	182
Szent – Györgyi Albert.....	66		
Szent-Iványi Domokos.....	49	V	
Szentkúti László.....	167	Vajna Gábor.....	110
Szentlélek László.....	115	Vargyai Gyula.....	24
		Várkonyi János.....	209

Váry Rezső	127	Werth Henrik	144
Vas Zoltán	208	Weygand, Maxime	86
Vasváry József, vitéz	20	Whittall.....	74
Veesenmayer, Edmund dr.	46	Winkelmann, Otto	184
Versényi János.....	188	Wybot, Roger	86
Vitkovits Adél (más forrásban Visnovich Anna)	61	Y	
Vizkelety János.....	189	Yoel Palgi (eredeti neve: Nussbacher Emil)	71
Vörös János	51	Z	
Vrangel, Pjotr Nyikolajevics	143	Zákó András, reszneki	24
W		Zán Krisztina	17
Walters, Edit.....	62	Zichy Lodomér, gr.	169
Wayand Tibor.....	118	Zöldy Márton.....	153
Weibgen	185	Zurányi Rudolf	111
Weichs, von Maximilian	47		
Weinzierl János	65		

